

Dan Grigorescu

la nord de rio grande

Editura Meridiane

**La nord
de Rio Grande**

**Biblioteca de artă
Arte și civilizații**

Toate drepturile
sint rezervate Editurii Meridiane

Dan Grigorescu

la nord de rio grande

INTRODUCERE
ÎN ARTA AMERINDIENILOR

EDITURA MERIDIANE
BUCUREȘTI, 1985

Pe copertă :

Mască (lup)

**lemn, os și metal : sec. XIX(?) ; Indienii Tlingit
American Museum of Natural History, New York**

La 12 octombrie 1492, Columb ajungea la țărmul unei insule (căreia i se spune astăzi Watlings, în arhipelagul Bahamas) și o lua în stăpînire, cu mare pompă, în numele maiestăților lor catolice ale Castiliei și Aragonului. Credea că se află în India și, firesc, băștinașii care i-au ieșit în întîmpinare nu puteau fi decît *indieni*. Faptele sînt bine cunoscute și nu mai fac necesare, aparent, nici un fel de amănunte. Mai greu e de înțeles, totuși, de ce nimeni nu s-a gîndit, nici după dovedirea erorii navigatorului genovez, să dea un nume mai potrivit locuitorilor acestor pămînturi.

A trecut multă vreme pînă ce noii stăpîni ai continentului dintre cele două oceane s-au întrebat dacă indienii Americii au trăit dintotdeauna aici și — dacă nu — de unde, cînd și cum au venit. Către mijlocul secolului al XVIII-lea, s-a crezut că răspunsul a fost găsit și că el nu îngăduie nici un dubiu : pe atunci, exploratorii ruși stabiliseră că Siberia Orientală și America sînt despărțite printr-o strîmtoare care nu are mai mult de cincizeci de mile marine. Teoria conform căreia strămoșii indienilor migraseră din Asia de Răsărit a devenit un loc comun și, pînă foarte de curînd, nu a fost contrazisă cu argumente serioase.

5 Primul care a atribuit indienilor o obîrșie asia-

tică a fost, pare-se, un nespecialist : pictorul englez John Smibert, venit la Boston în 1739 (chemat să picteze portretele familiei guvernatorului), a văzut câțiva indieni și a constatat că seamănă foarte mult cu siberienii întâlniți de el la Curtea țarului, unde fusese cu puțini ani înainte ¹.

Evident, există solide temeiuri ale unei asemenea supoziții. Geologii au stabilit că, în pleistocen, au avut loc patru glaciațiuni ; de fiecare dată, uriașele calote de gheață au făcut să scadă nivelul apelor oceanelor. Un adevărat pod s-a întins peste strîmtoarea care se cheamă astăzi Bering : un pod larg de 2 000 de kilometri. A fost nevoie, totuși, de un timp lung, cu siguranță de mai multe generații, pînă cînd vînătorii siberieni, „mongolii cu piele roșie“, au pătruns în adîncul continentului. Migrația a continuat, probabil și după epoca marilor glaciațiuni : insulele presărate de-a curmezișul îngustului braț de ocean sînt unite, în iernile mai aspre, de un strat gros de gheață.

Deși acceptată de majoritatea antropologilor americani, explicația aceasta nu e însoțită de probe care să poată preciza vremea migrației. Controversele științifice au fost numeroase, unii cercetători au devenit celebri peste noapte, descoperirile lor au făcut senzație ; dar despre unii dintre ei nu se mai vorbește deloc, alții au fost învinuiți — pe drept sau fără temei — de fraudă sau de impostură. Pătimașele polemici — care, nu o dată, ocupau spații mari în primele pagini ale ziarelor de mare tiraj — nu au făcut, însă, lumină în problemele cele mai dificile ale preistoriei americane. De pildă : e absolut sigur că acestea au fost primele ființe umane de pe pămînturile dintre Atlantic și Pacific ?

Se cuvine să se recunoască arheologilor din Statele Unite și din Canada un mare merit : ei nu s-au lăsat copleșiți de complexul pe care l-ar fi putut avea comparînd vestigiile din țările lor cu monumentalele clădiri din

Mexic și din Anzi ; au avut convingerea că, ascunse în adîncul pămîntului (sau, poate, mai aproape, dar în forme ce nu-și dezvăluiau imediat semnificația și valoarea), există dovezi ale unor civilizații necunoscute nu numai de europenii veniți aici de la sfîrșitul secolului al XV-lea încoace, dar și de urmașii celor care s-au așezat cei dintîi, indiferent de unde vor fi pornit, pe solul Americii. Tenacitatea lor avea să fie răsplătită ; e adevărat, cam tîrziu, dar rezultatele cercetărilor au deschis dintr-o dată perspective neașteptate întregii preistorii americane.

În deceniile al 3-lea și al 4-lea ale secolului nostru, la intervale scurte de timp, în patru locuri — în campusul Universității din Alaska (lîngă Fairbanks), la Fort Collins (Colorado), la Clovis și la Folsom (Noul Mexic) — s-au descoperit urme ale lungului drum care începea în Asia Orientală și se încheia la Capul Horn (cam în aceeași vreme, au fost găsite semne ale migrației primilor americani, în sudul statului Chile). De atunci, au ieșit la iveală alte mărturii, din ce în ce mai multe, înlesnind reconstituirea unei istorii îndepărtate, dar care, cu toate acestea, continuă să ascundă fapte esențiale ale mileniilor trecute.

Nimic nu mai părea, însă, să pună în primădie teoria migrației din Asia. Uneltele de piatră cioplită descoperite în Alaska prezentau remarcabile asemănări cu unelte găsite în Mongolia și în Siberia Orientală ; în actualul campus al Universității de la Fairbanks, deci, se încheiase prima etapă a drumului parcurs de „mongolii cu piele roșie“. Un nou argument în sprijinul ipotezei care susține originea asiatică a indienilor se va adăuga nu peste multă vreme : lingviștii au constatat că limbile vorbite astăzi de indieni seamănă cu unele limbi mongolice.

7 Cercetarea lingvistică, însă, a modificat teoria originală a migrației din Asia.

Se credea pe atunci că acești „primi pionieri“ ai Americii au trecut din Asia în gruppuri de obârșie diversă, disputându-și pământurile², așa cum se va întâmpla cu urmașii lui Columb, în epoca modernă. Imaginea migrației neîntrerupte, în care fiecare val de nou-veniți lupta cu cei aflați în calea lui, cu stăpînii mai vechi ai pășunilor, a fost contrazisă de lingviști (mai ales de cercetările lui Morris Swadesh³): s-a constatat că America a fost populată de un număr mult mai mic de grupuri tribale decît se presupusese înainte. Doar patru familii lingvistice au fost identificate și, mai mult decît atîta, se pare că acestea erau înrudite între ele. Problema e de parte de a fi fost rezolvată.

Indiferent de felul în care s-a produs migrația, se știe cu certitudine că un grup de vînători a ajuns departe, pînă în bazinul lui Colorado și al lui Rio Grande. Aici trebuie să fi găsit turme mari de bizoni, mult mai puternici decît cei cunoscuți în epoca venirii primilor coloniști europeni. În 1926, la Folsom, în nordul Noului Mexic, au fost dezgropate mai multe schelete ale unor bizoni din această specie, astăzi dispărută. Printre oasele bine păstrate în stratul de argilă, s-au descoperit ceva mai tîrziu, fragmente ale unor vîrfuri de săgeți de piatră cioplită, unele dintre ele, înfipite în schelete. Forma acestor obiecte era necunoscută specialiștilor: ea dovedea că vînătorii erau foarte îndemînatici.

Cu puțină vreme înainte, în 1924, lângă Fort Collins, în statul Colorado, se găsiseră cîteva bucăți de piatră cioplită a căror proveniență nu putuse fi explicată: comparate acum cu vîrfurile de săgeți de la Folsom, s-a constatat că erau opera unui grup similar celui care vînase uriașii bizoni din Noul Mexic. Dar abia mai tîrziu cînd, lângă Lubbock, în Texas, au fost descoperite cîteva oase carbonizate, a putut fi aplicată metoda carbonului-14 și s-a stabilit 8

vîrsta acestor resturi : 9 983 de ani, cu o aproximație, în plus sau în minus, de 350 de ani.

Peste cîtăva vreme, muncitorii care lucrau la construcția unei șosele lingă orașelul Clovis din Noul Mexic au dat peste un depozit de oseminte : erau bizoni din aceeași specie descoperită la Folsom și, risipite în jurul lor, cîteva vîrfuri de săgeți (poate și de lance), de un tip diferit de acela al uneltelor găsite în excavațiile anterioare, și oase de mamut. Prin compararea evidenței stratigrafice din alte locuri unde s-au găsit unelte de tip Clovis, s-a stabilit că vînătorii de aici îi precedăseră cu cel puțin o mie de ani (poate și mai mult, eventual 2 500 de ani) pe cei de la Folsom. Asemenea resturi s-au găsit și în Asia de Nord-Est, ceea ce a condus la presupunerea că strămoșii vînătorilor de la Clovis învățaseră, încă din ținuturile lor de obîrșie, să doboare aceste făpturi.

S-a ajuns la concluzia că, după ce au plecat, urmărindu-și vînatul, din zona Colorado—Rio Grande, ei au pătruns în America de Sud : oase ale unei anume specii de urs și ale unui cal sălbatic — amîndouă dispărute astăzi — au fost descoperite în Chile, într-un zăcămint unde se aflau unelte de piatră și de os, nu foarte diferite de cele de la Clovis și Folsom. Analiza cu carbon-14 a resturilor găsite în cenușă, chiar lingă principalul zăcămint arheologic, a îngăduit stabilirea datei la care migrația ajunsese spre capătul sudic al continentului : $8\,639 \pm 450$, adică în urmă cu cel puțin opt milenii.

Lucrurile nu conținesc, însă, să se complice. Imaginea vastei mișcări a triburilor de vînători din Alaska pînă în Chile, care părea atît de clară, lipsită de fisuri, s-a tulburat dintr-o dată : în Mexic au fost descoperite mai multe oase de mamut și de mastodont, purtînd semnele evidente ale unor răni provocate de armele vînătorilor. Straturile geologice în care au fost găsite aceste urme sînt anterioare „glaciațiunii Wisconsin“, în timpul căreia se sta-

bilise că primii pionieri ai Americii trecuseră din Asia. Să fi fost precedați de alte grupuri a căror origine e, cel puțin deocamdată, necunoscută? Știința nu are încă la îndemână elementele necesare unui răspuns. Rezultatul cel mai important al descoperirilor din Mexic e acela că întreaga teorie a „mongolilor cu piele roșie“ e prezentată azi cu mai multă precauție decît, să zicem, în urmă cu 40 de ani. Pentru moment, însă, nici o altă teorie mai bine susținută de faptele puse la îndemână de săpăturile arheologice nu a fost formulată.

Despre înfățișarea celor dintii locuitori ai continentului american se știe încă foarte puțin. Numărul mic de schelete umane descoperite de cercetări a sugerat concluzia că, probabil, triburile de vînători de acum cîteva mii de ani nu-și îngropau morții, ci — așa cum vor face mai tîrziu indienii din Marile Cîmpii — îi dăruiau din nou naturii, lăsîndu-i pe vreo colină în bătaia vîntului și a ploii și pradă animalelor sălbatice. Totuși, în Minnesota, într-un loc care fusese cîndva țărmul unui lac, a fost descoperit din întîmplare un schelet pe care literatura de specialitate îl numește „Omul din Minnesota“; de fapt, o fată de aproximativ 15 ani. Vîrsta straturilor geologice în care a fost găsit „Omul din Minnesota“ e de 8—12 000 de ani. Cercetătorii îl descriu ca pe „un tip primitiv de *Homo sapiens* corespunzînd stadiului timpuriu de evoluție a mongoloizilor ce sugerează mai curînd caracteristicile băștinașilor americani, în special ale eschimoșilor decît pe cele ale mongolilor din Asia contemporană“⁴. Era prima dată cînd se insinua o îndoială privind asemănările dintre primii locuitori ai Americii și mongolii de dincolo de strîmtoaarea Bering.

Îndoielile au sporit după ce, în apropiere de Midland, în Texas, a fost dezgropat un schelet într-o excelentă stare de conservare, „Omul de la Midland“. Proporțiile țestei nu au mai putut fi puse în legătură cu cele ale tipului

mongoloid; prelung, cu umerii obrazilor neaccentuați, craniul „Omului de la Midland“ seamăna mai degrabă cu cele descoperite, cu cîtăva vreme mai înainte, în Chile. Că nu era vorba de o simplă întîmplare a dovedit-o după aceea frecvența cu care săpăturile din diverse locuri din Statele Unite au scos la iveală rămășițe umane corespunzînd tiparului stabilit la Midland.

Pieseale imensului puzzle, care părușeră că se potrivesc atît de bine între ele, începeau să se amestece: întrebarea nu-și mai află un răspuns imediat. Cine erau acești prim-veniți? Și, dacă nu emigraseră din Asia, de unde ajunseseră pe pămînturile Americii?

Prudenți, majoritatea antropologilor au amînat răspunsul pînă cînd vor fi siguri că rezultatele săpăturilor le vor comunica informații mai clare. Ei au preferat să se aplece asupra datelor obținute din studierea urmelor celor dintîi locuitori de pe teritoriul Statelor Unite și Canadei de astăzi și să încerce schițarea unei imagini coerente a felului lor de viață. Erau, fără îndoială, vînători care duceau o existență nomadă. Nu au lăsat urme care să dovedească în vreun fel că ar fi cunoscut olăritul și că ar fi cultivat plante. Probabil că foloseau adăposturi improvizate, fiindcă nu s-a găsit nici un semn al locuințelor lor. Uneltele lor erau din piatră cioplită, asemănătoare cu cele din perioada rupestră a populațiilor europene (merită să se menționeze că acești vînători primitivi aveau o îndeminare întru totul comparabilă cu aceea a oamenilor din Europa epocii pietrei). Obiectele din piatră șlefuită sînt rare, iar ornamentația de orice fel lipsește.

Se înțelege de la sine, dacă vor fi lucrat obiecte de lemn, ele au dispărut de-a lungul vremii; dar, foarte curios, nu s-au găsit decît puține exemple ale unei eventuale științe de a lucra oasele animalelor ucise de ei — și acestea sînt atît de rudimentare, încît nu par a fi ieșit din aceleași mîini care ciopliseră cu

multă abilitate piatra. Toate comparațiile conduc spre tiparul stabilit de vînătorii europeni ai epocii paleolitice. Nu e sigur că vînătorii americani foloseau arcul cu săgeți ; mai curînd s-ar părea că vînau bizonii și mamuții cu ajutorul unor lănci mari, al căror capăt de piatră era foarte bine ascuțit. Se pare că nu domesticiseră ciinele și, cu atît mai puțin, calul sălbatic (de altminteri, acesta va dispărea curînd din cîmpiile Americii).

Prima descoperire a Americii a avut, desigur, consecințe de a căror importanță arheologii își vor da seama relativ tîrziu. Vînătorii au dat foc ierbii și pădurii ca să alunge vînatul și să-l incolțească. Au săpat gropi, au întins curse, au împins imensele jivine în prăpăstii, le-au fugărit pînă ce ele au căzut, extenuate. Abundența hranei a creat condițiile unei înmulțiri rapide a familiilor de vînători : cînd migrația lor a atins Capul Horn, „perioada pionieratului“ s-a încheiat și civilizațiile s-au succedat într-un ritm mult mai lent. Dar, cum vînătorii din epoca pietrei au ajuns în diversele zone ale continentului american în etape diferite ale civilizației lor, formele culturii specifice fiecărui grup constituit de urmașii lor sînt și ele, firește, diferite. Cei care vor păstra cel mai bine caracteristicile originare ale primilor oameni din America vor fi indienii din California, din înaltele platouri ale Munților Stîncoși, din Marile Cîmpii și, pînă departe spre nord, din pădurile Canadei : pînă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, ei au rămas vînători, folosind cu precădere uneltele de piatră și de os, asemenea îndepărtaților lor strămoși.

Nu se știe foarte sigur dacă populațiile care au luat locul vînătorilor de bizoni și de mamuți erau descendenții celor dintii, sau dacă, coborînd din alte părți ale Nordului, s-au așezat în pămînturile părăsite de predecesorii lor. Și ei erau tot vînători, dar atinseseră un stadiu mai înalt de civilizație : cei dintii mînceau carne 12

friptă, pe cînd ei își fierbeau mîncarea. Diferența e, evident, importantă pentru că se presupune că noii veniți erau în stare să-și facă recipiente în care să pună hrana și apa. Or, ceea ce i-a uimit pe arheologi a fost constatarea că nu știau încă să lucreze nici metalele și nici lutul : vasele lor erau de lemn. Și astăzi unele populații, mai ales din Nord-Vest și din întinsa taiga din Canada, folosesc un procedeu pe care, fără îndoială, îl știau și strămoșii lor : umplu un vas cu apă (uneori, se relatează, un caiac) și, apoi, aruncă în el pietre încinse în foc. Apa se încălzește și ei, cu niște lungi clești de lemn, scot pietrele fierbinți, le cufundă în apă, și le iau pe cele care s-au răcit, așezîndu-le din nou în foc. Civilizația „fierbătorilor”, cum au fost numiți acești vînători din cel de-al doilea val al migrației, se întindea de-a lungul Pacificului, din Alaska pînă în sudul Californiei, cuprinzînd și platourile înalte dintre Munții Stîncoși și Sierra Nevada. Zona aceasta e marcată, totuși, cu multă aproximație, pentru că — așa cum observă unii arheologi — procedul încălzirii apei cu pietre fierbinți era mult mai răspîndit spre est, pînă în Marile Cîmpii ⁵.

Vizitatorul muzeelor de antropologie e uimit cînd află că unele coșuri împletite de indienii din California erau folosite chiar și în primele decenii ale secolului nostru ca vase în care era fiartă apa după metoda „pietrelor fierbinți”. Poate că și cei dinții vînători americani știau să lucreze asemenea coșuri, împletite din fibre și din păr de om, adăugînd iarbă și bucăți de scoartă de copac, prin pereții cărora să nu se scurgă apa. Dar, deocamdată, cele mai vechi exemplare ale unor asemenea recipiente nu au fost găsite decît în straturi aflate

* În engleză, „stone boilers”; echivalența românească nu poate fi realizată decît prin perifraza „cei care își fierb [hrana] cu ajutorul pietrelor”.

mult mai aproape de suprafața pământului : trecuseră, s-a calculat, multe secole, locuitorii Americii străbătuseră patru tipuri succesive de cultură pînă ce în adăposturile lor au apărut coșurile și textilele⁶. Din povestirile unor martori oculari aflăm că, în urmă cu un secol, indienii Tlingit de pe coasta Alaskăi îngropau coșurile în nisip pînă aproape de marginea de sus, pentru că pereții lor erau prea subțiri și amenințau să se rupă dacă nu erau bine sprijiniți din afară ; după aceea, le umpleau cu apă, adăugau carnea și legumele și, în cele din urmă, scufundau pietrele înfierbîntate în foc⁷.

Împletitul coșurilor — care, încă de multă vreme, erau lucrate în forme foarte diverse — nu a fost cunoscut însă, de toate triburile indiene. Clark Wissler, unul dintre cei mai de seamă istorici ai Americii precolumbiene, relatează că a asistat la pregătirea mîncării într-una din așezările indiene din Marile Cîmpii : stomacul unui taur de curînd tăiat a fost prins de doi pari, ca un sac, apoi apa, carnea și legumele au fost răsturnate în recipientul astfel creat și, firește, fiertura a fost pregătită cu ajutorul pietrelor încinse⁸. Indienii bătrîni își amintesc că părinții lor, după ce vîneau un bizon, îi răsturnau trupul cu pîntecele în sus, îl despicau, îl goleau de măruntaie, îl umpleau cu apă și, aruncînd înăuntru pietre fierbinți, pregăteau mîncarea pentru întregul sat⁹.

La triburile din Nord-Vest, pînă pe la începutul secolului nostru, oalele erau atît de stîngaci lucrate (ceea ce denotă o adoptare recentă a meșteșugului), încît se sfărîmău cînd erau puse pe foc. În schimb, obiectele de lemn erau folosite cu o remarcabilă îndemînare ; se povestește, de pildă, că la unele triburi receptaculele erau făcute din scoarță de mesteacăn și că ele erau atîrnate deasupra focului ; indienii știau că dacă nu e atinsă de flacără, coaja de mesteacăn rezistă vreme îndelungată și că poate fi folosită la fiertul cărnii și al legume-

lor ¹⁰. Dar concluziile privindu-i pe cei care ştiau să folosească atât de bine lemnul şi împletiturile de paie, de nuiiele, de iarbă şi de păr se întemeiază doar pe supoziţii şi pe eventuale comparaţii cu practicile unor grupuri izolate de indieni contemporani : obiectele lucrute de ei s-au pierdut în straturile de pământ adunate peste ele de-a lungul vremurilor, aşa cum s-a întâmplat cu atâtea mărturii ale civilizaţiilor lemnului.

Etapă imediat următoare a dezvoltării civilizaţiei pe pământul Americii a fost aceea a agriculturii. Până atunci, vânătorii trăiseră cu plante sălbatice şi cu fructe ale copacilor din păduri (într-o epocă mult mai apropiată de noi, femeile din triburile de pe coasta Pacificului frământau aluatul din făină de ghindă, opărindu-l de câteva ori, până când îndepărtau taninul). Se ştie că vânătorii şi culegătorii nu aduseseră cu ei seminţe de pe pământurile de unde pornise marea lor migraţie : nici una din plantele pe care aveau să le cultive nu era cunoscută în Lumea Veche — cartoful, porumbul, tutunul, tomata, topioca, încă şi altele.

Mitologia indienilor, chiar şi a celor de astăzi, rezervă un loc extrem de important porumbului : în multe regiuni, ceremonii rituale îi sînt consacrate şi indienii (mai ales Navajo şi Pueblos) vorbesc despre el cu aceeaşi reverenţă ca despre Muma-Pământ şi Tatăl-Cer. Multe episoade ale istoriei indiene sînt explicate prin dorinţa unor triburi (de pildă, cele de pe valea lui Mississippi) de a obţine de la vecinii lor — uneori şi de la populaţii mai îndepărtate — seminţele miraculoasei plante. În cultura Sud-Vestului şi a coastei Carolinelor, Georgiei, Floridei, Texasului de astăzi, dansul, muzica, poezia, naraţiunea, artele plastice au creat o imagine mitică a porumbului spre care se întorc statornic, aşa cum artele din Marile Cîmpii se întorc spre mitul bizonului.

Concomitent cu dezvoltarea agriculturii, își fac apariția și cei dinții olari. S-ar putea ca știința arderii lutului să fi venit dinspre sud, din Mexic, la fel ca și meșteșugul cultivării porumbului. Arheologii au atras atenția asupra acestei coincidențe : la triburile care venerau porumbul și focul, olăria atingea un nivel remarcabil, deopotrivă funcțional și artistic¹¹.

Cu excepția zonei de Sud-Vest, femeile erau cele care lucrau pământul ; s-ar putea ca, în desăvârșirea lungului proces al transformării civilizației vânătorilor și a culegătorilor într-o civilizație a agricultorilor, rolul principal să fi aparținut, așa cum s-a sugerat, femeilor¹². Dar arheologia nu a adus nici o dovadă în această privință. E, însă, aproape sigur că sapa (folosită, surprinzător, numai în estul Statelor Unite, dar nu și în Sud-Vest, în Mexic sau în America de Sud, unde pământul era lucrat de bărbați) a fost inventată de femei : primii europeni sosiți în Lumea Nouă povesteau că au văzut femei săpînd cu unelte de lemn, de os, făcute din cochilii de scoici mai mari sau din coarne de căprior¹³. Semnificativă e împrejurarea că uneltele de acest fel, cunoscute de populațiile agricole din Lumea Veche (de exemplu de egipteni) abia în epoca fierului, erau folosite aici de triburile aflate încă pe treapta de civilizație a pietrei cioplite. Paradoxul e încă și mai evident dacă se raportează stadiul de cultură al indienilor din Nord cu acela al aztecilor, mayașilor, incașilor, constructori ai unor monumente impresionante, dar care lucrau pământul cu mijloace mult mai rudimentare.

Arheologii ezită să aleagă vreuna din cele două ipoteze care s-au propus de-a lungul ultimului secol : olăritul a fost adus din Mexic sau din Asia ? S-ar putea, tot atît de bine, ca el să fi apărut, independent de orice influență, printr-un accident fericit : în mai multe locuri din Noul Mexic și din Arizona s-au găsit fragmente de vase purtînd urme vizibile ale unor

impletitori de rafie și de nuiele. Rezultă că, la început, lutul ar fi putut să fie folosit ca o căptușeală a coșurilor și că, expus la soare, s-a uscat și a fost scos, devenind la rându-i un recipient : indienii nu descoperiseră, pur și simplu, efectul arderii asupra lutului. Se înțelege, nu se putea turna apă în asemenea recipiente ; dar ele creau condiții convenabile pentru păstrarea porumbului, de pildă.

Și încă un lucru foarte important : și atunci când au devenit olari pricepuți, când formele create de ei au ajuns să fie de un mare rafinament, iar suprafețele vaselor să dovedească o subtilă știință a alternării spațiilor lucii și mate, în culori de o adâncă armonie, indienii americani nu au folosit roata olarului. Vasele lor sînt adevărate sculpturi în care volumul rezultă din adăugarea treptată a unei cantități de lut, ca într-o spirală ce urcă lent și e netezită apoi, pînă când pereții vasului devin uniformi. Aceste populații înzestrate cu atîta fan- tezie și abilitate, inventive și meticuloase în fabricarea vaselor de pămînt, nu au cunoscut un instrument care, în cele mai multe civili- zații ale lumii, marchează un moment comun al evoluției umane.

Istoria culturală a Americii de Nord, în vas- tele regiuni ce se întind la răsărit de Munții Stîncoși, începe deci cu primii vînători care au devenit agricultori. E cel dintîi moment al unei necurmate evoluții ce va avea să con- tinue pînă la începutul secolului al XIX-lea.

Deopotrivă în geografia și în istoria popoa- relor vechi ale Americii, tipurile de civilizație se întrepătrund, se suprapun, dispar brusc fără să lase urme și fără să îngăduie trasarea clară a unor influențe. Dacă e adevărat că uriașele întinderi de la strîmtoarea Bering pînă la Capul Horn au fost populate de valurile succesive ale unei migrații venind din Asia, procesul acesta s-a produs pe o treaptă de jos a cul- turii materiale : puține sînt, în afara științei vînătorii, lucrurile pe care cei dintîi pionieri

ai Americii le-au adus cu ei în locurile lor de obîrșie. Cele mai multe le-au descoperit sub imperiul nevoii, în pămînturile în care s-au așezat. Și unele dintre ele seamănă izbitor cu lucrurile știute, într-un stadiu comparabil al civilizației, de populațiile Europei și ale țărmului sudic al Mediteranei.

Note

- 1 Vezi Clark Wissler, *Indians of the United States*, Garden City, 1966 (prima ediție, 1940), p. 4.
- 2 Vezi James B. Griffin, *Archaeology of Eastern United States*, Chicago, 1952, pp. 36—41.
- 3 Morris Swadesh, "Linguistic Relations Across Bering Strait", în *American Anthropologist*, an LXIV, nr. 6/1962, pp. 1262—91.
- 4 H. M. Wormington, *Ancient Man in North American*, Denver, 1957, p. 234.
- 5 Clark Wissler, *op. cit.*, pp. 16—17.
- 6 H. M. Wormington, *op. cit.*, p. 179.
- 7 Vezi Philip Drucker, *Indians of the Northwest Coast*, Garden City, 1963, pp. 77—78.
- 8 *Op. cit.*, p. 18.
- 9 Robert H. Lowie, *Indians of the Plains*, Garden City, 1963, p. 111.
- 10 Cadwallader Colden, *The History of the Five Nations of Canada*, Ithaca, 1958, pp. 98—100.
- 11 H. M. Wormington, *op. cit.*, p. 366.
- 12 *Idem*, p. 369.
- 13 Vezi Ruth Murray Underhill, *Red Man's America*, Chicago, 1953, p. 179.

Zonele culturilor indiene din America de Nord

1. Zona artică ; 2. Zona subarctică ; 3. Coasta de Nord-Vest ; 4. Platoul fluviului Columbia ; 5. Marele Bazin ; 6. California ; 7. Sud-Vestul ; 8. Marile Cîmpii ; 9. Zonă Pădurilor de Răsărit ; 10. Sud-Estul. (Linile întrerupte marchează limitele zonelor de culturi ; liniile punctate desemnează frontierele de stat actuale).

TUMULII ȘI CONSTRUCTORII LOR

Imaginea culturii vechi a Americii nu a fost clarificată decît parțial de cercetările privitoare la una dintre cele mai spectaculoase forme create de ea — tumulii (*mounds*) din vasta regiune a Marilor Cîmpii. O zonă care se întinde, în nord, din vestul statului New York, de-a lungul țărmului Lacului Erie, în Michigan, Wisconsin, Iowa și Nebraska și, în sud, de la Golful Mexic pînă în Texasul de est, în Caroline și Oklahoma a atras, încă din primele timpuri ale colonizării europene, atenția arheologilor, deopotrivă a specialiștilor și a amatorilor. Aproape în întregul Vest Mijlociu, în preajma tuturor cursurilor importante de apă, se văd și astăzi marile movile a căror semnificație nu a fost încă lămurită.

„Pentru unii coloniști, tumulii erau o adevărată pacoste care trebuia eliminată cît mai repede — movilele erau arate și pămîntul netezit. Pentru alții, erau un refugiu binevenit în timpul inundațiilor. Dar pentru istorie, ele erau opera unei rase dispărute care, cu o incredibilă perseverență, le-a ridicat în mii de ani și pe urmă a pierit de pe suprafața Americii de Nord“¹.

De ce „o rasă dispărută“ ?

Pentru că indienii din regiunea tumulilor trăiau, în momentul întîlnirii cu coloniștii, în 20

triburi seminomade, puțin numeroase și cu legături firave între ele; preocupările lor nu păreau a-i desemna ca pe constructorii acestor uriașe movile în clădirea cărora era investită, evident, nu numai un extraordinar volum de muncă, ci și o admirabilă știință, ale cărei urme nu se deslușeau la băștinașii contemporani. De altfel, când erau întrebați de proveniența tumulilor, indienii înșiși vorbeau, în termeni foarte vagi, despre „cei vechi“, fără să-i identifice în vreun fel pe acești uimitori constructori.

Pe la începutul secolului trecut, câteva sute de tumuli fuseseră examinați cu atenție și, în parte, săpați de coloniștii a căror imaginație fusese aprinsă de aceste stranie forme de pământ. Chiar și rudimentarele cercetări de pe atunci au pus în lumină varietatea construcțiilor ridicate de „rasele dispărute“; în apropierea Marilor Lacuri, ele erau scunde (cel mult $1-1\frac{1}{2}$ metri) și aveau conturul unor păsări, reptile, gînganii sau ale unor trupuri omenеști. S-a socotit că trebuie să aibă o semnificație religioasă — poate, s-a spus, sînt idoli. „Tumulii-efigie“ erau răspîndiți mai ales în Michigan, Wisconsin și Iowa, mai rari în Ohio și Missouri și aproape necunoscuți în alte părți ale Statelor Unite.

Spre sud, în valea riului Ohio, tumulii erau de formă conică și înălțimea lor atingea uneori 30 de metri. S-a crezut că slujiseră ca posturi de observație, dar săpăturile au dovedit că erau morminte a căror vechime nu putea fi, deocamdată, stabilită. Mai erau și unele movile uriașe, avînd forma unor trunchiuri de piramidă: cîteodată erau construite în terase sau înconjurate de un drum ce urca în trepte pînă pe platforma superioară a construcției. Să fi fost clădite, cîndva, deasupra lor, temple?

Pe valea inferioară a lui Mississippi, tumulii conici apar foarte rar: cei mai obișnuiți sînt în formă de trunchi de piramidă. Impunătoare-

rele structuri le aminteau coloniștilor europeni de celebrii *teocalli*, piramidele de piatră ale civilizației aztece ; prezența lor în regiunile din apropierea graniței cu Mexicul indica probabila existență a unor relații între constructorii azteci și cei de la nord de Rio Grande. În zona Ohio-Indiana-Illinois-Missouri, s-a constatat că tumulii aparțin unor tipuri foarte diferite între ele. Pe virfurile dealurilor se înălțau adevărate forturi (cel puțin aceasta a explicația dată imenselor construcții de pământ) din pământ și bolovani. În regiunile mai joase, de pildă în cîmpie, se vedeau incinte de formă geometrică — octogoane, pătrate, cercuri, elipse — care nu îndeplineau, lucrul s-a stabilit relativ curînd, o funcție militară ; înconjurare de taluzuri înalte uneori de 10 metri, ele închideau suprafețe care ajungeau pînă la 50 de hectare. Dimensiunile acestor structuri i-au uimit (pe bună dreptate) pe primii coloniști europeni : un tumul, lângă Miamișburg, în Ohio, era înalt de 23 de metri, circumferința bazei era de 285 de metri și volumul de aproape 90 000 metri cubi ; s-a calculat că volumul altuia, în comitatul Ross, tot în Ohio, e de 200 000 metri cubi ² (în comitatul Ross mai erau semnalate, la începutul secolului trecut, peste 100 de incinte și 500 de tumuli).

Cine a ridicat aceste movile uriașe ? Cînd ? Cum ? La ce foloseau incintele geometrice ? Dar cele înfățișînd diferitele vietăți ? De ce instrumente dispuneau acești oameni (puțini la număr) pentru săparea și înălțarea unor imense construcții ? Și, într-un ținut cu desăvîrșire plat, unde nu existau înălțimi de pe care să se dirijeze construcțiile, cum au realizat geometrii de o asemenea perfecțiune ? Cine le putea vedea, de vreme ce oricine trece pe lângă ele nu observă decît taluzurile înalte, fără să-și dea seama că ele sînt doar o parte a unor clădiri complexe ?

Teorii dintre cele mai diverse nu au întîrziat să se ivească. Una dintre cele care au găsit o largă audiență pornea de la constatarea că tumulii-efigie predominau în Nord, cei conici și incintele geometrice în Vestul Mijlociu, piramidele terasate, în stil mexican, în regiunile din sudul Statelor Unite. Oare nu era aceasta o dovadă că vechii constructori migraseră spre miazăzi, perfecționîndu-și treptat știința și instrumentele cu care clădeau uriașele și misterioasele movile? Că ultima etapă a călătoriei lor a fost plecarea din Florida, Georgia și Louisiana de astăzi și stabilirea în Mexic unde au devenit fondatorii uimitoarei civilizații de acolo? ³.

În replică, s-a propus teoria potrivit căreia migrația s-a produs din Mexic spre nord, construcții continuînd la început tradiția aztecă și uitînd-o apoi treptat, înlocuind-o cu alte modele — tumulii conici din Ohio — și, în cele din urmă, cu efigiile aflate lingă hotarul de astăzi cu Canada ⁴.

Rezultatul cel mai spectaculos al speculațiilor privitoare la originea și la forma tumulilor a fost, însă, stabilirea unor legături, nu întotdeauna neglijabile, între civilizațiile europene, din bazinul Mediteranei sau pășunile Asiei Centrale și cele din America de Nord. Rînd pe rînd au fost amintite referirile vechilor istorici și ale poemelor antice la riturile de înmormîntare ale sciților, ale triburilor canaaneene, ale grecilor, romanilor, perșilor, vikingilor, britonilor, hindușilor, fenicienilor...

Mai de curînd, aceste prime indicații s-au asociat cu alte urme, fragmente de inscripții, ruine ale unor monumente care au fost puse nu numai pe seama popoarelor amintite mai sus, ci și a chinezilor, velșilor, celților. În anii '60 s-a sugerat, în mai multe rînduri, că unele grupuri europene de diverse origini etnice au navigat peste Atlantic și au acostat în Lumea Nouă; nu au lipsit, firește, nici teoriile relative la navele cosmice și la „extratereștrii“ care

ar fi vizitat pământul Americii în urmă cu mai multe mii de ani. În 1976 s-a constituit un centru de cercetări, MARC*, cu sediul în statul New York, al cărui director, Salvatore Michael Trento, arheolog cu studii solide la Oxford, condusesese mai multe expediții în Spania și în Noua Anglie. În numai doi ani de cercetări, MARC a adunat o cantitate impresionantă de date, prezentate apoi într-o carte a lui Trento⁵.

În esență, concluziile cercetărilor conduși de Trento nu difereau de toate celelalte care susțineau că monumentele misterioase de pe teritoriul Statelor Unite sînt opera unei civilizații de dincoace de Atlantic, ale unor grupuri de exploratori care aveau să dispară, poate pentru că s-au întors în patrie, poate pentru că au fost nimiciți de triburile de vînători veniți dinspre nord-vest. „...Sîntem impresionați de numărul mare de asemănări pe care le regăsim în movilele de bolovani, în pietrele clădite ca niște altare de tipul dolmenilor, în construcțiile sugerînd rezervoare de apă, în inscripțiile săpate în stîncă, în imensele incinte, în tunelurile subterane, în minele de aramă și în artefactele risipite pe mari suprafețe în America. Toate acestea mărturisesc existența unor comunități de indivizi aflați în faza economiei de schimb, comunități mici și depărtate între ele. Imensa cantitate de informații e încă derutantă. O parte din ele implică o moștenire provenind de prin 800 î.e.n. de la celto-iberieni sau de pe la 400 î.e.n. de la o populație libiană. Unele vorbesc despre fenicienii din primul mileniu, în vreme ce altele nu au sens decît dacă presupunem că o comunitate megalitică veche de 5 000 de ani a trăit pe acest continent“⁶.

* Inițiale ale numelui *The Middletown Archeological Research Center* (Centrul de cercetări arheologice din Middletown), Middletown fiind orașul unde locuiește Trento.

Adevărul e că MARC a pus în valoare inscripții descoperite de multă vreme, construcții ciudate pe care oamenii de știință din secolul trecut le-au privit ca pe niște simple capricii ale naturii. Chiar dacă acceptăm ipoteza că unele asemănări sînt produse ale unor coincidențe, altele pot, neîndoielnic, să ne pună pe gînduri. De pildă, la începutul anilor '60, astronomul Alexander Thom a măsurat diametrul a peste 150 de construcții preistorice din Marea Britanie, constînd din șiruri de pietre dispuse circular, și a ajuns la concluzia că se folosea o singură unitate de măsură din nordul Scoției pînă în sudul Angliei. Analizele efectuate de Thom au demonstrat că, într-o regiune întinsă de-a lungul a peste 1200 km, constructorii din vechime au așezat pietrele la distanțe egale, precizia măsurătorilor întrecînd cu mult nivelul tehnologiei pe care li-l atribuie unii arheologi moderni: unitatea de măsură era de 2,72 picioare ($= 0,829$ m)⁷. De atunci, în arheologia engleză a apărut termenul de „yard megalitic” care desemnează unitatea de 2,72 picioare stabilită de Thom. Surpriza s-a produs cînd s-a descoperit că aceași unitate de măsură e valabilă și pentru multe construcții preistorice din continentul european și din regiunea Mediteranei.

La North Salem, în statul New York, o stîncă de aproximativ 100 de tone, sprijinită pe niște pietre de formă conică, atrăsese mai de mult atenția cercetătorilor; se constata că pietrele care formează baza sînt așezate într-un triunghi isoscel, dar abia după publicarea articolelor lui Thom s-au făcut măsurători exacte și s-a observat că latura cea mai mare e de 5,54 picioare, adică de două ori lungimea unui „yard megalitic”. Sînt puține șanse, s-a spus, ca această construcție să fie rezultatul unei simple întîmplări, al deplasării unui ghețar de pildă. Lucrurile au devenit și mai ciudate cînd un epigrafist a comunicat că, la

la North Salem, a găsit câteva lespezi pe care se deslușeau clar semne identificate a fi scrierea celtică numită *ogam*. Fotografiiile aeriene ale zonei au pus în evidență forme circulare — de o impresionantă perfecțiune — al căror diametru era mai mare de 100 de metri ⁸.

Monumentele megalitice (unele dintre ele purtînd semne ale unor scrieri încă neidentificate) amintind de construcții preistorice de dincoace de Atlantic au fost descoperite în mai multe puncte ale Coastei de Est — la Poughkeepsie (în statul New York), pe valea fluviilor Delaware și Susquehanna, ca și în statul Vermont și nu numai aici, ci și mai departe, în Tennessee, Carolina de Nord, Pennsylvania. S-au stabilit asemănări cu monumentele ridicate de egipteni, celți, greci, romani, etiopieni, perși, traci, ba chiar și cu cele aparținînd unor civilizații foarte îndepărtate — din Polinezia, din Fiji, de la poalele Himalayei. La care se adaugă, firesc, sugestii privindu-i pe atlânți și pe reprezentanții miticei populații din țara Mu, scufundată sub apele Pacificului.

Adevărul e că toate aceste construcții îi derutează pe arheologii americani, care știu atît de puțin despre trecutul foarte îndepărtat al continentului lor și sînt în permanentă confrunțați de fantasticul amestec de legendă și de supoziții științifice. Unele sînt de-a dreptul spectaculoase; pe câteva stînci înalte, pe malurile riurilor din Noua Anglie, s-au descoperit structuri triunghiulare de pietre al căror vîrf era orientat spre punctul unde soarele apune în ziua solstițiului de iarnă. Măsurătorile au dovedit că aceeași unitate de lungime a fost folosită la așezarea tuturor pietrelor din construcțiile de acest timp ⁹.

Un arheolog care a excavat două movile de pietre de pe coasta Connecticutului a găsit, spre uimirea tuturor specialiștilor, în stratul cel mai de jos al movilei, fragmente de ceramică aparținînd indienilor americani dintr-o

epocă datată (e adevărat, cam larg) între 1 000 î.e.n. — 700 e.n., amestecate cu unelte de piatră din arhaicul tîrziu (7 000—1 000 î.e.n.)¹⁰. Împrejurare care nu a putut fi explicată.

Ipotezele privind identitatea acestor „mound builders” — *constructori de tumuli* (denumire care, se recunoaște, e vagă și nici nu acoperă întreaga varietate de forme create de civilizația enigmatică pusă în discuție) sînt foarte numeroase; dar, deocamdată, nici una dintre ele nu a produs dovezi pe deplin convingătoare. De unde vor fi venit și încotro s-au pornit, spre eterna lor pieire din istoria Americii, creatorii acestor dovezi ale unei înalte civilizații?

Se reia, de fapt, cu argumente moderne, o controversă semnalată de istoricii culturii americane și care devenise foarte violentă încă din veacul al XVIII-lea, la mai puțin de un secol de la venirea primilor coloniști europeni. La început, e adevărat, unii clerici au părut decîși să elimine orice conflict de opinii: ei au decretat că indienii nici nu sînt făpturi omenști, pentru că nu sînt menționați nicăieri în Biblie. Cotton Mather, atotputernicul predicator din Boston, a adoptat o atitudine și mai netă: în 1702, el a stabilit — nu metaforic, ci literal — că „diavolul însuși i-a adus în America pe oamenii cu piele roșie”¹¹.

Alții, mai îngăduitori, încercînd să împace existența — reală — a indienilor cu lipsa oricărei mențiuni în Biblie, singura sursă credibilă pentru ei, au sugerat că primii oameni din America nu erau alții decît „cele zece triburi pierdute ale lui Israel”¹²; cum au ajuns cele zece triburi din Palestina în America li s-a părut un amănunt lipsit de importanță. Teoria nu a fost părăsită nici mai tîrziu: în 1827, Joseph Smith, fondatorul rigidei religii a mormonilor, și-a dezvăluit revelațiile transmise de Moroni, „un personaj înviat din morți” care îi comunicase cu multă seriozitate că „America a fost populată, în trei valuri, de

triburi iudaice pornite peste Atlantic după ce fusese abandonată zidirea turnului Babel¹³.

Fanteziste — uneori hilare — sau întemeiate pe date științifice, teoriile produse de-a lungul a aproape 300 de ani au un element comun: nu pot accepta ipoteza că strămoșii indienilor ar fi fost în stare să construiască impresionantele edificii preistorice care nu pot să fie decât opera unei civilizații venite din Lumea Veche. (Dar, la urma urmelor, Congresul american însuși nu i-a declarat decât în 1924 pe indieni — cetățeni ai Statelor Unite, cu toate drepturile și obligațiile decurgînd de aici). Și, cum observa cineva, în 1859, cînd Darwin a publicat *Originea speciilor*, nici celor mai sinceri liberali nu le-a trecut prin minte că indienii provin din forme primitive ale lui *homo sapiens*, la fel ca oricare alte ființe omenști din lume¹⁴. Putem să ne îngăduim a ne imagina reacția coloniștilor europeni față de o teorie susținînd că indienii nu veniseră din Europa, ci reprezintă rasa umană originară din care descind toate celelalte?

Cantitatea de informații acumulate de-a lungul celor două secole și jumătate care au trecut de la începerea cercetărilor e impresionantă: tumulii, incintele, „stîncile suspendate”, grămezile de pietre așezate în forme ciudate au fost măsurate, analizate, comparate între ele sau cu alte monumente ale Antichității. Ceea ce continuă să-i uimească pe oamenii de știință sînt dimensiunile acestor construcții; în 1956, de exemplu, arheologii care lucrau în nordul Louisianei au comunicat rezultatele minuțioaselor lor măsurători: volumul întregului complex de la Poverty Point era de 390 000 m³. Înțelesul acestei cifre devine mai clar dacă adăugăm că necunoscuții constructori căraseră această uriașă cantitate de pămînt cu coșuri și cu saci din piele de bizon. Arheologii din Louisiana au făcut o precizare vrednică să fie reținută: „Se poate aprecia că tumulul cel mai mare de la Poverty

Point a reclamat ceva mai mult de 3 milioane de ore de lucru¹⁵.

Tumulul de la Cahokia, în Illinois, e considerat a fi cel mai mare de pe teritoriul întregului teritoriu al Statelor Unite : în formă de con de piramidă, el măsoară mai mult de 30 de metri înălțime, 325 în lungime și 240 în lățime¹⁶. Piramida lui Kheops e înaltă de 146 de metri, dar latura bazei e de numai 230 de metri, ceea ce înseamnă că baza piramidei americane e cu 25 000 m² mai mare decât a celei mai mari piramide egiptene ! Dar tumulul de la Cahokia era odată centrul unui imens complex din care mai făceau parte peste o sută de construcții de aceeași formă, însă mai mici, iar pe o arie cu diametrul de 10 km se mai află încă 300 de tumuli. Câte construcții au pierit, de-a lungul timpului, nivelate de coloniștii care aveau nevoie de pământ pentru agricultură ? Nu încapă nici o îndoială, au dreptate cei care socotesc că volumul total al construcțiilor din Statele Unite îl întrece de câteva ori pe acela al piramidelor egiptene.

Din păcate, puține sînt detaliile care completează imaginea — e drept, îndeajuns de neclară — a constructorilor de odinioară : rareori s-au găsit în excavațiile arheologice obiecte de o valoare egală cu aceea a tumulilor, care să sugereze, dincolo de monumentalitatea și complexitatea edificiilor, nivelul de civilizație. Un caz fericit e cel al descoperirii făcute de arheologul Henry Clyde Shetrone care a lucrat între 1926 și 1928 la așa-zisul „Turn Seip“ din Ohio. „Cel mai senzațional rezultat al cercetărilor a fost găsirea unei cripte construite din bușteni în care se odihneau patru schelete de adulți, așezate unul lângă altul, cu fața în sus, și, în direcția transversală, două schelete de copii. Indiferent dacă era sau nu mormîntul «familiei regale» a comunității, e mai presus de orice îndoială că răposații făcuseră parte dintre «aleși». Rămășițele lor pămîntești erau însoțite de podoabe bogate, unele dintre ele unice ; erau *mii*

de perle, împrejurare pentru care ziaarele s-au referit după aceea la descoperirea noastră ca la «grandioasa înmormintare cu perle». Ornamente de aramă, mica, carapace de broască țestoasă și argint se găseau aici din belșug¹⁷.

Privite în ansamblu, în totalitatea tezaurelor muzeistice, obiectele descoperite de arheologii specializați în excavarea construcțiilor preistorice pot furniza suficiente informații privitoare la vechii locuitori ai Americii.

Specialiștii sînt de acord că progresele arheologiei americane înregistrate în cea de-a doua jumătate a secolului trecut nu au condus, totuși, la eliminarea interpretărilor fanteziste care prevalau pe atunci (și nu aveau să dispară nici mai tîrziu) în teoriile referitoare la primii locuitori ai continentului. Un moment important l-a reprezentat crearea, în 1879, a unui Serviciu de Etnologie al cărui director a fost numit John Wesley Powell. Personalitatea lui se bucura de mult respect, deopotrivă în mediile cercetătorilor și printre membrii Congresului: Powell, erou al Războiului Civil (își pierduse un braț în lupta de la Shiloh), publicase mai multe studii privitoare la civilizația indiană. Celebritatea lui se consolidase după îndrăzneța expediție pe care o condusesese, în 1869, de-a lungul citorva sute de kilometri, prin Marele Canion al fluviului Colorado.

În primul raport anual al nou-creatului Serviciu pe care îl organizase, Powell lansa o teorie care va fi reluată, cu argumente științifice mai nuanțate, în secolul nostru: „Vasta răspîndire și numărul mare de tumuli descoperiți în Statele Unite trebuie să ne facă să bănuim, cel puțin, că acești constructori de tumuli din timpurile preistorice aparțineau unei largi diversități de grupuri etnice¹⁸. Deși nu se considera arheolog și încerca să orienteze întreaga activitate a Serviciului său spre etnologie, Powell a fundamentat o viziune care avea să fertilizeze concepțiile arheologilor din

Statele Unite. În cel de-al doilea raport al Serviciului de Etnologie, în 1881, polemizînd cu cei care susțineau ideea că misterioșii „construcitori de tumuli“ aparțineau unei rase dispărute, fără nici o legătură cu indienii contemporani, el scria : „Ignorînd faptul că mulți indieni din perioada istorică * au practicat construcția de tumuli și că unii o mai practică și azi, s-a afirmat că aceste lucrări sînt vestigiile unei populații dense, dispărute, a cărei civilizație era cu mult superioară aceleia a indienilor americani cunoscuți de noi. Pornind de la dimensiunile și formele tumulilor, de la așezarea lor și de la obiectele găsite, autorii de cărți și de articole au stabilit originea, migrațiile, numărul, instituțiile, arta și religiile constructorilor lor... Dar cei care au condus pînă acum cercetările... au fost tîriți de zelul lor orb în marasmul unor greșeli serioase și uneori au recurs la fraude și la falsuri“ ¹⁹.

În Serviciul de Etnologie se înființase — fără voia lui Powell și întrucîtva spre marea lui neplăcere — un birou a cărui sarcină era exclusiv aceea de a cerceta tumuli ; șeful biroului, Cyrus Thomas, botanist și geolog, era secondat de trei asistenți permanenți și de alți cinci temporari. Numai în doi ani, acești cercetători entuziaști adunaseră 4 100 de obiecte găsite în săpăturile conduse de ei în Tennessee, Arkansas, Illinois, Iowa, Georgia, Alabama, Carolina de Nord și Missouri. Printre vestigiile donate de ei Muzeului Național de la Washington se aflau mai multe pipe elegante, pandantive de piatră lustruită și obiecte mai umile — sape, topoare, ciocane. La unii tumuli se deslășeau dovezile contactelor cu civilizația europeană : bucăți de fier bătut cu ciocanul, în Carolina de Nord, brățări, broșe și cruci de argint în Wisconsin, fragmente ale unor plăci de aramă purtînd semnele prelucrării cu ma-

31 * În arheologia americană, „perioada istorică“ începe în 1492.

șina în Illinois. Ceea ce furniza argumente convingerii lui Powell că „cel puțin câțiva dintre tumulii importanți din valea lui Mississippi au fost construiți și folosiți după ocuparea continentului de către europeni și cel puțin o parte din constructori nu erau, deci, alții decât indienii cunoscuți de noi“²⁰.

În timp ce alți colaboratori ai lui Powell se angajaseră într-o polemică violentă cu susținătorii teoriei conform căreia constructorii de tumuli nu fuseseră strămoși ai indienilor, echipa lui Cyrus Thomas își continua laborioasele cercetări în bazinul lui Mississippi. Mai prudent decât Powell, Thomas stăruia asupra faptului că toate concluziile sale — deși identice cu cele ale șefului său — sînt preliminare, că e prea devreme să se configureze o deducție definitivă. Dar opoziția lui față de „teoria rasei dispărute“ e foarte hotărîtă: „Indiferent dacă, în cele din urmă, «teoria indiană» se va dovedi sau nu corectă, vreau să obțin din partea colegilor mei o privire obiectivă îndreptată asupra-i. O consider, în ceea ce mă privește, corectă, așa cum dovedesc faptele descoperite pînă acum; dar nu mă consider aservit ei. Dimpotrivă, sînt dispus să urmez faptele, indiferent de direcția în care se îndreaptă ele“²¹.

El era de acord că imaginea unei populații puternice trăind în valea grandioasă a lui Mississippi e „fascinată și atrăgătoare“. O imagine romantică a prăbușirii acestei națiuni sub loviturile unor triburi sălbatice, „a unei civilizații care dispare lăsînd în urmă drept mărturie a existenței, a gloriei, a puterii... doar aceste vestigii tăcute, acoperite de păduri“. Dar tînărul cercetător atrăgea atenția că o asemenea imagine „deformează și falsifică orice concluzie“ dacă pune stăpînire pe judecata omului de știință. Cu exemplară obiectivitate cita opinia unui adversar, Frederic Putnam, care susținea că „tumulii au fost ridicați de mai

multe națiuni sau grupuri tribale, de origine americană... Nu e deloc clar care le erau legăturile de rudenie și a afirma că toți trebuie să fi fost unii și aceiași indivizi umani înseamnă a face o declarație contrară faptelor care se cumulează în fiecare an, pe măsură ce hîrlețul și tirnăcopul minuite de mîini pricepute le aduc la lumină". Și Thomas conchidea că teoria unei singure rase de „construc-tori de tumuli", stăpînind întregul teritoriu din Dakota pînă în Florida, din New York pînă în Louisiana, „se prăbușește în fața evidenței faptelor"²². O parte importantă a raportului prezentat de el era aceea în care aducea dovezi că, în unele părți, construirea tumulilor s-a produs neîntrerupt din preistorie pînă aproape de epoca prezentă. Relata, de exemplu, înmormîntarea într-un asemenea tumul a unei căpetenii indiene din Iowa în 1830: răposatul fusese condus la mormînt, îmbrăcat într-o uniformă militară primită în dar de la președintele Jackson²³.

Thomas subscria la concluziile celor care stabileau data construcțiilor de pămînt din vestul statului New York după venirea coloniștilor europeni în America; dar tumulii-efigie din Wisconsin, Illinois și Iowa „au fost construiți de triburile indiene pe care albiile le-au găsit aici, sau de strămoșii lor... Lucrurile sînt întrucîtva diferite în cazul tumulilor din Ohio. Cu toate că datele obținute aici conduc cu suficientă certitudine la concluzia că autorii lor au fost indienii, nu se poate pretinde că toate și nici măcar că *majoritatea* fuseseră construite de indieni care locuiau în regiune cînd au venit albiile sau de strămoșii lor"²⁴. Și reactualiza o poveste lansată la începutul secolului al XIX-lea de John Heckewelder, un misionar care trăise aproape 50 de ani printre indienii Delaware: Heckewelder o aflase de la indienii care povesteau cum strămoșii lor ajunseseră pe coasta de est venind dinspre soare-a-

pune. După o călătorie lungă, au ajuns la Mississippi și au trimis cercetași care au trecut râul și s-au întors cu știrea că „țărmlul de la răsărit de Mississippi e locuit de un popor foarte puternic care are multe orașe mari...“. Poporul acesta, spunea Heckewelder, se numea *Alligewi* sau *Tallegewi*. „Multe lucruri minunate se povestesc despre ei; se zice că erau deosebit de înalți și de puternici și că printre ei erau și giganți... Se mai zice că și-au construit adevărate fortificații“, unele dintre acestea fiind văzute de Heckewelder însuși: pe valea râului Huron, la sud de Lacul Erie, erau „un număr de movile mari, cu vârful retezat“. Delaware porniseră război împotriva populației locale care, în ciuda puternicelor fortificații, fusese învinsă și, lăsându-și ținuturile în mîna învingătorilor, fugise în josul lui Mississippi, „de unde nu aveau să se mai întoarcă niciodată“²⁵. Relatarea lui Heckewelder a fost folosită mai apoi ca o dovadă că Tallegewi erau strămoșii indienilor Cherokee, al căror nivel de civilizație era foarte înalt; se nesocotea, însă, că tradițiile orale ale acestora vorbeau despre „movilele înălțate de cei vechi“, movile pe vîrfurile cărora ei își construiseră propriile locuințe din trunchiuri de copaci²⁶.

Interpretarea pe care Thomas o dădea lucrurilor nu era aproape defel diferită de aceea cunoscută prin Heckewelder, cu 70 de ani în urmă. (Adevărul e că studiile ulterioare nu vor confirma această ipoteză care va rămîne să îmbogățească repertoriul de povești romantice și să nimbeze și ea un trecut învăluit în legendă). Dar cercetătorii de la Serviciul de Etnologie au renunțat la orice tentății romantice cînd s-au aflat în fața unui tumul excavat la Etowah, în Georgia, în 1883 și 1884. Aici, săpăturile scosese la lumină cîteva obiecte de un tip necunoscut pînă atunci: plăci subțiri de aramă pe care erau imprimate sau gravate figuri stranii, foarte complicate. Unele dintre

acestea erau profiluri ale unor ființe omenești, cu nas coroiat, înspăimântătoare, cu gura căscată amenințător; ele aveau aripi și purtau pe cap podoabe complicate, iar în mâini țineau teste omenești. Desenul era plin de forță, sugerându-i lui Powell arta aztecilor și a mayașilor²⁷; dar Cyrus Thomas, studiind cu mai multă atenție obiectele de la Etowah, a identificat mai multe trăsături necunoscute artei mexicane și centro-americe: „că aceste plăci nu sînt opera indienilor care locuiau aici cînd au venit oamenii albi, și nici a strămoșilor lor direcți, iată un fapt pe care îl accept fără șovăire“, scria el, însă adăuga, la fel de sigur pe afirmațiile sale, că ele nu au fost lucrate nici de meșteșugarii din actuala Americă Latină. Se declara în imposibilitate să-i identifice pe autori și nu putea conchide decît că „tumuli de la Etowah nu au fost ridicați de indienii Cherokee“²⁸. Concluziile raportului lui Thomas sînt clare și, spre lauda lui, puține vor fi modificările pe care li le va aduce cercetarea modernă; era în 1884 cînd el afirma că „diversele regiuni ale țării au fost locuite de diverse triburi care știau să construiască tumuli, triburi ce aparțineau aceluiași stadiu al civilizației, dar se deosebeau în privința obiceiurilor și a tradițiilor“. Nimic, nici în construcția tumulilor, nici în arta obiectelor descoperite de săpăturile arheologice, nu pledează pentru concluzia potrivit căreia „constructorii ar fi atins un nivel de cultură mai înalt decît al unor triburi indiene care au fost găsite aici la sosirea primilor europeni“. După părerea lui, cei mai vechi tumuli datau din secolele al V-lea sau al VI-lea ale erei noastre, în nici un caz mai devreme. Dar nu încapă nici un dubiu: toate construcțiile cercetate pînă atunci erau opera triburilor indiene din Statele Unite sau a strămoșilor lor²⁹.

35 Mitul „rasei dispărute“ era subminat de cercetările celor de la Serviciul de Etnologie.

Cel de-al XII-lea raport anual, publicat de Cyrus Thomas sub titlul *Raport al Serviciului de Etnologie asupra explorării tumulilor*, a apărut în 1894. Cele 730 de pagini sînt importante nu atît în planul teoretic (ele reiau punctele de vedere ale autorului lor, știute de mai multă vreme), cît pentru vastul catalog al celor cîteva mii de tumuli din întreaga țară. Între timp, multe construcții descrise de Thomas au dispărut și arheologii nu se pot sprijini decît pe lucrarea de acum nouă decenii. „Raportul” lui marca sfîrșitul unei epoci, nu se mai poate vorbi, de atunci încoace, despre „constructorii de tumuli” așa cum se vorbise pînă la el, ca despre stăpînitorii unui vast imperiu. Dar punea cel puțin tot atîtea noi întrebări, cîte fuseseră acelea căroră le găsise un răspuns. Lucrarea lui nu era un epilog, ci un prolog. Se impunea ca arheologii să examineze tumulii cît mai amănunțit cu putință, să descopere relații și diferențe — cu alte cuvinte, să obțină o imagine clară a trecutului preistoric al Americii.

Cea mai grea problemă care a confruntat arheologia americană a fost *datarea* obiectelor scoase la lumină de săpături și a tumulilor înșiși. Pentru că, în cazul construcțiilor din valea lui Mississippi, dendrocronologia (metoda dătrii cu ajutorul inelelor trunchiurilor de copaci) s-a dovedit inefficientă : clima de aici era foarte diferită de aceea din deșerturile Sud-Vestului, unde copacii se uscau în picioare, ca niște relieve. În Est, umezeala nu a lăsat intacte decît puține bucăți de lemn (de pildă, un arheolog care a lucrat la săpăturile din Illinois a adunat 500 de mostre de lemn, dar numai 20 au întrunit condițiile necesare analizei³⁰), rezultatele fiind, firește, neconcludente.

Arheologii au ajuns, însă, la o concluzie pe care, cu puține variații, o acceptă azi aproape în unanimitate. Unul dintre cei mai de seamă 36

antropologi americani, Gordon A. Willey, a stabilit următoarea cronologie³¹

20000—8000 î.e.n. (era glaciară)	Perioada paleo-indiană
7000—1000 î.e.n.	Perioada arhaică
1000—300 î.e.n.	Tumuli funerari, perioada I
300 î.e.n.—700 e.n.	Tumuli funerari, perioada II
700—1200 e.n.	Tumuli-temple, perioada I
1200—1700	Tumuli-temple, perioada II

Willey stabilește o distincție semnificativă între *perioade*, care reprezintă doar diviziuni ale timpului, *tradiții*, termen ce definește un anumit mod de viață, și *culturi*, desemnând grupuri sociale mai mult sau mai puțin unitare ce dezvoltă modalități independente de expresie culturală. De fapt, observă antropologul american, „multe alte categorii pot fi obținute prin aplicarea unui alt unghi de perspectivă; citarea lor — încheie el — ar periclita, însă, efortul de a obține o viziune generală asupra întregii probleme”³².

După analize minuțioase, trudnice, ale informației puse la îndemână de săpăturile arheologice, două *culturi* s-au conturat precis într-o zonă vastă a continentului : *Adena* și *Hopewell*. Evident, discuțiile nu s-au curmat o dată cu stabilirea acestei realități fundamentale a preistoriei americane. Întrebarea, atît de stăruitoare în deceniile anterioare, a revenit și acum : erau, oare, constructorii aparținînd acestor două culturi, strămoși ai indienilor contemporani ? Explicația dată de Robert Silverberg conține un trist adevăr : întreaga problemă a tumulilor și a constructorilor lor s-a ivit într-un moment caracteristic al istoriei americane. „Statele Unite purtau pe atunci un război nedecarat împotriva indienilor care le stăvileau expansiunea : indienii au fost alungați din ținuturile lor, întemnițați, forțați să migreze sau pur și simplu masacrați. Și, cum genocidul a continuat vreme de secole, pentru cuceritori era o consolare să-și imagineze că

odinioară o altă națiune a fost eliminată, în același chip, de indieni. Conștiința unor arheologi a suferit, poate, privind cum sînt dezdăcinați indienii; dar s-ar fi simțit mult mai bine dacă ar fi găsit dovada că indienii, departe de a trăi de multă vreme în această țară, au fost ei înșiși niște intruși care au zdrobit cu brutalitate vechea și glorioasa civilizație a constructorilor de tumuli³³.

Așadar, întrebarea își schimbă doar termenii: cine sînt *Adena* și *Hopewell*?

Note

- 1 Robert Silverberg, *The Mound Builders*, New York, 1970, p. 11.
- 2 *Idem*, p. 13.
- 3 Gordon C. Baldwin, *America's Buried Past*, New York, 1962, p. 76.
- 4 Vezi Peter Farb, *Man's Rise to Civilization: The Cultural Ascent of the Indians of North America*, New York, 1978, pp. 98—101.
- 5 *The Search for Lost America: The Mysteries of the Stone Ruins*, New York, 1978 (cea de-a doua ediție, scoasă de "Penguin Books", cu un subtitlu ușor modificat — *Mysteries of the Stone Ruins in the United States* — a apărut în 1979).
- 6 *Idem*, p. 200 (referirile la cartea lui Trento privesc ediția din 1979).
- 7 Alexander Thom, "The Geometry of Megalithic Man", în *The Mathematical Gazette: The Journal of the Mathematical Association*, XLV, nr. 353 (May 1961), pp. 83—93, și "The Megalithic Unit of Length", în *Journal of the Royal Statistical Society*, 225, part 2 (1962), pp. 243—251.
- 8 S. M. Trento, *op. cit.*, p. XV.
- 9 Byron O. Dix, "An Early Calendar Site in Central Vermont", în *Occasional Publications of the Epigraphic Society*, III, nr. 51 (Aug. 1975), pp. 1—3.

- 10 Frank Glynn, "Excavation of the Pilot Point Stone Heaps", in *The Archaeological Society of Connecticut Bulletin*, nr. 38 (Aug. 1973), pp. 77—89.
- 11 Vezi C. W. Ceram, *The First American*, New York, 1971, p. 204.
- 12 Vezi Robert Wauchope, *Lost Tribes and Sunken Continents*, Chicago, 1962, pp. 72—76.
- 13 Vezi C. W. Ceram, *op. cit.*, pp. 204—205.
- 14 *Idem*, p. 205.
- 15 James A. Ford., Charles H. Webb, *Poverty Point: A Late Archaic Site in Louisiana*, American Museum of Natural History Anthropological Papers, XLVI, nr. 1 (1956), p. 17.
- 16 A. W. Ceram, *op. cit.*, p. 216.
- 17 H. C. Shetrone, *The Mound Builders: A Reconstruction of the Life of a Prehistoric American Race, through Exploration and Interpretation of Their Earth Mounds, Their Burials and Their Cultural Remains*, Port Washington, 1930, p. 14.
- 18 Robert Silverberg, *op. cit.*, pp. 130—131
- 19 Cf. *idem*, p. 132.
- 20 Cf. Don W. Dragoo, *Mounds of the Dead*, Pittsburgh, 1961, p. 9.
- 21 Cf. Robert Silverberg, *op. cit.*, pp. 154—155.
- 22 Cf. *idem*, p. 155.
- 23 Vezi *idem*, p. 156.
- 24 Cf. *ibid.*
- 25 Cf. Alvin M. Josephy, Jr., *The Indian Heritage of America*, New York, 1973, p. 86.
- 26 Vezi Grace Steele Woodward, *The Cherokees*, Norman, 1961, pp. 59—71.
- 27 Vezi Louis A. Brennan, *Artifacts of Prehistoric America*, Harrisburg, 1975, pp. 117—122.
- 28 Vezi Robert Silverberg, *op. cit.*, pp. 157—158.
- 29 Vezi *idem.*, pp. 158—159.
- 30 Robert E. Bell, "Dendrochronology in the Mississippi Valley", in *Archaeology of the Eastern United States* (culegere de studii publicată de James B. Griffin), Chicago, 1964, pp. 264—292.
- 31 Gordon R. Willey, *An Introduction to American Archaeology*, vol. I, North and Middle America, Englewood Cliffs, 1966, p. 227.
- 32 *Idem*, p. 101.
- 33 Robert Silverberg, *op. cit.*, p. 48.

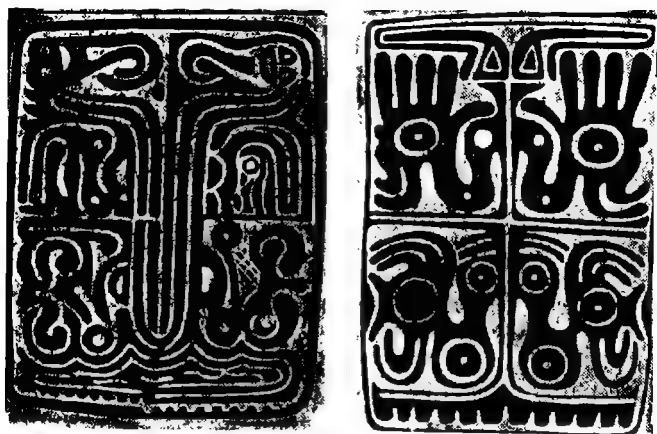
19 martie 1838 e o dată importantă în arheologia americană: în acea zi, Abelard B. Tomlison, proprietarul unei ferme din Virginia, a început excavațiile la o movilă, cunoscută încă de la începutul secolului de cei dinții exploratori ai Americii. În 1819, Caleb Atwater, dirigintele poștei din Circleville, un sat din Ohio, unul dintre cei mai entuziaști „arheologi amatori” ai vremii, a văzut tumulul și l-a descris: „unul dintre cele mai auguste monumente ale antichității îndepărtate, indiferent de locul unde se găsesc acestea. Circumferința bazei e de 270 de metri. Înălțimea lui e de 30 de metri și diametrul, în vîrf, de 15 metri. În centru, movila pare să fi fost scobită, astfel încît să formeze un fel de amfiteatru, înconjurat de o ridicătură scundă, largă de $2\frac{1}{2}$ pînă la 3 metri”¹.

Tomlison a săpat un puț, din centrul „amfiteatrului” pînă la baza movilei. La adîncimea de 21 de metri, a descoperit o încăpere acoperită cu lespezi de piatră și cu pereți de bușteni: în centru, un schelet împodobit cu cochilii de scoici, inele de aramă și plăcuțe de mica. Săpînd mai departe, Tomlison a descoperit, la 33 de metri sub vîrf, tumulului, într-un puț care trebuie să fi fost săpat înaintea construirii movilei (deci mai jos decît baza), două schelete, înconjurat de 650 de

cochilii. Un șanț orizontal săpat prin tumul a scos la iveală câteva grămezi de lemn și de oase carbonizate și, printre ele, alte zece schelete.

Descrierea „tumulului de la Grave Creek“ (numit astfel după ferma lui Tomlison pe teritoriul căreia se afla) e cel dintâi document clar privitor la mormintele consolidate cu bușteni aparținând tipului de cultură cunoscut mai târziu sub numele *Adena*. Contemporanii lui Tomlison au înregistrat „criptele de la Grave Creek“ ca pe niște morminte ale „regilor constructori de tumuli“ : deocamdată, nici nu au acordat prea multă importanță descoperirii. Un alt amănunt le va aprinde imaginația : în iunie 1838, Tomlison a găsit un disc oval de gresie, gros cam de 1½ centimetri și 3 centimetri pe diametrul mare. „Tableta de la Grave Creek“ era gravată : cele trei rânduri de semne aparținând unei scrieri necunoscute au stîrnit controverse a căror înflăcărare a făcut să pălească orice interes pentru celelalte „morminte regale“.

Dar nici unul dintre savanții care au studiat inscripția (deopotrivă americani și europeni)

Cultura Adena

Tablete incizate

gresie ; c. 800—300 î.e.n ; OMC (V. lista de Abrebiert
la pag. 354).

nu a ajuns la vreo concluzie : nici măcar nu se stabilise în ce limbă a fost scris acest text (și, de fapt, nici dacă e cu adevărat un text). Între timp, un medic, Samuel G. Morton din Philadelphia, căuta rezolvarea aceleiași enigme, firește, cu mijloace specifice profesiei sale : între 1830 și 1851, a analizat 968 de cranii, dintre care câteva proveneau din săpăturile întreprinse la tumuli din bazinul lui Mississippi și celelalte de la cimitirele indienilor moderni de pe cuprinsul celor două Americi. În 1839 el a publicat rezultatele cercetărilor sale, într-o carte bogat ilustrată, *Crania Americana*; ea conținea rezultatele minuțioaselor lui măsurători. Cele opt cranii descoperite în tumuli aveau proveniențe diferite : trei din Peru, unul de la Grave Creek, unul de la Circleville, celelalte trei din Tennessee, Alabama și Wisconsin. Le-a comparat între ele și, apoi, cu cele patru cranii pe care le obținuse de la un trib contemporan din Ohio și cu alte două găsite în peștera Mammoth din Kentucky. Tabelele astfel realizate dovedeau că nu există diferențe semnificative între cele opt cranii ale constructorilor de tumuli, cele patru cranii ale indienilor epocii moderne din Ohio și cele două de la peștera Mammoth, deși toate la un loc păreau că aparțin unei rase diferite de cele care trăiesc în alte părți ale lumii. Concluzia lui Morton era că „națiunile americane, cu excepția triburilor polare^{*}, sînt toate de aceeași rasă și de aceeași specie“².

Aproape concomitent cu studiile medicului din Philadelphia, un tînăr ziarist, Ephraim George Squier, și un medic, E. H. Davis, amîndoi din Chillicothe, un orașel aflat în inima zonei unde se aflau tumuli din Ohio, explorau controversatele construcții din regiune. Între 1845 și 1847 ei au excavat nu mai puțin de 200 de tumuli, 100 de incinte și au adunat o bogată colecție de obiecte găsite în

* Nume dat pe atunci eschimoșilor.

săpături ; în plus, au cercetat excavațiile făcute de alți arheologi, așa încît puteau începe desenarea unor planuri minuțioase pe care voiau să le publice. Cu sprijinul recent înființatei Societăți Americane de Etnologie, ei tipăreau în 1848 *Monumente vechi din valea lui Mississipi*, carte ce avea să devină curînd lucrare de referință în domeniul arheologiei americane.

Squier — pentru că el era autorul celei mai mari părți a textului — clasifica vechile construcții de pămînt în două grupe : tumuli și incinte (acestea din urmă, la rîndul lor, în ziduri și taluzuri). Apoi, pe cei dinții în tumuli funerari, tumuli-temple, tumuli rituali pentru sacrificii. În privința incintelor, Squier considera că majoritatea celor aflate în zone mai joase aveau o funcție religioasă, de vreme ce nu puteau îndeplini un scop defensiv : despre cele aflate pe culmi de deal, el scria : „Forța naturală a acestor poziții... sugerează că ele erau citadele ale unor oameni care aveau vecini ostili sau erau amenințați de invadatori... Dealurile erau accidentate și abrupte, dar aveau unul sau mai multe puncte de acces relativ ușor, pentru protecția căroră întreaga abilitate de constructori ai acestor oameni pare să fi fost pusă la încercare. Aici sînt ridicate ziduri duble, care se întrepătrund : o parte a incintelor din locurile înalte au în apropiere un tumul, proiectat probabil ca post de observație“³.

Descrierile forturilor sînt însoțite de planuri amănunțite ; și astăzi vizitatorii unor tumuli din Ohio pot vedea fotografii mărite ale planurilor lui Squier și Davis, care folosesc drept ghiduri ale monumentelor indiene.

Numărînd inecele din trunchiul unui castan imens de pe vîrfurile tumulului cunoscut sub numele de Dealul Fortăreței (Fort Hill), Squier ajunge la concluzia că această construcție era veche de cel puțin o mie de ani. El aprecia că asemenea lucrări ingineresti erau excelent proiectate și că erau dovezi „ale admirabilei

judecăți, îndeminări și puteri de muncă ale constructorilor lor“. Nimeni — scria Squier — „nu poate să privească aceste fortificații fără să nutrească simțămîntul că rasa care le-a înălțat poseda o știință deloc neglijabilă a apărării, mult superioară celei pe care o aveau triburile de vînători din America de Nord de dinainte de descoperirea lui Columb și, cu siguranță, de după acest eveniment“⁴. În acest fel, Squier se alătura partizanilor teoriei fanteziste privitoare la constructorii tumulilor. Concluziile la care ajungea acest remarcabil cercetător nu se deosebeau în esență de cele ale unor diletanți naivi: civilizația străvechii populații necunoscute s-a răspîndit spre sud, ajungînd în Mexic, unde a atins apogeul. Dar această migrație nu s-a produs de bună-voie, ci sub presiunea unor năvălitori barbari venind dinspre nord-est

Cea de-a doua secțiune a cărții lui Squier și Davis era consacrată construcțiilor numite de ei „incinte sacre“. Ei socoteau (și aceasta e și opinia majorității cercetătorilor moderni) că toate construcțiile de formă geometrică din valea râului Ohio erau de natură religioasă. Cartea lor vorbea despre „fervoarea religioasă sau zelul superstițios care au dus la realizarea acestor construcții“ și mărturisea amestecul de uimire, de teamă și de respect pricinuit de uriașele dimensiuni ale construcțiilor: „E greu să înțelegi existența unor construcții religioase, ocupînd..., asemenea celor de lîngă Newark*, o suprafață doar ceva mai mică de patru mile patrurate**“⁵. Datorită cărții lui Squier și Davis se știe astăzi relativ mult despre construcții care, între timp, au dispărut.

Nu numai dimensiunile, ci și precizia construcțiilor îl uluiau pe Squier: „Acești oameni posedau o unitate de măsură și aveau unele

* În statul Ohio.

** Aproximativ 10,25 km².

mijloace de determinare a unghiurilor. Cel mai priceput inginer de astăzi s-ar afla în dificultate dacă ar trebui să clădească un pătrat de o formă atît de precisă, cu o circumferință mai mare de $4/5$ dintr-o milă *, și aceasta fără să folosească instrumente. E adevărat, nu ar fi imposibil să construiască unele cercuri de dimensiuni apreciabile, fără ajutorul instrumentelor; dificultatea devine evidentă cînd ne aflăm în fața unor construcții de 5 400 de picioare ** în circumferință. Dar nu găsim numai pătrate de remarcabilă precizie și cercuri exacte, ci și octogoane de dimensiuni uriașe !⁴⁶.

Squier mărturisea că, în privința tumulilor din sudul Statelor Unite, nu deținea decît puține informații demne de încredere. De mai bine de 70 de ani, nu se întreprinsese nici o cercetare temeinică: Squier era obligat să se bazeze exclusiv pe date disparate, furnizate de unii arheologi diletanți care făcuseră doar cîteva observații în exteriorul structurilor. Încă din secolul al XVIII-lea, devenise clar că tumulii terasați din Sud aparțineau unui tip de construcții diferit de acela cunoscut în valea lui Ohio; cu toate că unii tumuli conici fuseseră descoperiți și în regiunile din sud, aceștia reprezentau o cantitate neglijabilă în comparație cu celălalt tip de construcții aflate aici. Lipsa oricărui raport privitor la eventuale excavații în această zonă făcea imposibilă o referire cît de cît exactă la originea și la natura acestor tumuli imenși. Erau, oare, „vaste morminte care adăposteau osemintele mai multor generații“? „Temple ale unei populații superstițioase, îndeplinind ritualuri și practicînd sacrificii“? sau „locul ultimului refugiu al unor oameni de demult, urmăriți de dușmani, căutînd protecția zeilor lor“? În sfîrșit erau ele opera constructorilor de tumuli din Ohio, migrînd spre sud? Sau ale coloniștilor migrînd

* Aproximativ 1 300 m.

** Aproximativ 1 650 m.

spre nord, dinspre Florida și Mississippi ori, poate chiar din Mexic și Peru ?

Întrebările acestea nu-și puteau găsi răspunsul într-o vreme când existau atât de puține informații despre preistoria Sudului. Astfel încât Squier le lasă încă deschise și se îndreaptă spre o altă regiune, Nord-Vestul, care însemna pe atunci teritoriul statelor Wisconsin, Michigan, Minnesota. Era zona unde predominau tumulii-efigie, neîndoielnic cei mai enigmatice dintre toți. O descriere a acestor structuri făcuse un oarecare Richard C. Taylor cu câțiva ani mai înainte ; modelați în forma unor animale ciudate, a unor trupuri omenești sau a unor figuri abstracte, ei reprezentau — conchide Squier, întemeindu-se pe planurile desenate de Taylor și de alții — vidre, bizoni, șopîrle, broaște țestoase, urși...

Și aici persistă întrebarea : cine îi construiseră ? Străvechea națiune care ridicase și tumulii din Ohio ? Oameni aparținînd unei alte culturi ? Și, din nou, Squier lasă întrebările fără răspuns.

După care, cu deplină onestitate științifică, fără să încerce să improvizeze în lipsa unor dovezi certe, se întoarce spre regiunea pe care o cunoștea cel mai bine, valea lui Ohio, și întreprinde o analiză — exemplară prin minuție și prin clarviziune. Unele obiecte descoperite în săpături — demonstra Squier — fuseseră îngropate aici mult după ce tumulii fuseseră construiți. El identificase, de pildă, la nivelele superioare ale acestor structuri, scheletele unor indieni morți relativ recent : triburile locale foloseau tumulii, pur și simplu, ca pe niște „locuri mai comode de înhumare“. De aici, obligația unei distincții severe între asemenea oseminte și cele ale străvechilor constructori ; la fel, între obiectele aparținînd culturilor preistorice și cele aflate aproape de suprafață, printre care : „cruci de argint, gloanțe de pistol, calendare franțuzești, ceea ce nu înseamnă

că acești constructori de odinioară ar fi fost catolici sau foloseau arme de foc sau ar fi știut franțuzește“, ci demonstra originea recentă a structurilor superioare.

Cea mai importantă contribuție științifică a lui Squier e conținută, însă, în analiza amplă a obiectelor de artă descoperite în tumuli; el stabilea principalele categorii stilistice, întreprindere pe care nu o mai încercase nimeni până atunci. Și, cu toate că Squier a greșit în multe detalii ale studiului său, cartea din 1848 a reprezentat un punct de plecare pentru majoritatea cercetărilor de mai târziu.

El cunoștea bine diversele tipuri de olărie indiană, de la ceramica rudimentară din Nord, până la produsele mai rafinate din zona Golfului Mexic, la cele aztece și incașe. Până în momentul publicării studiului său, se descoperiseră puține vase de ceramică în Ohio și aproape nici unul în Sud, dar Squier declara: „Arta olăriei a atins, la constructorii de tumuli, un înalt grad de perfecțiune. Exemple diverse, deși nu foarte numeroase, ale îndemnării lor au fost recuperate, în privința eleganței modelului, a delicateței, a finisării și a fineței materialului, ele stau alături de obiectele peruvienne cu care, de altminteri, se aseamănă foarte mult“⁷. Ceramica descoperită până în 1848 nu merita, în nici un caz, generoasele aprecieri ale lui Squier: nici excepționalele vase dezgropate în Arkansas și în Tennessee de viitoarea generație de arheologi nu vor putea fi comparate cu olăria din Peru. Dar Squier era consecvent cu propria teorie: „vasele constructorilor de tumuli întrece cu mult tot ceea ce sînt capabile să realizeze triburile indienilor de astăzi“⁸ și tema e reluată cu puține variații în discutarea celorlalte domenii ale creației artistice.

Tinărul cercetător (împlinea 27 de ani cînd îi apărea cartea) nu era, însă, un fanatic: analizînd obiectele de metal descoperite în tu-

muli, el observa că enigmaticii constructori nu foloseau decît argintul și cuprul, metale aflate în stare pură și pe care le puteau lucra direct cu ciocanul. Nu le atribuia, așa cum făceau alți partizani ai teoriei unei „rase civilizate“ a constructorilor de tumuli, știința unei metalurgii avansate : „Nu s-a găsit fier, cu excepția unor depozite recente ; nici nu se crede să fi avut cunoștință de existența acestui metal“⁹. Studiul lui Squier e însoțit de excelente xilogravuri, astfel încît amănuntele obiectelor descrise în text (topoare de bronz, brățări, vîrfuri de săgeți) pot fi cu ușurință observate. Ornamentele incizate pe suprafața unor obiecte de piatră, care la prima vedere ar părea că sînt arme, dovedesc un rafinat simț al podoa-bei : topoare șlefuite cu finețe, securi (folosite, poate, în ceremonii rituale), vîrfuri de săgeți și de sulii din piatră, fragmente ale unor dispozitive cu care se aruncau lăncile, ace de os și ciudate tablete discoidale de gresie — despre care Squier credea (și supoziția lui nu a fost încă negată) că ar fi piese ale unui joc al oamenilor preistorici —, pipe sculptate în piatră, mărgelile de scoici, perle de apă dulce, pandantive de bronz și de argint, pietre sculptate în formă de păsări sau în stilizări abstracte.

Pe lîngă aceste obiecte „de uz cotidian“, Squier discută „o categorie largă de vestigii, cuprinzînd tablete sculptate, capete de animale, aparținînd unei civilizații mai dezvoltate. Multe dintre acestea demonstrează un admirabil simț de observație a naturii și o extraordinară înțelegere a funcției detaliilor, așa cum ne-am fi putut aștepta de la o populație cu o cultură avansată“. În comparație cu arta indienilor, „stîngace și dizgrațioasă“, „produsă de triburi sălbatice“, aceea a constructorilor de tumuli dovedește „o incontestabilă superioritate“ : concluzie menită, desigur, să susțină teoria unei „rase civilizate“, diferită de indienii epocii moderne. Concluziile lui Squier 48

aveau să fie, și în această privință, contestate de cercetările arheologilor de mai târziu.

Un merit al studiului publicat în 1848 e însă și acela că, în plină campanie destinată să stabilească o descendență europeană sau extrem-orientală a misterioșilor constructori, nu acordă atenție inscripțiilor, discutate cu atita nestăvilit entuziasm de alții și pe care Squier le declară, fără echivoc, „mistificări“. Tabletele de aramă descoperite în 1843 într-un tumul de lângă Kinderhook, în Illinois, de exemplu, fuseseră atribuite primilor locuitori ai Americii; pe toate șase se distingeau cu ușurință „semnele unei scrieri străvechi“ despre care s-a stabilit că semăna cu scrierea chineză. Dar — observa Squier — „toate cercetările ulterioare au arătat că tabletele erau un fals inocent, produs pentru realizarea unui efect local“: fierarul din Kinderhook se inspirase din inscripția de pe o cutie de ceai importat din China¹⁰.

O tabletă a cărei autenticitate nu e contestată de Squier (și pe care și astăzi arheologii o acceptă) era așa-numita „tabletă de la Cincinnati“, o bucată plată de gresie, lungă de 12 cm și lată de 8 cm, găsită într-un tumul în 1841. Examinând ciudatele curbe gravate pe suprafața ei, tânărul cercetător respingea interpretările mistice de pînă atunci și propunea o explicație mai simplă: tableta fusese folosită la imprimarea ornamentelor pe pînzele sau pe pieile cu care se înveșmîntau „cei vechi“.

Concluziile cărții sint redactate concis și clar: civilizația „constructorilor de tumuli“ se răspîndise de-a lungul întregii văi a lui Ohio; pretutindeni, ea se manifestase prin tradiții laice și religioase identice, aplicase aceleași forme de guvernămînt. Dimensiunile unor lucrări ingineresti cum erau cele de la Newark, în Ohio, sau Cahokia, în Illinois, demonstrează că populația era numeroasă, pentru că numai grupuri de cel puțin cîteva mii de oameni, lucrînd cu unelte de piatră și de lemn, ar fi

putut duce la capăt asemenea construcții. O populație atât de densă nu avea cum să trăiască decît dacă posedă o știință avansată a lucrului pămîntului. Squier nu încearcă să explice *de ce* și *cum* au dispărut constructorii de tumuli : „Investigații ulterioare, mai extinse și mai atente, vor stabili, desigur, adevărul nu numai în această privință, ci și în altele, la fel de interesante, legate de o rasă dispărută a cărei existență însăși e atestată doar de mărturia tăcută a monumentelor rudimentare, dar impunătoare, răsădite în văile riurilor din Vest“ ¹¹.

Squier a devenit o personalitate respectată nu numai de oamenii de știință, ci și de politicienii americani : președintele Zachary Taylor l-a numit într-un important post diplomatic în America Centrală. Tînărul arheolog l-a acceptat, în speranța că, la sud de frontieră, va afla mai mult despre constructorii tumulilor din Ohio. Speranță înșelată, pentru că — deși a obținut excelente rezultate la săpăturile din Nicaragua și Peru — el nu a aflat nici un detaliu relevant despre structurile preistorice de la el din țară. Înainte de plecare, Squier a încercat să-și vîndă colecția de antichități indiene, una dintre cele mai remarcabile din cîte sînt cunoscute de istoria artei vechi americane ; dar nimeni nu i-a cumpărat-o, așa încît ea a fost împachetată și depozitată. Avea să aștepte pînă în 1864, cînd a fost achiziționată de un englez, William Blackmore ; cînd Blackmore și-a anunțat intenția de-a o dona unui muzeu din Statele Unite, nici unul nu s-a arătat interesat de ofertă, așa încît colecția lui Squier a fost transportată în Anglia, unde a fost preluată de British Museum. Surprinzător e că acest dezinteres față de vestigiile descoperite în tumulii din Ohio se manifesta tocmai într-o vreme în care construcțiile preistorice de pe teritoriul Statelor Unite erau subiectul unor pasionate controverse. Era epoca descoperirilor făcute de Powell și de

Cyrus Thomas ; o epocă în care cercetărilor lui Squier însuși li se acorda multă importanță.

Întrebarea căreia cele mai temeinice studii de arheologie și de antropologie încercau să-i dea un răspuns fusese pusă de Squier în urmă cu aproape patru decenii : „Ce e un indian ?“. De-a lungul întregului secol al XIX-lea, imaginea era aproape identică aceleia pe care o va răspîndi filmul hollywoodian în secolul nostru : călărețul nomad din Marile Cîmpii, împodobit cu pene colorate. Imagine, evident, simplificatoare. Pentru că tot *indian* era și cioplitorul de totemuri din Nord-Vest, și artizanul de bijuterii din argint și turcoază din Sud-Vest, și agricultorul de odinioară din Sud-Est, și vînătorul din ghețurile Nordului. Și nu numai ei. Lingviștii stabiliseră legături de rudenie între sutele de idiomuri vorbite de triburile din toate regiunile Statelor Unite și ale Canadei ; dar, în loc să se simplifice, lucrurile au devenit astfel și mai complicate, pentru că zonele lingvistice se întrepătrundeau, se suprapuneau, elemente aparținînd neîndoielnic aceluiași grup apăreau la distanțe de mii de kilometri, înconjurate de dialecte de origine cu totul diferită. Nici din punct de vedere somatic, indienii nu erau identici : unii scunzi și vînjoși, alții înalți și supli, unii cu capul rotund, alții cu fața prelungită. Cu toate că existau unele trăsături comune tuturor celor cărora li se spunea „indieni“, termenul era atît de vag încît nu-i definea decît pe băștinașii din America, în general. Atunci — se întreba Thomas (și, cu el, alți arheologi, lingviști, antropologi, etnologi) — de ce s-ar stabili granițe între „clasa indienilor“ și „clasa constructorilor de tumuli“ ? De ce nu s-ar accepta ideea că diversele triburi de constructori erau, pur și simplu, indieni aflați pe o treaptă înaltă de cultură și de organizare socială ?

51 Concluziile de un elementar bun-simț ale lui Thomas nu au fost primite fără o îndîrjită

opozitie. Aşa cum observa, însă, un ilustru arheolog contemporan, „mulţi căutau răspunsurile în tumuli, excavînd metodic, perseverent, încercînd să găsească fapte care să le permită schiţarea unor teorii, şi nu procedau ca predecesorii lor — anume pornind de la teorii şi străduindu-se apoi să dea faptelor o înfăţişare convenabilă teoriilor. Adevăraţii oameni de ştiinţă nu voiau să *dovedească* nimic: ştiau că trebuie să aştepte să se adune întreaga informaţie înainte de a stabili vreo concluzie“¹². Dar rapoartele arheologilor au fost publicate mai ales în reviste de specialitate: publicul larg fşi imagina încă existenţa unei misterioare rase dispărute, în vreme ce oamenii de ştiinţă vorbeau despre „aşa-zişii“, despre „presupuşii «constructori de tumuli»“. Tradiţionalul concept care înflăcărase închipuirea epocii precedente dispărute, dar pentru moment nu se putea pune nimic în locul lui. În 1913, Roland B. Dixon, preşedintele Asociaţiei Americane de Antropologie, remarcă: „Istoria acestei regiuni (valea riului Ohio — n.n.) e mai complicată decît sînt de obicei problemele disciplinei noastre... şi trebuie să admitem că aici se găsesc vestigiile mai multor culturi diferite“. Enigma tumulilor e „de o complexitate derutantă. O clasificare satisfăcătoare chiar şi numai a tipurilor existente astăzi nu e cîtuşi de puţin uşoară“¹³.

Principala problemă era de a crea un sistem de periodizare care să stabilească ordine într-un domeniu aflat pînă atunci într-o mare confuzie. Un asemenea sistem există astăzi; e încă provizoriu, cum îl consideră majoritatea specialiştilor şi comportă unele revizui, nu numai în detalii neimportante. Dar pune la îndoială cîteva modele fundamentale, deopotrivă pentru istoria veche a regiunilor unde se găsesc tumuli şi a altora cu un tip diferit de civilizaţie. Cronologia stabilită de Willey, 52

prezentată mai înainte*, e punctul de plecare pentru cele mai multe încercări de periodizare.

Evident, cele patru perioade din cronologia lui Willey se aplică diferențiat la fiecare zonă de cultură în parte, succesiunea lor fiind, însă, pretutindeni identică. Arheologii sînt acum siguri că primii constructori de tumuli aparțineau, cu toții, *culturii Adena*; Adena era numele unei proprietăți a lui Thomas Warthington, guvernator al statului Ohio la începutul secolului trecut. William C. Mills a excavat aici, în 1901, un tumul cunoscut de multe decenii de arheologii americani. Rezultatele săpăturilor au atras de îndată atenția specialiștilor: cîteva morminte ale căror pereți erau întăriți cu bușteni, apoi — mai multe obiecte de mica, brățări de aramă și un număr de piese de artizanat, între care și o pipă de argilă colorată în roșu și galben, care va deveni celebră sub numele de *pipa de la Adena*. În forma unei figurine, ea înfățișa un bărbat cu tors prelung și picioarele scurte, ale cărui trăsături se asemănau destul de bine cu acelea ale reprezentărilor umane din cultura aztecă. Personajul de la Adena poartă cercei mari și un fel de pălărie ciudată (s-a presupus, așa cum se vor fi purtat în ceremoniile rituale); în jurul coapselor e înfășurată o eșarfă cu motive caracteristice foarte distinct incizate.

Mills a stabilit că obiectele din tumul de la Adena erau diferite de acelea găsite în alte săpături din Ohio; ele defineau, astfel, un tip specific de cultură în care el a inclus și alți tumuli excavați mai de mult, de pildă cei de la Grave Creek, din Virginia de Vest și de la Miamisburg, din Ohio. Trăsăturile caracteristice culturii Adena erau, după Mills, tumuli funerari de formă conică, mormintele consolidate cu bușteni (rămășițele găsite aici nu poartă semne de incinerare), obiectele de mica și de bronz, pipele tubulare¹⁴.

Multă vreme nu s-a putut stabili un loc precis al culturii Adena în tiparul preistoriei americane. În 1930, amplul tratat al lui Henry Clyde Shetrone nu-i acorda decît două pagini și alte cîteva mențiuni fugare, atît de puțin era cunoscută această perioadă importantă din trecutul Americii. Dar după doi ani, în *Revista de arheologie și istorie a statului Ohio*, apărea un studiu detaliat al cărui autor, Emerson F. Greenman, identifica nu mai puțin de 70 de tumuli aparținînd culturii Adena, clasificîndu-i pe baza a 59 de trăsături caracteristice ale pieselor arheologice și ale amănunțelor de construcție. Cercetările lui Greenman fuseseră mult îngreunate de condițiile proaste în care se aflau tumulii : mulți fuseseră ruinați de vînătorii de comori și chiar cei care fuseseră deschiși de arheologii din secolul al XIX-lea erau părăginiți.

În timpul administrației Roosevelt, guvernul federal a întreprins un vast program de cercetări arheologice. Au fost excavați foarte mulți tumuli, îndeosebi în Sud, unde barajele ce aveau ca scop sistematizarea cursului râului Tennessee aveau să acopere în curînd cu apă șantierele arheologice. S-au organizat, de asemenea, cercetări și la tumulii din valea râului Ohio. Unul dintre conducătorii acestei uriașe campanii era William S. Webb, profesor la Universitatea Kentucky. În cursul lucrărilor, mai mulți tumuli aparținînd culturii Adena au fost săpați pentru întîia oară, iar la alții s-au pus la punct metode mai precise de cercetare decît cele folosite de predecesori. În 1945, Webb și colegul său de la Universitatea din Kentucky, Charles E. Snow, au publicat o dare de seamă asupra noilor descoperiri, *Oamenii de la Adena* : 103 puncte arheologice erau adăugate celor 70 identificate de Greenman, a cărui listă de „trăsături specifice culturale” cuprindea acum 218 puncte. Importanța culturii Adena fusese recunoscută mai de mult și Webb și Snow nu au avut nevoie să pole-

mizeze cu nimeni pentru a-și impune punctul de vedere: „Locul de obârșie al Omului din Adena nu poate fi stabilit, dar e sigur că el a fost *primul care a construit structuri de pământ* în această regiune și că, astfel, nu a putut prelua trăsăturile caracteristice acestei culturi de la nici un ocupant al văii riului Ohio“¹⁵.

Se aprecia că procesul de constituire a culturii Adena s-a încheiat în jurul lui 1000 î.e.n. Trăsătura ei principală era „o mare preocupare de a da celor morți un spațiu larg de locuit în lumea de dincolo, ceea ce explică prezența imenselor morminte“. Pe la 400 î.n., un alt grup a pătruns pe teritoriul „oamenilor de la Adena“: noii veniți au fost numiți de arheologi „oamenii culturii Hopewell“, nume care le venea de la Cloud Hopewell, proprietarul fermei din Comitatul Ross, în Ohio, unde se aflau mai mult de treizeci de tumuli, cercetați pentru prima dată, în 1893, de Warren K. Moorehead, cu gândul de a prezenta câteva obiecte preistorice la Tîrgul internațional de la Chicago din acel an.

Studiile comparative ale osemintelor au stabilit că „hopewellienii“ aveau craniile prelungi, pe cînd „oamenii de la Adena“ le aveau rotunde; concluzia a fost că „schimbarea structurii culturale era rezultatul sosirii unei populații diferite, nu numai a trecerii timpului“¹⁶. Adevărații „constructori de tumuli“, enigmatică populație în jurul căreia se purtasera violente polemici în secolul trecut, erau hopewellienii.

Webb și Snow afirmau că relațiile dintre „Adena“ și „Hopewell“ sînt încă puțin cunoscute; în anii care au urmat, s-au organizat cercetări minuțioase mai ales în teritoriul culturii Adena. Raymond S. Baby, de la Muzeul Statului Ohio, a întreprins ceea ce s-a numit „arheologie de salvare“: el a încercat să obțină informații din tumulii Adena care erau pe cale să fie distruși și, nu o dată, a condus săpături ale unor morminte aflate în curs de

demolare. În anii următori celui de-al doilea război mondial, cînd expansiunea industrială se producea cu o repeziciune fără precedent, şantierelor arheologice şi construcţiile preistorice încă necercetate — care nu se aflau pe o proprietate guvernamentală — erau în pericol. Planurile de cercetare au fost modificate în funcţie de planurile diverselor trusturi industriale.

Baby şi Webb au publicat în 1957, într-o carte intitulată *Oamenii de la Adena*, nr. 2, rezultatele acestor studii — întrucîtva întîmplătoare, pentru că proiectele ştiinţifice iniţiale fuseseră schimbate din motive străine de interesele arheologiei. Importantă nu era atît creşterea numărului de „tumuli Adena“ identificaţi în ultimii ani (222, de la 173 cîţi fuseseră indicaţi în publicaţiile mai vechi), cît stabilirea mai precisă a perioadei în care s-a manifestat vechea cultură a Americii. Metoda analizei cu carbon-14, de curînd pusă la punct, a dovedit că vîrsta culturii Adena era de 2780 de ani (± 410 ani) şi că ultimele ei semne datau de acum 1168 de ani (± 150 de ani), ceea ce însemna, în linii mari, că ea s-a manifestat între 800 î.e.n. şi 900 e.n. Cîteva probe culese de la tumulii hopewellieni au dat rezultate care încadrau această cultură între 600 î.e.n. şi 1500 e.n.¹⁷.

Cercetările mai noi au pus de multe ori sub semnul întrebării datele propuse de cei doi savanţi; dar chiar şi în studiile mai recente diferenţele s-au menţinut. Totuşi, majoritatea specialiştilor sînt înclinaţi astăzi să dateze începutul culturii Adena între 1800 şi 800 î.e.n. şi ultimele ei manifestări în jurul lui 700 e.n.; se crede că Hopewell a cuprins perioada 400 î.e.n. — 500 e.n.

În 1958, un tumul din Virginia de Vest urma să fie distrus de o companie minieră care intenţiona să construiască în acel loc o instalaţie. Arheologului Don W. Dragoo de la Muzeul Carnegie din Pittsburgh, i-a fost dat, totuşi,

aprobarea de a organiza o singură excavație înainte de nivelarea solului. Rezultatele acestei cercetări „de salvare“ (care a durat mai puțin de trei luni) au fost uimitoare: ele au demonstrat că tumulul a fost construit prin suprapunerea unor morminte cărora, la un anumit interval de timp li s-au adăugat altele, relativ apropiate de cele dintii. Și apoi altele, de-a lungul unei perioade de câteva sute de ani. „Ne-a fost creată rara ocazie de a săpa un tumul care a rămas nedeteriorat de-a lungul timpului și în care putea fi urmărită o clară succesiune a evenimentelor“¹⁸.

În straturile săpate într-un timp atât de scurt, au fost găsite sape, răzuitori, vîrfuri de lănci și de săgeți, dar și aproape 400 de mărgelile de aramă, vase de os, cochilii de scoici, 4 pipe și 22 de tablete — unele dintre ele incizate cu o neobișnuită efigie, reprezentînd o broască țestoasă. Tabletele — pe care nu era gravată nici un fel de inscripție — au fost descoperite la toate nivelele acestei complexe construcții.

„Tumulul Cresap“ — numit așa după locul în care se afla, în apropiere de orașelul Natrium, în Virginia de Vest — i-a permis lui Dragoș să reconstituie etapele dezvoltării culturii Adena și să ajungă la o imagine de ansamblu foarte diferită de aceea pe care o aveau arheologii de dinaintea lui.

Cercetările sale și ale unor savanți din ultimele două decenii au stabilit că populația aparținînd acestei culturi era concentrată într-un cerc al cărui diametru e de aproximativ 480 de kilometri, cu centrul în orașul Chillicothe, odinioară capitala statului Ohio. Cele două zone principale ale populației Adena se aflau pe doi afluenți ai lui Ohio: riul Scioto, aproape de Chillicothe, și Kanawha, care trece prin Charleston, capitala Virginiei de Vest. Influențele acestui tip de cultură au fost semnalate la est pînă pe coastele Virginiei, aproape de Washington, și la nord-est pînă pe fluviul

St. Lawrence, la granița statului New York cu Canada.

Casele „oamenilor de la Adena“ erau circulare, făcute din trunchiuri de copaci; uneltele lor erau din cremene și din os. Ornamentele includeau mărgelile de aramă, pandantive de piatră, craniile de cerb și de elan: uneori, coarnele erau imitate cu oarecare îndemânare în aramă. Perioadei târzii din evoluția culturii Adena îi corespund tablete de piatră, lucrate cu multă finețe, pipe tubulare, obiecte de mica și un nou stil în arhitectura caselor: locuințele erau înconjurată acum de un dublu șir de bușteni, diametrul caselor atingând 12—18 metri (construcțiile asemănătoare ca stil, dar mult mai mari, erau probabil locuri de adunare ale satului).

Arheologii cred că „oamenii de la Adena“ erau agricultori, de vreme ce constructorii unor clădiri având asemenea dimensiuni, ai unor morminte în straturi succesive trebuie să fi avut o existență stabilă și, în consecință, le trebuiau provizii însemnate pe care să poată conta mereu.

Spre deosebire de majoritatea celorlalți arheologi, Don Dragoo nu credea că „oamenii de la Adena“ ar fi trebuit neapărat să fie agricultori: el afirma că ridicarea unor construcții de tipul tumulilor funerari nu necesita o economie bazată pe agricultură. „Construirea treptată a unui tumul... nu impunea folosirea simultană a unui număr mare de brațe de muncă. Procurându-și hrana din vînat și din tot soiul de plante sălbatice, oamenii culturii Adena timpurii stabileau un model caracteristic de așezare preistorică. Am senzația că, dacă agricultura și, în mod specific, cultivarea porumbului au devenit un factor important, aceasta s-a petrecut foarte târziu“¹⁹.

Elementul central al vieții colective era cultul morților. La început, cu anume modestie, ridicîndu-se tumuli scunzi deasupra unor pu-

țuri de unde morții erau înhumați sau incinerati; uneori erau lăsați pe platforme (cel mai des din scoartă de copac), expuși soarelui și ploii, pînă cînd din trup nu rămîneau decît oasele care erau apoi îngropate. Unii specialiști cred că oamenii de rînd erau incinerati și că numai căpeteniilor li se acorda onoarea înhumării. Dar alții au făcut observația că unele obiecte de valoare au fost arse o dată cu trupurile celor morți, pe cînd în morminte de înhumare asemenea obiecte nu au fost găsite. Se fac încă presupuneri privitoare la motivele pentru care existau atît de multe tipuri de funeralii la „oamenii de la Adena” din perioada timpurie; dar nu încapă nici un fel de îndoială referitoare la importanța dată de ei ritualului înmormîntării (și, posibil, „supraviețuirii sufletului”), încă de la începuturile culturii lor.

Obiectele găsite în tumuli constituie o dovadă limpede a simțului artistic și a îndemînării „oamenilor de la Adena”. Cele mai multe erau accesorii gospodărești: ceramică, vase, unelte. În general, o singură pipă era pusă în mormînt, dar se menționează și cazuri în care s-au găsit nu mai puțin de 32 de pipe în preajma celui mort. De ce? Era mormîntul celui care le făcuse? E o dovadă de respect față de răposat, căruia tribul îi dăruia pipele cele mai frumoase? Sau e un semn al vreunei ceremonii rituale? Dacă e așa, atunci de ce numai unii aveau dreptul la un asemenea omagiu? Întrebări cărora arheologii nu le-au găsit încă răspunsul.

În perioada culturii Adena tîrzii s-a produs o mare înflorire a artei; nu încapă îndoială că ea a avut loc ca urmare a dezvoltării ceremonialului de cinstire a morților. Se pare că, de data aceasta, înhumarea era rezervată căpeteniilor; trupurile lor, pictate cu pigmenți de grafit roșu sau ocru, erau așezate în cripte de bușteni, iar lîngă ele erau puse daruri și merinde. Uneori, un fel de baldachin de lemn era

înălțat deasupra mormintului; apoi, începea ridicarea tumulului. Adesea, o a doua înhumare avea loc în același mormint, astfel încît movila de pămînt lua dimensiuni uriașe. Săpăturile au scos la lumină din tumulii acestei „perioade tîrzii“ a culturii Adena ciudate obiecte de podoabă: țeste ale animalelor vîinate, șlefuite cu grijă, așezate pe coapsele celor morți, coarne de cerb sau de elan, uneori desprinse, cu creștetul craniului cu tot, ulterior imitate cu admirabilă abilitate în metal. Erau, oare, coroane rituale? Semne ale căpeteniei sau preotului?

Un alt obiect caracteristic acestei perioade era pipa-efigie; de asemenea, s-au găsit brățări și inele de aramă, forme geometrice și decorative tăiate din plăci groase de mica, măști în care erau fixate oase și dinți de animale. Atenția oamenilor de știință a fost atrasă, însă, mai ales de tabletele de piatră, de obicei acoperite cu grațioase linii curbe, dezvăluind un dezvoltat simț decorativ. Aproximativ o duzină de tablete incizate și cam de două ori pe atîta lustruite au fost găsite în tumulii Adena din 1838 — cînd prima a fost descoperită la Grave Creek — pînă la sfîrșitul lui 1984. Părerea lui Webb și a lui Snow era că aceste obiecte serveau la șlefuirea vaselor sau la ascuțirea cuțitelor folosite în unele ceremonii rituale; alți arheologi au sugerat că ele puteau fi tipare pentru imprimarea modelelor pe pînză. Indiferent de scopul pentru care au fost făcute (arheologii sînt, în general, sceptici cînd discută posibilitatea stabilirii unor date precise în această privință), se cuvine să se observe rafinamentul cu care sînt lucrate ornamentele, simțul ritmului, finețea liniilor. E limpede că „oamenii de la Adena“ atinseseră un nivel înalt al tehnicii și că nu numai tumulii, ci și alte dovezi demonstrează că viziunea lor artistică era coerentă, capabilă să definească un stil.

Dar creația poate cea mai spectaculoasă a acestei străvechi civilizații e așa-numitul „Mare Tumul al Șarpelui“, aflat în comitatul Adams din Ohio. Nici un obiect aparținând constructorilor nu a fost descoperit deocamdată aici, așa încît clasificarea lui ca structură a culturii Adena e o simplă supoziție; dar, la o distanță de 100 de metri au fost găsite unelte și podoabe caracteristice acestei culturi — virfuri de săgeți și topoare de piatră, bucăți de gresie incizată, un pieptar de aramă.

Lungimea „Șarpelui“ e de 382 metri: cele șapte meandre ale imensului trup se termină cu o spirală largă, iar între fâlcile larg deschise se observă un oval, reprezentînd după unii un ou, după alții o broască. Lărgimea trupului e de circa 6 metri, iar înălțimea variază între 1,20 și 1,50 metri. Existența tumulului e cunoscută de multă vreme; el nu a fost menționat de primii cercetători, dar Squier și Davis au publicat un plan al întregii construcții. În expediția sa din 1883, F. W. Putnam descria „misterioasa lucrare a unei populații necunoscute“ și consemna stingheritoarea senzație că ar fi „încălcăt cel mai sacru loc al unei civilizații dispărute“²⁰. Eruditul muzeograf de la Harvard se temea că straniu monument ar fi putut să fie nivelat (se vorbea pe atunci de intenția unei întreprinderi care concesionase construcția unei căi ferate de a săpa uriașul tumul de la Cahokia și de a-și procura astfel balastul pentru terasament). Peste trei ani, după o nouă vizită la ferma unde se afla Șarpele, teama lui a crescut: tumulul fusese tăiat în cîteva locuri de căutătorii de comori, iar unele porțiuni fuseseră tocite de cirezile de vite care trecuseră pe acolo.

El a lansat un apel, publicat într-un ziar din Boston, și, cu ajutorul unor donatori, a putut cumpăra terenul în numele Muzeului Peabody al Universității Harvard; i-a trebuit multă vreme ca, printr-o muncă meticuloasă, să aducă din nou Șarpele în starea în care,

cu patru decenii în urmă, îl văzuseră Squier și Davis. S-a construit și un post de observație (altminteri, în cîmpia lipsită de ondulații, tumulul nu ar fi putut să fie văzut în întreaga lui amploare) și, de la începutul secolului nostru, întregul teren a devenit pară al statului american, aflat în administrarea Societății Istorie și Arheologie din Ohio.

Marele Șarpe din Ohio sporește, evident, enigmele ce învăluie cultura Adena. Cine erau misterioșii constructori care au culezat să ridice, fără vreun scop imediat, un monument aflat în afara privirii lor? Din cercetările lui Webb și ale lui Snow știm că erau oameni neobișnuit de înalți: scheletele găsite în tumuli măsoară peste 1,80 metri (ale femeilor) și 2,10 metri ale bărbaților. Să fie aceștia reprezentanții unei elite căreia i se rezerva onoarea înhumării, oamenii de rînd neavînd decît dreptul să fie incinerați? Sau acești uriași cu țeasta rotundă erau stăpînii celorlalți, cu craniul prelung, ale căror rămășițe au fost găsite și ele în morminte de înhumare? Sau, poate, giganții descinseseră aici (așa cum se crede că au venit „oamenii de la Adena“ în valea lui Ohio, în jurul lui 1000 î.e.n.), găsind pe aceste meleaguri pe mai vechii locuitori ai ținutului? De unde veniseră? Din Mexic, așa cum sugerează Webb și Snow? Arheologii care cred că oamenii cu țeste rotunde erau originari din Sud au alcătuit lungi liste de coincidențe între culturile din Ohio și cea din platourile înalte ale Mexicului și din Yucatán — cranii ale animalelor vîinate îngropate în mari movile de pămînt, alături de morții tribului, tabletele incizate, podoabele închipuind coarne de cerb.

Pe presupusul lor drum dinspre Sud s-a semnalat existența unei alte construcții pe care arheologii nu au explicat-o încă: complexul de la Poverty Point, din Louisiana de Nord, nu departe de orașelul Floyd. Aici se află un grup de șase tumuli, formînd un semicerc, dintre care

cel mai mare are înălțimea de 21 de metri, a celorlalți variind între 1 și 7 metri. Tumuli au fost descoperiți în 1872, dar nu li s-a acordat nici o atenție pînă după cel de-al doilea război mondial, cînd un detașament de tehnicieni ai armatei americane au luat mai multe fotografii aeriene, urmărind să execute o hartă a cursului fluviului Mississippi. În 1953, fotografiile au ajuns în mîna lui James Ford, muzeograf la Muzeul American de Istorie Naturală din New York. El a observat o structură geometrică a ansamblului pe care nimeni nu o băgase de seamă pînă atunci : marginile, acum roase de intemperii, ale tumulilor au închis — conchidea ei — un ansamblu de șase octogoane, fiecare cuprins în interiorul celui următor. Cîndva, schimbarea cursului rîului Arkansas care curge în apropiere a năruit latura estică a octogoanelor. Un articol publicat de Ford și Charles H. Webb²¹ aprecia că dimensiunile structurii originale fuseseră de aproximativ 18 kilometri lungime, 2 metri înălțime și 24 metri lățime. Volumul total era de cîteva ori mai mare decît acela al piramidei lui Kheops. Baza celui mai mare tumul măsoară 210/240 de metri și construcția se ridică la 21 de metri : „se poate aprecia că aceasta e una dintre cele mai importante opere inginerești din continentul american“²². Lucrarea, crede Ford, a fost realizată într-un timp scurt, ceea ce presupune existența unei concentrări umane importante, poate de cîteva mii, de vreme ce, potrivit calculelor sale, a fost cărată o cantitate de pămînt echivalentă cu douăzeci de milioane de saci de cîte 25 kg. Așa încît, această comunitate trebuie să fi fost destul de strict organizată. „O motivație religioasă poate explica imensa construcție, dar efortul uman era, cu siguranță, bine dirijat. Aranjamentul geometric... e rezultatul unor planuri centralizate și bine concertate“²³.

43 Ford și Webb, care credeau că Poverty Point era o colonie a culturii Adena sau Hopewell,

propuneau datarea monumentelor de aici în jurul lui 800—600 î.e.n., ceea ce le plasează într-o epocă ulterioară dezvoltării civilizației Adena. Dar obiectele de artă găsite la Poverty Point sînt de tip „pre-Adena“, aparținînd perioadei arhaice : nu s-a găsit nici o urmă a culturilor Adena sau Hopewell (evident, cu excepția tumulului). O asemenea lucrare nu putea fi săvîrșită decît de o populație stabilă, cu agricultură dezvoltată ; și, pentru a complica și mai mult lucrurile, la Poverty Point nu s-au descoperit rămășițele vreunei plante cultivate de om. Nici măcar olăritul nu era cunoscut : apa era încălzită cu bulgări fierbinți de lut ars (pînă la mari depărtări, cei de aici nu găseau pietre în cîmpia argiloasă).

Ce poate reprezenta complexul de la Poverty Point ? O civilizație de sine stătătoare care a ajuns pe căi proprii la construcția uriașilor tumuli, influențîndu-i și pe „oamenii de la Adena“, așa cum crede Louis A. Brennan²⁴ ? O așezare a unei populații venite din Mexic, migrînd spre nord și care avea să întemeieze cultura Adena ? (Așa crede, printre alții, Jesse D. Jennings)²⁵. Sau, dimpotrivă, un popas, în drumul lor spre miazăzi al „oamenilor de la Adena“²⁶ ?

Teoria potrivit căreia oamenii de la Poverty Point — și, implicit, cei de la Adena — ar fi venit din Mexic prezintă unele fisuri greu de ignorat. Don Dragoo a demonstrat că majoritatea trăsăturilor distinctive care ar putea fi puse în legătură cu unele particularități ale culturii aztece apar în tumulii din perioada Adena *tîrzie* și lipsesc din obiectele găsite în cei ai perioadei timpurii. E greu de înțeles — susține cu drept cuvînt savantul muzeograf din Pittsburgh — de ce, dacă au venit din Mexic, „oamenii de la Adena“ au așteptat cîteva sute de ani, pînă au ajuns în Ohio, și alte cîteva sute de ani după aceea, ca să își amintească de obiceiurile și de arta din locurile lor de obîrșie²⁷. De altminteri, preciza el, între

stilul ceramicii aztece și al celei din cultura Adena sînt diferențe prea lesne de observat pentru a nu fi sesizate.

Au fost observate, în schimb, asemănări între cultura perioadei arhaice din Nord-Est (actuala Nouă Anglie) și din zona Marilor Lacuri, pe de o parte, și aceea din Ohio, pe de altă parte. Deși construirea tumulilor era necunoscută în epoca arhaică în zona statului New York de astăzi, de exemplu, ceremonialul înhumării era aproape identic aceluia din regiunea ocupată de cultura Adena. Lărgindu-și cercetarea, Dragoo a regăsit aceste practici funerare în culturile arhaice de pe teritoriile actualelor state Ohio, Illinois, Indiana, Michigan²⁸. De ce să nu se accepte atunci ideea că elementele culturii Adena au apărut în mai multe locuri locuite de strămoșii indienilor americani și s-au răspîndit treptat, formînd și consolidînd o civilizație care aparține tradițiilor culturale ale acestui vast teritoriu?

Note

1 Caleb Atwater, *Description of the Antiquities Discovered in the State of Ohio and Other Western States*, Transactions of the American Antiquarian Society, Archeologia Americana, Boston, 1820, p. 23.

2 Cf. Robert Silverberg, *op. cit.*, p. 89.

3 E. G. Squier, C. H. Davis, *Ancient Monuments of Mississippi Valley*, Smithsonian Institution, Washington, 1848, p. 21.

4 *Idem*, p. 168.

5 *Idem*, p. 201.

6 *Idem*, p. 203.

7 *Idem*, p. 221.

8 *Idem*, p. 222.

9 *Idem*, p. 235.

55 10 Vezi *idem*, pp. 242—243.

- 11 *Idem*, p. 313.
- 12 Frank C. Hibben, *Treasure in the Dust*, New York, 1951, p. 34.
- 13 Cf. Robert Silverberg, *op. cit.*, p. 170.
- 14 Vezi *idem*, p. 178.
- 15 William S. Webb, Charles E. Snow, *The Adena People*, Lexington, 1945, p. 4.
- 16 *Idem*, p. 37.
- 17 Vezi W. S. Webb, R. S. Baby, *The Adena People*, No. 2, Columbus, 1957, pp. 23—25, 76—77.
- 18 Don W. Dragoo, *Mounds for the Dead*, Pittsburgh, 1963, p. 12.
- 19 *Idem*, p. 66.
- 20 Cf. Robert Silverberg, *op. cit.*, p. 191.
- 21 James A. Ford, Charles H. Webb, *op. cit.*, p. 19.
- 22 *Idem*, p. 9.
- 23 *Idem*, p. 15.
- 24 Louis A. Brennan, *American Dawn*, Londra-New York, 1970, pp. 292—301.
- 25 Jesse D. Jennings, *Prehistory of North America*, New York, 1968, pp. 213—214.
- 26 Robert Silverberg, *op. cit.*, pp. 196—198.
- 27 Vezi Don W. Dragoo, *op. cit.*, pp. 79—80.
- 28 *Idem*, pp. 84—85.

Chestiunea relațiilor dintre Adena și Hopewell nu-i interesează, desigur, numai pe arheologi. E, poate, mai puțin important dacă aceste două civilizații s-au dezvoltat concomitent, așa cum afirmă Don Dragoo, sau dacă Hopewell, ulterioară fazei Adena, a pătruns în teritoriul ocupat de primii constructori de tumuli de la care a învățat tehnica ridicării uriașelor movile (punct de vedere susținut de Webb și Snow care consideră că „oamenii din Adena” și-au părăsit așezările înaintea secolelor de înflorire a culturii Hopewell). Dar, indiferent dacă Hopewell a coborât din zona lacului Ontario sau s-a format în zona unde se află acum statul Illinois, e cert că, la un moment dat, ea a venit în contact cu Adena.

Care au fost urmările acestui eveniment? Cum s-a reflectat el în sistemul complicat de relații reciproce dintre cele două culturi?

Punctul tradițional de vedere era acela că Hopewell și-a dezvoltat întreaga civilizație din elemente preluate de la „oamenii de la Adena” pe care le-au dezvoltat și perfecționat: cioplirea pietrei și a osului, criptele consolidate cu trunchiuri de copac și, mai ales, construcția tumulilor. Dar Dragoo a demonstrat că unele trăsături ale culturii Hopewell despre care se presupunea că au fost preluate de la

adenieni lipsesc din cultura Adena timpurie. Atunci, cine a preluat de la cine? Arheologul american presupune că înflorirea artistică dovedită de perioada tîrzie a civilizației Adena e rezultatul unei influențe exercitate de Hopewell; Dragoo numește această cultură „catalizator“, element în prezența căruia s-a produs spectaculoașa expansiune a culturii Adena tîrzii¹.

În această perioadă de culme, Adena s-a răspîndit de-a lungul tuturor afluenților riului Ohio, din sud-estul Indianei pînă în vestul Pennsylvaniei de astăzi. Cultura Hopewell era concentrată în valea riului Scioto, afluent al lui Ohio. Dragoo vorbea despre „pana Hopewell înfiptă, dinspre nord-vest, în trunchiul culturii Adena“². Webb și Snow considerau că „amestecul și contopirea acesor populații diferite a produs o vigoare nouă, așa cum era normal să se întîmple cu un hibrid genetic și cultural“³.

După ce a avut loc această întîlnire (despre care nu se știe dacă a fost sau nu pașnică), Hopewell și-a continuat dezvoltarea, pe cînd Adena a început să decadă. În valea lui Scioto există dovezi că noii veniți i-au asimilat complet pe băștinași; la fel s-au petrecut lucrurile în ținuturile dinspre Vest, în Indiana și Illinois. Transformarea culturii Adena într-o formă rigidă și sterilă s-a produs din motive încă puțin elucidate; poate că are dreptate Louis Brennan care crede că acesta e rezultatul unei guvernări teocratice conservatoare⁴. În cele din urmă, „oamenii de la Adena“ care nu fuseseră asimilați de hopewellieni au părăsit încetul cu încetul zona riului Ohio.

Drumurile lor sînt presărate cu semne ale unei civilizații ce pare încă viguroasă. În Tennessee, de exemplu, s-au găsit obiecte de aramă și galenă, acel minereu de plumb cu clivaj perfect, cu luciu metalic; Webb a numit acest tip de cultură (atribuit de el unei variante a culturii Adena) Copena: *copper-galena* (cop- 68

per = aramă). E sigur, însă că acești constructori de tumuli erau refugiați din Ohio? Oricare ar fi răspunsul, un lucru e limpede: civilizația strămoșilor indienilor atinsese un nivel foarte înalt, departe de stadiul rudimentar despre care au vorbit atât de insistent partizanii teoriilor susținând că monumentele Americii preistorice au fost ridicate de populații venite de peste Atlantic. În Maryland și în nordul statului New York au fost găsite brățări, pieptare, amulete aidoma celor din tumulii Adena din Ohio. Se înțelege, pribegii nu mai aveau timp, nici putere (și poate nici pricepere) să înalțe movile imense asemenea celor în care le erau înmormîntați strămoșii. Nici obiectele caracteristice culturii lor originale nu se mai găsesc în straturi mai recente de anul 100 î.e.n.: mai întîi, desigur, au dispărut cei din Ohio, dar nici cei plecați spre nord și spre vest nu le-au supraviețuit prea mult. Singurii despre care mai există date ulterioare sînt cei din grupul Copena; dar, în jurul lui 400 e.n., și acestea se pierd cu desăvîrșire.

Pe atunci, cultura Hopewell începuse și ea să apună. E îndoielnic că s-ar putea vorbi de „un imperiu hopewellian“, așa cum au propus cei care rămăseseră dezamăgiți de spulberarea mitului unei „rase de ființe superioare“. Nici măcar nu sînt temeiuri pentru a se accepta ideea unei „națiuni hopewelliene“. Nu erau nici fenicieni, nici tolteci, cum s-a crezut atîta vreme, ci indieni americani cu particularități somatice și cu tradiții spirituale diferite de cele ale altor locuitori ai continentului, neavînd o organizare politică destul de încheată care să presupună existența unei forme de guvernare comune. Cu atît mai mult cu cît teritoriul ocupat de ei era imens: din Wisconsin și Michigan, în Iowa, Illinois, Indiana și, pe Mississippi, pînă mai jos de locul unde e azi St. Louis; o suprafață cam de patru ori mai mare

Unii arheologi au susținut ideea unui „stat hopewellian“, guvernat dintr-o capitală aflată undeva, în partea de sud a actualului Ohio⁵. O școală de arheologi mai tineri a lansat ideea unei „sfere de interacțiune“ al cărei factor unificator era religia, și nu organizarea politică; situație similară aceleia a „sferei interacțiunii“ musulmane care s-a răspândit din Arabia spre zone de cultură atât de diverse cum erau Spania medievală, Magrebul, Turcia, Persia, Africa, Asia Centrală, pînă în valea Indusului, Golful Bengal și în Pacificul de Vest⁶.

Concluzia celor mai mulți cercetători e, totuși, că hopewellienii reprezentau o cultură omogenă, mai curînd decît o mișcare religioasă. Erau o populație stabilă, păstrînd relații foarte active cu zone îndepărtate de regiunea în care locuiau. Obiectele descoperite în tumulii construiți de ei dovedesc că aduceau aramă din ținutul lacurilor Superior și Huron, mica din Munții Apalași, în apropierea fluviului Hudson din actualul stat New York, cristale vulcanice din Munții Stîncoși sau din Sud-Vest, cochilii de scoici și dinți de rechin de pe coasta Golfului Mexic; în mormintele lor s-au identificat argint și fier meteoric, dovezi ale unei tehnici avansate de prelucrare a metalelor. Unul dintre cei mai de seamă specialiști în problemele complicate ale culturii Hopewell consideră că întreaga producție artistică a acestei populații „pare să fi avut ca scop crearea unor obiecte ceremoniale care urmau să fie așezate în morminte, alături de cei morți“⁷.

Centrul vastului ținut locuit de hopewellieni, de-a lungul rîurilor Muskinghum, Scioto și Miami, afluenții dinspre nord ai lui Ohio, abundă în ample lucrări de inginerie — mii de tumuli funerari, imense taluzuri, incinte și drumuri largi. Majoritatea tumulilor aflați astăzi în Ohio au fost construiți de hopewellieni. Cea mai spectaculoasă construcție este, desigur, incinta de lîngă orașelul Newark, care acoperea cîndva o suprafață de peste 1 000 de hectare.

Chiar și acum, cînd o bună parte a construcției s-a năruit, privescusea e copleșitoare: doi pereți paraleli de pămînt înaintează spre orizont, descriind o curbă largă; la mijloc, o adevărată șosea despre care specialiștii spun că ar putea suporta și circulația camioanelor de mare tonaj. Ceva mai încolo, foarte bine conservate, „Marele Cerc de Pămînt“, cu un diametru de 400 de metri, înconjurat de ziduri de pămînt înalte de 3—5 metri; în centrul Cercului, se ridică un tumul în formă de pasăre.

Cîndva, Marele Cerc era legat de o incintă de formă pătrată, printr-o terasă lungă de aproape 500 de metri; astăzi se mai pot vedea doar cîteva fragmente. O altă terasă conducea la o incintă formată dintr-un cerc și un octogon, tangent cu o latură la cerc. Ele sînt cuprinse acum într-un teren de golf: tumuli scunzi din interiorul octogonului constituie teste ale îndemînării jucătorilor. Întregul ansamblu — care poate fi văzut doar dintr-un înalt turn de observație, construit în urmă cu vreo 20 de ani — impresionează nu numai prin dimensiuni, ci și prin precizia geometrică, prin riguroasa simetrie.

Celelalte incinte geometrice — pe care, în secolul trecut, le admirau încă Atwater și Squier — au dispărut; au rămas, însă, mulți tumuli funerari, marea majoritate — de incineratie: se vede că numai membrii cei mai de seamă ai comunității hopewelliene aveau dreptul la ritualul înhumării.

O criptă de butuci groși era construită pe o platformă de lut și morții erau aduși înăuntru, înconjurați de obiecte de preț care le aparținuseră, dar și altele, pregătite special pentru împlinirea ritualului. Un obicei care persistă și azi, chiar în zone foarte îndepărtate de centrul de odinioară al culturii hopewelliene (de pildă, la indienii *pueblos* din Sud-Vest), e „uciderea“ acestor obiecte: pe vremuri, ele erau sfărîmate, mai de curînd se face o gaură

aproape invizibilă în vasele cărora familia răposatului nu vrea să le strice frumusețea ; se socotește că, totuși, ele au fost „ucise“ simbolic, deci că s-a dat ascultare străvechilor porunci. Deosebirea față de tumulii Adena nu stau în detaliile de construcție a tumulilor, ci în bogăția și în rafinamentul artistic al acestor prinoase aduse celor morți.

Mormintele erau acoperite (deși nu întotdeauna) de scunde movile de pământ ; când incinta se umplea cu tumulii aceștia mărunți, i se dădea foc și apoi o movilă se ridica deasupra rămășițelor (uneori, construcția începea înainte ca tăciunii să se fi stins cu totul). Se pare că întreaga obște participa la construcție, cărind pământul în coșuri sau în saci din piele de capră : un arheolog a putut identifica bulgări de țărână aduși din diferite locuri ale câmpiei înconjurătoare ⁸.

Unul dintre cele mai importante grupuri de tumuli e cel de la așa-numitul Mound City („Orașul tumulilor“) de lângă Chillicothe, în Ohio : într-o incintă rectangulară de 13 acri* se află 24 de movile. Unele dintre acestea abia se deslușesc de unduirile naturale ale pământului, dar tumulul central e înalt de șase metri. În 1846, Squier și Davis au adunat, din câteva săpături făcute doar în virfurile unor movile, mai bine de 200 de pipe-efigie, admirabil lucrate. Mai târziu, vânătorii de comori au deteriorat întregul ansamblu, iar în timpul primului război mondial s-a produs ceea ce arheologii numesc „o catastrofă“ : armata a construit aici o tabără de antrenament și a nivelat mulți tumuli pentru a face loc barăcilor militare. Din fericire, straturile profunde ale câtorva movile nu au fost atinse.

Într-un singur tumul, arheologii au găsit urmele a 24 de înmormintări ; patru corpuri carbonizate au fost descoperite într-o groapă tapetată cu plăci groase de mica. (Încăperea

* Un acru = 4 047 m².

poate fi acum privită printr-o fereastră îngustă tăiată în peretele gropii). Alături de „Tumulul mormîntului de mica“, se află „Tumulul pipe-lor“, în care Squier și Davis au descoperit importantul tezaur (aflat în prezent la British Museum). Ceva mai încolo, se înalță „Tumulul măștii mortuare“, în care săpăturile din 1920—21 au scos la iveală resturile carbonizate ale unui craniu uman : după treizeci de ani, un alt arheolog, Raymond Baby, a asamblat fragmentele și a dovedit că ele formau o mască, purtată desigur de o personalitate clericală importantă în timpul ceremoniilor comunității. Și tot aici au fost descoperite obiecte de aramă, înfățișînd forme umane, păsări, broaște țestoase și alte jivine mai greu de identificat : numărul mare al acestor obiecte demonstrează că răposatul fusese unul dintre fruntașii comunității.

Ne putem ușor închipui senzația pe care ar fi produs-o, în secolul trecut, descoperirea făcută într-un alt mormînt din Mound City : printre ofrandele găsite acolo erau fragmente ale unor colți de mastodont sau de mamut. Dar pentru arheologii din secolul nostru era limpede că hopewellienii nu avuseseră cum să fie vînători de mastodonți : fildeșii fuseseră găsiți de indieni în straturile adînci ale pămîntului și dăruiți celui mort.

Una dintre cele mai mari construcții hopewelliene e așa-numitul „Tumul Seip“ din comitatul Ross, în Ohio : el e înalt de 10 metri, lung de 85 și larg de 50. Cînd a fost cercetat, în secolul trecut, era înconjurat de zidul unei incinte pătrate și de alte două ziduri circulare, iar în apropiere se aflau multe movile mai scunde. Cu excepția tumulului, puțin a mai rămas din restul vastei construcții. La sfîrșitul anului '20, cînd Shetrone a publicat rezultatele săpăturilor, ziariștii au numit tumulul „Marele mormînt cu perle“ : e adevărat că amănuntul care i-a impresionat în primul rînd pe nespecialiști a fost numărul mare de perle gă-

site printre uneltele și podoabele de aramă, mica, argint, carapace de broască țestoasă, printre măștile de ceramică. Dar atenția arheologilor a fost atrasă îndeosebi de un obiect neobișnuit: un craniu împodobit cu un nas de aramă; în jurul lui se aflau mai multe vergele de aramă, lungi de circa 30 cm, care au fost cândva, desigur, prinse în păr. De asemenea, vrednice de luare-aminte erau un topor de aramă (evident, folosit numai în astfel de ceremonii), greu de aproape 13 kg, citeva pieptare, tot de aramă, și un giulgiu de pînză, bine păstrat, pe care se mai deslușesc încă desene geometrice, colorate în cafeniu, brun și negru. Ca și alți tumuli din Ohio, movila a fost restaurată după terminarea cercetărilor și locul a devenit parc public.

Din tumulul principal al grupului Hopewell, cel care avea să dea numele întregii culturi indiene a acestei perioade, Squier și Davis au adunat, la mijlocul secolului trecut, numeroase piese artistice: „Cîteva șerpi încolăciți, sculptați în piatră, și îmbrăcați cu griță în plăci de mica și în aramă; ceramică; fragmente de fildeș* sculptat; un mare număr de dinți fosili; numeroase sculpturi frumoase în piatră“⁹. Într-un alt tumul au fost găsite lame subțiri de obsidian, admirabil lucrate, suluri tăiate în mica, pînze pictate, ace de os, perle.

După cincizeci de ani, Warren K. Moorehead a revenit pe locul săpăturilor făcute de Squier și Davis: rezultatele cercetărilor sale au fost surprinzătoare. Departe de a fi epuizat tezaurul îngropat la Hopewell, predecesorii lui abia reușiseră să adune o parte aproape neînsemnată: într-un ascunziș de unde ei scosese aproape 600 de discuri de cremene, Moorehead a mai găsit încă 7 000. Într-un alt tumul, a descoperit 150 de schelete, în apropierea cărora erau numeroase ofrande de aramă:

* În realitate, așa cum se va dovedi mai tîrziu, obiectele erau din os.

obiecte în formă de cerc, de pătrat și de romb, efigii de pești și de păsări, capete de șarpe, împreună cu 67 de topoare de aramă (cel mai greu cîntărind aproape 19 kg), și 23 de pieptare, tot de aramă. În apropiere, lângă ceea ce se crede a fi un altar, Moorehead a mai găsit „ornamente de mica, cercei în formă de mosor, bile de aramă, multe alte obiecte de aramă, mărgelile mari, dinți de urs și de panteră, oase sculptate, efigii cioplite în piatră, tăblițe de gresie, ornamente din ardezie, frumoase inele de piatră și teracotă, cristale de cuarț sculptate în forme diverse, cuțite de cremene, pinză“¹⁰.

După alți treizeci de ani, Shetrone a explorat, în patru campanii succesive de cercetări, întregul grup Hopewell și a demonstrat că această uimitoare „cetate a morților“ ascundea încă neștiute comori. „În Tumulul nr. 11 — va scrie el — cercetările au scos la lumină un depozit unic. Într-un bazin de incineratie se aflau rămășițele carbonizate ale unui schelet și, împreună cu ele, ornamente de mica și perle. Alături se afla un mare depozit de câteva sute de kilograme de obsidian sau sticlă vulcanică... În jurul mormîntului era un șir de bolovani, pe care se aflau așchii și bucăți mai mari de obsidian, neîndoicnic materialul brut folosit pentru cioplirea cuțitelor și a virfurilor de săgeți și de lănci rituale: cea mai apropiată sursă de obsidian se știe că era în Munții Stîncoși“¹¹. Prima întrebare pe care și-au pus-o arheologii a fost dacă meșterii hopewellieni își ciopleau singuri obiectele de obsidian sau le obțineau de la triburile din Vest. Răspunsul lui Shetrone nu lăsa loc dubiilor: „Multe fragmente prezentau zgîrieturi și marginile erau adesea ciocnite, urmare a faptului că fuseseră purtate în spinare de-a latul continentului. Pare logic să presupunem că mormîntul din acest tumul era al meșterului cioplitor al obștei și că materialul necesar mese-

riei sale fusese înmormîntat cu el, ca tribut adus importanței lui funcții“¹².

În mormîntul central dintr-un alt tumul (cel în care se găsiseră mai multe cranii cu nasuri de aramă), s-au descoperit scheletele unei perechi de tineri. Mormîntul era, pentru Shetrone, „împunătorul exemplu al splendorii barbare“ : „Pe fruntea, gîtul, șoldurile și genunchii fetei și îmbrăcînd complet scheletul bărbatului, erau mii de perle, nasturi de lemn și de piatră acoperiți cu aramă : de-a lungul mormîntului erau înșirate, într-o parte, unul lîngă altul, cercei de aramă ; la încheieturile mîinilor fetei erau brățări de aramă ; cercei, tot de aramă, împodobeau urechile amîndorura ; ei purtau coliere de dinți de urs-grizzly și pieptare de aramă“¹³.

Multe săli ale Muzeului Statului Ohio din Columbus sînt pline cu vitrine în care sînt expuse obiectele găsite în mormintele hopewelliene : muzeografii îți atrag atenția că acestea reprezintă o fracțiune din tot ceea ce săpăturile au scos la lumină de-a lungul deceniilor. Cantitățile uriașe, calitatea obiectelor demonstrează cît erau de bogați constructorii de tumuli din Ohio, cît de pricepuți le erau meșteșugarii, cît de adînc înrădăcinat era cultul morților în obiceiurile lor. „Hopewellienii sînt egiptenii Statelor Unite, risipind uimitoare tezaure în «piramidele» lor de pămînt“¹⁴. De pildă, într-un singur depozit, în comitatul Hamilton din Ohio, au fost descoperite 12 000 de perle, 35 000 de mărgеле de perle, 20 000 de mărgеле de cochilii, grăunțe de aramă, fier meteoric, argint, lamele de aur lucrate cu ciocanul, mărgеле de fier și de aramă și multe alte obiecte de podoabă.

În comparație cu aceste tezaure, luxoase și rafinate, cele ale „oamenilor culturii Adena“ par sărăcăcioase. Hopewellienii etalau un gust al abundenței, al gigantului, demonstrat nu numai de complicatele incinte și de tumulii ma-

sivi, ci și de obiectele ascunse în morminte. Să îmbraci un cadavru în perle, să-l acoperi cu plăci grele, de aramă, să-i așezi în preajmă sculpturi rafinate, obiecte de aramă lucrate cu mare minuție și apoi să îngropi totul sub tone întregi de pământ, iată un gest pe care civilizația modernă îl înțelege cu greu.

O asemenea cultură trebuie să fi fost întemeiată pe o agricultură dezvoltată, pentru că unor oameni care aveau nevoie de timp să realizeze piese de artă de o atare calitate, să organizeze ceremonii atât de complexe, să înalțe colosalele movile de pământ, nu prea le rămânea răgaz pentru vânătoare, pescuit sau culesul fructelor sălbatice. Dar arheologii au fost multă vreme surprinși de lipsa oricărei urme care să ateste existența unei agriculturi și chiar a unor așezări permanente.

În 1894, Cyrus Thomas a încercat să explice enigma, afirmând că „locuințele constructorilor de tumuli erau clădite din materiale perisabile”¹⁵. Foarte probabil; dar chiar și bordeiele clădite din materiale perisabile lasă urme care pot fi detectate de arheologi. Cu toată truda specialiștilor, în decursul a mai bine de un secol nu au fost descoperite decât vreo șase așezări stabile hopewellliene: nici una dintre acestea nu se află în apropierea marilor centre ceremoniale. Și numai în două dintre ele s-au găsit semne ale folosirii porumbului; ceea ce a condus la uimitoarea concluzie că hopewelllienii erau nomazi trăind din pescuit și din vânătoare, adunându-se din când în când laolaltă să înalțe uriașele construcții de pământ și despărțindu-se apoi din nou.

Dragoo a demonstrat că „oamenii de la Adena” și-au construit tumulii prin munca tenace a mai multor generații, adăugând mereu noi morminte imenselor movile. Cu alte cuvinte, trăiau în apropierea vastelor construcții și păstrau, prin firea lucrurilor, relații strinse cu aceste locuri sacre, relații ce puteau să dăinuie vreme de mai multe secole. Nu aceeași era si-

tuația hopewellienilor. Așa cum s-a constatat, cu numai două excepții, tumulii lor au fost ridicați într-o singură etapă, fapt confirmat și de analiza cu carbon-14. „E greu de crezut că toate aceste rămășițe omenești aparțineau aceleiași familii sau aceluiași clan și că erau ale unor indivizi care au murit cu toții o dată. Poate că, în două sau trei cazuri, așa se vor fi petrecut lucrurile ; dar modelul se repetă identic de la tumul la tumul“¹⁶. Prufer sugera că, așa cum se petreceau lucrurile și la alte popoare, slujitorii și sclavii căpeteniilor erau siliți să-și întovărășască stăpînii în călătoria lor de dincolo de moarte.

Și, totuși, unde erau așezările culturii Hopewell ? Prufer, care era convins că hopewellienii erau agricultori, a început, prin 1962, să caute locurile unde vor fi trăit ei, în mănăstirile cîmpii din văile riurilor. Probabil că, spunea el, grupurile de tumuli erau centre religioase care rămîneau pustii cea mai mare parte a timpului, pentru că hopewellienii nu veneau aici decît la marile ceremonii rituale.

El a întreprins cercetări în văile din bazinul riului Ohio și a descoperit 37 de mici așezări (cărora el, ca și alți arheologi moderni, le spunea *sate*), cea mai mare dintre ele nede-pășind 35 de metri în lățime. Săpînd într-o asemenea așezare, arheologul a găsit răspunsul la una dintre cele mai complicate enigme ale culturii Hopewell. La o adîncime de 20 de centimetri, a dat peste un strat gros de un sfert de metru care reprezenta ceea ce s-ar chema azi „resturile menajere“ ale așezării : pe o suprafață de 32/47 metri, s-au găsit peste 10 000 de fragmente de ceramică, 2 000 de cochilii de scoici, rămășițe de plante, un știulete și mai multe boabe de porumb carbonizate. De asemenea, s-au găsit numeroase obiecte de artă.

S-a dovedit astfel că hopewellienii erau agricultori și că știau să cultive porumbul ; într-un asemenea depozit s-au mai găsit oase de că-

prioară, de iepure, de curcan, coji de nucă și de ghindă, simburi de prune, resturi de broască țestoasă, pește și scoici. Datarea cu carbon-14 a stabilit că hopewellienii de aici au trăit în jurul lui 450 e.n., deci într-o etapă târzie a evoluției civilizației lor. Ornamentele care împodobeau obiectele descoperite în acest loc sînt identice cu cele găsite în mormintele hopewelliene, dar mai erau și altele, de altă origine (desigur Adena), ceea ce a sugerat coabitarea celor două populații. Sau, cum crede Prufer, satele Adena fuseseră transformate în ateliere unde, sub supravegherea hopewellienilor, se produceau rafinatele obiecte care erau apoi transportate și îngropate în imenșii tumuli funerari.

Și, totuși, de unde au venit hopewellienii? Unii arheologi le atribuie, ca și „oamenilor de la Adena“, o origine mexicană, pe cînd alții îi consideră ca pe un rezultat al dezvoltării civilizației locale, fie a celei din Nord-Est, de pe teritoriul statului New York de astăzi, fie a culturii Adena înseși. Controversa provine din faptul că trăsături caracteristice civilizației Hopewell s-au găsit deopotrivă pe valea superioară a fluviului Hudson, în zona lacurilor Erie și Ontario, și în regiunea Golfului Mexic, unde influența aztecă era, bineînțeles, foarte puternică. Poate că din Mexic s-a preluat știința cultivării porumbului și tot de acolo au învățat hopewellienii folosirea plăcilor de mica și construcția criptelor cu bușteni groși. Dar arheologii și istoricii culturii vechi americane sînt prudenți în privința stabilirii unor trăsături comune. Unul dintre ei, Edward V. McMichael, e convins că „momentul de culme al culturii Hopewell din valea râului Ohio a fost stimulat de influențele mexicane și că mecanismul acestei influențe e exprimat în complexul de la Crystal River, pe coasta de vest a Floridei“¹⁷.

Complexul de pe Crystal River e cunoscut
79 de mai multă vreme; tot de acum cîteva de-

cenii s-a constatat că el e doar centrul unei culturi care s-a răspândit și în interiorul Peninsulei Florida, pînă la o distanță de circa 250 de kilometri. La Crystal River s-au descoperit doi tumuli funerari, alți doi pe care se ridicau odinioară temple, un mic tumul în vîrfurile cărui se afla, cu siguranță, o clădire rezidențială și, între el, o piață largă. Principala tumul funerar și platforma care îl înconjurau au fost excavate la începutul secolului : s-au descoperit 411 morminte și o bogată colecție de ornamente din cochilii, obiecte de aramă și multe piese de artizanat. Toate conțineau trăsături similare celor ale obiectelor găsite în mormintele hopewelliene : analizele cu carbon-14 au stabilit datele 537 î.e.n. — 1 e.n. pentru complexul din Florida.

Asemenea construcții lipseau din cultura Adena și din faza timpurie a culturii Hopewell. Dar ele vor apărea în perioada tîrzie a civilizației hopewelliene, ceea ce l-a îndemnat pe McMichael să creadă că au fost înălțate după ce constructorii lor luaseră modelul celor din Florida și că oamenii de la Crystal River erau în contact direct cu civilizația mexicană concentrată în jurul actualului oraș Veracruz, în sudul țării, pe țărmul Golfului ¹⁸. Cel mai des revenea în discuții șantierul arheologic de la La Venta, o insuliță din mijlocul mlaștinii de pe cursul râului Tonalá, la vreo 20 de kilometri în interiorul continentului. Într-un tumul imens (72×126 m la bază și 35 m înălțime) s-au găsit multe obiecte care fuseseră create, evident, pentru ceremoniile funerare. A fost scoasă la lumină, de pildă, o imensă mască a zeului-jaguar : era compusă din 486 de cuburi de serpentin verde, foarte precis tăiate, iar gura era acoperită cu un strat subțire de nisip portocaliu. Dar, îndată ce a fost terminată, masca a fost acoperită cu o argilă verzuie și apoi îngropată sub o movilă de 15 tone de lut roz. Tumuli din La Venta as-

cundeau obiecte de mare eleganță și mozaicuri lucrate cu o uimitoare exactitate (unii cercetători le-au comparat cu capodoperele Ravennei¹⁹⁾ care demonstrează că în aceste locuri au trăit, între 800 î.e.n. și 400 e.n., reprezentanții unei civilizații înfloritoare.

McMichael crede că neguțători sau, poate, coloniști au traversat Golful Mexic de la Veracruz pînă în Florida și că modelele arhitecturii și artei aduse de ei au trecut apoi la hopewellienii din Ohio. Unele obiecte (de exemplu, două coloane de piatră sculptată) găsite la Crystal River mărturisesc influența stilului mexican : dar analizele cu carbon-14 dau rezultate neconcludente, anul 440 e.n. — pe care l-au stabilit oamenii de știință — fiind prea tîrziu pentru dezvoltarea oricărei influențe asupra culturii Hopewell.

De aceea, nici după atîtea studii îndelungate, chestiunea originii hopewellienilor nu a fost lămurită. Poate că soluția cea mai credibilă e și cea mai simplă, mai puțin spectaculoasă : o populație venind din vasta regiune a Pădurilor de Răsărit, preluînd unele modele culturale de la „oamenii culturii Adena“, altele din Mexic, stabilind ea însăși altele, a creat sinteze originale care i-au îngăduit să întemeieze o tradiție de civilizație greu de comparat cu oricare din cele existente în epocile vechi ale istoriei nord-americane. O populație care și-a impus modul de viață într-o regiune vastă, de sute de kilometri pătrați, și-a trimis negustorii pînă pe țărmurile îndepărtatelor oceane, a adunat incredibile comori pe care, cu o teribilă nepăsare, le-a îngropat sub imense movile de pămînt, a clădit construcții de o extraordinară precizie geometrică și a lăsat în urmă mii de tumuli și lungi ziduri de incintă care au stîrnit îndreptățita uimire a primilor coloniști europeni și a urmașilor lor.

Aproape la fel de puțin se știe și despre motivul amurgului brusc al acestei civilizații :

struiesc centre ceremoniale de nici un fel, iar peste două secole existența lor nu mai e atestată, teritoriul locuit de ei e pustiu și hopewellienii sînt absorbiți de triburi lipsite cu totul de strălucirea constructorilor de tumuli de odinioară. Să fie de vină schimbările de climă care au provocat multe recolte slabe de-a rîndul și, o dată cu aceasta, dezastrul economiei hopewelliene²⁰ ? Sau, potrivit teoriilor tradiționale, o molimă pustiitoare, războiul civil ori invadarea teritoriului lor de grupuri tribale „sălbătice“ ?

O ciocnire trebuie să se fi produs : altminteri ce rost ar fi putut avea construcțiile de pe vîrfurile de deal din Ohio și care, fără îndoială, erau fortificații ?

Nu se știe încă — și nici nu se întrevede vreo posibilitate de a afla curînd — cît de grave au fost crizele prin care au trecut hopewellienii, cît de puternici dușmanii pe care îi aveau de înfruntat. Olaf Prufer observă că, în jurul anului 600 e.n., indienii din regiunile de nord încep să-și protejeze așezările cu palisade înalte și că „tulburări de natură nelămurită se produc în întreaga zonă a Coastei de Est“²¹. Aceste tulburări au tăiat, probabil, căile de aprovizionare cu materii prime și cultura hopewelliană s-a prăbușit.

Nu se știe ce s-a întîmplat după aceea în bazinul rîului Ohio. Poate că a urmat o masivă emigrare spre alte regiuni : în orice caz, se dovedește că populația a scăzut brusc. Un timp, s-a manifestat așa-numita „cultură a intruziunilor“ : morții erau înmormîntați în gropi săpate în vîrfurile și în laturile vechilor tumuli hopewellieni. Noii-veniți, probabil fără vreo legătură de rudenie cu hopewellienii, erau vînători în pădurile adînci ale ținutului.

Cînd oamenii albi au sosit în Ohio, către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, au găsit cîteva triburi de agricultori, alături de care trăiau altele ce nu cunoșteau cultivarea pămîntului. Noilor coloniști li s-a părut cu neputință ca

aceștia să fi înălțat uriașele movile și incinte de pământ. Așa s-a născut mitul „Constructorilor-de-Tumuli“, veniți din cine știe ce orizonturi îndepărtate și s-au țesut legende fantastice despre ei. Legende care nu au dispărut cu totul, ci, susținute de argumente științifice, circulă și astăzi în studii cu ținută academică. Dar nici acestea nu au dat pînă acum vreun răspuns satisfăcător la întrebarea esențială: Cum și de unde s-au ivit hopewellienii. Și nici la altele, la fel de enigmatice: Unde au dispărut? De ce nu au lăsat urme ale trecerii lor spre alte pămînturi? Și, mai ales: dacă ei nu sînt strămoșii indienilor, cum s-ar putea explica eventuala existență paralelă a lor și a adevăraților predecesori ai triburilor de astăzi?

Note

- 1 Don Dragoo, *op. cit.*, p. 112.
- 2 *Idem*, p. 107.
- 3 W. S. Webb, C. G. Snow, *op. cit.*, p. 36.
- 4 Louis A. Brennan, *op. cit.*, p. 357.
- 5 Vezi Douglas W. Schwartz, *Conceptions of Kentucky Prehistory*, Lexington, 1967 pp. 37—41.
- 6 John Vivian *Building Stone Walls*, Charlotte, 1976, pp. 36—52.
- 7 Olaf H. Prufer, "The Hopewell Cult", în *Scientific American*, vol. 211, nr. 6, Summer, 1964, pp. 13—14.
- 8 Henry C. Shetrone, *op. cit.*, p. 72.
- 9 E. G. Squier, G. H. Davis, *op. cit.*, p. 234.
- 10 W. K. Moorehead, *The Stone Age in America* vol. I, Boston, 1910, p. 305.
- 11 Henry C. Shetrone, *op. cit.*, p. 104.
- 12 *Ibid.*
- 13 *Idem*, p. 119.

- 14 Robert Silverberg, *op. cit.*, p. 218.
- 15 Cyrus Thomas, *op. cit.*, p. 27.
- 16 Olaf H. Prufer, *op. cit.*, p. 19.
- 17 Cf. Robert Silverberg, *op. cit.*, pp. 223—224.
- 18 Vezí *idem*, pp. 224—225.
- 19 R. P. Bullen, "Stellae at the Crystal River Site", in *American Antiquity*, nr. 31 (1965), p. 863.
- 20 James B. Griffin, "Climatic Change : A Contributory Cause of the Growth and Decline of Northern Hopewellian Culture", in *Wisconsin Archeologist*, nr. 41 (1960), pp. 29—33.
- 21 Olaf Prufer, *op. cit.*, p. 36.

URMAȘII CONSTRUCTORILOR DE TUMULI

Multă vreme, arheologii americani au atribuit bizarele movile în formă de animale aceleiași enigmatice rase a „constructorilor de tumuli“. Au trebuit să treacă decenii în șir pînă ce s-a stabilit că există, totuși, puține legături între aceste structuri și tradiția hopewelliană: majoritatea au fost construite tîrziu, unele probabil chiar în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, la o mie de ani după epoca de culme a culturii Hopewell. Și, cu toate acestea, movilele scunde, cu o înfățișare atît de ciudată, reprezintă un îndepărtat ecou al civilizației care se exprimase cîndva cu atîta forță.

La un moment dat, în sud-estul actualelor State Unite s-au ivit din nou dovezile unei complexe științe ingineresti; încă nu e foarte clar de ce s-a produs acest fenomen după o întrerupere atît de lungă. S-au ridicat iarăși mari ansambluri de construcții ceremoniale, semne ale unei economii prospere: arta și tehnologia rivalizau cu cele care caracterizaseră cultura Hopewell și, nu o dată, le și întreceau. Cultul morților era, însă, absent: de data aceasta, movilele nu erau monumente funerare, ci — așa cum s-a stabilit — locuințe sau temple. Chiar dacă nu există relații de înrudire ale constructorilor cu hopewellienii de odinioară, unele idei sînt, neîndoielnic, preluate de la vechile civilizații din bazinul lui Ohio. Noua

cultură, afirmată în jurul lui 700 e.n., a primit un nume mai vag: i s-a spus *Tradiția mississippiană*, pentru că principalele ei centre se află în regiunea marelui fluviu.

Trăsăturile vechii civilizații, așa-numita *Tradiție a Ținutului Pădurilor**, fuseseră olăritul, o economie bazată pe vânătoare și agricultură, cultul morților care determinase apariția unui complex ritual de înmormântare și a unor colosale monumente funerare. Tradiția mississippiană era marcată de „terase înalte, rectangulare, slujind ca bază pentru construcții de temple, locuințe ale căpeteniilor și alte clădiri importante. Terasale erau așezate adesea în jurul unor piețe rectangulare: tumulii funerari nu dispăruseră cu totul, dar păreau pitici în comparație cu terasele și reprezentau trăsături secundare ale ansamblului cultural. În general, atât din punctul de vedere al dimensiunilor construcțiilor de pământ, cât și din acela al suprafețelor ocupate de sate, așezările mississippiene erau mult mai mari decât cele din Ținutul Pădurilor. Cu toate că și în perioadele Adena și Hopewell s-au găsit tumuli și incinte enorme, cele mai mari centre mississippiene — cum ar fi Cahokia (Illinois) sau Moundville (Alabama) — le întrec în dimensiuni și pe acestea“¹.

Tradiția mississippiană e un termen ce definește un set specific de trăsături culturale: el nu se referă la o anumită cultură în particular și nici la o perioadă istorică precis delimitată. Anii între care această tradiție s-a manifestat în diverse puncte ale unei imense zone geografice sînt 700 e.n. — 1 700 e.n.: intervalul de 1 000 de ani e numit *Perioada tumulilor-temple* și cuprinde două subdiviziuni — prima între 700 și 1 200 și cea de-a doua între 1 200

* În engleză, *Woodland Tradition*, noțiune care desemnează modelul cultural răspîndit în vasta regiune a Vestului Mijlociu, a Estului și Nord-Estului Statelor Unite și în Sud-Estul Canadei.

și 1 700. Regiunea de unde a iradiat ea se afla pe valea centrală a lui Mississippi (actualele state Arkansas, Missouri, Illinois, Tennessee): influența ei a ajuns, de-a lungul râurilor, pînă la țărmul Marilor Lacuri; un al doilea centru s-a aflat pe cursul inferior al fluviului, influențînd populațiile din actualele state Alabama, Georgia și de pe coasta Golfului Mexic.

Principala ei formă de manifestare a fost „tumulul plat“, de fapt un trunchi de piramidă cu laturile foarte înclinate, înalt de 25—30 de metri, cu baza de cîteva sute de metri pătrați și deasupra căruia se construia o clădire de lemn. Aceste structuri au apărut în cultura mississippiană la scurtă vreme după ce se impuseseră în Mexic: nu există dovezi ale unei eventuale migrații mexicane spre nord: contactele s-au produs, desigur, prin intermediul schimburilor comerciale din centrele de pe coasta Golfului Mexic².

În lungul răstimp în care în bazinul lui Ohio înfloriseră culturile Adena și Hopewell, Sud-Estul rămăsese într-o fază mult mai rudimentară de civilizație. Unele centre de aici înlesniseră, însă, contactul dintre Mexic și cultura hopewelliană: Crystal River e exemplul cel mai cunoscut. Dacă, însă, o influență mexicană trecuse de aici spre Mississippi sau, dimpotrivă, o alta coborîse din Ohio spre Florida e foarte greu de stabilit; în orice caz, unele idei fundamentale ale culturii Hopewell au pătruns, la un moment dat, în Sud-Estul primitiv de pînă atunci. Dovadă, în primul rînd, admirabila ceramică produsă aici în jurul lui 1 000 î.e.n. Practicile rituale ale înhumării devin și ele mai complexe, și acest fapt dezvăluind, negreșit, influența hopewelliană.

Influență vizibilă încă din prima perioadă „a tumulilor funerari“ (1 000—300 î.e.n.): centrul cel mai important al culturii mississippiene din această epocă e Tchefuncte, nu departe de New Orleans. Tumuli erau construiți în formă de cupolă și măsurau cam 5 metri în

înălțime și, uneori, mai mult de 30 de metri în diametru. Către sfârșitul celei de-a doua perioade „a tumulilor funerari“ (300 î.e.n. — 700 e.n.), s-a afirmat o cultură concentrată în jurul complexului de la Marksville, tot în Louisiana, și difuzată mai apoi pe întregul curs inferior al lui Mississippi. „Oamenii din Marksville“ au avut, cu siguranță, legături active cu hopewellienii, aflați atunci în momentul de culme al civilizației lor : rezultatul a fost apariția în Louisiana de astăzi a unor mari tumuli conici, atingând înălțimea de 8 metri și lungimea de 50 de metri a diametrului bazei. Un grup de movile era înconjurat de un taluz circular —trăsătură caracteristică a modelului hopewellian de construcție.

Cîndva, după 300 e.n., cultura Marksville a fost urmată de o altă civilizație mississippiană, Troyville ; săpăturile din așezările acestei civilizații au relevat cîteva tipuri de obiecte artizanale asemănătoare celor din cultura Hopewell — cercei în formă de mosor (lucrați în aramă adusă din regiunea Marilor Lacuri), dinți de urs perforați și prinși în coloane lungi, pipe înfățișînd personaje umane sau diferite jivine ale preriei și ale pădurii. Influența culturii Troyville a fost descoperită în Texas, Arkansas, Mississippi, Alabama și Florida ; spre sfârșitul evoluției ei, s-au ivit și tumulii piramidali așa încît, pentru unii arheologi, Troyville marchează momentul transformării Tradiției Ținutului Pădurilor, cu tumulii ei funerari, în Tradiția Mississippiană, caracterizată prin construcția uriașelor terase de pămînt.

A apărut apoi, tot în Louisiana, cultura de la Coles Creek ; de data aceasta, trăsăturile Tradiției Mississippiene se dezvăluie pe deplin. Ele constau într-o ceramică elegantă, împodobite cu ornamente foarte diverse, în construcția unor așezări întinse și a unor ansambluri de tumuli în formă de trunchi de piramidă, slujind ca bază templelor clădite din lemn. Pe laturile tumulilor — a căror înălțime varia

între 15 și 30 de metri -- rampe largi asigurau accesul la templu; mobilele erau aranjate conform unui plan organizat cu strictețe în jurul unei piețe centrale.

Noul tip de cultură s-a răspândit într-o zonă întinsă din sudul Wisconsinului pînă în Georgia, Alabama și Florida de azi. Spre vest, expansiunea mississippiană a ajuns pînă în Texas, Arkansas și Oklahoma, unde s-a format cultura Caddo (al cărei nume vine de la grupuri de triburi indiene ce stăpîneau părți ale acestui teritoriu, în momentul sosirii coloniștilor albi). Satele Caddo erau înconjurate, de obicei, de terase înalte cu clădiri impunătoare, construite din bușteni. Ceramica era deosebit de rafinată, chiar și în comparație cu ceramica mississippiană care, în ansamblul ei, era, fără excepție, de o extraordinară inventivitate, atît în privința formei, cît și a ornamentelor pictate sau incizate.

Un cercetător al civilizației caddoane ajungea la concluzia că regiunea unde s-a manifestat ea a reprezentat larga poartă prin care influența mexicană a pătruns spre nord, în Texas, și mai pe urmă în Louisiana³. Dacă acesta a fost sensul mișcării sau, dimpotrivă, influența mississippiană a ajuns în Texas venind din Louisiana, e un fapt greu de stabilit și care, la drept vorbind, nu prezintă decît o importanță secundară. E la fel de greu să se spună că ideile pe care se întemeiază cultura de pe Mississippi au prins contur pe teritoriul civilizației hopewelliene. Mî se pare mai plauzibilă teoria potrivit căreia „au existat, probabil, mai multe impulsuri simultane, manifestîndu-se pînă pe la 700 e.n., influențele culturii mississippiene iradiînd din centre aflate în sud, în Louisiana, și în nord, într-o zonă aflată spre Memphis (Tennessee) și St. Louis (Missouri)“⁴.

89 E, însă, sigur că în jurul anului 900 majoritatea triburilor indiene de pe Mississippi și de

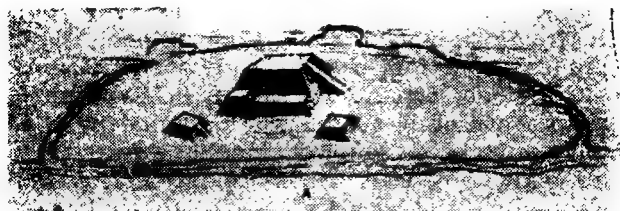
pe principalii lui afluenți învățaseră ceva din știința construirii impunătoarelor terase; în cele trei secole care vor urma, un adevărat lanț de noi centre ale acestei culturi au apărut în zona cuprinsă între Oklahoma și Alabama. Imensele terase au rămas învăluite în mister pînă în primele decenii ale secolului al XX-lea: arheologii nu știau nici cui i le-ar fi putut atribui, nici cînd să le dateze. Abia în decembrie 1933, Biroul de Etnologie Indiană al Institutului Smithsonian a început excavațiile de pe Ocmulgee, în Georgia, lingă orașul Macon. Lucrările au durat opt ani și au constatat într-un volum imens de muncă — săparea cîtorva mii de tone de pămînt, tăierea unor șanțuri lungi de mai multe sute de metri. Arheologii au descoperit sute de mii de obiecte de artă. În 1938, A. R. Kelly, primul director al șantierului de la Ocmulgee, a publicat un raport⁵ pe care cercetările ulterioare aveau să-l completeze.

Cartea lui Kelly e istoria de aproape cinci mii de ani a unei așezări americane. Povestea începe în jurul lui 3000 î.e.n., cînd pe Ocmulgee trăia o populație arhaică; urmele lăsate de ea sînt uriașe grămezi de scoici amestecate cu oasele unor animale sălbatice: cerbi, urși, iepuri, curcani. Pe la 2000—1500 î.e.n., oamenii aceștia au învățat o tehnică rudimentară a olăritului, făcînd astfel un pas spre formele de viață ale Tradiției Ținutului Pădurilor. În jurul lui 1000 î.e.n. se dezvoltase aici o așezare agrară: se cultivau dovleci, fasole, floarea-soarelui și tutun. Se pare că se stabiliseră contacte ale acestei populații cu civilizația Adena: nu s-au construit tumuli funerari, dar unele modele incizate pe vase au forme specifice tradiției Adena. Mai tîrziu (între 300 și 700 e.n.) s-a înregistrat o creștere bruscă a numărului locuitorilor de pe Ocmulgee și există indicații certe ale influenței hopewelliene, revelate mai ales de ceramica rafinată practică acum.

Cei dintii tumuli-temple au fost datați în jurul lui 900 e.n. ; ei par să fi fost opera unei populații mississippiene care pornise într-o migrație spre est dintr-un punct situat în apropiere de actualul oraș St. Louis și, în decurs de câteva generații, a ajuns în Georgia centrală. Ea a construit aici un sat mare și a creat un amplu complex ceremonial. Pe platoul înalt care domină valea râului Ocmulgee, a clădit din bușteni mai multe temple rectangulare și o încăpere circulară, toate îndeplinind funcția — așa cum cred arheologii — de centre ale vieții publice, aici ținându-se sfaturile comunității și îndeplinindu-se ritualurile diferitelor serbări ale satului.

Cîndva, cam pe la 1200 e.n., pentru motive încă neelucidate, locuitorii satului de pe Ocmulgee și-au părăsit așezarea (s-a dat și o explicație romantică acestui fapt : dorul de ducă, același care îi adusese aici cu secole în urmă, după ce traversaseră jumătate din continent, îi împingea acum mai departe)⁶. Poate că fuseseră alungați de oamenii pe care îi găsiseră aici și asupra cărora și-au exercitat, nu încapă îndoială, puterea de stăpîni ai acestor locuri ; dar nu s-au descoperit urme ale vreunei ciocniri. Fapt e că, între secolele XIII-XVII, așezarea de pe Ocmulgee a rămas nelocuită. Abia pe la începutul secolului al XVIII-lea, indienii Creek (probabil descendenți ai constructorilor de tumuli) au întemeiat o comunitate prosperă la limita dinspre vest a vechiului sat. Prezența unor obiecte de fabricație europeană — cuțite, săbii, gloanțe, amnare, pistoale, topoare de fier — indică un schimb activ cu coloniștii. Dar indienii și-au păstrat ritualurile tradiționale și nu încapă îndoială că adesea foloseau terasele rămase de la locuitorii de odinioară. Totuși, în 1773, cînd o primă expediție arheologică a ajuns aici, nu a mai găsit nici o urmă de viață : indienii Creek se mutaseră, la rîndul lor, în locuri mai ferite de invazia noilor veniți.

Un alt monument spectaculos al civilizației mississippiene e cel de la Etowah, lângă orașul Cartersville, în Georgia de Nord. Trei movile imense se înalță pe malul nordic al râului Etowah : cea mai mare dintre ele, un trunchi de piramidă înalt de 20 de metri, acoperă o suprafață de peste trei pogoane și, potrivit calculelor, are un volum de aproape 120 000 m³. Etowah era cunoscută încă din primii ani ai prezenței coloniștilor albi în sud-estul actualelor State Unite : nu au lipsit descrierile fantastice, iar unii călători spanioli au fost convinși că movilele stau pe locul miticei cetăți Cibole cea clădită din aur și nesemate. Săpăturile au fost organizate abia către sfârșitul secolului al XIX-lea și au scos, de la început, la iveală ciudate plăci de aramă gravate cu făpturi omenеști care poartă aripi, bizare podoabe capilare și măști de vultur.

Cultura Mississippiană
Tumulul de la Etowah (Georgia)
c. sec. VIII—X e.n.

Deși evocau stilul artelor aztecă și maya, s-a demonstrat că ele erau produse ale meșteșugarilor locali. Mai târziu, arheologii vor dezvolta această idee, introducînd noțiunea de *Cult al Sudului* prin care înțelegeau o mișcare religioasă ce ar fi cuprins, în jurul lui 1500 e.n., întreaga civilizație a constructorilor de temple.

Dar, între 1890 și 1925, săpăturile s-au întrerupt ; au fost reluate de Warren K. Moorehead care se ilustrase timp de peste 30 de ani ca excelent cercetător al civilizației Hopewell.

El a condus campania de la Etowah de-a lungul a trei ani și a scos la lumină o movilă imensă, înaltă de 8 metri și a cărei bază avea 54 de metri în diametru. A excavat-o în întregime, punind apoi pământul la loc. Unele obiecte găsite de el aici — cuțite și săbii — purtau semnul influenței mexicane; dar ceramica colorată, discurile din cochilii de scoică gravate cu desene reprezentând ciocănitori, figuri umane împodobite cu coifuri în formă de coarne de cerb erau, neîndoielnic, de origine locală. Moorehead a lansat teoria că Etowah era doar centrul („vatră“, spunea el) unei întregi culturi caracterizate printr-un set de trăsături stilistice („misterioase“) răspândite într-o zonă întinsă; părerea lui — reluată după aceea de multe ori — era că un grup din Yucatán, trecînd prin Indiile de Vest, a migrat în Florida, unde a rămas vreme îndelungată, pornind după aceea spre valea lui Mississippi. Drumul lor a fost însemnat cu uriași tumuli⁸.

Adevărul e că tipurile de stilizări de la Etowah au fost regăsite în multe săpături din complexe de construcții din sudul Statelor Unite. Poate că expresia cea mai puternică a stilului Etowah e cea pusă în lumină în uriașul centru de clădiri ceremoniale de la Moundville, pe cursul râului Black Warrior din Alabama de Nord. (Numele acestei așezări înseamnă, de altfel, „Orașul Tumulilor“).

La Moundville s-au descoperit nu mai puțin de 19 movile de formă pătrată sau ovală, dispuse circular în jurul altor două movile. Obiectele descoperite aici erau vase de ceramică, discuri de cochilii și de piatră, pipe decorate cu motivul palmei umane, al ochiului, al brațului, al vulturului, bîtlanului, ciocănitorei, al broaștei cu corn. Cîteodată apar și șerpi înăripați, evocînd faimosul „Șarpe cu pene“ al civilizației aztece. Unele imagini au o înfățișare grotescă: un personaj își înalță cele două ca-

pete pe un gît de cocostîrc, o ciocănitoare își desface coada în evantai, un șarpe își scoate o limbă lungă, strîmbîndu-se, parcă, la privitor. Ochii cresc în palme sau în virfurile degetelor, capetele păsărilor sînt înlocuite cu clonțuri imense, o lume fantastică se ridică de pretutindeni din zecile de mii de obiecte, unele dintre ele rămase surprinzător de întregi sub grămezile uriașe de pămînt.

Limita de vest a teritoriului pe care s-a răs-pîndit această cultură e marcată de ansamblul de tumuli de la Spiro, în Oklahoma. Cînd arheologii au început săpăturile, în 1935, se părea că nu mai au cum să salveze ceva din valorile aflate cîndva aici. Cu cîțiva ani mai înainte, un fermier, arînd la baza unuia dintre tumuli, a descoperit din întîmplare, cîteva obiecte de ceramică; împreună cu cîțiva prieteni a înființat o „companie“ al cărei scop era „scoaterea la suprafață și valorificarea“ relicvelor. Au dinamitat movila cea mai mare și au transportat mai multe zeci de roabe pline cu obiecte de artă pe care le-au vîndut negustorilor, colecționarilor și muzeelor. În mai puțin de doi ani, întregul ansamblu fusese distrus.

Programul de cercetări de la Spiro, pus la punct de specialiștii Universității din Oklahoma, a obținut rezultate surprinzătoare în privința salvării obiectelor și a reconstituirii datelor arheologice. Între timp, doi arheologi amatori, soții Hamilton, au început să caute și să recupereze piesele de artă risipite în întreaga Americă; le-au trebuit 16 ani să le identifice și să poată reface elementele proprii culturii Spiro. S-a stabilit astfel că, dincolo de trăsăturile ei specifice, civilizația constructorilor din Oklahoma prezenta numeroase asemănări cu cele din Georgia și Alabama. Repertoriul de simboluri, de forme decorative, cunoștințele tehnice i-au permis lui Cyrus Thomas, la sfîrșitul secolului trecut, să vorbească de o „cultură a Sudului“⁹; în 1932, 94

Moorehead propunea acceptarea teoriei unei mișcări religioase unitare (cunoscută și sub numele de „cultul Uliului”) care ar fi generat stilul artistic al întregii zone¹⁰. După săpăturile de la Spiro, mulți arheologi au crezut că pot semnala înrudirea acestei civilizații cu straniul stil al toltecilor din Mexic de acum o mie de ani¹¹.

Fantezia arheologilor a creat seducătoarea imagine a unor procesiuni rituale pe terasele de pe imensele movile, în templele de lemn, în jurul unor uriașe focuri unde se săvârșeau, poate, și sacrificii omenești¹². Tumuli deveneau fundațiile unor adevărate catedrale ale unui popor a cărui istorie era pierdută pentru vecie, de pe urma căruia au rămas sceptre regale, plăci cu inscripții sacre, vase rituale decorate cu făpturi cu înfățișare de coșmar. Analizele cu carbon-14 au demonstrat, însă, nemiloase, că monumentele civilizației din Sud-Est sînt cu mult anterioare tragicelor evenimente din secolul al XVI-lea; datările de la Spiro, de exemplu, stabilesc perioada cuprinsă între 818 și 1084 e.n. ca epocă a înfloririi culturii locale. Partizanii teoriei „Cultului Uliului” au încercat — dar nu cu suficiente argumente — să o adapteze la adevărurile puse în lumină de recente cercetări de laborator: religia „constructorilor de tumuli-temple” era expresia vitalității, mai curînd decît a spaimii stîrnite de năvălitori, iar simbolurile ei, care ni se par reflexele unei mitologii a groazei, ar fi doar „embleme ale recoltei și înnoirii naturii”¹³.

Presupuneri ispititoare, dar fără destulă coerență a datelor istorice. Nu cumva — ne îngăduim să credem — repertoriul de simboluri de la Spiro a fost preluat la Moundville și Etowah, complexe clădite în secolul al XVI-lea, unde a fost reinterpretat de o populație aflată în fața primejdiei reprezentate de soldații străini?

Ceea ce pare să fi fost centrul celei mai vaste construcții din istoria tumulilor nu se află în Sud-Est, ci pe valea mijlocie a lui Mississippi, în comitatul Madison din Illinois, pe malul stîng al fluviului, vizavi de orașul St. Louis. Din cele cîteva sute de movile cîte au existat în această zonă, doar vreo 80 au rămas astăzi (și din acestea unele au fost distruse de curînd, în timpul construcției unei autostrăzi). Grupul cel mai numeros e păstrat într-un parc administrat de statul Illinois, parc care poartă numele tumulului central, Cahokia. Acesta e atît de mare, încît multă vreme s-a crezut despre el că ar fi o colină naturală, pînă cînd cineva a observat creasta rectilinie a acestei imense mase de pămînt, înaltă de peste 30 de metri, lungă de 311 și largă de 237 de metri, acoperind o suprafață de peste 7 hectare. Volumul ei a fost calculat recent : 603 000 m³, de cinci ori mai mare decît acela al tumulului celui mai mare din regiunea Sud-Estului, cel de la Etowah. Cahokia se înalță în patru terase, astăzi mult micșorate de eroziune și de vegetație ; în jurul ei se ridică mai multe movile, mai scunde, în formă de cupolă.

E sigur că ansamblul de la Cahokia e foarte vechi, dar se știu foarte puține lucruri despre faza începuturilor ei. Analizele cu carbon-14 au indicat că tumulul cel mai mare al complexului a fost construit între 900--1250 e.n., în mai multe stadii. O ipoteză la care au aderat mulți arheologi e aceea lansată în jurul lui 1960, potrivit căreia Cahokia ar fi fost un observator astronomic. Patru cercuri concentrice — cel interior cu un diametru de 80 metri, cel exterior de 160 —, trasate foarte precis, se pot vedea și astăzi, în imediata apropiere a tumulului principal ; la distanțe egale, pe circumferințe, se văd urmele unor stîlpi. S-a sugerat că ei ajutau la calcularea poziției soarelui la începutul anotimpurilor : probabil că această

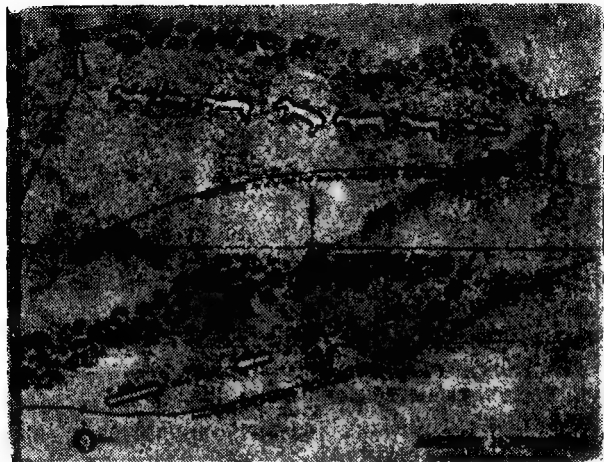

Cultura Mississippiană
Tumulul de la Cahokia (Illinois)
c. sec. X—XIII e.n.

populație de agricultori stabilea timpul optim al semănatului măsurînd distanța aparentă dintre soare și stilpii fixați pe cele patru cercuri.

Colosalul ansamblu de la Cahokia a fost părăsit pe la începutul secolului al XVII-lea. Peste vreo trei decenii, exploratorii francezi au trecut prin apropiere, dar nu au semnalat existența vreunor construcții : mai mult ca sigur, le-au luat drept forme naturale de relief. Între 1809 și 1813, aici s-au retras cîțiva călugări francezi : de atunci, tumulul central și-a luat numele de Movila Călugărilor. Către sfîrșitul secolului, arheologi de ocazie au întreprins săpături lipsite de orice plan științific și au provocat mari daune construcțiilor.

Pe cursul rîurilor din bazinul lui Mississippi, tradiția acestei culturi a pătruns în actualele state Indiana, Tennessee, Arkansas, Missouri și Kentucky. Mai ales în Tennessee și în Arkansas, ea a atins un nivel înalt al formelor de artă. Ceramica înfățișînd chipuri de oameni, caracteristică acestei perioade, e aici deosebit de bine executată : personajele ciudate au obraji și buzele împodobite cu motive ornamentale rafinate, iar ochii întredeschiși sugerează, poate, somnul sau, mai sigur, moartea. Nică-

Cultura Mississippiană
Tumuli-efigie în Wisconsin
(după Squier și Davis, 1848)

ieri pe aria de răspîndire a civilizației constructorilor de „tumuli-temple“ ceramica nu a îmbrăcat forme atît de evidente ale fanteziei, ale științei de a sugera straniul și amenințătorul.

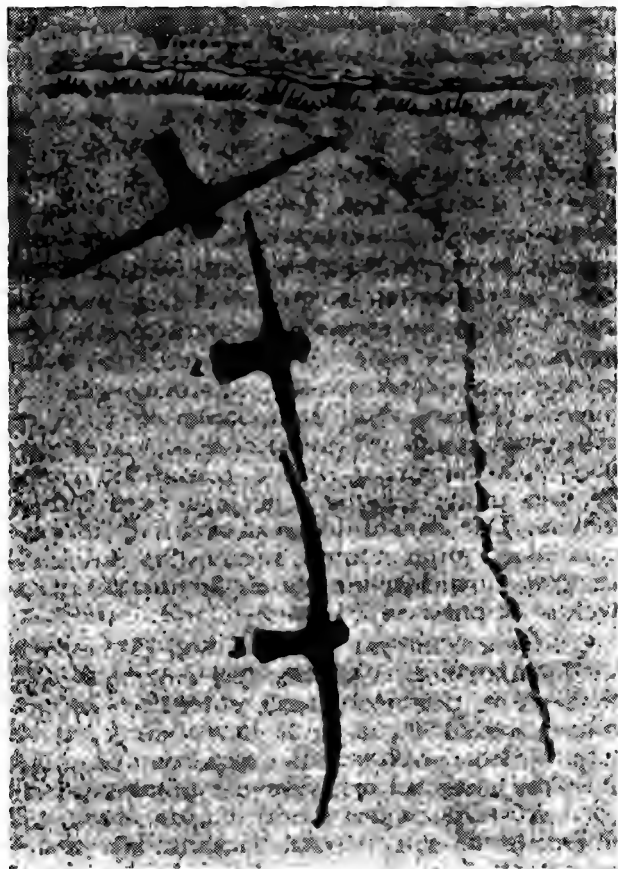
Cum și de ce a dispărut această civilizație ? Se pot face numai supoziții. E foarte probabil ca oamenii albi să fi adus în comunitățile de pe valea lui Mississippi și din ținuturile învecinate boli molipsitoare necunoscute aici. E aproape sigur că spaniolii, cei dinții europeni veniți în aceste locuri, au organizat expediții menite să îi ia în captivitate pe băștinași și că aceia care au rămas liberi, s-au refugiat în regiuni mai puțin accesibile, dar și mai puțin prielnice modului de viață deprins de ei. Se știe sigur că, pe vremea lui de Soto, în 1540, existau încă multe centre înfloritoare ale civilizației locale ; o mărturisesc înșiși cronicarii care i-au însoțit pe conquistadori. Și se știe la fel de sigur că, peste un secol, centrele culturii tradiționale fuseseră părăsite. Cu toate acestea, e evident că, încă din vremea invaziei europene, majoritatea așezărilor mis-

mississippiene intraseră într-o fază de pronunțat declin. Francezii, care au ocupat valea lui Mississippi la începutul secolului al XVIII-lea, au aflat de la indieni că în toate regiunile vechii civilizații, inclusiv în cele în care nu ajunseseră europenii, populația locală scăzuse foarte mult¹⁴; cauza a fost, se pare, o epidemie de friguri și de vărsat negru¹⁵.

Indiferent care au fost motivele, strălucirea civilizației mississippiene s-a stins. Întocmai cum se întâmplase cu Adena și Hopewell, care au lăsat locul unor culturi agrare mai rudimentare, constructorii de „tumuli-temple“ au înlocuit formele lor tradiționale de viață cu altele mai simple; a rămas doar amintirea serbărilor, a dansurilor rituale, continuate vreme de mai multe generații în jurul străvechilor movile. Dar sensul lor a fost uitat, tot așa cum fusese uitat numele strămoșilor care construiseră imensele movile de la Cahokia, Etoawah sau Spiro.

Cînd europenii au ajuns în Sud-Est, au găsit în Alabama și în Georgia o confederație condusă de cîteva căpetenii puternice; ea număra cam 30 000 de indieni trăind în 50 de sate. Membrii confederației își ziceau Muskhogee; dar cuvîntul era greu de pronunțat pentru negustorii englezi veniți aici, așa încît, înțîlnind unul din triburile uniunii pe malul unui pîriu, i-au spus „tribul Creek“, *creek* însemnînd în engleză, pur și simplu, pîriu. Sub acest nume, cu totul impropriu, a ajuns să fie cunoscută în istoria americană Confederația Muskhogee.

Alte triburi din aceeași regiune vorbeau limbi înrudite cu cele ale indienilor Muskhogee: aceștia erau Chickhasaw și Choctaw. Asemenea triburilor Creek, ei locuiau în sate construite în jurul vechilor ansambluri de tumuli și uneori își construiau propriile movile, incomparabil mai scunde decît cele ale strămoșilor lor, și clădeau în virful lor temple și case ale că-

Cultura Mississippiană

**Tumuli de la Lower Dells (Wisconsin)
(după Squier și Davis)**

peteniilor. La nord de grupurile care vorbeau limba muskhogee, se afla un alt grup numeros, Cherokee, a căror limbă era irocheza, ceea ce dovedea că veniseră aici dinspre miazănoapte și vest. Deși vorbeau limbi diferite, indienii Cherokee și vecinii lor Muskogee, aveau culturi ale căror trăsături erau foarte asemănătoare.

Toate aceste triburi din Sud-Est aveau o imagine vagă a propriei istorii : deși e aproape sigur că indienii Creek erau descendenți direcți ai constructorilor de „tumuli-temple“, nimic din mitologia lor nu sugerează această înru-dire. Numai un grup de indieni Muskhogee din această regiune, tribul Natchez, trăind în șapte sate mici din apropierea unui oraș din statul Mississippi (oraș care poartă numele tribului, Natchez) a continuat tradiția strămoșilor lui. Știm multe despre acești indieni din însemnările negustorilor francezi care au trăit în satele Natchez între 1698 și 1732 ¹⁶.

În centrul tuturor satelor Natchez se afla Movila de Smarald, un tumul înalt de 11 metri, acoperind o suprafață de cîțiva acri ; dar fiecare sat își avea propriul „tumul-templu“ și o movilă în virful căreia era construită locuința căpeteniei. Exploratorii francezi ne-au lăsat descrieri amănunțite ale acestor movile și, o dată cu ele, informații valoroase cu privire la sistemul social al tribului. Dacă e adevărat că indienii Natchez erau ultimii reprezentanți ai culturii mississippiene, înseamnă că însemnările francezilor sînt singurul reper al vieții tribale a întregii populații a constructorilor de „tumuli-temple“.

Sistemul de guvernămînt al tribului Natchez era un fel de monarhie absolută. Conducătorul se numea *Marele Soare* și era considerat a fi de obîrșie divină, avînd drept de viață și de moarte asupra supușilor săi. „Cînd el îi dă vreuneia din rudele sale resturile de la cină — scrie un explorator francez — i-o împinge cu piciorul. Supunerea indienilor față de căpetenia lor, care îi conduce cu putere despotică, e desăvîrșită : dacă el cere viața unuia dintre ei, victima vine singură să-și ofere capul“ ¹⁷. Picioarele Marelui Soare nu atingeau nicio dată pămîntul : purtînd o coroană din pene de lebădă, era purtat într-o lectică și, dacă trebuia să meargă, i se așterneau sub pași mici covorașe. Numai el și cîțiva preoți aveau drep-

tul să intre în templul clădit pe vârful movilei, unde ardea un foc veșnic și erau păstrate osemintele Marilor Sori : cînd murea, soția și sclavii erau uciși ca să-l însoțească în ținutul de dincolo de moarte.

Rudele lui cele mai apropiate, „Sorii“, constituiau o aristocrație puternică : funcțiile cele mai importante ale conducerii tribului erau îndeplinite numai de ele. În ordinea ierarhică foarte rigidă a sistemului lor social, urmau „Nobilii“ și, apoi, „Preamăriții“. Pătura cea mai de jos era aceea a oamenilor de rînd, disprețuiți și oropsiți de ceilalți ; li se spunea „Puturoșii“. Împărțirea în caste era inflexibilă : nici un membru al castei de jos nu își putea depăși condiția.

Tribul Natchez s-a răsculat împotriva francezilor în 1729 ; după un război lung și sîngeros, ei au fost nimiciți aproape cu totul. Supraviețuitorii s-au risipit printre celelalte triburi din Sud-Est care îi priveau cu un amestec de respect și de teamă superstițioasă, punîndu-le pe seamă puteri magice.

Indienii Creek erau încă foarte numeroși la venirea albilor ; ei îi uitaseră cu totul pe strămoșii lor, dar le păstrasera multe din obiceiurile tradiționale. O așezare creek era construită în jurul unei piețe largi, la o extremitate aflîndu-se locuința căpeteniei, la cealaltă — clădirea unde se săvîrșeau ritualurile ceremoniale ; aceste două construcții erau așezate de obicei pe niște movile scunde.

În frontul pieței se aflau alte două clădiri importante : Casa Fierbinte (sau „Templul de Iarnă“) și terenul unde se juca *chungke* ¹⁸. Casa Fierbinte era o construcție rotundă, muruită cu lut ; avea un diametru de aproximativ 15 metri. Intrarea femeilor era interzisă ; fiecare războinic al tribului își avea scaunul așezat lîngă perete. Venea aici să-și fumeze pipa, să stea de vorbă cu prietenii, construcția îndeplinind astfel funcția unui fel de „club“ : vara, „clubul“ se muta în umbrarul de alături.

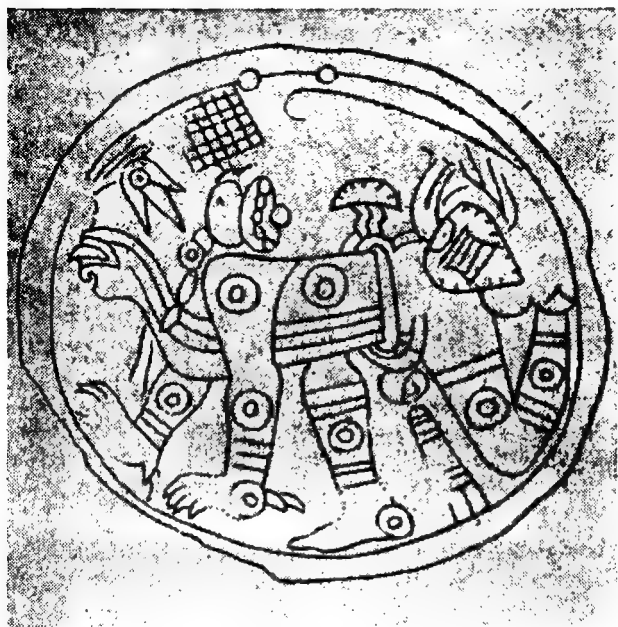
Indienii Creek erau împărțiți în două grupuri — „Albii“ („triburile păcii“) și „Roșii“ („triburile războiului“), fiecare cuprinzând câte 25 de clanuri. Cei dinții locuiau în „satele de sus“ și rezolvau problemele vieții tribale din perioadele de pace. În sarcina „roșilor“, locuitori ai „satelor de jos“, cădea organizarea apărării întregii zone în caz de război, a expedițiilor militare, a întrecerilor sportive care imitau înfruntările de pe câmpul de luptă și a ceremoniilor religioase ce invocau protecția spiritelor războinice.

Sînt dovezi că împărțirea în „sate de sus“ și „de jos“ a devenit curînd destul de aproximativă: în majoritatea comunităților creek au început să trăiască laolaltă războinici și grupuri de „albi“ care rezolvau raporturile tribale din timp de pace¹⁹. Doar căpetenia confederației continua să fie aleasă dintre „albi“. Tradițiile confederației Creek s-au năruit în secolul al XVIII-lea, cînd europenii au intrat pe teritoriul vechilor triburi; ele și-au pierdut treptat pămînturile și, în 1830, Congresul Statelor Unite a votat o lege care avea să declanșeze cea mai tristă tragedie din istoria indienilor americani — întregul pămînt de la răsărit de Mississippi a trecut în proprietatea americanilor, iar triburile de aici au fost strămutate spre vest, în ținuturi aproape deșerte sau, în orice caz, diferite de acelea în care indienii erau deprinși să trăiască, de mai multe generații. Unii dintre membrii triburilor Creek, Choctaw, Cherokee și Chickasaw, aduși în Oklahoma, au avut șansa ca pe noile lor pămînturi să se găsească petrol; au devenit prosperi, dar tradițiile de odinioară s-au pierdut aproape cu desăvîrșire.

Constructorii de tumuli au dispărut unii după alții. În Ohio, nici o movilă din sutele care au fost ridicate aici nu e mai nouă de secolele al VI-lea sau al VII-lea e.n. În Sud-Est, vasta operă de construcție se încheia acum trei sau patru sute de ani, și în Nord, în secolul al

XVIII-lea. Numai în Marile Cîmpii ei au mai continuat să se clădească pînă către jumătatea secolului trecut : dar asta se întîmpla rar și constructorii nu mai dovedeau fantezia înaintașilor : se mărgineau să-i imite, iar tehnica lor era rudimentară.

Vreme de o mie de ani, generație după generație, cultura Adena grămădise mormane de pămînt ; apoi, de-a lungul a cinci secole, hopenwellienii ridicaseră imensele lor incinte și taluzuri ; și, după aceea, pe cînd Europa trecea prin dramaticele evenimente ale Cruciadelor și ale veacurilor Renașterii, alți constructori, la fel de enigmatici, au înălțat uriașele terase. A urmat un declin rapid, inexplicabil, și movilele au rămas, tăcute, singurele mărturii ale unei epoci de înfloritoare civilizație.

Cultura Mississippiană

Incizie pe o scoică găsită la Hale County,
Alabama ; MAI

Iarba și arbuștii au acoperit totul. Pe culmea tumulilor au crescut copaci groși și puternici, ascunzînd opera vechilor constructori. După aceea au venit oamenii albi care au privit nedumeriți și au pus cap la cap teorii care mai de care mai fanteziste, vorbind de „rase dispărute“. Unii au născocit mitologii, arheologii au risipit, metodic, miturile; buldozerele constructorilor de autostrăzi și de căi ferate au distrus multe dintre movilele care inspiraseră miturile. Și totuși unele au rămas cunoscute numai de locuitorii fermelor și ai orașelelor din apropiere. Azi e greu să înțelegem cît de mult i-au interesat tumulii și constructorii lor pe oamenii de acum un secol și mai bine și de ce erau atît de dispuși să creadă că movilele erau creația unor ființe superioare ascunse în pîcla timpului. Miturile de odinioară s-au spulberat.

Dar o atmosferă magică învăluie încă aceste locuri. Cînd stai în centrul octogonului de la Newark, sau pe culmea tumulului de la Cahokia, sau în turnul de observație ce domină Movila Marelui Șarpe, în jurul tău e o tăcere ciudată, un foșnet se strecoară prin ierburile înalte din preajmă. Și simți că doctele cărți de arheologie încă nu au izbutit să explice inexplicabilul.

Note

1 G. R. Willey, *op. cit.*, p. 273.

2 Vezi Robert Silverberg, *op. cit.*, p. 235.

3 Alex D. Krieger, *Culture Complexes and Chronology in Northern Texas with Extension of Puebloan Datings to the Mississippi Valley*, Austin, 1946, pp. 27—31.

4 Robert Silverberg, *op. cit.*, pp. 239—240.

- 5 A. R. Kelly, *A Preliminary Report on Archaeological Explorations at Macon, Georgia*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, Bulletin 119, Washington, D. C., 1938.
- 6 Vezi Robert Silverberg, *op. cit.*, p. 242.
- 7 Warren K. Moorehead, *Etowah Papers*, New Haven, 1932, p. 79.
- 8 *Idem*, pp. 146—148.
- 9 Vezi Cyrus Thomas, *op. cit.*, pp. 75—76.
- 10 Vezi Warren K. Moorehead, *op. cit.*, pp. 68—87.
- 11 De exemplu, William H. Sears, *The Southeastern United States*, în volumul de studii *Prehistoric Man in the New World*, editat de Jesse D. Jennings și Edward Norbeck, Chicago, 1964, pp. 259—287; Theodore C. Stern, *The Southeast*, în volumul *The Native Americans*, editat de Robert F. Spencer și Jesse D. Jennings, New York, 1965, pp. 402—434.
- 12 Vezi Theodore C. Stern, *op. cit.*
- 13 Pentru teoria lui A. J. Waring, Jr., vezi Robert Silverberg, *op. cit.*, p. 255.
- 14 Ralph K. Andrist, *The Long Death*, New York-Londra, 1964, p. 37.
- 15 Angie Debo, *A History of the Indians of the United States*, Norman, 1984, p. 153.
- 16 Vezi Robert Myron, *Shadow of the Hawk: Saga of the Mound Builders*, New York, 1964, pp. 59—68.
- 17 Cf. Robert Silverberg, *op. cit.*, pp. 260—261.
- 18 *Chungke* era un sport foarte răspândit în întreaga regiune de Sud-Est și pare a fi fost practicat încă de pe vremea culturilor Adena și Hopewell. Era jucat de doi tineri care încercau să înfigă o prăjină lungă de 2 metri și jumătate cit mai aproape de un disc de piatră cu diametrul de 15 centimetri și gros de 2 și jumătate, aruncat în teren de un „arbitru“.
- 19 Vezi Clark Wissler, *op. cit.*, p. 166.

Preria se întinde de la Munții Stîncoși pînă în valea lui Mississippi; în sud, în cîmpiile aride, arșița evaporă apa rarelor ploi iar copacii cresc, firavi, numai de-a lungul cursurilor de apă; în nord, în regiunile canadiene Alberta și Saskatchewan, iernile lungi păstrează umezeala pămîntului și duc pădurile pînă în vecinătatea zonei subarctice. Cîmpia netedă cuprinde un ținut imens, ale cărui dimensiuni sînt egale aproximativ cu distanța dintre Londra și Moscova, în lungime, și dintre Stockholm și Istanbul, în lățime.

Aici a fost localizat, încă din secolul trecut, de spectacolele organizate de Buffalo Bill, „indianul tipic”; mai tirziu, filmele western și seriarele de televiziune au dat noi proporții portretului convențional creat în urmă cu o sută de ani: bărbatul înalt, împodobit cu pene colorate, purtînd veșminte pe care sînt prinse mii de mărgele, trăind în cortul de formă conică, *tepee* (sau *tipi*), croit din piele de bizon vopsită în culori vii. Călăreț neîntrecut, vînător și războinic, aducea spaima în așezările albilor. Că adevărul are puțină legătură cu această imagine, e azi mai presus de orice îndoială. Cînd europenii au ajuns aici — spaniolii au fost cei dintîi — au găsit mai multe triburi pașnice care încercau să se adapteze marilor schimbări impuse de dispariția rapidă

a principalei lor hrane : bizonul. Într-o regiune prea uscată pentru cultura cerealelor, unde nu erau arbori care să dea fructe iar în riuri — secate adesea în timpul verii — erau prea puțini pești, indienii erau dependenți de vînatul acestui animal masiv pe care știau să-l folosească nu numai pentru hrană, ci și pentru confecționarea veșmintelor, a uneltelor, pentru construcția locuințelor.

După venirea coloniștilor albi, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, indienii au învățat să vîneze călare, pe caii obținuți de la noii-veniți (ii schimbau pe piei de bizon și pe blănuri) ; în jurul lui 1650—1700, triburi cum ar fi Caddo, Wichita, Sioux, Pawnee au devenit furnizori permanenți ai vînatului atît de prețuit de europeni. Și, se înțelege de la sine, după ce au primit și arme de foc, vînătoarea s-a transformat în adevărat masacru : împruținați încă înainte (de schimbarea bruscă a cliimei), bizonii au dispărut aproape cu totul, iar Marile Cîmpii au devenit o zonă a foametei endemice.

Condițiile asemănătoare de viață creaseră o remarcabilă unitate culturală a triburilor de obîrșii diverse : fără să fi ridicat spectaculoasele construcții ale vecinilor lor dinspre sud-est, indienii din acest uriaș teritoriu erau posesorii unei civilizații foarte vechi, despre care s-a stabilit că data din jurul mileniului al VI-lea î.e.n. Virfuri de săgeți de formă aproape identică, aparținînd acestei epoci, s-au găsit deopotrivă în nordul extrem, la frontiera cu Alaska, și în sud, în Texas. Mai mult decît atît : în sezonul vînației bizonului, triburi întregi de dincolo de Munții Stîncoși, din Marele Bazin cuprins între acest lanț înalt și Munții Cascadei din apropiere de coasta Pacificului și din Ținutul Pădurilor din est se îndreptau spre Marile Cîmpii, menținînd un contact periodic cu populațiile de aici. În felul acesta, s-a întemeiat o cultură ce reprezenta complexa sin-

teză a unei zone cuprinzînd aproape întregul teritoriu de la miazănoapte de Rio Grande.

În jurul lui 850 e.n., indienii de pe valea lui Missouri au învățat de la mississippieni să practice agricultura ; au apărut atunci și satele din centrul Marilor Cîmpii, semn al extinderii noului mod de existență.

Schimburile cu mississippienii sînt dovedite de cochiliile de scoici și, din cînd în cînd, de cîte un vas produs în Sud-Est ; dar, în esență, agricultorii din Marile Cîmpii nu erau dependenți de produsele vecinilor lor : își lucrau singuri ceramica, al cărei stil era un amestec al trăsăturilor specifice ale olăriei din bazinul lui Mississippi și ale celei din Ținutul Pădurilor, însă fără același rafinament al formei și al ornamentului.

Pe la 1150 e.n., triburile de vînători și agricultori au pătruns pe teritoriul actual al Canadei. După mai mulți ani secetoși în secolul al XIV-lea, satele au fost repopulate, încetul cu încetul și, după 1450, au devenit mai mari, ajungînd uneori pînă la o sută de case, grupate compact, apărute cu șanțuri și cu valuri înalte de pămînt, întărite cu bușteni groși. Construcțiile de formă rotundă le-au înlocuit treptat pe cele pătrate : vatra era așezată în mijlocul casei, înconjurată de patru stîlpi legați între ei prin birne bine lucrate din trunchiuri întregi de fag¹. Dar s-a păstrat și cortul din piele de bizon, *tepee*, pentru că indienii porneau de multe ori în expediții vînătorești. Mai ales în comunitățile din marginea teritoriului s-au găsit frecvente dovezi ale unui schimb activ cu coloniștii europeni ; dar, foarte curios, cu toate că relațiile cu oamenii albi erau atît de strînse, pînă către sfîrșitul secolului al XIX-lea, indienii nu vor folosi roata.

Triburile de vînători, ducînd o existență nomadă, nu puteau, desigur, să creeze o cultură comparabilă cu aceea a mississippienilor, a căror civilizație se constituise prin contribuția mai multor generații. Caracteristică pentru

majoritatea populațiilor din Marile Cîmpii era, pe de altă parte, lipsa unui interes de inovare a formelor tradiționale : în unele zone, de pildă în Montana, modelele culturale ale epocii arhaice au persistat pînă spre mijlocul secolului al XIX-lea. În alte părți, totuși, în jurul anului 1450 s-a produs o modificare semnificativă a vechii tipologii : la această dată, tribul Shoshoni a pornit din ținuturile unde trăise pînă atunci, în Marele Bazin (în regiunea înunțoasă din Utah și Idaho de astăzi), prin Wyoming, spre zona de nord-vest a cîmpiilor. Migrația lui a împins spre prerie alte triburi, printre care pe cele din familia Apache ; or, acestea aduceau cu ele experiența civilizației dezvoltate din Sud-Vest. Fenomenul de aculturație care a avut loc în acest moment nu a rămas fără urmări ².

Venirea triburilor Apache coincide cu apariția în sudul Marilor Cîmpii a ceramicii pictate, al cărei model provine din zona cursului central al lui Rio Grande ; de altfel, Apache sînt înrudiți cu indienii din așezările din Noul Mexic de astăzi, numite *pueblos*, și vorbesc o limbă care aparține aceluiași grup, *tanoan*, ca și acelea vorbite de ei. La fel, un alt trib din aceeași familie, Kiowa, e semnalat în Oklahoma tot cam pe la mijlocul secolului al XV-lea ; populație de agricultori, ca și indienii Pueblos, a fost, poate, adusă aici de mișcările triburilor din Sud sau, poate, de seceta care i-a obligat să-și schimbe felul de viață și să fi ajuns în prerie în căutarea vînatului, în primul rînd, a bizonului.

Dar momentul cel mai important în evoluția triburilor din Marile Cîmpii a fost inaugurarea a ceea ce istoricii americani numesc „era calului“, în secolul al XVII-lea. Nu numai pentru cineaștii westernului, ci și pentru unii antropologi de seamă, imaginea indianului din prerie era de neconceput fără viguroasele cavalcade. Alfred Kroeber, fondatorul antropologiei științifice americane, credea că Marile Cîmpii nu

au fost locuite înainte ca spaniolii să fi adus aici calul³. În orice caz, în 1659, indienii Apache organizau expediții împotriva garnizoanelor și fermelor spaniolilor, cu care se aflau în stare de război, și capturau cîte 300 de cai într-o singură acțiune de acest fel⁴. La sfîrșitul secolului al XVII-lea, indienii Pawnee din actuala Nebraskă vor fi cei dintîi care vor vîna călare, devenind „cei mai înstăriți din întreaga prerie, pînă cînd și alții le vor urma pilda”⁵. Triburile Comanche, o ramură a indienilor Shoshoni, vor fi cei dintîi care, în secolul al XVIII-lea, vor aduce cai la tirgurile din Dakota, instituind unul dintre cele mai active schimburi intertribale. La începutul secolului următor, toate triburile din Marile Cîmpii (și cele din regiunile învecinate care întrețineau legături comerciale cu ele) deprinseseră știința creșterii cailor. Ele învățau unele de la altele cum să confecționeze și să impodobească șeile și harnașamentele. Răspîndirea cailor în imensa zonă a preriei atestă existența unor solide legături pașnice de schimb între populațiile indiene de aici; curînd după aceea, alte mărfuri de origine europeană — alimente conservate, arme de foc, alcool — au devenit obiecte de schimb intertribal. Printr-o rețea complicată, circulau în Marile Cîmpii informațiile privitoare la evenimentele politice (dovadă că știrile despre întîmplări din unele zone de frontieră ale regiunii se regăsesc foarte repede în povestirile cu caracter mitologic ale unor populații din extrema opusă a preriei), ideile referitoare la organizarea socială, la ceremonii, la tehnica fabricării unor unelte.

„Era calului” a creat posibilitatea unei vieți mai îndestulate. O familie care avea patru cai (ceea ce se întîmpla adesea) putea să transporte stîlpii și pieile de bizon necesare instalării unui *tepee* a cărui bază măsura 14 metri, mult mai încăpător decît pe vremuri; se puteau transporta, de asemenea, mai mulți saci de carne uscată, grîne și fructe, îmbrăcăminte de schimb

și veșminte bogat ornamentate pentru ceremoniile tribului. Nu e o exagerare afirmația că, o dată cu „era calului“ s-a ivit la populațiile din Marile Cimpii gustul pentru podoaabă: amplele costume de sărbătoare, acoperite aproape în întregime cu mărgele, cununile de pene colorate și chiar pieile pictate — atingând uneori suprafața de 120 m² și cîntărind cîteva sute de kilograme — necesare ridicării cortului. Strămoșii lor nu puteau transporta decît strictul necesar, veșminte simple și pieile pentru un *tepee* mic; înainte de mijlocul secolului trecut, puțini indieni din aceste locuri își pictau *tepee*-ul, pentru că truda înfrumusețării lui ar fi fost zadarnică, de vreme ce pieile, încărcate pe un fel de targă ce se tîra zilnic, cale de zeci de kilometri, se deteriorau repede. Nu e de mirare că mulți dintre ei foloseau mai curînd pînză și stofă, mai ușor de înlocuit decît pieile, mai rezistente, dar implicînd un lung proces de preparare.

Semnificativ, în primele picturi de pe *tepee*-urile din Marile Cimpii, reprezentarea calului — nu o dată vădînd un simț rafinat al sugerării animalului în mișcare — e atît de frecventă.

După așezarea celor dintîi coloniști europeni în această regiune, pășunile care înconjurau satele indiene au devenit obiectul unor necontenite dispute: noii veniți aveau nevoie de ele pentru cirezile de vite aduse cu ei și, ca urmare, vînătorii de bizoni trebuiau să se întoarcă la viața nomadă, căutînd vînatul departe de casă, cîteodată la cîteva sute de kilometri. Așezările agricole au fost părăsite și modelul cultural al multor triburi s-a schimbat din nou.

Deși istoria indienilor din prerie e complexă, deopotrivă în ceea ce privește fiecare trib în parte și relațiile intertribale, cultura întregii regiuni a păstrat, vreme de mai multe secole, cîteva constante semnificative. Unul dintre mo-

delele importante ale organizării vieții sociale și a culturii a fost creat de ocupația principală a majorității triburilor din Marile Cimpii — vânătoarea de bizoni. În epoca mai recentă, de pe la începutul secolului al XV-lea, condițiile de viață din prerie s-au schimbat, datorită practicii adoptate de indieni care dădeau foc vegetației, tufișurilor de salvie și mărăcișului, îngăduind astfel ierbii să se întindă pe pământul îngrășat cu cenușă. Cetele de indieni își organizau existența în funcție de mișcarea anuală a bizonilor. Ele construiau mari capcane, împrejmuid cu bușteni și cu mărăcini o întregă vilcea la poalele unui povârniș abrupt spre care era împins vînatul. Indienii din tribul Blackfoot purtau ca amulete cochilii spiralate de melci, numite de ei *inispikim*, „piatra bizonului“, care sugerau un taur ghemuit în somn și aveau puterea magică de a atrage vînatul. În picturile mai noi de pe corturile lor, ei reprezentau cochilii, vopsite în culori tari, dar de data aceasta ele însemnau prosperitate, în general, nu numai succes la vînat.

Cetele nu erau neapărat unite prin relații de familie ci, mai ales, prin respectul pe care îl purtau căpeteniei. Nu erau rare împrejurările în care membri ai unor triburi inamice prin tradiție făceau parte din același grup de vînători, plecau împreună în urmărirea bizonilor și dormeau în același *tepee*. Se menționează cazul unei căpetenii Blackfoot care a adoptat un copil Cree (deci provenind dintr-un trib dușman), pentru că înfățișarea lui i-o amintea pe aceea a propriului fiu, ucis într-o luptă chiar cu triburile Cree⁶. Ceata era o formă deschisă, acceptînd indivizi cărora nu li se opuneau prejudecăți privitoare la originea tribală; termenii de „frate“ și de „soră“ se aplicau nu numai la rudele apropiate, ci și la prieteni sau la tovarășii de vînațoare. Un asemenea grup era un fel de familie, căpetenia manifestînd o grijă paternă față de toți cei

aflați în tabăra condusă de el, inclusiv față de bătrâni, pe care cei mai tineri erau obligați să-i ajute.

Regula supremă care acționa în interiorul grupului era libertatea deplină a fiecărui individ : nimeni nu avea dreptul să-și impună voința asupra celorlalți, nici măcar părinții asupra copiilor. Totuși, cînd ceata pleca la luptă, la vînătoare sau trecea printr-un ținut unde se putea aștepta la atacuri ale dușmanilor, se institua o disciplină riguroasă, menită să ducă la protecția grupului și la sporirea bunelor rezultate ale vînătorii. În asemenea împrejurări, se organiza o adevărată poliție care patrula în tabără, fiind investită cu autoritatea de a opri pe oricine ar fi încercat să nesocotească disciplina și de a-l umili, certîndu-l în fața celorlalți. Păstrarea disciplinei nu era singurul lor rol : ei erau cei care organizau întîlnirile între diversele triburi plecate la vînătoare în aceleași ținuturi (ridicau și un *tepee* destul de spațios încît să încapă cu toții), ospetele, dansurile, întrecerile sportive, ceremoniile rituale comune și-i ajutau pe membrii grupului aflați la strîmtoare. Asemenea forme de organizare se întîlneau la cinci dintre triburile din prerie : Mandan, Hidatse, Arapaho, Atsina și Blackfoot ; Ele au luat treptat înfățișarea unor „confrerii” : unele erau rezervate adolescenților, altele tinerilor care se apropiau de vîrsta bărbăției, altele perechilor de tineri căsătoriți și, în sfîrșit, altele bătrînilor care nu mai participau la vînătoare și la război.

O „organizație” de acest fel era condusă de femei și îndeplinea ritualurile destinate să cheme bizonii în bătaia săgeților vînătorilor. Tribul Blackfoot își numea propriile confrerii „Asociații ale tuturor prietenilor”. Deși, în mod normal, toți tinerii și adulții unui trib făceau parte din aceste asociații, acceptarea se făcea pe baza recomandării unor prieteni ; noul primit trebuia să cumpere emblema și dreptul de a săvîrși unele ritualuri, de la un

membru mai vechi care, la rîndu-i, le cumpăra de la cineva dintr-o organizație imediat superioară.

Cînd unele triburi trăiau în așezări mai mari, de pildă indienii Crow, aveau mai multe organizații și acestea se întreceau la vînătoare, în luptă, în dobîndirea unor obiecte de preț, în frumusețea picturilor de pe *tepee*, a țesăturilor și a veșmintelor de sărbătoare; rivalitatea nu anula sentimentul de solidaritate a cetenilor semiindependente aparținînd aceluiași grup etnic.

Ciclurile ceremoniale în care erau evocate, prin simboluri, evenimente istorice ale tribului erau reprezentate, ca niște adevărate spectacole de teatru, în sate, acolo unde se aflau locuințele permanente, și nu în taberele ridicate în sezonul de vînătoare. Organizatorii spectacolelor trebuiau să fie aleși dintre cei mai cultivați membri ai comunității și să fie în stare să conducă lungi ceremonii, complexe, să le dea o înfățișare cît mai plăcută și mai convingătoare, făcînd astfel încît evenimentele reale să poată fi recunoscute. Dar, deși respectau modele elaborate de-a lungul timpului, picturile de pe pieile de bizon și ornamentele de pe veșminte erau rodul fanteziei și al încredințării fiecărui individ și nici unul dintre conducătorii tribului nu avea căderea să intervină în această privință.

Contribuția cea mai spectaculoasă a nomazilor la cultura indienilor din Marile Cîmpii a fost *Dansul Soarelui*, ceremonie care aduna laolaltă mii de oameni. Se alegea momentul în care bizonii începeau să se strîngă în turme: era nevoie de mult vînat pentru hrana unei asemenea mulțimi. Triburile care trăiau în sate nu participau la acest ritual: ele își aveau propriile ceremonii, unele asemănătoare *Dansului Soarelui*, dar care erau puse în legătură cu recolta. Nomazii profitau de prilejul acestei întrîlniri anuale pentru a rezolva chestiuni intertribale; acum se făceau schimburi de pro-

duse, bolnavii veneau să-i vadă pe cei mai vestiți tămăduitori din alte triburi și cu toții erau convinși că Dansul Soarelui e menit să aducă mulțumire și bunăstare întregii obști din prerie. Ceremonia devenea, astfel, un mecanism important care contribuia la unificarea populațiilor din Marile Cîmpii.

Ea dura patru zile (patru era numărul sacru al majorității triburilor indienilor americani); era, de obicei, patronată de cineva care trecuse cu bine printr-o vreme de restriște și, drept recunoștință, se hotăra să suporte cheltuielile — considerabile — implicate de o asemenea adunare. Pregătirile începeau cu câteva săptămîni înaintea datei hotărîte pentru ritual; între timp, se mai adăugau obolurile altor persoane care voiau să obțină ajutorul Atotputernicului.

În ceața dimineții, începea dansul în jurul stîlpului de care erau agățate darurile aduse de diverse familii și de triburi întregi (în secolul al XIX-lea, printre aceste daruri se găseau adesea arme de foc⁷; astăzi, de cele mai multe ori, lungi fișii de satin viu colorat dau stîlpului o înfățișare pitorească). Vîrfurile stîlpului erau despicate: aici se așezau cîteva frunze, simbolizînd cuibul Păsării-tunetului, făptură mitică, sol al voinței Atotputernicului. Participanții la dans se purificaseră, postind patru zile, iar conducătorii dansului se mai purificau și într-o colibă în care, peste bolovanii încinși se arunca apă, aburul fierbinte învăluind trupurile celor dinăuntru.

Într-un fel de umbrar din crengi, pe un pedestal, era așezat un craniu de bizon în fața căruia ardeau ierburi înmiresmate. În ritmul monoton al rugăciunilor cîntate la unison, dansatorii se înălțau în vîrfurile degetelor și se lăsau pe toată talpa; din cînd în cînd, șuierau în fluieră făcute din os de vultur. Nu-și desprindeau privirea de pe vîrfurile stîlpului central, simbol al cerului nesfîrșit. Asistența stătea, într-o tăcere desăvîrșită, de jur

împrejur. Dansul se încheia în clipa în care spectatorii se apropiau și atingeau stîlpul din mijloc; cînd triburile se despărțeau, umbrarul de crengi, stîlpul și ofrandele erau lăsate neatinse, urmînd ca ploile și soarele să le întoarcă pămîntului.

Faptul că Dansul Soarelui era aproape identic la toate triburile din prerie dovedește că el fusese introdus relativ recent în practicile lor rituale, foarte probabil în secolul al XVIII-lea⁸. Popularitatea lui trebuie să se fi datorat nu atît „capacității lui de a include un număr nelimitat de participanți”⁹, așa cum s-a spus, cît, mai ales, caracterului simbolic pe care îl avea, pentru toate triburile indiene din prerie, umbrarul construit cu acest prilej. Supus pieirii, asemenea tuturor lucrurilor din această lume, deschis spre cer, clădit din crengi înfrunzite, el exprima cercul universului în care trăiesc oamenii, în timp ce stîlpul din centru, adevărat *axis mundi*, simboliza comunicarea cu Nesfîrșitul.

Fiecare grup etnic adăuga modelului de bază propriile sale simboluri. Tribul Kiowa introducea o mască numită *Tai-me*, semnificîndu-i pe cei din acest trib¹⁰; alții aduceau măști care îi reprezentau pe oamenii de seamă ai comunității¹¹. Dar uneori aceste adaosuri luau o înfățișare de-a dreptul înspăimîntătoare; tinerii din triburile Sioux se torturau, legîndu-se de stîlpul central cu sfori prinse de cîrlige pe care le treceau prin carnea brațelor și a pieptului și trăgeau apoi de ele pînă ce își sfîșiau trupul; ei credeau că în felul acesta stîrnesc mila Atotputernicului și îl îndeamnă să le asculte rugăciunile cu mai multă luare-aminte. Alte comunități socoteau că asemenea torturi erau menite să provoace admirația și invidia spectatorilor și, ca urmare, erau primate ca o dovadă de trufie. Mai pașnici, indienii Hidatsa, îi invitau pe bătrîni să povestească întîmplări vrednice de respect¹².

Dansul Soarelui era, într-un sens, o religie a tuturor indienilor din Marile Cîmpii, un mod comun de a înțelege raporturile lor cu Făptura Atotputernică, un ritual la care aveau dreptul să participe membrii tuturor triburilor, bărbați și femei, vîrstnici și tineri, indiferent de locul ocupat de ei în ierarhia tribală. Diferențele dintre anumite detalii ale ceremoniei legau Dansul Soarelui de tradițiile fiecărui trib, dar nu erau considerate un mod unic de celebrare a puterilor supranaturale : oricine avea dreptul să-l practice potrivit propriei voințe.

Un alt factor unificator al culturii indienilor din prerie, deopotrivă a nomazilor și a celor care trăiau în sate, era „traista cu leacuri” ; ea se aseamăna cu obiectele simbolice păstrate în centrul tradițional al unei așezări pueblo sau cu cele din sanctuarele mexicane. În Marile Cîmpii, o „traistă cu leacuri” conținea pieile cîtorva animale mici, penaje de păsări, coarne de bizon, fiecare în parte simbolizînd spiritul care s-a întrupat în aceste ființe ca să comunice cu oamenii. Mai puteau fi semințe sau frunze de plante, semnificînd viața și cursul anotimpurilor ; salvie și mîntă, cu aromă plăcută ; cochilii fosile care, potrivit legendei, fuseseră cîndva materializări ale spiritelor ce revelaseră strămoșilor semnificația unor ritualuri păstrate, de atunci, neconținut ; două sau trei vîrfuri de săgeți aveau rostul să amintească de primejdia pe care o reprezenta comunicarea cu puterile transcendente : dacă le mînia cineva, dacă nu știa să se poarte, se putea aștepta să moară. Obiectele erau învelite în piele sau în pînză ; în „traista cu leacuri” erau puși cîțiva clopoței făcuți din scoici sau din oase de păsări, al căror sunet însoțea întregul ceremonial. Cele mai de preț, dintre toate erau pipele, majoritatea sculptate dintr-o rocă roșie, moale, din Minnesota : fumul de tutun se ridica spre cer, înlesnind comunicarea cu Făptura Atotputernică.

În secolul al XIX-lea, obiectele din „traista cu leacuri“ au început să fie împodobite cu simboluri ale puterii pe care o aveau de a-i vindeca pe oameni și de a chema ocrotirea Atotputernicului. Stilizate, de cele mai multe ori reduse la câteva linii, desenele incizate reprezentau păsări, bizoni, șerpi, chipuri de oameni, fulgere (întruparea cea mai înfricoșătoare a Făpturii Atotputernice al cărei glas și a cărei privire scînteietoare se deslușeau în furtunile ce răscoleau preria). Pipele erau simbolul apropierii de Atotputernic: ele erau asociate cu virtuțile cele mai prețuite de indieni — sentimentul dreptății, al onoarei, supunerea la legile naturii. Orice conflict lua sfîrșit cînd adversarii aprindeau o pipă, iar cei cărora li se încredințau spre păstrare pipele erau aducători de pace și, pentru aceasta, respectați nu numai de propria comunitate, ci de toate triburile din Marile Cîmpii.

Importanța pe care o aveau pentru ei aceste adunări anuale e demonstrată de faptul că fiecare trib desemna o persoană demnă de încredere, însărcinată cu păstrarea calendarului, așa încît cetele să fie sigure că vor porni la timp spre marea întîlnire. Cel puțin două ansambluri de construcții, unul în Dealurile Bighorn din Wyoming, celălalt în Munții Moose din Saskatchewan, în Canada, amîndouă constînd din mici tumuli clădiți pe creasta colinelor, s-au demonstrat a fi aliniamente care aveau rostul determinării solstițiului de vară. Tumulii din Bighorn — unii dintre ei cu funcția certă de observatoare astronomice —, ridicați de tribul Ponca, și unii dintre cei descoperiți în Saskatchewan sînt, așa cum a dovedit analiza cu carbon-14, vechi de două mii de ani, ceea ce ar putea să indice că marile adunări tribale din prerii erau contemporane cu civilizația Hopewell.

Diferențele între nomazi și cei care trăiau în așezări stabile nu erau esențiale. Lucru sugerat, fără îndoială, și de expedițiile de vînă-

toare organizate de aceștia din urmă de două ori pe an. Toți aveau locuințe confortabile, se îmbrăcau bine, chiar elegant ; aduceau piei argășite și carne uscată pe piețele coloniștilor albi de la care obțineau în schimb arme de foc, unelte și podoabe. Mai ales după inaugurarea „erei calului“, le rămânea răgazul să lucreze obiecte de certă valoare artistică. Triburile din Marile Cîmpii au creat o operă poetică de mare diversitate — cîntece de dragoste, de luptă, de leagăn, povestiri istorice și mitologice, poeme slăvind natura. Și tot ei vor constitui, în epoca modernă, una dintre primele școli de pictură indiană, care va influența, vreme îndelungată, întreaga artă tradițională de la nord de Rio Grande.

O materie primă importantă a meșteșugurilor și a artizanatului lor era osul de bizon : ace mari cu care coseau pieile, cuțite cu care desprindeau carnea de pe oase și o tăiau în felii subțiri ca s-o pună la uscat ; dar și mărgele, vopsite apoi în diferite culori, împodobindu-și nu numai straietele de sărbătoare, ci și pe cele de toate zilele, harnașamentele, pînzele groase care despărțeau *tepee*-ul în mai multe încăperi. Lucrau cu îndemînare cremenea, făcînd virfuri de săgeți, cuțite, diverse unelte pentru prelucrarea pieilor. Ceramica — deși avea trăsături distinctiv, deosebind-o de aceea din bazinul lui Mississippi — era mai curînd durabilă decît frumoasă ; forma vaselor era preluată de la populațiile din Ținutul Pădurilor, dar mai alungită și mai elegantă. Argila era întărită cu un fel de lopățică pe care olarul o bătea pe suprafața vasului ; în pămîntul umed rămîneau întipărite împletiturile de cîneapă în care era înfășurată lopățica. Ceva mai tîrziu, o linie spiralată s-a adăugat acestor ornamente.

De obicei, vasele din Marile Cîmpii erau de formă conică (cu virful în partea de jos) sau globulară și aveau culoarea neagră sau cenușie. Unele, foarte mari, erau îngropate în pămînt

pînă în buză și foloseau la păstrarea grînelor și a legumelor uscate ; dar și acestea erau ornamentate cu spirale și cu linii împletite, deși nimeni nu avea cum să vadă aceste dovezi ale nevoii de frumos a olarului.

În acest vălmășag în care triburile străbăteau în fiecare an distanțe enorme, întîlnind în drum alte triburi venite, de asemenea, de la mari depărtări, cultura a dobîndit, cum era firesc, un caracter unitar, ca urmare a unui sistem complex de influențe reciproce. Cu toate acestea, în fiecare din zonele regiunilor Mariilor Cimpii ¹³, s-a constituit un stil caracteristic : podoabele florale, stilizate, din Canada (create mai ales de triburile Cree și Assiniboin), cele geometrice de pe valea riului Yellowstone (definindu-i pe indienii Crow), reprezentarea naturalistă a florilor în Nord-Est (la triburile Ojibwa). Dar nu erau rare cazurile ca toate acestea să se întîlnească în vestimentația aceleiași persoane care le prelua ca atare, fără să le modifice în vreun fel ¹⁴.

Istoricii artei indiene nu și-au dat seama decît pe la sfîrșitul secolului trecut că pictura avea o lungă tradiție în Marile Cimpii ; atunci au descoperit ei, în peșterile și pe stîncile Munților Stîncoși, de unde coboriseră triburile care s-au așezat mai tîrziu în prerie, petroglife a căror vîrstă e, cu siguranță, mai mare de două mii de ani ¹⁵. În sudul Montanei de azi, de pildă, s-au descoperit, pe același perete de stîncă, o imagine datînd din secolul I î.e.n. și alte două — una înfățișînd o stea cu patru colțuri, cealaltă silueta unui războinic apărîndu-se cu scutul și purtînd o măciucă — nu mai vechi de 600 de ani. Multe imagini de acest fel erau colorate în roșu, galben și negru, pigmentii cel mai ușor de obținut din rocile apropiate.

Picturile pe stîncă s-au găsit mai ales în locurile în care se adunau triburile înainte de a porni la vînațoare : e foarte posibil să fi avut un înțeles ritual ¹⁶. La începutul secolului

trecut, aceste desene străvechi își păstrau încă semnificația pentru triburile din Marile Cîmpii. Expediția condusă de Lewis și Clark a ajuns, în 1804, lângă un sat al indienilor Mandan de pe valea superioară a lui Missouri ; în raportul prezentat la Washington, ei vor nota : „Căpetenia Ricara ne-a spus că, la o anumită distanță, în susul râului, se află o piatră mare, venerată de toată lumea și la care se duc trimișii triburilor să deslușească soarta națiunii lor, citind-o într-un fel de figuri sau de picturi cu care e acoperită piatra”¹⁷.

S-ar putea ca pictura pe piele de bizon să nu fie mai nouă decît aceea de pe piatră, dar deteriorarea suportului să fi făcut ca obiectele anterioare secolului al XVI-lea să nu fi ajuns pînă la primii călători europeni prin aceste locuri. Spaniolul Coronado, ajuns aici în căutarea celor șapte mitice orașe din Cibola, relatează pentru întia dată în 1540 că vînătorii de bizon își vopseau trupurile, iar locuitorii satelor purtau mantii pictate din piele de bizon ; din nefericire, el nu dă nici un fel de amănunte privind motivele și culorile folosite¹⁸.

Preotul iezuit Jacques Marquette, călător în 1673 pe valea superioară a lui Mississippi, consemnează și el obiceiul indienilor de a-și face veșminte din piei de bizoni (pe care el îi numește „cirezi sălbatice”) și de a le colora, dar nici însemnările lui nu conțin detalii¹⁹. Sergentul Gass, din detașamentul expediționar al lui Lewis și Clark, e cel dintîi care notează că triburile Sioux își împodobesc cu desene colorate (de la el aflăm că indienii foloseau cu precădere albul și roșul) pieile de bizon și de elan din care își făceau corturile²⁰.

De la cei care au călătorit mai de curînd în această regiune deținem informații mai multe referitoare la picturile indienilor din prerie ; mai ales datorită pictorilor Karl Bodmer și George Catlin, autori ai unor minuțioase portrete de locuitori ai Marilor Cîmpii, întîlniți

de ei în călătoriile întreprinse în anii '30 ai secolului trecut, știm unele lucruri care, altfel, s-ar fi pierdut o dată cu avatarurile culturii din această regiune. Ca și petroglifele, picturile pe piele erau deopotrivă figurative și abstracte (primele erau concepute de bărbați, celelalte de femei). Femeile erau cele care pictau tolbele cu săgeți și mantiiile de piele. Modelele de bază — cinci la număr — au fost clasificate în funcție de regiunea în care apăreau mai frecvent : „*chenarul-și-clepsidra*“, în Sud ; „*chenarul-și-cutia*“ și *desenul cu simetrie bilaterală*, în Cîmpiile Centrale ; „*cununa de pene*“, în Cîmpiile Centrale și în Nord ; *dunga orizontală*, în Nord ²¹.

Primul dintre ele, „*chenarul-și-clepsidra*“, era, poate, o interpretare stilizată a bizonului despicat ²², imagine care însemna, pentru tribul de vînători, belșugul și sfîrșitul zilelor de foame. Femeile erau cele care tăiau carnea și, probabil tot ele creaseră motivul pictural. „*Cununa de pene*“ ar fi putut să fie un semn reprezentînd soarele ; prințul Maximilian de Wied-Neuwied, care a călătorit în Marile Cîmpii în 1832—34, relatează că indienii Mandan explicau desenul ca pe „o podoabă de pene sub imaginea soarelui“ ²³.

Etnografii nu au ajuns la o concluzie comună privind motivele picturale : unii consideră că ele reprezentau rezultatul unui proces de esențializare, început cu imaginea realistă, pentru alții erau simple ornamente cărora autorii lor le dădeau un nume potrivit asemănării cu obiecte reale, ceea ce era mai ușor decît dezvoltarea unei terminologii speciale.

Pictura executată de bărbați avea valoare de reprezentare. Cîteodată, ea servea la păstrarea unei evidențe cu caracter statistic : o cămașă pe care sînt trasate mai multe dungi orizontale, violet (cum e cea de proveniență Cree, de la Muzeul de Antropologie Haffenreffer al Universității Brown din Providence, Rhode Island) ar putea să fie un fel de regis-

tru consemnând numărul dușmanilor uciși sau al războaielor la care a participat purtătorul veșmîntului. (De obicei roșii sau negre, asemenea desene apar pe îmbrăcămintea tuturor triburilor dintre Munții Stîncoși și Atlantic). Un alt motiv, în formă de potcoavă — așa cum sînt cele de pe un săculeț în care se păstra pipa unui indian Dakota (obiect păstrat în același muzeu) —, indica numărul expedițiilor călare ale posesorului.

Uneori, picturile făcute de bărbați pretindeau a fi fost relevate într-o viziune a autorilor lor și că, astfel, asigurau protecția puterilor supranaturale. Mai mult decît locuitorii așezărilor stabile, vînătorii din prerie duceau o viață plină de primejdii, înconjurați de amenințările unei lumi vizibile și de altele pe care nu și le puteau explica. Cînd ajungeau la vîrsta pubertății, copiii începeau să primească o aspră educație inițiativă, menită să-i facă să reziste vieții aspre care-i aștepta. Educația începea cu zilele de post, petrecute în singurătate, și care culminau adesea cu o stare de transă, pricinuită de extrema slăbiciune fizică a tînărului. El avea datoria să povestească în amănunt bătrînilor tribului tot ce i se înfățișase cît fusese singur ; bătrîinii îi tălmăceau înțelesul viziunii și îi dădeau încuviințarea să îl reprezinte pe scut, pe straietele de războinic, pe șaua și harnașamentele calului, pe *tepee*, pe trup, pe arme, pe săculețul în care își păstra pipa. Simbolurile care îl înconjurau pe tînărul războinic îl apărau în luptă și în timp de pace ; ele puteau fi transferate — împreună cu întreaga putere pe care o conțineau —, în schimbul unor daruri, precis indicate de codul tribal, și un alt tînăr își cîștiga astfel dreptul de a folosi forța lor ocrotitoare.

Uneori, chiar croiala hainelor și a podoabei purtate pe cap puteau fi imaginate într-o „viziune“ și deveneau astfel „ocrotitoare“. E greu de spus cît de adevărată era starea de transă

în timpul căreia se comunicau modelele inițiatice : ele se regăsesc în forme aproape identice la triburi aflate la mare distanță dar care se întâlneau la adunările anuale — punctele dispuse circular la Assiniboine și la Blackfoot, liniile întretăiate în cruce la Comanche și Omaha. Triburile Blackfoot și Kiowa își constituiseră un repertoriu de imagini simbolice cu care își împodobeau corturile și care îndeplineau o funcție heraldică, fiind întotdeauna recunoscute ca semne distinctive ale aceluiași grup tribal. Indienii Dakota aveau „asociații“ ale tinerilor care, în momentele de transă, „vedeau același animal — bizonul, elanul sau ursul“²⁴. „Visul elanului“ era cel pe care tinerii susțineau cel mai des că l-ar fi avut cîndva, pentru că animalul simboliza frumusețea, vitejia, devotamentul față de turmă : la unele ceremonii Dakota, în centrul grupului de dansatori se așeza un scut reprezentînd un cap de elan pe care, evident, unul sau mai mulți tineri îl „visaseră“ în timpul ritualului inițiativ²⁵. În asemenea împrejurări, desigur, e greu să se acorde prea mult credit adevărului „viziunii“ și pare mult mai sigur că se adoptau, cu acest prilej, motive picturale a căror semnificație morală era acceptată de mai multă vreme.

Spre sfîrșitul deceniului al 9-lea al secolului trecut, cultura indienilor din prerie a cunoscut o experiență nouă, *Dansul Spiritelor*, înrudit ca înțeles cu Dansul Soarelui, dar incomparabil mai dinamic. Duhurile strămoșilor și, laolaltă cu ele, puterile supranaturale care vegheau asupra Marilor Cîmpii erau invocate, cerîndu-li-se să apere triburile de secetă și de foamete. Dansatorii trebuiau să poarte veșminte pe care erau pictate desene rituale : pe cămăși erau reprezentate păsări, simbolizînd cerul. Dansul trebuia să-i înduplece pe strămoși să aducă din nou în prerie vremea fericită și îmbelșugată a bizonului.

Cu toate că Dansul Spiritelor era o ceremonie la care participau mari grupuri tribale, venite cu acest prilej din regiuni diverse ale Marilor Cîmpii, și ritualul era identic pentru toți dansatorii, picturile aveau semnificații simbolice diferite pentru fiecare trib în parte : cercul (un motiv dintre cele mai obișnuite în repertoriul picturii indiene) însemna ocrotirea garantată de leacurile magice la indienii Dakota, o stea la Blackfoot, timpul la Ojibwa ²⁶. La triburile Dakota, mai multe cercuri colorate, legate printr-o linie, indicau trecerea timpului, fiecare cerc reprezentînd un an ²⁷. La altele simboliza soarele și, prin ele, pe Făptura Atotputernică, pentru că soarele făcea iarba să crească și dădea hrană bizonului : loja Dansului Soarelui era circulară, și la fel erau piatra magică a indienilor din Wyoming, forma *tepee*-ului și a așezării tuturor *tepee*-urilor în tabără. Culoarea și dimensiunea cercurilor pictate pe straiile indienilor Assiniboin — unele cu un cerc mai mic în interiorul lor — indicau din ce asociație făcea parte și ce rang avea cel care purta veșmîntul. De o importanță egală aceleia a cercurilor era crucea alcătuită din patru pătrate, înscrisă într-un cerc, simbol al celor patru puncte cardinale și al orizontului.

Un simbol foarte vechi în America de Nord, cunoscut încă din vremea petroglifelor, e *mîna* : hopewellienii îl tăiau din mica, unele triburi din Sud-Est îl tatuau pe piept, cele de pe valea superioară a lui Missouri îl pictau pe harnașamentul cailor, brodat de indienii Osage pe „velințele prieteniei“, dăruite de ei celor din triburile cu care voiau să păstreze relații pașnice. Mîna însemna, în primul rînd, *putere*. La indienii Hidatsa simboliza vitejie ; de la Mallery aflăm că o mîna neagră imprimată pe veșmîntul războinicului Ojibwa sau Dakota dovedea că el și-a ucis dușmanul în luptă, iar o mîna roșie că a fost cîndva rănit. La indienii Teton, era semn că dușmanul a fost răpus

într-o înfruntare asemănătoare duelului, în care fiecare trib își desemna un reprezentant, izbinda fiind de partea acelora al căror războinic înfrîngea adversarul²⁸. Un asemenea simbol avea un dublu efect: purtătorul lui era mai încrezător în puterile sale, iar adversarul se temea de el.

Pictura făcută de bărbați era de cele mai multe ori narativă, relatînd întîmplările unui singur individ sau pe cele din viața întregului trib. În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, indienii Kiowa și Dakota pictau pe piei de bizon sau de elan ceea ce ei numeau „povești de iarnă”, iar europenii „povestiri ale calendarului”: un anume eveniment din fiecare an era consemnat într-o pictură care evita complicațiile compoziționale. Formatul diferea, unele povestiri porneau din centru și se desfășurau în spirală, altele erau înscrise în registre orientate cel mai frecvent de la dreapta la stînga. Autorul picturii, adevărat cronicar al tribului, introducea elemente mnemotehnice, repertoriul de simboluri fiind bine cunoscut de întreaga comunitate tribală. O întîmplare nu trebuia să fie neapărat importantă, ci să exprime o experiență la care participaseră toți membrii tribului; ea era aleasă de sfatul bătrînilor.

Pielea pictată era adusă de mai multe ori pe an în fața adunării tribului care asculta povestirile despre trecut ale bătrînilor. Un exemplu al tipului de evenimente care erau socotite vrednice a fi consemnate de pictorul tribului e cel evocat de cronicarul indienilor Yanktonnai, în anul 1853—54: un neguțător alb a adus pături în dungi colorate. „Omul alb” era reprezentat de o siluetă îmbrăcată în haine negre și purtînd o pălărie înaltă; el flutura o bucată de stofă ale cărei culori erau cele ale păturilor spaniole²⁹.

Picturile, mai ales cele de pe corturi, erau de multe ori o operă colectivă. Dacă se hotăra să se reprezinte o scenă de luptă, erau invitați să participe cît mai mulți membri ai

tribului care să-și împărtășească amintirile despre evenimentul respectiv. De obicei, compoziția era centrifugală, fără început și sfârșit, fără noțiunile de „sus” și „jos”. Pieile erau întinse pe pământ, fixate cu țărushi, artiștii se așezau în jurul lor și fiecare dintre ei își picta povestirea fără să țină seamă de ansamblu. Personajele se întorc cu fața spre artist, dar bazinul și picioarele sînt întotdeauna văzute din profil. De asemenea, cred că nu se poate menționa măcar un singur caz în care caii să fie înfățișați altfel decît în profil.

Către mijlocul secolului trecut, artiștii indieni au devenit interesați și de alte tehnici ale picturii. Rudolph Kurz, un pictor care, între 1846 și 1852, a călătorit de-a lungul lui Mississippi și pe valea superioară a lui Missouri (și ale cărui însemnări au fost publicate după aproape o sută de ani), relatează că localnicii îi cereau materiale de pictură și de desen, astfel încît în mai multe rînduri a riscat să rămînă el însuși fără rezerve³⁰. După Războiul Civil din 1861—65, numărul coloniștilor albi din Marile Cîmpii a crescut mult; de la ei, indienii au învățat să folosească hîrtia, penița, cerneala, creionul. Peste 700 de scene de luptă și scene de gen au fost desenate de tinerii din triburile Kiowa, Arapaho, Cheyenne și Comanche, aduși în 1875 la Fort Marion, în Florida, ca ostateci, după ce ai lor se răsculaseră împotriva ocupanților albi. Alte sute (poate mii) de desene au fost făcute de indienii care trăiau în apropierea așezărilor pionierilor; puține, însă, au fost păstrate: va trece încă timp pînă cînd colecționarea artei indienilor va ajunge să fie o îndeletnicire interesantă pentru un număr mai mare de americani.

Deprinși să comunice, de multe generații, prin intermediul simbolurilor picturale, indienii din Marile Cîmpii au adoptat cu mai multă ușurință decît cei din alte părți ale țării noile tehnici. O semnificativă schimbare se produce acum în stilistica artei de aici. Figurile sînt

pictate în proporții realiste : ele încep să fie tratate în perspectivă liniară, cele din depărtare mai mici decât cele din planurile apropiate (în arta pictografică tradițională, figurile erau de mărime egală, dar cele de departe înșiruite deasupra celorlalte, ca și cum orizontul ar fi fost ridicat spre marginea de sus a imaginii). O mai mare unitate tematică se semnalează în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea ; ea devenise posibilă o dată cu reducerea unei picturi de la dimensiunile unei piei de bizon la acelea ale unei coli de hîrtie. Artiștii indieni puteau acum să insiste asupra detaliilor : creionul sau tocul cu peniță metalică erau mult mai potrivite redării minuțioase a modelului real decât osul de bizon sau bățul de lemn de salcie. Înainte, artiștii identificau personajele plasîndu-le deasupra capului un simbol al numelui (Mallery dă un interesant exemplu, portretul unei căpetenii, Corb Mic, altminteri fără vreo trăsătură fizionomică distinctă, deasupra căruia artistul a desenat chiar un corb³¹). Nici acum portretele nu erau mai precis individualizate, dar artiștii puteau introduce desenul exact al unui model particular, de obicei geometric, preluat de pe veșmintele celui portretizat, ca un însemn heraldic. Deci, portretul nu putea fi recunoscut de cei care nu cunoșteau codul specific al simbolurilor caracteristice fiecărui individ. Procedul trebuie să fi fost foarte vechi : îl regăsim într-o ilustrație adăugată unei petiții trimise în 1570 de indienii din Mexic administrației spaniole (care în mai puțin de o jumătate de secol masacraseră cîteva milioane de băștinași), cerînd un tratament mai omenos : fiecare personaj e identificat printr-un simbol de care e legat printr-o linie, ca replicile din *comics*-uri.

Un artist al cărui stil mărturisește influența primită de la grupul de pictori din Fort Marion a fost Corn de Argint (al cărui nume Kiowa era Hauunguah), născut în 1861. Des-cindea dintr-o familie de artiști : tatăl lui fu-

sese un pictor de „povestiri de iarnă“, iar frațele lui, Oheltoint, fusese remarcat de comandantul lui Fort Marion ca unul dintre cei mai înzestrați artiști aflați acolo în prizonierat³². Tradiția lucrului în grup fusese păstrată în această familie de pictori. Mai târziu, în anii '30 ai secolului nostru, când înnoirile introduse de viguroasa mișcare artistică a „celor cinci Kiowa“ au devenit cunoscute de istoricii de artă, s-a constatat că toți cinci începuseră să picteze sub îndrumarea lui Hauunguah și a lui Oheltoint.

În ultimul deceniu al secolului trecut, cei doi frați i-au furnizat lui James Mooney, cercetător trimis în Marile Cîmpii de Institutul Smithsonian, informații valoroase referitoare la simbolistica tribului Kiowa; Hauunguah a pictat pentru Mooney imagini care descriau Dansul Soarelui și isprăvile războinice ale unui alt frate, Maba³³. Cele mai expresive lucrări ale sale se păstrează la Muzeul Haffenreffer de la Providence; pictate între 1905 și 1910, la scurt timp după cele comandate de Mooney, ele înfățișează personajele într-un semiprofil care demonstrează o intuiție exactă a legilor perspectivei, necunoscută pînă atunci în picturile narrative din Marile Cîmpii. Fețele au de multe ori o reală individualizare portretistică, iar scenele de vînătoare sînt cu precădere interesante, pentru că artistul folosea racursiul, părăsind reprezentarea tradițională, plată, din stilul pictografic și urmărea să comunice impresia de adîncime.

Performanța lui Hauunguah e remarcabilă nu numai în planul artistic: ea denotă o îndepărtare semnificativă de tabu-urile care funcționau chiar și în acea epocă. Le semnală Frazer în 1890, cînd a apărut monumentală opera, *Creanga de aur*: „Cu portretele se întîmplă la fel ca și cu umbrele și chipurile reflectate; se crede adesea că ele conțin sufletul persoanei reprezentate. Cei care împărtășesc această credință refuză, bineînțeles, să li se

facă portretul; căci, dacă portretul este sufletul sau cel puțin o parte vitală a persoanei pictate, oricine îl posedă poate exercita o influență fatală asupra originalului³⁴.

Vreme de mai multe secole, o puternică tradiție a picturii din regiunea Marilor Cîmpii inclusese un repertoriu bogat de motive geometrice, în general decorative, create de femei; bărbații pictaseră teme narrative pentru mijlocirea cărora istoria tribului și eroismul unor indivizi vrednici de laudă se transmiteau generațiilor următoare, ca pilde morale pentru tineret. În ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, cu grupul de la Fort Marion și cu opera fraților Hauunguah și Oheltoint, arta devenea o expresie individuală a mîndriei și a nostalgiei față de un trecut apus o dată cu ivirea unui nou fel de viață.

O artă specifică a indienilor americani e aceea a împletiturii din ace de porc spinos și, uneori, mai rar, din păr de elan, ierburi de diverse culori, pănuși de porumb sau, mai ales în cîmpiile din Nord, pene. Interesant e amănuntul că porcul spinos trăia într-o zonă care se întindea din sudul Alaskăi, prin pădurile Nordului, pînă în Noua Scoție, spre Marile Lacuri și spre Munții Stîncoși, dar nu în cîmpiile locuite de triburile Dakota, care au dat o mare dezvoltare acestei arte: ele trebuiau să-și procure acele prin schimb.

„Broderia cu ace de porc spinos“ era practică de femei. În tribul Cheyenne și în ramura Teton a triburilor Dakota, femeile alcătuiau grupuri care transmiteau meșteșugul celor mai tinere. Nu erau primite în aceste grupuri decît femeile ale căror virtuți morale erau ireproșabile, pentru că meșteșugul brodării era socotit sfînt, un dar pe care, cu multă vreme în urmă îl făcuse o eroină mitică a triburilor din Marile Cîmpii³⁵. Tradiția a fost continuată și după ce mărgelele de sticlă, obținute de la coloniștii albi, au luat, treptat, locul acelor de porc spinos și al celorlalte materiale folosite

înainte (la unele triburi Cheyenne, societățile acestea erau constituite potrivit unei ierarhii ce corespundea cu dificultatea artistică a obiectelor realizate de ele).

Se pretindea că și motivele împletiturii erau comunicate adesea în vis: exista convingerea că, dacă ar fi fost imitate ar fi adus nenorocirea asupra celor care le-au „furat”³⁶. Înainte de a începe să lucreze, femeile din unele triburi rosteau rugăciuni, își vopseau obrazul în galben și în roșu sau își puneau un talisman la încheietura minii, ca nu cumva să-și piardă vederea din cauza delicatei munci pe care urmau s-o facă³⁷. De obicei, erau folosite culori vegetale pentru a da împletiturii o înfățișare cât mai plăcută; vârful ascuțit era tăiat pentru ca vopseaua să pătrundă în tija acului de porc spinos. Predominau roșul, galbenul și negrul; mai târziu, s-au adăugat și altele, obținute din fierberea acelor sau a ierburilor împreună cu lina vopsită, adusă de oamenii albi. La sfârșitul secolului trecut, anilina, fabricată pe Coasta de Est, a ajuns să fie folosită de indienii din Marile Cîmpii ca un colorant pentru diverse lucrări de artă, inclusiv pentru împletituri.

Mărgelele au fost cunoscute de triburile indiene încă din primele timpuri ale schimburiilor lor cu europenii; se știe că, în 1492, Columb a dăruit mărgelile de sticlă băștinașilor din Bahamas, când a debarcat pe pământul care avea să se cheme America. Mărgelele de sticlă, de porțelan sau de metal produse la Murano erau deosebit de prețuite de indieni; ele se adăugau ornamentelor tradiționale — cochilii, pietricele colorate, semințe de plante — cu care își împodobiseră pînă atunci veșmintele. Erau obținute prin schimb, pe baza unor echivalențe stabilite foarte strict, pentru blănurile și pieile atît de scumpe pe piața coloniștilor albi. Mari companii americane își întemeiau profiturile pe negoțul cu strălucitoarele bobite de sticlă. Nu atît mărgelele mari (pe care, apoi,

indienii le purtau în șiraguri atârinate pe piept), cît cele mici, brodate pe haine, mocasini, pulpare, harnașamente erau cele pe care le preferau indienii ; în jurul lui 1800 ele se numeau „mărgele de ponei“, pentru că erau aduse de negustori în saci purtați de ponei. Mai tîrziu, către 1840, vor fi înlocuite de altele, și mai mici, „sămînță de mărgele“ : într-o broderie pe care am văzut-o la Muzeul de Artă din Denver, am numărat 12 mărgele înșiruite într-un ornament liniar lung de un centimetru.

Provenite mai întîi din manufacturile italiene (acestea au fost, aproape tot timpul, cele mai prețuite de triburile indiene), mărgelele au fost aduse, ceva mai tîrziu, din Boemia, Franța, Germania, Olanda și, în secolul al XX-lea, din Japonia. Lucrurile sînt complicate de împrejurarea că, uneori, indienii nu erau mulțumiți de forma sau de culoarea produsului adus de negustorii albi, topeau mărgelele și le dădeau înfățișarea dorită.

Aceeași idee poate fi exprimată prin mai multe simboluri : la indienii Arapahoe, o stea e reprezentată deopotrivă printr-un romb, un hexagon sau o formă asemănătoare crucii de Malta ³⁸. Motivele florale erau caracteristice zonei de est a Marilor Cîmpii ; dar, de pe la mijlocul secolului trecut, s-au răspîndit spre apus, pierzîndu-și caracterul local. Schimburile comerciale, căsătoriile între tineri provenind din grupuri tribale diferite, darurile pe care și le făceau cu diverse ocazii au șters treptat diferențele.

Totuși, cercetătorii artei indiene păstrează cîteva clasificări ale stilurilor în funcție de marile zone geografice ale preriei. „Stilul nordic“, caracteristic triburilor Blackfoot, Assiniboin, Gros Ventre și Yanktonnai, era geometric, folosind mai ales motivul jocului de șah, ansambluri de triunghiuri și dungi orizontale. „Stilul zonei centrale“, răspîndit între triburile Dakota, Cheyenne și Arapaho s-a dezvoltat mai ales după 1870 : folosindu-se aceleași ele-

mente de bază ca și stilul „nordic“, s-a creat un repertoriu mai complicat, prin combinarea lor. Nu e imposibil ca motivele să fi fost preluate de la covoarele europene care au pătruns în regiune după Războiul Civil³⁹. După 1885, încep să fie reprezentate figuri de bărbați în veșminte de război, cai, personaje purtând steagul american. Până atunci, arta figurativă fusese un apanaj al bărbaților: abordarea ei de femeile care brodau cu mărgelile indică o mutație importantă în ansamblul concepțiilor artistice ale indienilor. „Stilul sudic“, la triburile Kiowa, Comanche, Pawnee și la unele grupări ale indienilor Cheyenne, Arapaho și Apache, era definit de folosirea unor mărgelile mici, accentul căzînd nu atît pe model, cît pe culoare. Imediat după Războiul Civil, s-au introdus din Est motive florale, reprezentări ale frunzelor, tratate decorativ, ale florilor puse în vase, ale fluturilor și liliiecilor, combinate cu motive abstracte. „Stilul sud-vestic“, la triburile Ute și la diverse grupuri Apache (Jicarilla, Chiricahua, Mescalero); motivele erau repetate pe întreaga suprafață decorată. Dar, în această regiune, arta mărgelilor nu a avut niciodată o importanță comparabilă cu aceea a ornamentelor din metal și din ceramică pictată.

La rîndul lor, indienii din Marile Cîmpii nu practicau decît rareori arta metalului; pieptarele — care erau, însă, doar piese ornamentale⁴⁰ și nu aveau, cum s-a crezut cîndva, funcția de apărare în luptă —, un fel de coifuri pentru cai, brățări, inele, cercei, nici una din acestea nu a marcat un stil propriu acestei zone. Nici sculptura în lemn, atît de bogat reprezentată la vecinii lor din Ținutul Pădurilor, nu a creat la triburile din prerie o expresie caracteristică. Rareori fluierile întrebuintate în unele dansuri rituale erau împodobite cu incizii decorative sau cu capete de păsări sau de cai. Indienii din aproape întregul continent își purtau copilul în spate, într-un fel

de desagă (obicei preluat, prin anii '60, și de tinerii albi); triburile din estul Marilor Cîmpii adăugau ornamente în lemn aspectului decorativ, foarte elaborat, al pînzei, penelor și pieii colorate care mărturiseau o virtuozitate deosebită a meșteșugurilor bazate pe asemenea materiale. La fel, către sfîrșitul secolului trecut, indienii Osage și Pawnee înrămau oglinzile obținute de la negustorii albi în lemn incizat cu cîteva modele simple.

Nici fetișurile cioplite în lemn, păpuși cu înfățișare înfricoșătoare (unele sînt, fără dubiu, preluate din imaginile cu demoni din cărțile hagiografice ale creștinilor așezați aici în secolul al XIX-lea) nu dezvăluie vreo îndemînare deosebită a autorilor lor. În comparație cu păpușile ce evocă mitologia triburilor din Sud-Vest, ele sînt, în orice caz, de o mare naivitate și stingăcie. Indienii Dakota și Potawatomi le preluaseră — cu puține modificări motivate de lipsa de abilitate — de la vecinii lor din Ținutul Pădurilor. Mai adînc au pătruns aceste sculpturi în tradiția triburilor Crow care le-au dat o semnificație benefică, făcîndu-le loc printre obiectele magice păstrate în „traista cu leacuri“.

O dovadă mai sigură de îndemînare o constituie sculptura în os, îndeosebi în corn de elan, pe care etnografii au regăsit-o în întreaga zonă a Marilor Cîmpii, dar mai ales pe cursul mijlociu al lui Missouri, unde această artă era practică cu reală dezinvoltură de tribul Oto; măciucile și alte arme de luptă erau ornate cu motive zoomorfe, unele — de pildă, foca — de evidentă obîrșie din Nord sau de pe coasta canadiană a Pacificului.

Surprinzătoare e aici lipsa aproape totală a unei arte foarte dezvoltate la vecinii din sud-vest ai triburilor Marilor Cîmpii: împletirea coșurilor. Numărul mic al obiectelor de artă anterioare lui 1800 limitează mărturiile istorice la cîteva zeci de piese; restul — lucrate în piele, blană, pene — au pierit, distruse de mi-

croorganisme, insecte, rozătoare. Muzeograful, colecționarul, istoricul de artă se află într-o situație dificilă, majoritatea obiectelor care le stau la îndemână sînt relativ recente, uneori produse ale unor influențe care au foarte puțin în comun cu tradiția indienilor din prerie⁴¹.

Istoria veche a triburilor de aici rămîne, mai departe, de domeniul supoziției. În schimb, ultimele două secole se înfățișează în întreaga lor amplitudine, reflectate de o creație artistică a cărei bogăție face din regiunea preriei una dintre cele mai importante zone ale civilizației indienilor de la nord de Rio Grande.

Note

- 1 Vezi Alice B. Kehoe, *North American Indians*, Englewood Cliffs, 1981, pp. 275—276.
- 2 James A. Clifton, *The Prairie People*, Lawrence, 1977, p. 36.
- 3 Alfred L. Kroeber, *Cultural and Natural Areas of Native North America*, Berkeley, 1939, pp. 136—149.
- 4 Alice B. Kehoe, *op. cit.*, p. 278.
- 5 George E. Hyde, *Pawnee Indians*, Denver, 1951, p. 111.
- 6 Alice B. Kehoe, *op. cit.*, pp. 292—293.
- 7 Alvin M. Josephy, Jr., *The Indian Heritage of America*, New York, 1973, p. 121.
- 8 Alice B. Kehoe, *op. cit.*, p. 298.
- 9 James A. Clifton, *op. cit.*, p. 117.
- 10 Mildred P. Mayhall, *The Kiowas*, Norman, 1962, p. 179.
- 11 George A. Dorsey, *The Mythology of the Wichita*, Washington, 1904, p. 211.
- 12 Alfred W. Bowers, *Hidatsa Social and Ceremonial Organization*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology Bulletin 194, Washington, 1965, p. 37.

- 13 Waldo R. Wedel (*Prehistoric Man on the Great Plains*, Norman, 1961) stabilea cinci regiuni: Nord-Vestul (de-a lungul versanților de răsărit ai Munților Stîncoși, din nordul actualului stat Colorado, pînă în provinciile Saskatchewan și Alberta, în Canada); Cursul mijlociu al lui Missouri; Sudul (în Texas și Oklahoma); Centrul (Kansas, Iowa, Nebraska); Periferia nord-estică (Minnesota, răsăritul Dakotei de Nord).
- 14 Vezi Barbara A. Hail, *Hau, Kóla'!*, Providence, 1980, p. 26.
- 15 Vezi George Frison, *Prehistoric Hunters of the High Plains*, New York 1978, p. 412.
- 16 Barbara A. Hail, *op. cit.*, p. 38.
- 17 Cf. Ralph T. Coe, *Sacred Circles: Two Thousand Years of North American Indian Art*, Londra, 1976, pp. 174—175.
- 18 Vezi Barbara A. Hail, *op. cit.*, p. 38.
- 19 Vezi *ibid.*
- 20 Vezi Ralph T. Coe, *op. cit.*, p. 231.
- 21 John C. Ewers, *Plains Indian Painting: A Description of an Aboriginal American Art*, Palo Alto, 1939, pp. 23—23.
- 22 Franz Boas, *Primitive Art*, New York, 1955, p. 119 (ediția o reia pe aceea din 1927).
- 23 Cf. Barbara A. Hail, *op. cit.*, p. 40.
- 24 *Idem*, p. 43.
- 25 Jamake Highwater, *The Primal Mind: Vision and Reality in Indian America*, New York-Scarborough, Ontario 1981, p. 165.
- 26 Informație preluată de Barbara A. Hail (*op. cit.*, p. 44) de la Henry Schoolcraft, antropolog și etnograf care a publicat, între 1847 și 1856, cinci volume conținând numeroase date despre obiceiurile, arta și literatura indienilor.
- 27 Garrick Mallery, *Picture-writing of the American Indian*, New York, 1972, vol. II, p. 66 (re-tipărire a primei ediții, din 1893).
- 28 *Idem*, vol. I, p. 712.
- 29 Vezi *idem*, vol. I, p. 283.
- 30 *Journal of Rudolph Friederich Kurz: An Account of His Experiences among Fur Traders and American Indians on the Mississippi and Missouri Rivers During the Years 1846—1852*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, Bulletin 115, Washington, 1939, p. 78.
- 31 *Op. cit.*, vol. II, p. 394.
- 32 John C. Ewers, *Artists of the Old West*, Garden City, 1973, p. 110.

- 33 James Mooney, "A Calendar History of the Kiowa Indians", Washington, D. C., 1898, p. 375.
- 34 James George Frazer, *Creanga de aur*, traducere de Octavian Nistor, București, Editura Minerva, Biblioteca pentru toți, 1980, vol. II. p. 124.
- 35 Clark Wissler, "Societies and Ceremonial Associations in the Oglala Division of the Teton-Dakota", *Anthropological Papers, American Museum of Natural History*, New York, 1912, pp. 92—93.
- 36 Hugh A. Dempsey, "Religious Significance of Blackfoot Quillwork", in *Plains Anthropologist*, vol. 8, nr. 19/1963, p. 52.
- 37 *Ibid.*
- 38 Barbara A. Hail, *op. cit.*, p. 57.
- 39 Carrie A. Lyford, *Quill and Beadwork of the Western Sioux*, Lawrence, 1940, p. 12.
- 40 Norman Feder, *American Indian Art*, New York, 1982, p. 73.
- 41 Vezi Peter H. Welsh, *Introducere la catalogul expoziției Akicita*, 17 mai — 10 iulie 1983, The Southwest Museum, Los Angeles, p. 13.

VECHEA CIVILIZAȚIE A SUD-VESTULUI

Așa cum se va întâmpla și la peștera Lascaux, descoperirea vechii civilizații din zona de Sud-Vest a Statelor Unite a început datorită curiozității unor copii de școală. La aproape o jumătate de secol după întâmplarea cu pricina, unul dintre ei — care, între timp, devenise un reputat arheolog — își va aminti: „Ningea puțin și era foarte frig. Am intrat într-o încăpere aflată la etajul al doilea al unei tăcute clădiri de piatră. Am început să săpăm într-un colț și, curînd, am făcut în pardoseală o gaură cu diametrul de aproape un metru; dar nu se putea vedea nimic dedesubt. A urmat o lungă discuție: fiecare avea părerea lui despre ce s-ar putea găsi acolo. Problema era cum să ieși înapoi din groapa a cărei adîncime nu o puteam ghici. Unii dintre noi gîndeau că-i plină de șobolani, alții de lilieci, șerpi veninoși sau sconi. Născoceau lucrurile cele mai îngrozitoare. În ce mă privește, eram sigur că dedesubt sînt fantome“¹.

Numele orașelului din apropiere, ridicat de curînd de coloniștii albi veniți dinspre est, a derutat: Aztec. Nici un aztec nu a trăit niciodată aici și ruinele descoperite de copii nu aveau nici o legătură cu templele și palatele distruse de Cortés în Mexic. Dar, în secolul trecut, era foarte populară o carte scrisă de istoricul William Prescott, *Cucerirea Mexicului*,

și impresionați de imaginea strălucită a civilizației aztece care se desprindea din descrierile lui Prescott, nespecialiștii nu puteau pune pe seama nimănui altcuiva construcțiile de pe valea fertilă a râului Animas. În realitate, clădirile de lângă orașul Aztec din *Noul Mexic* fuseseră ridicate cu mult înaintea celor al căror nume îl purtau : aztecii nici nu creaseră primele lor semne de civilizație când cultura populațiilor din valea lui Animas intrase în declin.

La jumătatea secolului trecut, când au fost văzute de marele antropolog Lewis H. Morgan, construcțiile erau încă într-o excelentă stare de conservare : la multe dintre ele, acoperișul era intact, iar accesul în încăperi se făcea fără dificultate. Se arătau, însă, unele semne îngrijorătoare : Morgan a aflat că ruinarea citorva clădiri nu era urmarea vreunei catastrofe naturale, ci că fermierii din împrejurimi luaseră pietrele bine fasonate și își zidiseră cu ele propriile case.

Primele cercetări sistematice s-au făcut abia în 1916, sub conducerea lui Earl H. Morris care a luat măsuri drastice împotriva vandalismelor și a inițiat o reconstrucție metodică. Pe vremea aceea, nimeni nu știa exact cât de mare fusese construcția originală, cine a trăit aici și ce s-ar mai putea ascunde sub ruine. În general, nu erau cunoscute mai multe lucruri decât fuseseră descoperite, cu treizeci de ani în urmă, de elevul Sherman S. Howe.

Când, învingându-și frica, el a coborât în întunericul încăperii de dedesubt — urmat de ceilalți copii și de învățătorul despre care știm doar că îl chema „Mr. Johnson“ —, l-a întîmpinat un miros greu ; dar, în camera cu pereții netezi, nu era nici o urmă care să arate că ar fi fost locuită de cineva : nici cea mai mică fărmă de gunoi, nici un ciob al vreunui vas, nici un fir de cenușă. Au spart un perete și au intrat, cu aceeași strîngere de inimă, în încăperea vecină : nici aici nu era nimic pe

pardoseala netedă de piatră, între pereții netezi. Toți, în frunte cu Mr. Johnson, erau dezamăgiți; la un moment dat, Howe a observat niște scrijelituri pe unul dintre pereți. Au scobit o gaură și au băgat înăuntru o luminare; dar, în aerul închis al camerei, flacăra s-a stins. Au început să dea din mîini, grăbind circulația aerului; apoi au aprins din nou lumina și au rămas împietriți de ce le-a fost dat să vadă: sprijinit de un perete, era un schelet.

Poate că Mr. Johnson știa că multe schelete fuseseră găsite în așezările indiene din alte părți ale Statelor Unite: dar a avut intuiția că se află în fața rămășițelor pămîntești ale unui om al acelor locuri dintr-o vreme cu mult mai veche decît călătoria lui Columb. Cineva fusese înmormîntat aici, cu prea multă grabă, de vreme ce fusese lăsat, pe jumătate îmbrăcat, sprijinit de zidul unei încăperi care, pe urmă, fusese închisă cu desăvîrșire. Privind cu un amestec de groază și de curiozitate, școlarii și învățătorul lor au băgat de seamă că țeasta fusese zdrobită, că pe pardoseală se aflau bucăți de piele groasă (ale unui animal pe care nu aveau cum să-l ghicească) și smocuri de păr negru. Dar se făcuse tîrziu și Mr. Johnson a hotărît să încheie aici expediția și s-o continue sîmbăta următoare.

Dar sîmbăta următoare îi aștepta o priveliște nemaipomenită: stîncile erau pline de oameni care găureau zidurile și scormoneau pardosealile în căutare de comori. Băieții abia și-au putut face drum printre ei. De data aceasta, descoperirea a fost și mai extraordinară; ei au găsit treisprezece schelete înfășurate într-un fel de plasă legată cu sfori din fibre de yucca. Pe alocuri se desluseau bucăți de pînză, unele dintre ele vopsite cu dungi roșii. În jur, resturi de pene colorate și mai multe coșuri, „mai frumoase decît toate cele pe care le văzusem pînă atunci“, cum își va aminti Howe. De asemenea, mai multe perechi de sandale —

unele nepurtate — și vase de o mare frumusețe. Era foarte greu să-ți dai seama exact, dintr-o singură privire, în lumina slabă a luminării, de cantitatea obiectelor aflate în încăperea celor treisprezece schelete. Abia mai târziu, Howe și prietenii lui le-au observat pe cele mai mici: nenumărate mărgele (mai ales de turcoază, își va aduce el aminte) și ornamente la care nu a avut răgazul să se uite cu destulă atenție; topoare de piatră, șlefuite cu grijă; cuțite, curelușe cu care se legau sandalele; pernțe rotunde pe care obișnuiau să le așeze pe creștet ca să poată purta greutatea, toate frumos țesute sau împletite: unele, simple, din fișii de yucca, altele din scoarță de ienupăr înfășurată cu sfori colorate, altele din pănuși de porumb. Poate că slujeau și ca suport pentru vasele cu fundul convex.

A urmat o vreme destul de îndelungată, de câteva luni, de adevărat vandalism: devenise un obicei al locuitorilor din Aztec ca, în fiecare duminică, după terminarea slujbei la biserică, să intre în ruine și, spărgînd cu furie perete după perete, să umple saci întregi cu obiectele găsite. Peste cincizeci de ani, cînd Howe își scria amintirile, nimeni nu mai știa unde au ajuns lucrurile jefuite din ruinele vechii construcții. Din fericire, rămăseseră multe altele pe care nici copiii, nici vînătorii de comori nu le presupuneau. Ele vor fi descoperite de Earl Morris.

Am avut prilejul să intru în depozitele mai multor muzee de antropologie și de preistorie din America: s-ar spune că adevăratele „săpături“ de care are nevoie în momentul de față istoria culturii vor trebui făcute în aceste subsoluri adînci, cu încăperi climatizate, a căror umezeală și temperatură se reglează de aparate electronice. Echipa numeroasă de cercetători lucrează abia la catalogarea colecțiilor și pînă la formularea unor concluzii semnificative e încă un drum foarte lung. Și nici situația obiectelor de la Aztec nu e diferită.

Morris a întreprins trei campanii de săpături: una între 1916 și 1921, apoi în 1923 și, din nou, în 1933—34. Rezultatele primelor două campanii au fost atât de impresionante, importanța lor era atât de evidentă chiar și pentru nespecialiști, încît în 1923 Aztec a fost declarat monument național și Morris a fost numit primul său custode.

Dificultățile cu care a fost confruntat s-au dovedit adesea mult mai mari decît și le-a imaginat el la început. Masa de pămînt care acoperea construcția era enormă: uneori, pămîntul era moale, dar de cele mai multe ori era întărit ca betonul. Starea ruinelor diferea mult de la un loc la altul și de fiecare dată trebuia folosită o altă metodă de săpare: orice încercare de a găsi un sistem unitar sau de a introduce metode moderne, care dăduseră rezultate bune în alte părți (de pildă la tumulii hopewellieni sau mississippieni) au dat greș.

Morris a descoperit multe încăperi subterane în care aveau loc întrunirile secrete ale inițiaților și poartă numele de *kiva*: se presupune că peste patruzeci de *kiva* se află în ruinele de la Aztec, dintre ele doar 32 fiind identificate pînă la sfîrșitul lui 1984. Cea mai importantă construcție descoperită — și restaurată — de el e *Marea Kiva*, fără îndoială cea mai impresionantă structură de acest fel de pe întregul teritoriu al Statelor Unite. E o clădire circulară, diametrul pardoselii fiind de 13 metri (ceea ce înseamnă că nu e și cea mai mare: *Kiva* de la Canionul Chaco, la cîteva zeci de mile spre sud de Aztec, avea aproape 20 de metri). La un metru deasupra pardoselii, ea se lărgeste cu ceva mai mult de un metru. Se creează astfel două structuri suprapuse, pe care arheologii le numesc „inele”: inelul interior, *Kiva* propriu-zisă, se află la doi metri și jumătate sub pămînt. Inelul exterior constă din 14 încăperi, deschise spre interior; una dintre ele permite și accesul spre piața centrală a așezării.

Cînd pătrunzi astăzi în penumbra clădirii, te cuprinde un simțămînt straniu. O vatră construită cu multă grijă dă impresia unui altar străvechi; de jur împrejur, mai multe gropi adînci, ca niște puțuri cu pereții netezi (rostul lor nu a fost încă deslușit), par sarcofage din care au fost scoși morții. Un zid scund desparte încăperea în două; îi dai dreptate lui John Corbett, unul dintre cei mai celebri arheologi americani, care vorbea despre *Marea Kiva* de la Aztec ca despre „locul unde ai senzația cea mai exactă a spiritului unei civilizații înalte, a forței sufletești a unor oameni dispăruți pentru totdeauna”².

Această *kiva* nu e o groapă săpată în pămînt: e arhitectură. Morris a demonstrat același lucru cu privire la întreaga așezare, la *Pueblo Aztec*, în ansamblul său. Clădirile nu sînt o îngrămădire întîmplătoare de construcții: blocurile de gresie sînt tăiate și îmbinate exact și culoarea lor galben-brună e admirabil pusă în valoare de o bandă verzuie, groasă de aproape o jumătate de metru, formată din cinci straturi de piatră.

Săpăturile nu s-au încheiat încă și arheologii presupun că, în afara încăperilor pe care știu că le mai au de cercetat, se vor ivi și altele în cursul excavațiilor. Construcția e compactă: are o singură intrare — așa-numitele „ferestre” reprezintă comunicarea între încăperi; nici una nu se deschide spre exterior. Numai 27 „camere” sînt intacte, iar cele trei etaje care formau inițial clădirea nu se disting decît în cîteva colțuri ale ruinelor. Sînt peste 500 de încăperi și cercetătorii apreciază că în momentul de maximă înflorire al lui *Pueblo Aztec*, aici locuiau 1 500 de oameni, dar au grija să adauge că aceasta e departe de a fi o cifră exactă: majoritatea arheologilor sînt convinși că ea ar putea fi mai mare.

Cum s-a afirmat cultura de la Aztec? E produsul unei migrații, primii lui locuitori au fost

expulzați dintr-un alt centru arhaic de civilizație, de pildă din așezarea de la Canionul Chaco sau din cea de la Mesa Verde, de care *Pueblo Aztec* se află la distanță egală? Sau, poate, s-a produs doar o influență reciprocă, ideile și tehnologiile fiind deprinse de la grupurile din celelalte pueblos? Sau valea râului Animas a fost cucerită de războinici care și-au impus modul lor de viață? Nici una din întrebările acestea nu și-au găsit răspunsul. Singurul lucru care se știe e că, în primele straturi, stilul caracteristic construcțiilor din Canionul Chaco era preponderent în arhitectură, ceramică și în ritualurile de înmormintare.

Un fapt greu de explicat e de ce *Pueblo Aztec* a fost construit *de două ori*, la un interval de o sută de ani. Datarea prin metoda dendrocronologică a stabilit că prima fază a construcției a avut loc între 1100 și 1124 e.n.; cea mai mare parte a lucrărilor s-au făcut în anii 1111—1115.

În jurul lui 1110 au sosit aici primele grupuri care au început construcția. În 1111 s-a produs un adevărat flux al noilor veniți: în acest an cam jumătate din încăperile descoperite până acum au fost terminate. Pe la 1115 un al treilea val de imigranți a sosit în *pueblo* și au încheiat cea mai mare parte a lucrărilor. Oricât de mulți vor fi fost constructorii, opera lor e impresionantă: 500 de încăperi (și e neîndoielnic că vor mai fi descoperite și altele), *Marea Kiva*, alte multe *kiva* mai mici căroră, până pe la 1124 sau 1125, li s-au adăugat o nouă clădire, de anexe, necesare, poate, pe măsură ce populația din *pueblo* crește sau pentru că vechile încăperi se transformau treptat în depozite.

Arheologii sînt foarte prudenți în privința reconstituirii felului de viață al celor care locuiau aici în urmă cu aproape un mileniu. John Corbett, furat de măreția, cu adevărat copleșitoare, a ruinelor, și-a imaginat înfățișarea lui *Pueblo Aztec*, existența pașnică a unei

comunități de vânători și de agricultori care cunoșteau irigația (acesta e un fapt sigur, urmele canalelor sînt încă vizibile în pămîntul din jurul clădirilor și conduc toate spre riul Animas). A unei comunități de oameni ospitalieri, care sărbătoreau rodnicia recoltelor³. Descrierea idilică nu explică, însă, de ce, în plină înflorire a civilizației de la *Pueblo Aztec*, comunitatea întreagă a așezării a dispărut fără urmă; locuitorii au avut, desigur, răgazul să strîngă toate obiectele de valoare: nu au lăsat nici unul în sutele de încăperi din vastul lor habitat. Morris nu a descoperit semne ale vreunei catastrofe care să explice această misterioasă plecare: nici incendiul, nici molima, nici invazia triburilor dușmane nu sînt cele care i-au alungat pe locuitorii lui *Pueblo Aztec*.

În jurul lui 1130, așezarea era pustie și așa va rămîne pînă pe la 1220. Apar din nou semnele unei energice activități, mai ales în straturile corespunzînd perioadei 1225—50. Noilor veniți li s-a părut mai anevoios să curețe încăperile de nisipurile aduse de vînt de-a lungul unui secol sau să consolideze zidurile năruite: ei au preferat să clădească un etaj deasupra construcției rămase de la predecesori. Uneori, încăperile au fost împărțite prin pereți groși, iar dimensiunile ușilor au fost reduse. Stilul construcției trădează influențe noi, venite dinspre nord, de la Mesa Verde. *Marea Kiva* a fost și ea reparată, dar nu cu minuția construcției originale și nici cu unitatea ei stilistică. Au fost construite cîteva *Kiva* noi, mai mici; în afara gresiei nefasonate, se foloseau și bolovanii de rîu, tăiați în cuburi. Judecînd după numărul clădirilor cu funcție religioasă înălțate acum, s-a dedus că rolul „preoților” sau al „vracilor” era acum mai important decît pe vremea primilor constructori.

Ceea ce i-a frapat pe arheologi a fost diferența între felul în care erau înmormîntați morții în secolul al XII-lea, în așa-zisa „pe-

rioadă Chaco“, și cum se săvârșea acest ritual în secolul următor, în perioada „Mesa Verde“. La început, înhumarea dovedea o mare pioșenie, mormîntul era săpat cu grijă (de obicei sub pardoseala încăperii de locuit) și răposatul era înconjurat de obiecte valoroase. Curînd după aceea, tribul care se așezase la *Pueblo Aztec* nu a mai ținut seamă de toate aceste reguli respectate pînă atunci cu sfințenie : înmormîntarea pare să se fi făcut în grabă și nici un fel de podoabe nu mai erau așezate lîngă cel mort. Și, după aceea, un incendiu a distrus în întregime aripa estică a habitatului. Să fi fost un accident ? Sau dușmanii au pătruns în *pueblo* și i-au dat foc ? Sau locuitorii înșiși l-au incendiat înainte de a-l părăsi ? Pentru că *Pueblo Aztec* a fost părăsit din nou.

Întocmai ca „oamenii perioadei Chaco“ (arheologii recunosc că folosesc termenul numai pentru că nu au altul mai potrivit), cei care le-au luat locul au plecat după ce, vreme de un sfert de secol, au muncit din greu la reclădirea așezării : în 1252, *Pueblo Aztec* a rămas din nou pustiu și locuitorii lui au pierit pentru totdeauna, asemenea predecesorilor lor. Nici de data aceasta, nu s-a găsit o explicație cît de cît plauzibilă ; s-a sugerat că, sesizînd schimbări amenințătoare în climă și fiind înzestrați cu o neobișnuită cunoaștere a fenomenelor meteorologice, locuitorii așezării *au știut* că se apropie o secetă catastrofală. Dacă e așa, au avut dreptate : între 1276 și 1299 (date stabilite cu precizie), nici o picătură de ploaie nu a căzut în aceste locuri. Valea riului San Juan, cîndva atît de fertilă, a ajuns un deșert care a fost părăsit de toți supraviețuatorii calamității.

Dacă nu s-ar fi întîmplat așa, cred arheologii, aici s-ar fi creat un centru al civilizației din întreaga Americă de Nord, comparabil cu cele din munții Mexicului sau din Yucatán.

În același timp în care școlarii din Aztec găseau primele semne ale acestei stranii civi-

lizații, la câteva zeci de mile spre nord, de partea cealaltă a frontierei cu Colorado, doi adolescenți, Richard Wetherill și vărul său, Charlie Mason, făceau o descoperire a cărei însemnătate va fi imediat sesizată de arheologia americană. Într-o dimineață de decembrie a lui 1888, cei doi au plecat în căutarea unor vite rătăcite de cireadă; dintrodată, printre tufișurile dese de la poalele unui platou acoperit de vegetație bogată, *Mesa Verde*, au zărit zidurile unei cetăți. După ce și-au croit drum printre arbuștii spinoși, și-au dat seama că nu aveau în față niște ziduri clădite din piatră, așa cum li se păruse, ci tăiate în stîncă.

Aceasta nu era prima descoperire făcută de Wetherill: cu doi ani în urmă, împreună cu cei patru frați ai lui, însoțise pe o tinărară cercetătoare venită în acest colț izolat din Colorado în căutare de ceramică preistorică. Și, tot din întîmplare, au descoperit atunci o ruină impresionantă prin cutezătoreea formă a construcției: ruina va deveni celebră în tratatele de arheologie, sub numele de „Casa cu balcon”. Dar, de data aceasta, dimensiunile ruinelor erau cu totul neobișnuite; „Palatul din stîncă” — așa cum va fi cunoscut de acum înainte — se va dovedi a fi cea mai impunătoare construcție din categoria așa-ziselor „sate rupestre”: 200 de încăperi de locuit și 23 de *kiva*. Peste câteva zile, Wetherill și Mason au găsit ruinele de la Izvorul Moliftului și, a doua zi după aceea, Turnul Pătrat, amîndouă la fel de impunătoare pentru studiile arheologice, pentru încercările de a-i identifica și a-i caracteriza pe străvechii locuitori din această regiune.

Frații Wetherill și-au continuat explorările; în curînd, au devenit ghizi indispensabili pentru oricine voia să cerceteze ruinele din regiune. Cînd, în 1893, arheologul suedez Gustav Nordenskjöld a publicat prima relatare științifică, *Locuitorii stîncilor de la Mesa Verde*, recunoștea că își datorează mare parte din in-

formație fraților Wetherill și, în primul rând, lui Richard.

Se știe astăzi că istoria așezării de la Mesa Verde a început în jurul lui 500 e.n. și că, la fel ca în cazul altor pueblos și al „locuințelor din stînci“ aflate în zonă, s-a încheiat, inexplicabil, pe la 1300. Multe din lucrurile cunoscute despre această perioadă de opt secole sînt rezultatul cercetărilor autodidactului Richard Wetherill. El a fost, de pildă, cel dintîi care a postulat existența unui trib ce a trăit aici înaintea celor din pueblos; a numit această populație „preceramică“ *İmpletitorii de coșuri* și numele s-a impus și se mai folosește și astăzi (cu toate că, tot mai des, arheologii folosesc termenul *anasazi*).

În 1894, într-un articol nesemnat (dar care, nu încapă îndoială, îi aparține), el a oferit cea dintîi descriere amănunțită a acestor oameni⁴. După trei ani, împreună cu Mitchell Prudden, a publicat un alt articol⁵, într-o revistă de prestigiu, *Harper's Monthly*, care a însemnat structurarea teoriei însușite, apoi, de aproape întreaga lume științifică: sub straturile culturii reprezentate de Mesa Verde se află semnele unei civilizații și mai vechi, ale cărei relații cu momentul ulterior nu sînt lămurite. Se cuvine, însă, să adăugăm că nici relațiile cu predecesorii nu par mai clare: din bibliografia pe care am putut-o cerceta, din discuțiile cu antropologi și cu istorici ai culturii indiene, nu am înțeles dacă se preconizează cumva descendența — directă sau indirectă — a „împletitorilor de coșuri“ din vîntătorii de acum 20 000 de ani ale căror urme s-au găsit în Noul Mexic, în Arizona sau Nevada.

Catalogul complet a așezărilor arheologice din Sud-Vest, conținînd doar sumare descrieri ale ruinelor descoperite pînă la mijlocul secolului nostru, e o carte de peste 300 de pagini. Lista ruinelor e impresionantă: cele mai importante datează de dinaintea secolului al

XII-lea, cînd seceta catastrofală i-a alungat de aici pe locuitorii acestui ținut. În valea lui Rio Grande, la Pecos, în regiunile Hopi și Zuñi, vechea cultură a supraviețuit cităva vreme. Perioada aceasta (numită de arheologi „Pueblo IV”) s-a încheiat în 1540, o dată cu cucerirea spaniolă a celor dintii pueblos indiene. Soldații au distrus multe vestigii, în căutarea fabuloaselor comori pe care erau convinși că le vor găsi. Perioada din 1600 pînă în prezent se numește „Pueblo V”: *pînă în prezent*, pentru că indienii din pueblos au rezistat invaziei spaniole și, mai tîrziu, celei a coloniștilor urmați de speculanții de proprietăți funciare. Comunitățile contemporane, sînt, din punctul de vedere al structurii de organizare, aproape identice aceloră de acum douăsprezece secole.

O schiță clară a istoriei Sud-Vestului ne pune la îndemînă cartea arheologului John C. McGregor⁶. Cei dintii *anasazi* s-au ivit la începutul erei noastre, în regiunea unde se întîlnesc azi granițele statelor Utah, Colorado, Arizona și Noul Mexic, regiune cunoscută sub numele de „Cele Patru Colțuri”. Despre populația căreia arheologii îi spun „Anasazi I” nu se știe nimic; de altminteri, ea e pur ipotetică, socotindu-se că terenul pentru „Anasazi II”, triburi cunoscute bine oamenilor de știință, trebuia să fie pregătit de un strat anterior de civilizație. Perioadă care a durat aproximativ între 100 și 400 e.n., „Anasazi II” e caracterizată de existența unor comunități de agricultori care cunoșteau cultura porumbului și a dovleacului; trăiau în peșteri sau în bordeie rudimentare, dar stăpîneau o artă a împletirii coșurilor uimitor de evoluată. Nu cunoșteau olăritul și, de aceea, coșurile trebuiau să îndeplinească o mulțime de funcții, să ajute la transportul, păstrarea și, așa cum bine se știe, la fiertul mîncării. Unele ajungeau la dimensiuni enorme — avînd circumferința de

pînă la trei metri — și erau adesea decorate cu ingenioase motive în roșu și negru.

Un obiect caracteristic al acestei faze de dezvoltare a „împletitorilor de coșuri“ era sandala. Lucrată cu mare îndeminare, din fibre de yucca și fișii de piele, îmbodobită cu pietricele colorate și pene, ea era, se pare, adevăratul motiv de mîndrie al meșteșugarilor din munții Arizonei și ai Noului Mexic. Nu se pot găsi decît cu mare greutate două perechi identice. Arheologii știu, totuși, să deosebească încălțările de toate zilele de cele purtate în împrejurări festive. Anasazii nu sînt, firește, inventatorii acestui obiect : la muzeul din Phoenix, de pildă, se pot vedea sandale din fibre de yucca datînd din jurul lui 300 î.e.n. „Împletitorii de coșuri II“ sînt, însă, cei care au transformat încălțămîntea în podoabă.

Ei au dat o mare dezvoltare și unui alt obiect specific civilizației indiene : coșul în care se poartă, pe spatele mamei, copilul. Imaginația anasazilor a găsit și aici forme noi : decorații geometrice alternează cu figuri subtil stilizate, gamele cromatice tari — în tonuri de roșu, negru și albastru — sînt armonizate cu fantezie.

Și astăzi, în comunitățile Navajo și Apache, culorile predominante în vestimentație sînt cele de acum un mileniu și jumătate, iar stilizările formale reprezintă modificări neesențiale ale canonului străvechi.

Vinau cu măciuci de lemn și cu cuțite de silex ; dar arma lor cea mai eficace era *atlatl*, o bucată scurtă de lemn avînd fixată la un capăt sulița. Era un fel de praștie, un aruncător de sulițe, a cărui putere de lovire creștea, așa cum s-a calculat, de patru ori. O asemenea armă nu a mai fost găsită la nici o altă populație de pe glob. Rareori, însă, arheologii au descoperit un *atlatl* împodobit cu creștături și colorat : pentru motive greu de explicat, acești oameni care aveau un asemenea gust al or-

naumentului, încît împodobeau și vîrfurile de săgeți, și-au neglijat ingenioasa invenție. Nu se poate cunoaște cu exactitate zona de răspîndire a celor din perioada „Anasazi II“; obiectele create de ei erau perisabile și numai datorită cine știe cărei întîmplări fericite au rezistat de-a lungul secolelor care ne despart de vremea cînd au fost create.

Urmașii lor direcți („Anasazii III“) se disting printr-o extraordinară inventivitate și capacitate de asimilare a influențelor primite de la alte populații. După 450 e.n., ei deprind tehnica olăritului și, nu mult mai tîrziu, înlocuiesc vechiul *atlatl* cu arcul cu săgeți. Primele locuințe caracteristice perioadei au fost datate în jurul lui 475 e.n.: săpate în pămînt, ele erau de formă rotundă sau ovală, uneori întărite cu lespezi de piatră. Adîncimea era cam de 1,5 metri, diametrul între trei și opt metri, iar pereții erau muruiți cu grijă; un sistem simplu de încălzire și de ventilație făcea ca aceste bordeie să fie incomparabil mai confortabile decît cele în care locuiseră „Anasazii II“.

Pentru prima dată în istoria Sud-Vestului apar vase de pămînt, unele arse, altele doar uscate la soare; dezvoltarea ornamentelor face posibilă datarea acestor obiecte, în funcție de motivele decorative folosite de olari. De asemenea, în straturile corespunzătoare acestei perioade s-au găsit mici figurine de argilă, reprezentînd întotdeauna personaje feminine.

În preajma anului 700, anasazii au început să construiască „orașe“: cultura *pueblos* era astfel inaugurată.

În 1927, la Pecos, un foarte vechi pueblo din apropiere de Santa Fé, Alfred V. Kidder, unul dintre cei mai de seamă arheologi care au lucrat în această regiune, a convocat o conferință a cărei menire era unificarea termenilor (pînă atunci, aproape fiecare specialist folosea un lexic propriu) și stabilirea criteriilor de periodizare a preistoriei indienilor americani.

Cultura Sud-Vestului

(Centrul de la Mimbres)

Motive decorative pe vase de ceramică ; SWM

La prima conferință de la Pecos (aceste reuniuni s-au ținut după aceea anual), cultura „Anasazi II” (sau „Împletitorii de coșuri II”, cum era numită pe atunci) era definită ca „o etapă a unei populații agricole, folosind *atlatl* și care nu cunoștea meșteșugul olăritului”⁷. Etapa „Împletitorilor de coșuri III” era caracterizată astfel : „Construcție de bordeie sau de case din lespezi. Se lucrează olărie [...]. Olăria

e grosolan lucrată, cu forme simple, ornamente preluate de la coșuri și cu unele forme inspirate de natură, în general o pastă zgunțuroasă⁸.

Perioada cunoscută sub numele de „*Pueblo I*” e cuprinsă aproximativ între anii 700 și 900 ; populația din zona celor Patru Colțuri se răspindește acum spre sud, în actualul Nou Mexic, și spre vest, probabil pînă la Marele Canion al lui Colorado. Dincolo de unele modificări ale modelului anterior care interesează strict antropologia, această etapă e caracterizată prin apariția zidăriei și a grupării caselor (de data aceasta, de forma predominant rectangulară). În perioada următoare, „*Pueblo II*” (900—1100), aceste grupări se extind constant, determinînd concentrarea populației și, o dată cu aceasta, apariția unei ierarhii sociale. Satele erau conduse de o teocrație despotică, iar centrul vieții sociale era *kiva*⁹. „*Pueblo II*” e vremea dezvoltării olăriei decorate în alb și negru ; curînd după aceea, olarii au învățat să modeleze mînerle ale vaselor ; studierea distribuției diverselor stiluri de olărie, a modelelor ornamentale a permis stabilirea direcțiilor principale în care s-au produs influențele între grupurile de pueblos. Zona în care s-a format cultura acestei etape e cu mult mai largă decît acelea ale civilizațiilor anterioare : să fie, oare, rezultatul unei migrații spre sud, spre est și spre vest, sau al unei influențe exercitate asupra unor populații care pînă atunci nu lăsase semne ale existenței lor ? Evident, prima ipoteză e mai plauzibilă.

Următoarea etapă de 200 de ani, „*Pueblo III*”, i se mai spune „Epoca de aur a civilizației *Pueblo*”. Locuințe cu mai multe etaje, habitaturi în care trăiau cîteva sute de familii, construite din *adobe*, mari cărămizi de chirpici, folosite și azi în orașele din Sud-Vest, constituie trăsătura cea mai importantă a epocii. Clădiri enorme, cu un sistem complicat de comunicare între încăperi, adesea ingenios forti-

ficat, se ridicau în structuri de o mare varietate, ajungînd uneori pînă la șase sau șapte etaje. Să nu uităm că prima clădire de locuințe cu șapte etaje a fost construită la New York în 1869 și a fost privită ca o minune a tehnicii moderne. Locuitorii Sud-Vestului american, considerați atîtea secole de-a rîndul ca niște „sălbatici“, înălțau o asemenea clădire cu șase secole mai devreme, pe cînd Europa trăia tragedia Cruciadelor.

Artizanii „Epocii de Aur“ erau meșteri al căror gust artistic i-a uimit pe cei dinții cercetători ai vestigiilor din această vastă regiune. Îndeosebi olarii. Cei din Mimbres, o așezare din Noul Mexic, au creat un amplu repertoriu de ornamente, deopotrivă geometrice și figurative: insecte, pești, păsări, jivine ale pădurilor din preajmă, se înfățișau ca niște vietăți fabuloase. În același timp, însă, ei erau în stare să reprezinte, cu o fascinantă exactitate a detaliilor, cu un simț realist ce demonstrează o mare putere de observație, tot felul de gize, mărite cîteodată de cîteva zeci de ori. Specialiștii socotesc că, „în multe cazuri, aceasta e cea mai frumoasă olărie produsă vreodată pe pămîntul Americii“¹⁰. Cine a avut prilejul să intre în depozitele marilor muzee din Statele Unite, mai ales în acelea — imense — ale Muzeului de Istorie Naturală din New York, a avut o convingătoare confirmare a unei asemenea aprecieri: o infinită diversitate de dimensiuni și de forme, vase de pe ai căror pereți se desprind bestiarii fabuloase, colorate în tonuri ce-și păstrează incredibila prospețime.

Faptul că mai toate sînt sparte și au impus migăloase operații de restaurare nu trebuie să înșele: deteriorarea lor, de cele mai multe ori gravă, nu e un semn al unei lipse de cunoștințe tehnice a meșterilor care nu ar fi știut să le facă destul de rezistente, ci al unei practici ceremoniale. Împreună cu alte avuții ale răposatului, vasele îl însoțeau în mormînt; nu e de crezut că, așa cum au presupus unii, vasele

erau sparte pentru a-i descuraja pe profanatori (nu există dovezi că vechile populații din America ar fi înfruntat superstițiile pentru a-i jefui pe morți : asemenea cazuri sînt cunoscute abia după venirea coloniștilor albi, căutători de comori). Era mai curînd un gest simbolic, semnificînd moartea obiectului, o dată cu aceea a proprietarului său. Și azi, la indienii pueblo, vasele destinate acestei ofrande sînt discret ciobite, dar distruse : meșteșugarii au devenit conștienți de valoarea creației lor.

Nu trebuie să se înțeleagă, însă, că toate comunitățile din regiune s-au dezvoltat concomitent în toate privințele. Cînd Pueblo Bonito, de exemplu, unul dintre cele mai importante centre ale culturii Sud-Vestului, se afla în culmea gloriei, oamenii din regiunile învecinate trăiau încă în locuințe săpate în pămînt. E mai mult ca sigur că, în jurul anilor 1200—1300, meșteșugarii reprezentau o categorie distinctă în organizarea socială a Sud-Vestului : obiectele cu intarsii de turcoază, micile clopote de aramă, sculpturile de piatră reprezentînd păsări și tot felul de animale, șiraguri de scoici (unele dintre ele cu 5 700 de piese, fiecare din ele perforată cu bucată de lemn tare) nu puteau fi lucrate, desigur, de oricine. Era nevoie de artizani cu o foarte bună specializare. Din păcate, se știu prea puține lucruri despre îmbrăcămintea purtată de oamenii acelei vremi : cu excepția unor fragmente (care dovedeau o rafinată artă a țesutului), nu s-a păstrat nimic.

După marea secetă de la sfîrșitul secolului al XII-lea, cultura Epocii de Aur a supraviețuit în cîteva zone izolate. În jurul lui 1300, „orașele“ înfloritoare de altădată au fost părăsite. Acum începe epoca „Pueblo IV“, perioadă a decadenței, dar nu a dispariției totale a culturii din acest ținut întins. Cu venirea spaniolilor lui Coronado, în 1540, se inaugurează epoca „Pueblo V“, complexă perioadă a unei istorii sociale și culturale (care durează și as-

tăzi), a aculturației și a reacției, nu o dată violente, împotriva influențelor ce puneau în primejdie vechile tradiții. Nici astăzi nu s-ar putea vorbi despre o asimilare deplină a urmașilor populațiilor de odinioară.

Periodizarea stabilită la Conferința de la Pecos nu poate fi considerată definitivă. În cei aproape 60 de ani care au trecut de la formularea concluziilor ei, au intervenit numeroase evenimente arheologice; succesiunea clară a epocilor, așa cum a fost statuată atunci, s-a tulburat de câteva ori, deși — se cuvine să recunoaștem — schema generală a rămas nemodificată. Arheologii și istoricii culturii consideră astăzi că structurile culturale se suprapun adesea, că unele se prelungesc în epoca următoare, venind în contradicție cu trăsăturile esențiale ale acesteia, altele dispar pentru o vreme, pentru a se ivi din nou, inexplicabil, după câteva decenii sau secole.

O întâmplare care, în urmă cu patru decenii a stîrnit senzație nu numai în rîndurile specialiștilor, ci și în acelea ale publicului larg, a fost relatată în paginile unei reviste de mare tiraj, *The Saturday Evening Post*. Însuși titlul sub care profesorul Frank C. Hibben de la Universitatea din Noul Mexic, își publica articolul era menit să șocheze: *Misterul turnurilor de piatră*¹¹. Era, firește, un titlu potrivit pentru o publicație care apărea într-un tiraj de 2,5 milioane de exemplare.

Hibben mărturisea că a stat îndelung în cumpănă, înainte de a relata întâmplările petrecute cu mai bine de un deceniu mai devreme, pentru că i se părea că ele sînt mai curînd senzaționale decît lămuritoare pentru istoria culturii străvechilor populații din Sud-Vest. Dar, în cele din urmă, s-a gîndit că „există o latură de interes general uman în cele întîmplătoare” și, de aceea, s-a hotărît să le consemneze. Semnificativ, însă, nu într-o publicație de specialitate, pentru că era convins încă de lipsa lor de importanță științifică. Sau,

poate, pentru că nu avea destule elemente să explice descoperirea pe care o descria.

În 1933, un muncitor la o fermă din Noul Mexic a pornit să caute aur de-a lungul râului Gallina, într-o regiune neumblată din nordul statului. Dintr-o dată, a văzut pe stîncile care dominau valea îngustă, cîteva turnuri de piatră. Impresia trebuie să fi fost copleșitoare, dacă și astăzi, cînd locurile au fost cercetate în amănunt, în peisajul dezolant, cu păduri întunecate urcînd pînă pe platourile înalte de granit, printre stînci colorate în galben strălucitor, în albastru și violet, turnurile au o înfățișare fantastică. Dar căutătorul de aur nu a găsit nici o urmă a multirvnitelor bogății; a crezut că va putea să compenseze o parte din pierdere dacă va vinde cîteva din vasele care zăceau risipite în jurul turnurilor. La Santa Fé, însă, vasele i-au fost confiscate, pentru că negoțul cu antichități găsite pe un teren aparținînd statului era interzis. Vasele au fost transferate muzeului din oraș.

Muzeografii au fost fascinați de strălucirea culorilor și forma neobișnuit de rafinată a vaselor. Povestea pe care le-a spus-o descoperitorul lor li s-a părut improbabilă: el răspundea de fiecare dată întrebărilor puse de specialiști, negînd că ruinele văzute de el ar fi fost ale vreunui pueblo. Nu, erau niște turnuri, asemenea castelelor medievale pe care le văzuse prin cărți. Hibben a organizat o expediție și, împreună cu un grup de studenți, a pornit spre Canionul râului Gallina. Cu mare greutate, prin ținutul accidentat, unde nu se zăreau nici măcar potecile înguste ale indienilor navajo și pe unde, probabil, nimeni nu mai trecuse de cîteva sute de ani înaintea nenorocosului căutător de aur, au ajuns într-o vale lungă de un kilometru și jumătate și largă de 60—70 de metri. Hibben o descrie astfel: „Stîncile erau tăiate în lungi dinți de fierăstrău care țîșneau de amîndouă părțile văii, a-

semenea colților unei curse de oțel cu fălcile larg deschise. Am urcat cu greu pe o terasă de la capătul văii și de acolo am văzut primul turn proiectat pe albastrul cerului. Se ridica deasupra unui pisc, aproape de stîncile care înconjurau depresiunea. Deși se afla departe, deasupra noastră, ne-am dat seama că era o construcție făcută de mîna omului. Conturat de lumina scînteietoare a cerului de vară, avea cu adevărat aspectul unui turn medieval¹².

Era limpede că nu avea nimic comun cu opera constructorilor din pueblos. Cine îl clădise? Cînd? Cum? Arheologii au început o cercetare care avea să le ia mai mulți ani. Au străbătut un ținut întins, au făcut fotografii, au desenat hărți. În canioanele dinspre sud și dinspre nord, pe un teritoriu de 45 kilometri în lungime și 80 în lățime, au găsit nu mai puțin de 500 de turnuri, fără să aibă siguranța că nu vor mai fi fost și altele, rămase nedescoperite.

Nu puteau fi opera unui trib puțin numeros: o întreagă populație, necunoscută arheologilor, trebuie să fi trăit aici, vreme de cîteva generații. Hibben a numit-o „populația Galina“. Cercetătorii au avut de luptat cu lipsa de apă (singurul izvor din regiune, cu debit foarte scăzut, avea o mare concentrare de calcar și de diverse săruri alcaline, iar riul era secăt de-a lungul întregii veri) și cu tot soiul de insecte veninoase. Ei și-au început investigațiile cu primele opt turnuri pe care le văzuseră în ziua cînd ajunseseră în aceste locuri.

Cele mai multe construcții erau rectangulare — numai cîteva aveau colțurile ușor rotunjite, ceea ce dădea impresia unei clădiri circulare. Înălțimea era de 8—10 metri; zidurile erau din blocuri de gresie, iar liantul un amestec de argilă și paie, cunoscutul *adobe* din care indienii pueblo își fac și azi cărămizile. La bază, zidurile aveau o grosime de doi metri. Sus, ele semănau într-adevăr cu un castel european, avînd chiar și un parapet care-i proteja pe apărători. Nu exista ușa:

accesul se făcea pe o scară de lemn care, după aceea, era trasă înăuntru; de pe acoperiş în interiorul turnului se intra printr-o deschizătură îngustă şi, de asemenea, pe o scară. Înăuntru, arheologii au fost întâmpinaţi de o surpriză: aceste turnuri clădite îndeajuns de grosolan, avînd aparent numai o funcţie militară, erau finisate cu grijă şi bogat ornamentate. Pereţii erau bine muruiţi şi acoperiţi cu desene reprezentînd arbori, flori, păsări şi steaguri, cîte unul, probabil, de fiecare victorie.

Încăperea era mare cam de 50 m², iar pardoseala era „pavată cu lespezi masive de gresie, îmbinate cu precizie. De jur împrejur, erau bănci de *adobe*, goale pe dinăuntru, aşa încît slujeau, probabil, şi la depozitarea alimentelor“. O vatră, construită cu evidentă îndemînare, şi o gură de aerisire demonstrau cunoştinţele tehnice ale necunoscuţilor constructori. În spaţiul gol al băncilor au fost găsite primele semne ale misterioasei populaţii: „unelte şi obiecte de podoabă stăteau acolo, de parcă ar fi fost aşezate în ajun“¹³. Pungi de piele conţinînd pulberi colorate, folosite desigur în diverse ceremonii, beţişoare vopsite în culori tari (probabil, tot cu caracter ritual), amulete, veşminte din piele de căprioară, săgeţi cu vîrfuri de cremene, podoabe din pene, măşti şi coarne de animale. Toate acestea sînt obiecte întrebuintate şi azi de indieni: prin urmare, ele nu puteau fi prea vechi.

Şi apoi a urmat cea mai extraordinară descoperire: „Ceea ce ne-a făcut pe toţi să ne înfiorăm a fost că i-am găsit pe ei. Erau încă acolo, spunîndu-şi groaznica poveste. Risipite pe pardoseală, în diverse poziţii şi atitudini, erau 16 cadavre!“¹⁴. Era, fireşte, peste putinţă ca atîţia oameni să fi murit deodată de o moarte naturală. Fuseseră ucişi într-o luptă; un studiu meticulos a lămurit dramatica întâmplare. Acoperişul de lemn fusese incendiat de săgeţile aprinse ale asediatorilor; focul cuprinsese scările şi tot ceea ce mai putea să ardă

în încăpere. Grinzile acoperișului se prăbușiseră, împreună cu bucăți mari din parapet, azvîrlindu-i înăuntru pe apărători. Alții au fost, evident, uciși și apoi aruncați înăuntru. Clima extrem de uscată a platourilor înalte din Sud-Vest, dogoarea incendiului și stratul de argilă care a acoperit cadavrele le-au păstrat „mai bine decît au fost păstrate multe mumii egiptene”¹⁵.

Bărbați și femei deopotrivă țineau încă în mîini arcuri și săgeți. Înfațișarea unor femei se deslușea încă foarte bine : pieptănate cu cărare la mijloc, cu cozi împletite și fixate în conciuri de piele vopsită, ele păreau uimitor de moderne. Toți cei șaisprezece purtau sandale țesute frumos din fibre de yucca, legate de podul piciorului și de gleznă. Pe tălpile unor sandale se puteau vedea modele geometrice foarte riguros compuse. Unii bărbați aveau veșminte din piele de capră, mai toți purtau cingători împodobite cu ace colorate de porc spinos.

An după an, Hibben și colaboratorii lui au cercetat turnurile din acea regiune sălbatică a Noului Mexic. În toate cele 17, cite au izbutit să curețe în anevoioasele campanii arheologice, au descifrat aceeași poveste tragică : apărătorii uciși de săgeți sau de foc (în gura de aerisire a unui turn au găsit trupul pe jumătate carbonizat al unui adolescent pe fața căruia se mai putea citi spaima și durerea). Deci, cine a clădit turnurile ? Cine le-a apărat ? Cine le-a distrus ?

Datarea cu ajutorul dendrocronologiei a stabilit că ele au fost construite între 1143 și 1243. Identitatea constructorilor a rămas o taină. Caracteristicile morfologice ale celor găsiți în turnuri diferă mult de cele ale indienilor pueblo. Ceramica seamănă mai mult cu aceea din valea lui Mississippi decît cu vasele găsite în Sud-Vest. Varietățile de dovleac și de porumb sînt tipice pentru zone îndepărtate. Iowa și bazinul lui Missouri.

„Pe baza unei evidențe fragmentare, din care menționăm aici doar câteva — precizează Hibben — am tras concluzia că «oamenii de pe Gallina» au pătruns în Sud-Vest foarte devreme, poate cu câteva sute de ani înainte de a fi fost nimiciți. Veneau din Marile Cîmpii, probabil chiar de pe valea lui Mississippi și au adus cu ei multe trăsături caracteristice acelei regiuni. De ce au ajuns pînă aici nu știm, dar se pare că au găsit Sud-Vestul populat de alții, ceea ce ar explica de ce s-au hotărît să rămînă în sălbatica vale a Gallinei. De unde au învățat să construiască turnuri nu se știe. Poate că au găsit aici alte triburi care clădiseră asemenea fortificații, poate că ei înșiși au inventat această arhitectură, cînd au fost siliți să se apere“¹⁶.

Puține cărți care prezintă arheologia sau istoria vechii culturi a Americii de Nord menționează civilizația constructorilor de turnuri de pe Gallina. Nici John C. McGregor, în a sa *Arheologie a Sud-Vestului*, nu pomeneste decît în treacăt despre „superba ceramică a fazei Gallina“¹⁷ și „unicitatea turnurilor“¹⁸ de aici. Dar lasă deschisă problema identificării constructorilor și a locurilor de unde veniseră.

Rămîne, de asemenea, fără răspuns întrebarea privindu-i pe cei care au atacat și distrus remarcabilele fortificații. Poate că erau niște triburi care doar au trecut pe aici, poate i-au exterminat pe „oamenii de pe Gallina“ și s-au întors în așezările lor. Oricum, nu sînt nici un fel de semne care să demonstreze că ar fi vrut să se stabilească în aceste locuri. Totul pledează pentru versiunea potrivit căreia ei aparțineau unor populații nomade, foarte războinice. Dar cei care corespund unei asemenea descrieri — triburile Navajo și Apache — nu au ajuns în această regiune izolată decît cu vreo 200 de ani după masacrul de pe Gallina, cel puțin după cîte se știe pînă acum. Nu rămîne decît o soluție, pentru care argumentează și tipurile de săgeți găsite în turnuri și pe stîn-

cile din preajma lor : indienii pueblo. Dar, în tradițiile orale ale acestora, în general foarte bogate în amănunte ale istoriei trecute, *nu există nici o mențiune* a celor întimplate aici.

Și încă un fapt care-l derutează pe cercetător (cu toate că nu pare să fi atras atenția autorilor cărților consacrate istoriei vechi a Sud-Vestului) e că, printre zecile de cadavre carbonizate sau mumificate, nu s-a găsit *nici unul* al vreunui bătrîn sau copil. Toți cei îngropați în ruinele turnurilor sînt oameni în putere — bărbați și femei —, în stare să țină în mînă o armă. De altfel, cu toate uneltele descoperite aici (folosite, poate, de războinici în timpul cît erau asediați), nu sînt semne că „oamenii de pe „Gallina“ și-ar fi dus traiul în locurile acestea. Să fi fost, oare, turnurile de pe stînci forturi care vegheau asupra căii de acces spre un alt teritoriu ? Dar, pînă la mari distanțe, nu sînt urme ale unor așezări stabile.

Întrebarea, deci, rămîne : Cine erau constructorii și apărătorii turnurilor și cum pot fi ei încadrați în schema Conferinței de la Pecos ?

Note

1 Poveștirea lui Sherman S. Howe datînd din anii '30 ai secolului nostru și referindu-se la o întimplare din deceniul al 9-lea al secolului al XIX-lea, a fost publicată sub titlul "My Story of the Aztec Ruins", în ziarul *The Basin Spokesman* din Farmington, Noul Mexic, an I, nr. 1, 1955, pp. 36—37 ; cf. C. W. Ceram, *op. cit.*, p. 76.

2 John M. Corbett, *Aztec Ruins*. National Park Service Historical Handbook, Series No. 36, Washington, D. C., 1962, p. 5.

3 *Idem*, p. 18.

4 Vezi C. W. Ceram, *op. cit.*, p. 162.

- 5 Vezi Frank McNitt, *Richard Wetherill : Anasazi*, Albuquerque, 1966, p. 92.
- 6 John C. McGregor, *Southwestern-Archaeology*, Urbana, 1965, pp 25—27.
- 7 Pentru Conferinta de la Pecos, vezi Bernard Klein, Daniel Icolari, *Rejercuce Encyclopedia of the American Indian*, New York, 1967, p. 62.
- 8 *Idem*, p. 63.
- 9 *Idem*, p. 525.
- 10 John C. McGregor, *op. cit.*, p. 117.
- 11 Frank C. Hibben, "The Mystery of the Stone Towers", *The Saturday Evening Post*, 9.XII.1944, pp. 26—38.
- 12 *Idem*, p. 27.
- 13 *Idem*, p. 29.
- 14 *Idem*, p. 33.
- 15 *Ibid.*
- 16 *Idem*, p. 37.
- 17 *Op. cit.*, p. 458.
- 18 *Idem*, p. 197.

MOGOLLON, HOHOKAM, ANASAZI...

Trei cuvinte care le sună ciudat și foarte multor americani, chiar și unor indieni din Sud-Vest. Poate că, totuși, unii să fi auzit de Munții Mogollon, din sud-vestul Noului Mexic, dar celelalte cuvinte le sînt, aproape sigur, necunoscute dacă nu au răsfoit nici o carte de arheologie. Și e și firesc să fie așa : nici *hokokam*, nici *anasazi* nu aparțin limbii engleze ; în limba indienilor Pima, din sudul Arizonei, primul înseamnă „cei care au pierit“, iar în limba navajo, celălalt este echivalent pentru „bătrîni“.

Cu toate acestea, termenii apar frecvent în istoriile indienilor din Sud-Vestul Statelor Unite. Nu demult, s-a propus un adevărat arbore genealogic al triburilor din aceste locuri ; „Din Cochise a descins Mogollon, apoi Hohokam, din care s-au ivit împletitorii de coșuri și, din aceștia, pueblor“¹. Teoria e veche de patru decenii² ; între timp, unii dintre autorii ei au părăsit-o. O asemenea schemă liniară e pusă tot mai des la îndoială. E adevărat că, „pentru motive foarte diverse, istoria culturală a populațiilor din Sud-Vest e una dintre cele mai bine cunoscute din întreaga Americă de Nord“³ : clima uscată a conservat multe vestigii ale celui mai îndepărtat trecut, terenul erodat lasă descoperite straturi adînci ale sub-

solului, vegetația săracă împiedică doar rareori cercetările. Și, mai presus de toate, multe triburi din aceste părți păstrează încă trăsături tradiționale ale culturii care pot fi comparate cu acelea scoase la iveală de descoperirile arheologice.

Dar operația cea mai complicată, aceea a stabilirii relațiilor între numeroasele fapte cunoscute istoricilor, a originii și etapelor evoluției lor, nu a dus întotdeauna la rezultate pe deplin mulțumitoare. Nu s-a ajuns, de pildă, la un acord privind epoca în care primii oameni au pătruns în aceste ținuturi. În unele regiuni periferice — la Tule Springs, în Nevada, de exemplu — există indicii ale prezenței unor vânători de acum 11 000 de ani, dacă nu și mai devreme. Urme ale altor grupuri de vânători — vechi, poate de 20 000 de ani — s-au găsit în câteva locuri din Noul Mexic central și în sudul Arizonei. Cu toate acestea, Sud-Vestul nu pare să fi fost un ținut prielnic vânătorii de animale mari: e mai probabil că, venind dinspre est, unele grupuri au trecut prin aceste locuri și au plecat mai departe, în căutarea prăzii.

În urmă cu 9000 de ani apar mărturiile existenței unor populații stabile de culegători și vânători, adăpostindu-se în peșteri, îmbrăcându-se cu piei și blănuri de animale mici și folosind unelte din piatră cioplită, os și lemn. O ramură a acestor comunități, cunoscută sub numele de „oamenii tradiției Cochise“, au trăit vreme de câteva mii de ani în zonele centrale și sudice, de-a lungul râurilor și pe malurile lacurilor (mai numeroase pe atunci decât în zilele noastre). Dar ea nu cunoștea nici agricultura, nici construcția unor locuințe permanente, nici olăria.

Aceste trei elemente ale civilizației au venit, pare-se, dinspre sud, dînd naștere pe rînd unor culturi diferite al căror progres avea să fie foarte lent. Uneori, poate, au fost aduse

de migrația unor grupuri care au pătruns din Mexic, în alte cazuri s-au răspândit prin adoptarea lor succesivă de către populațiile din Arizona, Noul Mexic, din sudul statelor Utah și Colorado de astăzi. Locuitorii acestor ținuturi le învățau unii de la alții, ceea ce nu era ușor în condițiile sporadicelor contacte din acele timpuri. Oricum, în preajma lui 300 î.e.n., Sud-Vestul se înfățișa ca o frontieră de nord a culturilor avansate din America Centrală, a căror putere de înrîurire era tot mai slabă, pe măsură ce se înainta spre miazănoapte. Centrul inițial și cel mai puternic al influențelor era în sudul Arizonei și al Noului Mexic.

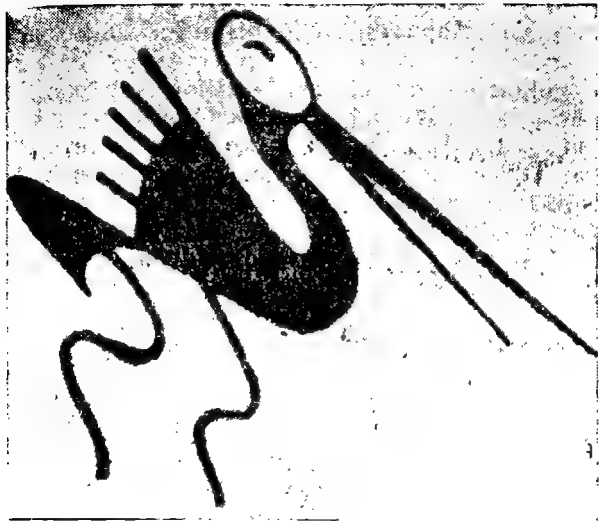
În urmă cu cel puțin 4 500 de ani, porumbul a fost adus din Mexic; dar au trebuit să treacă 2 000 de ani pînă ce cultura acestei cereale, care va deveni o zeitate a comunităților de mai târziu, va înlocui consumul plantelor sălbatice și va avea un efect semnificativ asupra modului de viață și culturii din Sud-Vest. Nu mult după 300 î.e.n., într-un centru al culturii Cochise, pe riul numit azi San Pedro, în sudul Arizonei, s-au ivit poate cele dintîi locuințe permanente, organizate în comunități. Bordeie săpate în pămînt, de formă rotundă (ceva mai târziu, și rectangulară), acoperite cu birne pe care se așezau crengi și pămînt, așa erau umilele construcții ale acestor agricultori. Cu două secole mai târziu, în această așezare aparținînd culturii Cochise au apărut cele dintîi vase: finisate cu foarte multă îndemînare, fără ornamente, ele nu aveau forme prea variate și numai ochiul unui expert poate băga de seamă că modelul lor era rafinată ceramică mexicană.

O dată cu apariția olăriei, consideră unii specialiști⁴, în această zonă, cultura Cochise se transformă în *Mogollon*. Alți arheologi, însă, care s-au consacrat vreme mai îndelungată studierii acestei perioade, dau cuvîntului un înțeles mai complex: „Termenul *Mogollon* a fost adaptat pentru a desemna o etapă a civilizației

din Sud-Vest în care populațiile din Arizona și Noul Mexic cultivau plante, construiau locuințe și făceau vase de pământ. El desemnează una dintre cele mai lungi perioade de dezvoltare continuă a unei civilizații din America de Nord, rădăcinile ei ajungînd pînă pe la 6000 î.e.n., iar ramificațiile atingînd epoca noastră — un răstimp de aproximativ 8000 de ani⁵.

Asemenea concluzii nu mai pot fi privite astăzi fără rezerve. Potrivit datelor obținute de analizele cu carbon-14, epoca Mogollon, inaugurată în jurul lui 300 î.e.n., se încheie pe la sfîrșitul secolului al X-lea sau începutul celui de-al XI-lea e.n. Studiarea acestei etape a civilizației din America de Nord a început tîrziu (prima definiție a culturii Mogollon a fost dată abia în 1936⁶), așa încît contradicțiile și fisurile sînt normale. Diferențele de periodizare sînt uneori importante, iar aria de răspîndire e schițată cu oarecare aproximație. E, însă, recunoscută unanim de istoricii culturii americane importanța influenței venite dintr-o altă zonă a Sud-Vestului — valea rîului San Juan, unde trăia populația numită „anasazi” (despre care s-a vorbit în capitolul precedent). Imediat după 1100 e.n., ceramica — pînă atunci monocromă — a început să fie decorată cu motive geometrice, roșii pe fond brun, apoi pe fond alb și, în cele din urmă, negre pe fond alb. Tot atunci și tot datorită aceleiași influențe, casele sînt construite din piatră, nu mai sînt săpate în pământ, iar încăperile comunică între ele. Încetul cu încetul, comunitățile Mogollon adoptă cultura Anasazi și, cu toate că unele caracteristici regionale, bine definite, continuă să se manifeste, cele două culturi se contopesc.

Cu unsprezece secole înaintea desăvîrșirii acestui proces, însă (poate, susțin unii arheologi, chiar cu un secol sau două mai devreme⁷), o nouă structură culturală se impunea; centrată tot în jurul ținutului de pe cursul mijlociu al rîului Gila, unde se varsă afluentul său, San Pedro. Împărțită în patru stadii, cultura Hoho-

Cultura Hohokam
Motiv decorativ : pasăre
c. sec. I e.n. ; IS

kam acoperă perioada cuprinsă între anii 1 și 1400 ai erei noastre (pentru cel dintâi stadiu, căruia majoritatea arheologilor îi spun „al pionierilor” — 1-600 e.n. —, unii folosesc termenul *Hakayata*, numele fluviului Colorado în limba indienilor Yuma). Se consideră câteodată că trăsăturile distinctive ale acestei culturi nu s-au precizat decât între anii 600 și 900 (perioada „colonială”), când s-a manifestat puternica influență mexicană. Într-o sistematizare întrucîtva simplificată, celelalte perioade ar fi cea „sedentară” (900—1100) și cea „clasică” (1100—1400).

În realitate, e foarte greu să se definească elementele care separă aceste perioade. Cîteodată, unele comunități împrumută forme ale culturii Mogollon (de pildă, arhitectura locuințelor), altele le preiau de la Anasazi. Se pare că o civilizație unitară nu a existat niciodată pe întreaga arie de răspîndire a culturii Hoho-

kam. Oricum, trăsăturile primului stadiu sînt asemănătoare celor care caracterizau cultura Mogollon — agricultura, bordeiele sub pămînt, olăria —, marcînd încheierea lungii perioade a vieţii nomade duse de o populaţie de culegători. Olăria Hohokam din acest prim stadiu de dezvoltare era colorată (roşu pe fond portocaliu stins sau galben); în aşezările de pe Gila s-au găsit şi vase de piatră, şlefuite meticuloas, ca şi alte multe obiecte, lucrate cu aceeaşi îndemînare, tot din roci tari — topoare, săpăligi, cuţite, răzuitori. Dar ceea ce, mai ales, i-a îndemnat pe cercetători să creadă că aceşti „pionieri“ veneau din Mexicul de Vest şi din Guatemala a fost descoperirea unor figurine de argilă, artă care înflorise în secolele precedente mult mai la sud de regiunile unde trăiau acum cei din civilizaţia Hohokam.

Perioada „colonială“ e aceea în care această civilizaţie s-a diferenţiat substanţial de toate celelalte din Sud-Vest. Să fie rezultatul firesc al evoluţiei „pionierilor“? Să se fi produs, aşa cum sînt înclinaţi mai mulţi arheologi să creadă, o colonizare sau o invazie a celor din sud, din Mexic, care i-au împins pe vecii locuitori spre marginile de nord şi de vest ale vastei regiuni? Oricare ar fi răspunsul, se cuvin reţinute cîteva elemente caracteristice, necunoscute pînă atunci în Sud-Vest. De pildă, oamenii perioadei „coloniale“ săpau canale de irigaţie, construiau terenuri — lungi de pînă la 60 de metri — unde se practica jocul cu mingea (la fel ca în America Centrală) şi movele de pămînt în formă de trunchi de piramidă (amintind şi ele de civilizaţia din America Centrală).

Reţelele canalelor de irigaţie acoperă o mare suprafaţă şi dovedesc un alt grad al organizării sociale. Totuşi, se ştiu foarte puţine lucruri despre această organizare în etapa „colonială“; e foarte probabil ca ea să fi fost aceea a unei populaţii preocupate de îndelet-

niciri pașnice și că nu cunoștea, așa cum se întâmpla în Mexic, drastica separare a claselor.

O așezare Hohokam tipică era constituită din câteva zeci de locuințe (gropi deasupra cărora se așezau grinzi și, apoi, crengi și mai multe straturi de lut), terenul unde se jucau cu o minge de cauciuc (probabil parte dintr-un ritual religios), înconjurat de parapete și uneori de movile mari de pământ.

Civilizația Hohokam a atins apogeul în perioada „sedentară” care dezvoltă trăsăturile fundamentale ale stadiului anterior de cultură. Dar, aproape sigur, societatea e structurată acum în clase sociale, iar cultul religios (urmînd modelele create în Mexic) dobîndește o mare importanță. Meșteșugurile se dezvoltă cu multă repeziciune. Modelele geometrice și figurative pictate pe vasele epocii „coloniale” devin mai complicate, vădînd un gust sigur al formelor și al acordurilor cromatice. Și bolurile de piatră sînt decorate cu ornamente geometrice, lor adăugîndu-li-se acum platouri de gresie, pandantive de turcoază, tuburi de os incizate, oglinzi de metal polisat montate în discuri de piatră, cercei și podoabe care se prindeau de nări, nenumărate ornamente din scoici (obținute, prin active schimburi comerciale, de la populațiile de pe țărmurile Golfului Californiei și ale Pacificului, la mare depărtare de munții Arizonei). După anul 1000, Hohokam au inventat o tehnică de gravare a cochiliilor de scoici; foloseau sucul fermentat al unui cactus căruia i se zice astăzi *saguaro*. Erau cele dintii gravuri obținute prin corodare cu acid din cîte se cunosc în lume: imaginea era apoi imprimată pe pînza din care urmau a se confecționa veșmintele și, poate, pe unele vase.

Un alt meșteșug care s-a dezvoltat remarcabil în zona culturii Hohokam a fost țesutul fibrelor textile de proveniențe foarte diverse; de asemenea, figurinele de argilă au devenit

mai fidele modelului lor real, fizionomia și gestul dobîndind o expresivitate greu de comparat cu acelea ale obiectelor similare din alte regiuni ale Americii de Nord. Ceva mai tîrziu, meșterii Hohokam vor modela capete care se fixau, probabil, pe umerii unor păpuși de mărimea omului. Unele dintre aceste capete desemnau stări sufletești, altele — cele mai multe — aveau o înfățișare grotescă, accentuînd trăsături fizionomice, interpretîndu-le cu un evident simț al ridicolului, demonstrat, de altfel, și în figurinele de ceramică ale acestei perioade.

În epoca „sedentară“, influențele culturii Hohokam s-au răspîndit pînă spre marginile regiunii de Sud-Vest ; un grup plecat spre nord a ajuns pînă în apropierea locului unde se află azi orașul Flagstaff, venind în contact cu o altă populație agrară, cunoscută sub numele de *Sinagua* (denumire dată mai tîrziu de spanioli unui întreg teritoriu deșert, „lipsit de apă“). Pe la 1100, *Sinagua* a asimilat influențele anasazilor și, peste vreo 50 de ani, coborînd spre sud, au adus în teritoriul Hohokam tradițiile însușite de ei de la anasazi. În jurul lui 1300, un alt grup de anasazi, *saladoanii* care sălășluiau în munții din răsăritul Arizonei, a pătruns pe valea inferioară a râului Gila, unde au construit locuințe cu mai multe etaje, așa cum se pot vedea astăzi în pueblor. Invațiile acestor populații de anasazi par să fi fost pașnice ; e sigur, de pildă, că Salado și Hohokam au conviețuit vreme de cîteva generații în aceleași așezări, fiecare păstrîndu-și modul de viață.

Dar trăsăturile civilizației Hohokam se schimbau și ele repede. Perioada „clasică“ înseamnă începutul construcției unor case mari, cu mai multe încăperi, demonstrînd acțiunea influențelor anasaze. În același timp, însă, în săpăturile corespunzînd acestui strat de cultură, nu se mai găsesc vasele de piatră, oglinzile de metal sau platourile rafinat ornamen-

tate ale fazei mai vechi. Figurinele devin din ce în ce mai rare, piatra e sculptată cu stîngăcie, terenurile unde cei din perioada „sedentară“ se jucau cu mingea dispar cu totul. După 1400, cînd saladoanii părăsesc ținutul, nu se mai folosesc motivele policrome la decorarea ceramicii. Unii specialiști cred că populațiile Hohokam au rămas în regiunea locuită de înaintașii lor, devenind, cu timpul, triburi indiene, cunoscute mai tîrziu sub numele de Pima și de Papago⁸, a căror civilizație, însă, reflectă puține raporturi cu faza de maximă înflorire a presupușilor lor strămoși. O altă ipoteză este aceea susținută de partizanii teoriei potrivit căreia Hohokam ar fi venit din Mexic, în perioada „pionierilor“; ei consideră că, pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea, populația Hohokam s-ar fi întors în Mexic, locul lor luîndu-l supraviețuitorii locuitorilor pe care ei i-ar fi aflat aici, la începuturile așezării lor pe valea râului Gila: Pima și Papago ar fi descendenții acelei misterioase populații originare⁹.

Indiferent de partea cui ar fi dreptatea, fapt e că, după 1400, în Sud-Vest nu se mai întîlnesc decît semnele culturii Anasazi. Se înțelege, concluziile nu pot fi definitive: nu au trecut nici 60 de ani de cînd au fost identificate primele urme ale populațiilor cărora li se spune atît de romantic „cei care au pierit“ pentru că nu li se cunoaște numele. Într-o regiune atît de întinsă, unde există atîtea locuri extrem de greu accesibile, e oricînd posibil să iasă la lumină noi semne ale culturilor care s-au dezvoltat aici.

În 1927, Harold S. Gladwin, director al muzeului unui mic orășel, Globe, din Arizona, a întîlnit, cel dintîi dintre arheologi, elemente care aparțineau civilizației Hohokam. De la început, s-au ivit controverse numeroase. Gladwin, arheolog cu o foarte bogată experiență, s-a opus părerii unei alte personalități științifice, Alfred Vincent Kidder, care susținea că Hohokam fuseseră constructori de tumuli. Cînd

a descoperit o movilă înaltă de peste trei metri și cu un diametru de 50 de metri, Gladwin și-a reconsiderat public punctul de vedere. Și-a continuat săpăturile și a dat peste un bloc mare de piatră. Lucrurile păreau că încep să se complice : dar, după ce imensul bolovan a fost degajat, arheologii și-au dat seama că „piatra preistorică era un bloc cubic de ciment înăuntrul căruia se afla o bucată de țevă de fier — dezgropasem o bornă, proprietate a Oficiului Topografic al Statelor Unite !“ 10.

Întimplarea s-a petrecut la Snaketown, o așezare indiană de vreo 50 de locuitori, nu departe de Phoenix, capitala Arizonei. La săpături participau câțiva dintre cei mai cunoscuți arheologi, specialiști în culturile Sud-Vestului ; printre ei, Emil Walter Haury, pe atunci, în 1934, numai de 30 de ani, care a fost numit director al șantierului arheologic. Se socotea că Snaketown fusese centrul întregii arii de răspîndire a culturii Hohokam.

Cine ajunge astăzi la Snaketown cu gândul că va întîlni spectaculoase urme ale unei civilizații strălucite, așa cum o cunoscuse în marile muzee americane, va fi dezamăgit. Peisajul e dezolant, pustiu, prăfuit, parcă scorjit. Dar cînd peste cîmpia aceasta întinsă se abate vreuna din rarele ploi ce trec pe aici, ținutul se transformă într-o mare de noroi vîscos și nimeni nu mai poate ajunge la șantier. Albia râului Gila care, odinioară, iriga cîmpii mănoase e secată. Satul e înconjurat de tufișuri aproape lipsite de frunze, țepoase, accentuînd impresia de ariditate. Singurul copac care se poate vedea în întreaga întindere e, curios, un tamarisc adus din Africa : în urmă cu mai multe decenii, un biolog a încercat să-l aclimatizeze aici și acum copacul își întinde ramurile negre, carbonizate parcă.

Și, totuși, în urmă cu vreo două mii de ani, cîteva sute (poate mii) de oameni s-au așezat în acest ținut și, printr-o muncă impresionantă,

I-au transformat într-unul dintre cele mai fertile terenuri agricole din istoria veche a Americii de Nord. Poate că tocmai acest contrast cuprinde sensul cu adevărat spectaculos al civilizației Hohokam.

Rezultatele săpăturilor conduse de Haury constituie și azi baza principalelor concluzii privind cultura „celor care au pierit”. S-au întreprins două campanii de săpături : în 1934—35 și 1964—65. Abundența materialului descoperit aici face să se pună întrebarea : de ce, totuși, o civilizație atât de puternică nu a fost băgată în seamă de arheologi vreme atât de îndelungată ? Unul dintre motive e acela că, spre deosebire de alte vechi populații din Sud-Vest, purtătorii culturii Hohokam își incinerau morții. Puține fragmente de oase au fost găsite, majoritatea foarte deteriorate, așa încît nu se poate ști cum arătau în realitate acești oameni. În afară de aceasta, ritualul care îi obliga să distrugă cele mai frumoase obiecte de ceramică a făcut și mai anevoioasă complicata reconstituire a artei lor.

Nici din impresionantele rețele de canale de irigație nu a rămas aproape nimic : nisipul le-a umplut pe cele mai multe, deși, ici și colo, se mai poate vedea cîte un indian pîma lucrîndu-și pămîntul, pe malul unui asemenea canal vechi de 2000 de ani și cultivînd aceleași plante pe care le-au cultivat și presupușii lor strămoși : porumb, dovleac, fasole, bumbac, tutun.

Arheologia nu a explicat încă motivele pentru care acești agricultori s-au așezat într-o regiune atât de puțin prielnică. În schimb, uriașa cantitate de relicve dezgropate de echipele conduse de Haury dă speranța că se vor putea afla mai multe lucruri despre cultura unor populații care „par să fi vrut cu tot dinadinsul să șteargă de sub privirile posterității orice urmă a trecerii lor”¹¹ : Haury a adunat peste 1 500 000 de obiecte (îndeosebi fragmente de ceramică), dintre care mai multe zeci de mii au fost spălate, sortate și catalogate.

Cultura Sud-Vestului
(Centrul de la Mimbres)
Vas „ucis” ; c. 1200 ; PEAB

După ce a încheiat lucrările celei de-a doua campanii, Haury a zburat într-un elicopter pe deasupra satului Skoaquik (numele pima pentru Snaketown). Și-a dat seama de imensele dimensiuni ale așezării de odinioară : ea se întindea pe mai bine de 150 hectare ; echipele de arheologi dezgropaseră pînă atunci, în 1965, ruinele a 167 de case. Cîte mai rămăseseră de cercetat ?

Locuințele hohokamilor au fost distruse de vînturile puternice care, de atîtea sute de ani de cînd casele au fost părăsite, au bătut în aceste deșerturi. Nu a mai rămas decît partea de sub pămînt și, uneori, stîlpii sau numai gropile în care fuseseră fixați. Arheologii și-au dat seama că locurile unde au fost casele nu trebuie căutate cu privirea, ci cu auzul, „as-

cultînd cîntecul racletei cînd atîngea suprafața pămîntului ; diferențele de ton indicau că dedesubt se află o groapă acoperită cu o crustă de argilă, de nisip și de praf¹². Așa a fost posibilă stabilirea — se înțelege, cu aproximație — a populației din Skoaquik-Snaketown. Așezarea avea cam 100 de case, fiecare dintre ele durînd aproximativ 25 de ani. Ceea ce înseamnă că 400 de case noi erau construite în fiecare secol ; aceasta de-a lungul a 1 200 de ani. Din elicopter, Haury privea, deci, la rămășițele a vreo 5 000 de case !

Pe vasta întindere se vedeau mai mulți tumuli de forme bizare. Unii, cei mai mici, s-au dovedit a fi simple grămezi de gunoi ; se construiseră, deci, platforme speciale pentru depozitarea resturilor, în afara așezării. Dar alții, era limpede, fuseseră clădiți cu multă grijă. Cel mai mare avea peste 15 metri în diametru. În cel mai înalt, erau așezate stratigrafic toate stadiile culturii Hohokam ; și, mai mult decît atîta, aici s-a putut realiza cea dinții datare precisă. Pentru că în stratul corespunzător perioadei „coloniale“ s-au găsit vase cu care arheologii erau familiarizați de mult. După calculele lui Haury, ele erau făcute pe la 500 e.n.

Expediția arheologică a lui Haury a mai pus la îndemîna istoricilor de artă încă un element important. Ea a descoperit scoicile gravate care i-au pus în încurcătură pe oamenii de știință (repertoriul gravurilor era foarte bogat : broaște cu coarne, șerpi, o mare varietate de modele geometrice : cele mai vechi, s-a stabilit, datau din jurul anului 1000). Dar, multă vreme, procedeul de gravare a rămas un mister. Pentru că modelele nu erau zgîriate, ci lucrate în relief. Meșterii hohokam trebuie să fi găsit și o substanță care să nu fie erodată de sucii de saguaro. Și aceasta cu 450 de ani înainte ca armurierii europeni să fi lucrat ornamentele ce împodobeau zalele seniorilor Re-

Cultura Mississippiană
incizii pe scoici ; IS

nașterii și cu peste o jumătate de mileniu mai devreme de primele gravuri în acvaforte ale lui Dürer.

S-a confirmat o asemenea ipoteză care pare de-a dreptul fantezistă ? Da, pentru că, în 1965, Haury a găsit o scoică având în partea interioară un desen : conturul unui animal, trasat cu smoală. Smoala e rezistentă la acid ; înseamnă că, după ce desena astfel motivul ornamental, meșterul cufunda scoica în suc de saguaro. Suprafața neprotejată era atacată de acid și, după un timp, smoala era îndepărtată cu grijă și de sub ea se ivea reprezentarea unei jivine sau o decorație geometrică.

O populație a cărei arhitectură era atît de rudimentară a creat obiecte artisanale surprinzător de ingenioase. Unele demonstrează rafinamentul vieții zilnice. De pildă, așa-numitele „palette cosmetice“, pietre plate, lungi de 10—15 centimetri, ornamentate cu grijă, uneori montate pe o bază reprezentînd broaște cu corn, șerpi sau păsări. Pe ele erau combinate culorile pe care bărbații tribului le foloseau vopsindu-și fața și trupul la ceremoniile rituale.

Olăria era extrem de variată, deopotrivă ceramica și vasele de piatră. Uneori, ele erau astfel modelate sau sculptate, încît se creau formele unor animale ducînd în spate oale de di-

ferite dimensiuni, mici statuete reprezentând personaje umane care poartă poveri sau jivine fantastice adăpîndu-se din vase mari, ornamente cu motive geometrice, colorate în brun, negru, roșu.

Canalele de irigație pun aceeași întrebare dificilă, căreia au încercat să-i răspundă și arheologii din Marile Cîmpii, cercetători ai imenșilor tumuli: cum au fost construite? Ce cunoștințe trebuiau să aibă acești oameni care, în urmă cu peste două mii de ani, au reușit să traseze liniile drepte, lungi de cîtiva kilometri, dînd, uneori, rețelelor înfățișarea unor riguroase geometrii într-un climat aspru, sub soarele fierbinte al deșertului. Haury notează în paginile unuia dintre studiile lui: „În miezul caniculei din Arizona, norii nimbus se ridică pe neașteptate, asemenea unor turnuri negre. Năpustindu-se pe toată întinderea deșertului, ei revarsă în cîteva minute torente involburate. Unul dintre ele izbește, năruind-o în parte, o terasă construită cîndva înaintea anului 900 e.n. Canalul se umple văzînd cu ochii, se revarsă peste margini și apa se prăvale într-o rîpă adîncă, lîngă poarta principală a satului, și se repede spre terasa inferioară. O asemenea priveliște e mai convingătoare decît orice teorie care ar vorbi despre munca teribilă a construirii canalelor, despre lupta — în sensul cel mai exact al cuvîntului — ce trebuie dusă pentru păstrarea lor. Deșertul a fost îmblinzit printr-un efort supraomenesc“¹³.

După mulți ani de cercetări, la Snaketown, printre vestigiile unei culturi dispărute, dar ale cărei urme îndepărtate și palide se mai deslușesc în unele tradiții ale indienilor Pima de azi, Haury ajunge la o concluzie ce merită să fie consemnată: „Sînt convinși că tot ceea ce au înfăptuit acești oameni care, vreme de o mie de ani au trăit fără războaie, poate fi o lecție pentru vremurile noastre. Secretul secretului lor e de o simplitate profundă: au în-

fruntat natura, dar nu au ultragiat-o. Au devenit parte a unei balanțe ecologice în loc s-o distrugă. Au acceptat condițiile existenței într-un climat neprietenos și au trăit aici vreme de peste 1 000 de ani. Pentru generația noastră, care vede cum se murdăresc riurile și simte că aerul e tot mai greu de respirat, că apa e din ce în ce mai puțină și care folosește rău aerul curat — din ce în ce mai greu de găsit în spațiile locuite de oameni — înfăptuirile celor de la Snaketown au un înțeles adînc”¹⁴.

Note

- 1 John C. McGregor, *op. cit.*, p. 102.
- 2 Vezi Emil Walter Haury, “A Possible Cochise-Mogollon-Hohokam Sequence”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 86, nr. 2 (1943).
- 3 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 150.
- 4 *Idem*, p. 152.
- 5 Paul S. Martin, *Digging Into History: A Brief Account of Fifteen Years of Archaeological Work in New Mexico*, Chicago Natural History Series, nr. 38, Chicago, 1962, p. 16.
- 6 Emil Walter Haury, “The Mogollon Culture of Southwestern New Mexico”, *Medallion Papers*, nr. 20, 1936. (Publicația era tipărită la Globe, un orașel din Arizona cu vreo 2—3 000 de locuitori). *Mogollon* e numele unui masiv muntos, pe malul stîng al râului Gila, unde s-au descoperit multe urme lăsate de străvechea populație din Sud-Vest.
- 7 Sherman S. Howe, citat de Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 153.
- 8 Jesse D. Jennings, *op. cit.*, p. 262.
- 9 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 156; C. W. Ceram (*op. cit.*, p. 166) adaugă încă două etape ale istoriei populațiilor Hohokam: „recentă” (pînă la 1700) și „modernă” (de la 1700 pînă în prezent).

- 10 Harold S. Gladwin, Emil W. Haury, E. B. Sayles, Nora Gladwin, *Excavations at Snaketown*, Tucson, 1965, p. 14.
- 11 C. W. Ceram, *op. cit.*, p. 170.
- 12 Emil Walter Haury, "First Masters of the American Desert: The Hohokam", *National Geographic*, 131, nr. 5, mai 1967, p. 85.
- 13 *Idem*, p. 101.
- 14 *Idem*, p. 110.

Pe la sfîrșitul secolului al XII-lea, cultura Pueblo — descendentă din Anasazi — începe să se manifeste printr-o mare îndrăzneală a artei construcțiilor. Pe culmea platourilor de stîncă numite *mesas* (uriaeșe fortificații naturale țîșnind din pămîntul pietros, erodat de ape) sau în scobiturile din pereții verticali ai munților, se înalță clădiri de trei sau de patru etaje. În văi, în canioane sau în podișurile de la poalele munților, se ivesc grădini în care se practică o agricultură inteligent adaptată împrejurărilor neprielnice ale vieții din deșert. Depozitele de alimente din așezările care, mai tîrziu, vor lua numele spaniol de *pueblo* (= sat) sînt adesea mai încăpătoare decît locuințele înseși. Localnicii știau că trebuie să facă față unor ani lungi de secetă și de foame. Teritoriul culturii Anasazi se întindea de-a lungul canioanelor tăiate de riuri prin stîncile roșii ale platoului fluviului Colorado, pe colinele acoperite cu ienuperi de pe valea lui Chaco, în regiuni de veche tradiție Mogollon, cum ar fi Mesa Verde din sud-vestul statului Colorado de astăzi, canionul Chaco din nord-vestul Noului Mexic, Mimbres, ținutul Sinagua din Arizona Centrală, Kayenta în Arizona de Nord-Est și, de asemenea, în sud-estul actualului stat Utah. Se crease o artă a țesătu-

rilor de bumbac și a penelor colorate, a ceramicii lucrate cu rafinament, a bijuteriilor de turcoază. Populațiile Pueblo au preluat și au dezvoltat aceste arte specifice, adăugându-le meșteșugul lucrării meticuloase a obiectelor de podoabă într-o tehnică a mozaicului, necunoscută pînă atunci la nord de Rio Grande, al veșmintelor de pene, al cingătorilor, brățarilor și sandalelor; și, în multe locuri, al figurinelor de argilă, asociate, probabil, cu un anume cult al fertilității și cu alte ceremonii rituale.

Expansiunea influenței Anasazi a continuat în același timp cu adoptarea unor tradiții preluate din Mexic, printre altele, a structurilor arhitecturale în formă de turn, așa cum sînt cele descoperite în valea râului Gallina. La rîndul lor, intensele schimburi comerciale cu teritoriile din sud au adus în ținuturile anasazilor modele artistice — printre ele, țesăturile în mozaicuri colorate, menționate mai înainte —, obiecte necunoscute în Sud-Vest, precum clopoței de aramă și penele de papagal care vor constitui de atunci încoace, părți importante ale ornamenticii pueblo.

Cam în aceeași perioadă, influența civilizației Anasazi decade în regiunile periferice din nord și vest și viața reia formele primitive ale așa-numitei „Culturi a Deșertului“, anterioare erei noastre. În ultimul sfert al secolului al XIII-lea, procesul dispariției anasazilor s-a accelerat¹; teritoriile pînă atunci înfloritoare rămîn pustii pe rînd. Istoricii nu s-au pus de acord asupra explicațiilor acestui exod neașteptat: unii insistă asupra secetei catastrofale care a lovit ținuturile din nordul Arizonei și ale Noului Mexic²; alții cred că, dimpotrivă, ploile abundente au accelerat eroziunea și, în consecință, albiile râului au coborît, ceea ce a făcut mult mai dificile irigațiile și, deci, agricultura însăși³; se vorbește de o epidemie comparabilă cu „Moartea neagră“ din Europa de la mijlocul secolului al XIV-lea⁴, despre o invazie a nomazilor din Marele Bazin⁵, despre

izbucnirea unor războaie între diferitele pueblos⁶ sau despre dispariția rezervelor de material lemnos⁷. E foarte probabil că nu o singură cauză a provocat o asemenea năruire rapidă a unei civilizații atât de puternice: dezastrele s-au succedat și au condus, de la începutul secolului al XIV-lea, la dispersarea anasazilor. Triburile pueblo, urmașe ale „celor bătrini“, s-au stabilit în regiuni locuite de alte populații cu care s-au amestecat sau și-au ridicat propriile așezări în locuri izolate și neospitaliere.

În unele ținuturi, totuși, „epoca de aur“ a noilor triburi — datată de majoritatea arheologilor între secolele al XIV-lea și al XVI-lea — a însemnat o înflorire a vechilor tradiții: pe valea superioară a lui Salt River, în Arizona de sud-est, în mai multe centre de cultură ilustrate cîndva de Hohokam, în bazinul râului Tonto, în satele Hopi (unde se așezaseră populații venite din diverse regiuni, unele foarte îndepărtate), în teritoriile triburilor Zuñi și Acoma, pe cursul mijlociu al lui Rio Grande, structurile culturii Anasazi au îmbrăcat forme noi. Din Arizona și pînă în valea lui Rio Grande s-a afirmat arta olăriei decorate cu glazură de plumb. În ținutul Hopi, a fost introdusă ceramica neglazurată; iar în arhitectura noilor *kiva* s-au introdus picturi murale înfățișînd animale reale, dansatori cu măști ceremoniale, personaje mitologice. Majoritatea așezărilor (care, cum se știe, se vor numi de acum înainte *pueblos*) erau organizate în jurul uneia sau al mai multor piețe unde aveau loc ceremoniile comunității și dansurile.

Exodul a continuat și după secolul al XIV-lea; cînd spaniolii au ajuns aici, triburile pueblos nu mai trăiau decît în cîteva ținuturi izolate, pe valea mijlocie a lui Rio Grande și în satele Zuñi și Hopi din vestul extrem. Auzindu-i pe Hopi care spuneau acestor așezări părăsite *Moki* (ceea ce în limba lor înseamnă

„mort“), spaniolii i-au numit pe Hopi înșiși *Moki* sau *Moqui*; chiar și astăzi, mulți neindieni din Sud-Vest vorbesc despre Anasazi ca despre Moki, negînd astfel orice legătură între aceștia și indienii *pueblo*.

În Arizona de Vest și de-a lungul lui Colorado, după ce riul iese din Marele Canion, se semnalează existența unei alte civilizații, *Hakataya* (uneori numită și *Pataya*), probabil înrudită cu Anasazi din prima ei fază de dezvoltare; influențată de tipul de cultură *Amar-gosa* din sudul Californiei (ramură a așa-zisei „Culturi de deșert“), ea s-a afirmat în primul mileniu al erei noastre. Construcțiile din această zonă erau colibe acoperite cu iarbă și cu crengi, și nu bordcie săpate în pămînt ca la Pueblos; se practica și agricultura (folosindu-se apa rîurilor, de-a latul cărora se ridicau stăvilare), dar ocupațiile de bază erau vînătoria și culesul fructelor. S-au găsit vase de pămînt ars, nesmălțuite, de culoare brună, uneori colorate în roșu, și foarte diverse podoabe din scoici, aduse din California și pe care le schimbau pe produse agricole obținute de la Hohokam și de la alte populații din Sud-Vest. Cultura *Hakataya* a suferit prea puține modificări, regăsindu-se în tradițiile mai recente ale indienilor Mohave și ale altor triburi aparținînd grupului lingvistic Yuma pe care spaniolii le-au găsit în aceste ținuturi.

Se mai știe că în Sud-Vest trăiau, în primul mileniu al erei noastre, cîteva triburi nomade și seminomade. Unii specialiști cu autoritate cred că ele au coexistat cu toate populațiile sedentare pomenite pînă aici⁸. Adevărul e că le-au fost consacrate puține studii de mai largă întindere; singura concluzie certă la care s-a ajuns e că ele trebuie să fi adoptat forme ale culturii de deșert, similară aceleia a populațiilor din Marele Bazin. Așa încît despre ele se vorbește mai ales pe temeiul analogiilor cu grupurile de la vest de Sierra Nevada, mai bine

studiate de arheologi. S-a dedus că ele au receptat influențe ale comunităților cu o civilizație mai avansată cu care au venit în contact. Dar, în afara unor modele de olărie — puține, însă —, urmele materiale lăsate de ele nu sînt concludente.

Un al doilea grup de nomazi — Apache și Navajo, care vorbeau limbi din grupul Athapasca — au ajuns în Sud-Vest în prima jumătate a mileniului nostru. Momentul cel mai important al dezvoltării lor se plasează, însă, mai tîrziu, în așa-numita *perioadă istorică*, nume sub care se înțelege etapa ulterioară contactului cu europenii, deci după ceea ce se cheamă în mod curent (cu un termen nu foarte potrivit, dar care s-a impus) *civilizație precolumbiană*.

Indienii pe care i-au întîlnit primele expediții spaniole în Sud-Vest erau, în majoritate, urmași ai anasazilor. În acea vreme, deci pe la mijlocul secolului al XVI-lea, triburile pueblos — de la comunitățile Hopi și Zuñi în vest, la cele de pe valea lui Rio Grande — numărau peste 16 000 de membri, trăind în 80 de așezări, fiecare din ele autonomă din punct de vedere politic⁹. Locuințele erau construite grupat, în structuri cu mai multe etaje, clădite adesea, din rațiuni defensive, pe culmea unor *mesas* înconjurate de povîrnișuri stîlcoase abrupte, inaccesibile. Clădirile, de piatră sau de *adobe*, erau de formă rectangulară sau ovală și se ridicau în terase suprapuse în jurul unor piețe centrale — în care se afla întotdeauna și *kiva* — sau de-a lungul unor ulițe largi. Așezările mai mari — unele dintre ele acoperind o suprafață de 10—12 pogoane — constau din șiruri lungi de construcții cu două sau trei etaje; cele mai multe încăperi de la parter nu aveau uși, accesul făcîndu-se de pe terasă pe scări de lemn care, noaptea sau în momente de primejdie, erau trase înăuntru

Comunitățile *pueblo* au rămas pînă azi structuri sociale în care individul e subordonat intereselor obștei. Fiecare *pueblo* e obligat să păstreze pacea (numele Hopi, de exemplu, înseamnă „cei pașnici“). E adevărat că indienii din Sud-Vest au purtat adesea lupte crincene; dar întotdeauna, relevă istoricii¹⁰, au făcut-o pentru apărarea libertății lor: niciodată nu ei au fost cei care au pornit războaiele. Conducătorii atotputernici ai comunității erau căpeteniile societăților religioase: ei hotărau cînd și încotro vor pleca vînătorii în căutarea vînatului, organizau sărbătorile rituale, stabileau ce tratamente trebuiau aplicate bolnavilor, cum se va organiza, la nevoie, apărarea satului, judecau crimele — dintre care cea mai gravă era trădarea.

Ceremoniile rituale erau mai curînd spectacole în care costumele bogat colorate și obiectele meșteșugite cu grijă aveau un rol foarte important; ele constau în dansuri, cîntece, recitări de versuri, scenete inspirate de legendele mitologice. În Sud-Vest nu se întîlnesc nici șamani atotputernici, de care comunitatea să asculte cu o spaimă superstițioasă, nici ritualuri culminînd cu torturarea propriului trup.

Multe ceremonii durau cîte nouă zile și aveau drept scop cîștigarea bunăvoinței zeităților care să aducă ploaia, să ajute la tămăduirea bolnavilor, să aducă prosperitate întregului sat. Spiritele binefăcătoare, numite *katchinas*, soli ai zeilor, rămîneau vreme de șase luni în fiecare an în preajma locuitorilor din *pueblos*. Cît timp se știa că ele se aflau printre muritori, membri ai diverselor societăți le cinsteau cu dansuri în care purtau măști reprezentîndu-i pe acești trimiși, aducători de belșug. Se credea că dansatorii erau înzestrați cu întreaga putere a spiritelor pe care le întrupau; ei străbăteau, dansînd, ulițele satului și le dăruiau copiilor păpuși înfățișînd *katchinas*. Unii

dansatori înfățișau spirite ale animalelor, alții erau măscărici care amuzau zeitățile și îi batjocoreau, uneori lovindu-i cu biciul, pe cei ce se făcuseră vinovați de purtări nepotrivite față de comunitate.

În *kiva*, unde intrarea copiilor și a femeilor era oprită, căpeteniile păstrau fetișurile și obiectele de cult — bețișoare vopsite în culori tari, măști împodobite cu pene, costumele pentru dansurile *katchina*. În centrul fiecărei *kiva* se afla o groapă căptușită cu pietre care imagina intrarea în lumea de dincolo; ea simboliza misteriosul loc numit *Sipapu*, aflat undeva, în miazănoapte, pe unde cel dintii om a ajuns, venind din adâncurile pământului, în lumea aceasta.

Regulile morale ale comunităților pueblo priveau agresivitatea și ambiția de a deveni conducător ca pe niște ofense aduse puterilor supranaturale și, în consecință, le pedepseau ca „vrăjitorii“. Într-un climat în care oamenii erau în permanentă amenințați de secetă, ocrotirea zeilor era vitală; și aceasta nu se putea obține decât prin păstrarea unei statornice armonii cu natura și cu lumea supranaturală: membrii comunităților erau îndemnați să prețuiască purtarea blajină, modestia, sobrietatea, prietenia și întrajutorarea între toți oamenii tribului și dorința sinceră de pace cu toate celelalte pueblos.

Femeile erau cele care, de cele mai multe ori, clădeau și muriau casele și tot ele împleteau coșurile și făceau vasele de pământ; chiar și în epoca modernă, femeile pueblos sînt cele care modelează și colorează admirabilele piese de ceramică, vestite în întreaga Americă de Nord.

După războiul Statelor Unite cu Mexicul, cînd Sud-Vestul a fost anexat de americani, în 1849, indienii pueblo din valea lui Rio Grande, cei dinspre vest și nord, Zuñi și Hopi, au opus o permanentă rezistență pasivă față

de orice influență care ar fi putut să le modifice tradiționalul mod de viață. Dar ei nu s-au împotrivit preluării unor tehnici și modele aduse de noua stăpînire : Hopi, de exemplu, au devenit excelenți meșteri în prelucrarea argintului, Navajos au adoptat noi figuri și culori în țesătura covoarelor, Zuñi și-au îmbogățit repertoriul formelor de bijuterii de turcoază.

În majoritatea așezărilor din aceste ținuturi s-a purtat o îndelungată luptă, cîteodată violentă, între partizanii înnoirilor (dar nici aceștia nu susțineau ideea asimilării) și tradiționaliști ; de cele mai multe ori, conservatorii au avut cîștig de cauză. Vechile ceremonialuri sînt încă păstrate, unele dintre ele de-a dreptul înfricoșătoare : în fiecare an, în august, de exemplu, în satele Hopi se desfășoară Dansul Ploii în care participanții dansează ținînd în dinți șerpi cu clopoței, deosebit de periculoși. De obicei, însă, dansurile sînt pașnice, invocînd, de-a lungul unor zile întregi, într-un fascinant joc al culorilor, cu gesturi de mare energie și grație, protecția elementelor naturii.

Continuitatea formelor tradiționale e subliniată și de faptul că așezările permanente poate cele mai vechi de pe întregul teritoriu al Statelor Unite, Acoma și Oraibi, se află aici ; e mai mult ca sigur că, în 1150 e.n., ele fuseseră construite și, de atunci încoace, au fost locuite fără întrerupere. În ultimii ani, studierea mai aprofundată a vieții din comunitățile pueblo — mai ales a celor Hopi — a pus în lumină formele de organizare socială, pe deplin democratice, dorința de pace și, deopotrivă, rafinamentul creației lor artistice.

Primele cete Apache și Navajo au ajuns în Sud-Vest, probabil, în jurul anului 1000 e.n. ; veneau din nord-vestul Canadei, dar drumurile pe care au coborît din aceste ținuturi aflate la mii de kilometri nu sînt cunoscute. Se

presupune că au poposit întâi în partea de vest a Marilor Cîmpii și că de acolo s-au răspîndit spre valea râului San Juan ¹¹.

Triburile Apache (al căror nume vine de la un cuvînt zuñi care înseamnă „dușman“) erau temute pentru că apăreau pe neașteptate în ținuturi foarte îndepărtate de așezările lor și furau cai, vite, catiri, tot ce le cădea sub mîină. Erau organizate în mici grupuri locale și, în ansamblul lor, nu aveau unitate politică. Uneori — în special în timp de război — mai multe grupuri se uneau sub conducerea unei căpetenii, însă o asemenea uniune era dizolvată curînd după aceea, fără să aibă urmări pentru raporturile dintre diversele triburi — Kiowa-Apaches și Lipan în Marile Cîmpii, Jicarilla și Mescarelo în Noul Mexic, Apaches de Vest și Chiricahuas în Arizona.

Cultura lor încorporează elemente caracteristice preluate de la populațiile cu care veniseră în contact pe lungile drumuri ale migrației care durase atîtea secole. Fondul ancestral era foarte asemănător aceluia al rudelor lor, triburile athapascană din apropierea Oceanului Înghețat. Apaches păstrau un folclor unic prin bogăția lui, amestec ale legendelor originare din Nord-Vest cu acelea din Marile Cîmpii, din Sud-Vest și din Marele Bazin. Un dans jicarilla, de exemplu, combina o ceremonie athapascană, săvîrșită într-un loc împrejmuît cu gard viu, un dans pueblo cu măști, un altul al femeilor din Nevada și un ritual navajo al „picturii cu nisip“. Un vast capitol al mitologiei lor era consacrat Spiritelor Munților, cunoscute sub numele de *Gans* și multe dansuri — mai ales cele care se organizau la intrarea în pubertate a copiilor tribului —, deopotrivă religioase și laice, reprezentau personaje cu măști vopsite în negru și cu podoabe de lemn purtate pe creștet, personaje care nu erau, la origine, altcineva decît *Gans*; mai tîrziu, călătorii prin aceste ținuturi s-au referit la aceste

ceremonii — care au loc și astăzi — spunându-le eronat „Dansuri ale diavolului“.

Trăiau în *wickiups*, colibe circulare, conice sau hemisferice, construite (de obicei constructorii erau femeile) din bucăți de lemn de arbuști, legați între ei cu fibre de yucca și acoperite cu crengi și cu iarbă. Veșmintele erau croite din piele ca și încălțăminte — mocasini care urcau pînă la jumătatea gambei. Atît bărbații cit și femeile purtau cercei, coliere, pandantive, brățări, de obicei obținute prin schimb de la indienii pueblo ; dar, cu excepția obiectelor sacre și a podoabelor purtate pe cap de șamani, nu foloseau ornamentele de pene.

Hrana o păstrau în vase făcute dintr-un soi de dovleci semănînd cu tîrtăcuțele, în saci de

Cultura Sud-Vestului

Vas

Centrul de la Mimbres ; c. sec. IX—XI ; SAR

piele, în vase de ceramică sau în coșuri. Femeile apache erau printre cele mai pricepute împletitoare de coșuri din întreaga Americă de Nord : coșuri de o mare diversitate de forme și dimensiuni, tăvi, vase și ulcioare pentru apă, izolate cu smoală sau rășini, colorate în negru și brun, cu modele geometrice sau stilizări ale imaginilor unor personaje umane sau ale unor animale. Erau făcute dintr-un fel de funie de fibre de yucca sau de iarbă care se răsucea în spirală neîntreruptă, fixată cu agrafe din ace de cactus.

Spaniolii (și, după plecarea lor, americanii), s-au purtat sălbatic cu acești oameni : îi vinău și ofereau recompense pentru fiecare scalp de apache. Luptele de gucrilă au luat sfârșit abia în 1886, o dată cu capitularea lui Geronimo, căpetenia unui grup de Chiricahuas care a luptat mulți ani împotriva armatei americane în munții de la frontiera Arizonei cu Mexicul. Potrivit statisticilor recente, mai trăiesc circa 12 000 de apaches în sud-vestul Oklahomei, în Noul Mexic și în Arizona.

Navajos sînt uneori menționați ca al șaptelea trib Apache ; ceea ce nu e corect astăzi, dar — aproape sigur —, cîndva, ei formau un singur grup etnic. Probabil că au coborît dinspre nord-vest în același timp și pe aceleași drumuri ; cu toții aveau același tip de cultură, care era aceea, simplă, a culegătorilor și vîntătorilor. La 1630, spaniolii vorbeau despre *Apaches din Navajo*, locuitori ai unui pueblo, Navajo, din nordul Arizonei¹². În acea epocă, însă, indienii navajos trăiau răspîndiți mai ales în nordul Noului Mexic (în jurul unei regiuni numite de ei *Dinetkah*, ceea ce înseamnă „Căminul oamenilor“¹³). Peste cîteva decenii, aveau să absoarbă populații venite din Marele Bazin dar, mai ales, din valea lui Rio Grande, refugiate de aici după răscoala indienilor din 1680 și după represaliile spaniolilor. De la acești pueblos au învățat ei agricultura și arta țesutului și au adoptat diverse ritualuri cere-

moniale. Mai târziu, au preluat de la coloniștii europeni alte elemente de cultură care fac parte astăzi din patrimoniul civilizației Navajo. Dar, în pofida acestei compoziții eterogene și a diversității etnice, ei vorbesc o limbă atchapascană de o remarcabilă puritate și înțeleg multe din cuvintele lexicului din nord-vestul Canadei ¹⁴.

Rezervația Navajo (în Noul Mexic și Arizona, cuprinzând și o regiune din sud-estul statului Utah) e cel mai întins teritoriu indian din Statele Unite, aproape cît suprafața Belgiei și Olandei, luate împreună. Un pămînt uscat, erodat de vînturile aspre, pe care crește o vegetație săracă și unde nu există nici măcar pășuni. Populația Navajo crește anual cu aproximativ 2,25% : în 1984 era estimată la aproape 165 000 (față de aproximativ 15 000 în 1868) ¹⁵. Calculele demonstrează că ținutul în care trăiesc ei nu furnizează hrană decît pentru vreo 35 000 de oameni. Și, cu toate mijloacele noi de venituri (uraniu, gaze naturale, o industrie dezvoltată a turismului, artizanatul), mulți navajos sînt printre cei mai săraci indieni din Statele Unite.

Indienii navajo nu trăiesc în sate compacte, ci în așezări răslețe alcătuite din colibe (numite aici *hogan*) dispersate în cîteva zone ale vastei rezervații.

Cîndva, organizarea lor politică era asemănătoare aceleia a rudelor lor, Apache : fiecare grup care ocupa un anume teritoriu erau întru totul autonom. Se pare că, spre mijlocul secolului trecut, grupul avea un conducător, *natani*, care rezolva problemele din perioadele de pace, și una sau mai multe căpetenii în timp de război. Un *natani* putea să-și exercite puterea și asupra mai multor grupuri aflate în relații de cooperare. În deceniul al treilea al secolului nostru, grupurile navajos au adoptat, pentru întîia oară în istoria lor, organizarea tribală. A fost ales un Consiliu

general a cărui sarcină principală era administrarea relațiilor cu guvernul federal al Statelor Unite și a problemelor economice care interesau întreaga populație navajo. Dar autonomia locală e încă foarte puternică și comunitatea e și astăzi cea mai largă unitate socială în interiorul căreia acționează hotărârile privind întreaga obște. Sînt, de asemenea, cam șaizeci de *clanuri*, organizate pe sistem matri-linear, care, pînă nu de mult, exercitau un puternic control social asupra membrilor lor.

Elementul fundamental al existenței indienilor navajo e dorința de a trăi în armonie desăvîrșită cu natura¹⁶. Ei au preluat multe obiceiuri și practici rituale de la puebllos, dar le-au adaptat propriilor principii de viață. Universul, cred ei, e populat deopotrivă de muritori — „Poporul-de-la-suprafața-pămîntului” — și de ființe supranaturale — „Poporul cel sacru” —, acestea din urmă avînd puterea de a-i ajuta sau de a le face rău muritorilor. E datoria oamenilor să păstreze armonia universului, atît între Cei-de-la-suprafața-pămîntului și Poporul-cel-sacru, cît și între muritori, în viața lor zilnică; ritualurile menite acestui scop sînt stabilite în cel mai mic amănunt și sînt respectate fără abatere. Boala e socotită a fi un semn al tulburării grave a armoniei universale și ceremoniile prescrise pentru vindecarea suferindului ținesc, înainte de toate, la restabilirea echilibrului lumii.

Spre deosebire de puebllos, navajii nu au creat societăți ale preoților, așa încît șamanul lor săvîrșește ritualul ca individ, și nu ca reprezentant al unui cin¹⁷. El intonează cîntece sacre, manipulînd obiecte pe care nu au voie să le atingă alți membri ai grupului; așterne pe pămînt „picturi” din nisipuri colorate, polen, flori și minerale sau pigmenți naturali. Ceremonia trebuie să se desfășoare fără greș, respectînd o ordine desăvîrșită: cea mai mică ezitare în cursul multelor ceasuri (uneori cîteva zile în șir), cît durează ritualul, poate

mînia puterile supranaturale și are un rezultat dezastruos. Dacă totul e urmat așa cum se cuvine, unitatea universului e restabilită. Medicii care au cercetat aceste practici au recunoscut efectul lor psihosomatic : fizicul și psihicul sînt interpretate ca două elemente strîns legate între ele și, atunci cînd e tratată o maladie, asupra întregului organism al bolnavului acționează medicamentele naturale prescrise de vraci.

În ciuda aparenței lui primitive, hoganul e o construcție îndeajuns de complicată ¹⁵. Lîngă hogan erau clădite, din bușteni care aveau o despicătură la unul din capete, un fel de sauna (o colibă, în interiorul căreia, pe o piatră încinsă, era azvîrlită apă, pînă cînd aburii umpleau întreaga încăpere). Fiecare familie putea să aibă mai multe hogane, în ținuturile unde ajungeau cu turmele în diferitele anotîmpuri ale anului.

O teribilă spaimă de moarte explică lipsa manifestărilor legate de ceremoniile funebre și de cultul morților, atît de variate în alte culturi ale indienilor americani. În schimb, s-a produs aici o sinteză fertilă a influențelor preluate de la cei cu care grupurile navajo au intrat în contact, mai ales după venirea albilor. Încă înainte de secolul al XVI-lea, ei învățaseră de la pueblos să țeasă bumbacul și lîna, înlocuind veșmintele de pînă atunci, de piei de iepure și de capră, cu pînzeturi și cu stofe. Curînd după aceea, covoarele și păturile navajo aveau să devină celebre în întreaga Americă de Nord. În secolul al XIX-lea, negustorii de pe Coasta de Est au înțeles valoarea acestor piese artizanale și au trimis agenți în rezervația Navajo, comandînd o cantitate din ce în ce mai mare de țesături, pentru care aveau acum o piață largă de desfacere, cu un cîștig foarte bun. Ca să scurteze timpul realizării acestor obiecte, le-au învățat pe femeile navajo să folosească diverși coloranți industriali; în același timp, le-au cerut să execute țesături

după modele aduse din țările Europei Centrale și de Răsărit. Așa se face că, astăzi, ochii noștri descoperă cu surpriză, în acest ținut izolat și îndepărtat din munții Arizonei sau în magazinele orașelor din Phoenix, Albuquerque și Santa Fé, covoare și velințe foarte asemănătoare celor țesute în Transilvania sau Bucovina. În multe cazuri, chiar și specialiștii le consideră a fi modele reprezentative pentru arta tradițională navajo, neluând în seamă fenomenul comercializării care s-a produs cu o sută de ani în urmă.

La fel se întâmplă și cu bijuteriile lucrate de argintarii navajo; după ce au învățat destul de târziu, de la Zuñi, meșteșugul prelucrării metalelor prețioase (pe care și l-au însușit cu multă fantezie și abilitate, tot așa cum l-au preluat de la mexicanii pe cel al ornamentelor de turcoază), au copiat modelele aduse de soldații spanioli. De pildă, un motiv caracteristic numit „potcoava“, s-a dovedit a fi semiluna ce împodobește harnașamentele bogat ornamentate ale cailor călăriți de cuceritori și pe care, la rîndul lor, aceștia o împrumutaseră de la mauri.

Așa încît, în arta navajo au pătruns elemente ale unor culturi pe care meșteșugarii de aici nu le cunoșteau altfel decît prin intermediari. Fenomenul e însoțit, firește, de dispariția unor detalii tradiționale ale culturii mai vechi. Ceea ce e considerat de mulți un reper toriu caracteristic artei din acest ținut (și e adevărat că el nu seamănă cu nici unul din culturile indienilor americani decît în cîteva, nu multe, detalii ce semnaleză tradiția artelor mai vechi) reprezintă, de fapt, rezultatele unei vaste sinteze, ale adaptării unor influențe extrem de variate în care au supraviețuit puține trăsături ale culturii de acum cîteva secole.

Pe platourile deșerte ale Arizonei de Vest și cursul inferior al lui Colorado, trăiau la venirea spaniolilor mai multe triburi care vorbeau limbi din familia Yuma. De altminteri,

Cultura Sud-Vestului

Centrul de la Mimbres ; sec. XI—XII ; M A I
Vas

trei dintre ele, Havasupai, Walapai și Yavapai, sînt și astăzi numite adesea „Yumanii din ținuturile înalte“. Ținuturile locuite de ei erau puțin prietenoase și foarte neprielnice dezvoltării unei culturi specifice. Chiar și astăzi, majoritatea așezărilor lor diferă prea puțin de cele ale strămosilor de acum cîteva mii de ani, oameni care ilustrau așa-zisa „Cultură a Deșertului“. Prin excelență vînători și culegători, ei sînt caracterizați printr-o mare simplitate a organizării sociale, a ritualurilor și a culturii materiale. Ei au recepționat influențe numeroase de la populațiile cu care au venit în contact, dar nu au creat un sistem cultural complex, pe măsura modelelor preluate.

Alte triburi aparținînd grupului de limbi Yuma — Mohave, Halchidhoma, Maricopa, Copacopa — și Utazteca — Chemehuevi — care s-au așezat în Sud-Vest trăiesc pe cursul in-

ferior al lui Colorado, în mici comunități agricole. Dintre toți, Mohavii erau cei mai pricepuți lucrători ai pământului : ei au învățat să producă și floarea-soarelui și soiuri de iarbă mai hrănitoare pentru turmele cu care cutreieră pământurile semideșerte din jurul așezărilor lor. Toate triburile din această regiune sînt și acum dependente de revărsările anuale ale lui Colorado ; ele nu practică decît rareori irigațiile și, în afara cultivării cîtorva plante, își procură hrana din culesul fructelor, din pescuit și, foarte puțin, din vînătoare. Coșurile împletite de ei — cu care prind peștii — sînt lucrate cu multă îndemînare și, nu o dată, împodobite cu modele geometrice (îndeosebi romburi) colorate în roșu și negru. În așezările din aceste locuri s-a creat o bogată literatură narativă ; mulți yumani își povestesc visurile pe care le consideră a fi premonitorii, iar recitarea lor — cred ei — dă o putere neobișnuită celor care le-au visat¹⁹. Își vopseau fețele și trupurile, iar tatuajul era practicat de foarte mulți membri ai clanurilor : desenele, stilizări geometrice, erau strict hotărîte pentru fiecare grup, familie, pentru bărbați și femei, pentru fiecare vîrstă în parte.

Incursiunile războinice nu erau conduse decît de cei care dobîndiseră în vis puteri supranaturale și tot ei erau singurii îndreptățiți să ia scalpul dușmanului doborît. Scuturile rotunde, din piei de animale, și prăjinile împodobite cu pene erau semnele distinctive ale luptătorilor yumani. Prăjinile erau adevărate stindarde: războinicii le înfigeau în pămînt și le apărau cu înverșunare împotriva vrăjmașilor.

Pima (cărora li se mai spune „Poporul Riului“), trăind pe văile rîurilor Gila și Salt, continuă multe tradiții ale strămoșilor lor, Hohokam : casele lor le amintesc pe acelea descoperite de arheologi și identificate ca fiind clădite în epoca de înflorire a culturii Hohokam, au păstrat știința folosirii irigațiilor și

chiar plantele cultivate de ei sînt aceleaşi care au fost găsite în cîmpurile lucrate de cei ce au locuit aici în urmă cu mai bine de o jumătate de mileniu — porumb, dovleci, fasole. Pămîntul tribului Papago — cu care Pima e înrudit îndeaproape — e lipsit de apă, aşa încît acolo se practică mai puţin agricultura şi mai mult vînătoarea şi culesul fructelor sălbatice ; cele mai multe clanuri duc o existenţă seminomadă, purtîndu-şi turmele din loc în loc, în căutare de apă.

Satele Pima sînt mai mari, organizarea muncii — atît a agriculturii, cît şi a creaţiei artistice — se face dintotdeauna pe baze cooperatiste : de pildă, vasele de pămînt, lucrate de femeile tribului, sînt valorificate prin schimb cu produsele altor triburi, cîştigul fiind împărţit între toţi membrii comunităţii. Ceramica Pima aminteşte şi azi, prin formă, prin desenele ornamentale şi prin culori, de modelele vaselor Hohokam ; la nici una din populaţiile moderne ale Sud-Vestului nu se desluşeşte atît de clar legătura cu tradiţiile înaintaşilor de acum cîteva secole. La fel, coşurile împletite de femeile Papago păstrează mai bine decît oricare altele din întreaga regiune caracteristicile obiectelor tradiţionale : tehnicile şi materialele folosite, dimensiunile şi formele, modelele decorative (deopotrivă geometrice şi stilizări figurative) au făcut ca nespecialişti să le confunde, nu o dată, cu cele lucrate în urmă cu o jumătate de mileniu.

Triburile Pima şi Papago şi-au continuat, fără mari schimbări, existenţa tradiţională sub ocupaţia spaniolă şi mexicană. De la mijlocul secolului trecut, cînd Sud-Vestul a fost anexat de Statele Unite, lucrurile s-au schimbat tragic. Noii colonişti au ridicat baraje şi au schimbat cursul rîurilor, îndreptîndu-le spre fermele lor ; într-un ţinut lipsit de apă, urmările au fost dezastruoase pentru băştinaşi ; agricultura — şi aşa foarte precară — a comunităţilor Pima a suferit cumplit, iar păşunile din

ținuturile locuite de Papago au pierit aproape cu totul. Urmașii vechilor Hohokam au devenit cei mai săraci indieni din America de Nord. La începutul anilor '60 ai secolului nostru, Congresul de la Washington a votat o lege menită să-i ajute să depășească aceste condiții pe care unul dintre raportori, senatorul Barry Goldwater, le numea „îospăimintătoare și inumane”²⁰. Dar rezultatele se arată încet și nu în chipul cel mai convingător: Pima și Papago nu au izbutit să se salveze, măcar în parte — așa cum au făcut Navajo — nici cu ajutorul comerțului cu obiecte artizanale: creația lor artistică, deși de mare rafinament, e puțină și nu le aduce cîștiguri semnificative.

Note

- 1 Vezi Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 159.
- 2 *Ibid.*
- 3 John C. McGregor, *op. cit.*, p. 277.
- 4 Stanley A. Stubbs, *Bird's Eye-View of the Pueblos*, Norman, 1960, p. 35.
- 5 Richard Erdoes, *The Pueblo Indians*, New York, 1967, p. 111.
- 6 Jesse D. Jennings, *op. cit.*, p. 266.
- 7 Cf. C. W. Ceram, *op. cit.*, p. 39.
- 8 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 161.
- 9 Richard Erdoes, *op. cit.*, p. 183.
- 10 *Idem*, p. 106.
- 11 Gordon C. Baldwin, *The Warrior Apaches*, Tucson, 1965, p. 17.
- 12 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 172.
- 13 Franz Boas, *Race, Language and Culture*, New York, 1949, p. 85.
- 14 Franz Boas, *Handbook of American Indian Languages*, Washington, D. C., Bureau of American Ethnology, Bulletin 40, 1911, pp. 27—28.
- 15 Convorbire cu artistul navajo Floyd Ravasa, 14.XI.1984.

- 16 Ruth M. Underhill, *The Navajos*, Norman, 1956, p. 31.
- 17 Informație obținută de la Floyd Ravasa, confirmată de dr. Robert Breuning, muzeograf-șef la Muzeul Heard din Phoenix.
- 18 Clark Wissler, *Op. cit.*, pp. 228—229.
- 19 Jerome Rothenberg, *Shaking the Pumpkin: Traditional Poetry of the Indian North Americas*, Garden City, 1972, p. XXVI.
- 20 Angie Debo, *A History of the Indians of the United States*, Norman, 1983, p. 282.

DE LA MUNȚII STÎNCOȘI LA OCEANUL PACIFIC

În Utah, Nevada și în zone întinse din Idaho, Oregon, Wyoming, în estul Californiei și nord-vestul Arizonei, se află unul dintre cele mai secetoase ținuturi de pe teritoriul american, foarte puțin prielnic vieții. Sînt întinderi stîncoase, pustii, unde iarba e arsă de sarea care iese la suprafața pămîntului și orice așezare pare să fie de-a dreptul imposibilă. Cete răzlețe de indieni duc o existență amenințată neconținut de foamete; organizarea lor socială e rudimentară, iar comportarea e aceea a unor bieți oameni înfricoșați de natura vrăjmașă și de primejdiile pe care le aduc cu ei triburile vecine sau oamenii albi.

Peisajul nu s-a schimbat aproape deloc în ultimii 10 000 de ani; în viața indienilor din aceste ținuturi au intervenit doar unele modificări ale structurilor culturale. Remarcabilă e, evident, puterea de supraviețuire a acestor oameni cărora pămîntul le dă atît de puțin.

Mulți antropologi includ Marele Bazin într-o „Provincie Intermontană” foarte largă, în care sînt cuprinse deopotrivă Platoul fluviului Columbia și Platoul Colorado, pentru că — deși astăzi aceste ținuturi aparțin sferei culturale a Sud-Vestului —, la origine, ele s-au desprins din tradițiile de la poalele Munților Stîncoși și ale Sierrei Nevada; pentru același motiv,

zona Civilizației Intermontane se extinde pe alocuri spre sud, până în podișurile centrale ale Mexicului. Adevărul e, însă, că relațiile de rudenie între populațiile răspândite într-o regiune atât de largă sînt foarte aproximative, iar trăsăturile comune ale culturilor lor nu reprezintă elemente neapărat esențiale.

Cercetările arheologice au scos la iveală obiecte — mai ales vîrfuri de săgeți — din piatră cioplită fără multă îndemînare și care nu vădesc vreo anume originalitate de concepție. Specialiștii definesc civilizația preistorică a populațiilor de aici cu termenul „cultura de deșert” și o descriu ca pe aceea a unor oameni ce se adăposteau în peșteri sau sub praguri de stîncă, își făceau culcușurile din scoarță de copac și iarbă, sfărîmau grăunțele frecîndu-le între două pietre, aveau unelte grosolane de piatră pentru jupuirea și spintecarea vînatului, pe care îl doborau cu prăjini ascuțite și cu măciuci, își făceau focul prin frecarea unor bucăți uscate de lemn, împleteau coșuri (poate cel mai vechi coș din cîte au fost descoperite pînă acum în lume, datat în jurul lui 8000—7000 î.e.n., a fost găsit în Danger Cave, în vestul statului Utah) și năvoade, purtau veșminte de blană și sandale, duceau poverile atîrnate pe spate și legate de o fișie de pînză petrecută în jurul frunții¹. Era o civilizație întemeiată pe o economie precară, a culegătorilor, vîntătorilor de animale mici și, de-a lungul puținelor cursuri de apă, a pescarilor.

Se crede că, într-o perioadă îndelungată (cuprinsă cam între anii 5000 și 2500 î.e.n.), o întreagă zonă din vestul continentului american a cunoscut o bruscă modificare a climei care a devenit mai caldă și mai uscată. Autorii ai unor recente lucrări de arheologice se în-doiesc că acesta ar fi fost motivul real al apariției unor trăsături comune ale civilizațiilor dintr-o regiune ce se întinde din Canada vestică pînă în nordul și centrul Mexicului; oricum, împletirea de coșuri și măcinarea cerea-

lelor în piulițe de piatră au fost semnalate în cuprinsul acestei imense zone².

Agricultura a fost introdusă în Platoul Colorado probabil în jurul lui 4000—3000 î.e.n.; în Platoul Columbiei, oamenii trăiau mai ales pe lângă cursurile de apă, hrănindu-se cu somon și cu scoici.

Cam în aceeași vreme, schimbări importante s-au produs în Marele Bazin: de-a lungul văilor de la poalele Munților Stincoși au coborât dinspre nord populații vorbind limbi din grupul Utaztecan (cu precădere Shoshoni) care s-au așezat alături de mai vechii locuitori, indienii Hoka; treptat, cei mai mulți dintre aceștia din urmă au fost împinși spre vest, pînă în California³. Între cei rămași și noii veniți s-a produs un proces relativ rapid de aculturație; în jurul unor eleștee din Nevada au fost găsite resturi de năvoade, sulite cu care se prindea peștele, împletituri de rafie în formă de rășușcă, slujind — așa cum se întîmplă și azi — drept cursă pentru păsările de apă. Au apărut piulița pentru sfărîmarea grăunțelor și, ceva mai tîrziu, bordeiul conic, wickiup, de felul celor care erau clădite în Marile Cîmpii.

Nu sînt multe diferențe între felul în care trăiesc astăzi indienii Marelui Bazin și viața strămoșilor lor de acum cîteva mii de ani; și în prezent ei se mută, o dată cu trecerea anotimpurilor, de la poalele muntelui înspre vîrf, pe măsură ce cresc și se coc legumele și fructele specifice fiecărei altitudini. Plantele, semințele, fructele de pădure sînt adunate în coșuri mari, împletite cu multă îndemînare, fără ornamente. Vînătoarea de antilope și de capre sălbatice dă rezultate neînsemnate.

Cei mai mulți nu poartă decît, cel mult, o fișie țesută din ierburi, legată în jurul coapselor; dar sandalele făcute de ei sînt printre cele mai ingenioase obiecte de încălțăminte din cîte sînt confecționate de indienii nord-americani: li se pot atașa pulpare care apără pi-

ciorul de frig sau, în unele regiuni, de mușcăturile șerpilor veninoși. În coșurile împletite de ei, de o mare diversitate a dimensiunilor și a formelor, se poate păstra apa și fierbe mîncarea (evident, cu ajutorul pietrelor fierbinți), pentru că sînt izolate cu un strat de rășină sau de smoală.

Unii dintre ei sînt respectați pentru că „vi-sează“; adesea, în visele lor ei „văd“ noi forme ale coșurilor, ale pălăriilor de pai (pe care le poartă uneori femeile) sau ale sandalelor lor.

După începutul secolului al XVIII-lea, unele cete din extremitatea răsăriteană a Marelui Bazin au obținut, prin schimburi foarte costisitoare cu albi, primii cai. Grupurile din această regiune vînașă și pînă atunci bizoni, urmărindu-i pînă la mari depărtări; de acum înainte, ei vor ajunge pînă spre centrul Marilor Cîmpii și mai ales indienii Shoshoni vor prelua obiecte caracteristice de aici: adăposturi mai solide, clădite uneori din lemn, veșminte din blană de bizon, podoabe de pene pe care le purtau, asemenea triburilor din Vestul Mijlociu, la ceremonii sau în război. Grupurile Shoshoni au ajuns pînă în sudul Canadei, dar au fost respinse de triburile Blackfeet pe care albi le înarmaseră cu arme de foc; la rîndul lor, cete ale indienilor Paiute au pătruns în teritoriul Shoshoni din actualul stat Idaho și au devenit primii vînători călări din aceste locuri.

În celelalte regiuni, însă, existența nu s-a schimbat, cetele și familiile de indieni și-au continuat felul lor tradițional de viață, chiar și după ce ținuturile lor au fost invadate de vînătorii albi, de negustori, de căutătorii de aur și de mineri. Conflictele dintre coloniști și populațiile băștinașe au fost violente și mulți indieni — într-o proporție mai mare decît oriunde în Statele Unite — au fost uciși. Supraviețuitorii au fost duși în rezervații, de multe ori mai puțin prielnice vieții chiar decît locurile lor de obîrșie. Unii dintre ei au

învăţat să-şi irige pământul ; dar şi aceştia întâmpină mari dificultăţi din partea fermierilor albi care abat cursurile de apă spre fermele lor.

În aceste condiţii, nu încapе vorbă că formele de cultură sînt foarte puţin dezvoltate, chiar în comparaţie cu formele culturii tradiţionale.

Mai spre nord, între Munţii Stîncoşi şi Munţii Cascadei, în actualele state Oregon şi Washington şi în provincia canadiană Columbia Britanică, s-a adunat, de-a lungul vremii, o populaţie foarte eterogenă, vorbind limbi diverse. Podişurile înalte sînt străbătute de largul fluviu Columbia şi de nenumăraţii lui afluenţi, bogaţi în peşte. Povîrnişurile munţilor sînt împădurite, dar sînt şi unele ţinuturi acoperite de cenuşă vulcanică. Deşi vînătoarea şi culesul reprezintă surse importante de hrană, economia indienilor din Platoul Columbiei s-a bazat întotdeauna în special pe pescuit.

Începînd cu anii '50 ai secolului nostru, cercetările arheologice au făcut mari progrese în această regiune. Fără îndoială, multe fapte ale preistoriei rămîn încă necunoscute ; dar s-au pus în lumină destule elemente care contribuie la reconstituirea unor trăsături importante ale culturii de odinioară. S-a stabilit, de pildă, că ţinutul e locuit fără întrerupere de cel puţin 11 000 de ani. Probabil că primii locuitori — vînători, pescari, culegători — au venit din sudul Alaskăi şi că erau înrudiţi cu unele popoare semnalate mai tîrziu în America Centrală, inclusiv cu aztecii. Cele mai vechi obiecte găsite aici — datate în jurul lui 7500—5500 î.e.n. — au permis reconstituirea unei mişcări dinspre Munţii Cascadei spre est, în actualul stat Idaho ; ceva mai tîrziu (cam pe la 5300—5000 î.e.n.), unele grupuri s-au îndreptat spre vest, pînă la ţarmul Oceanului Pacific. Lîngă oraşul The Dalles, de pe valea fluviului Columbia. Luther S. Cressman, unul dintre cei

mai de seamă cercetători ai culturii arhaice a ținutului, a descoperit urme care i-au îngăduit să aprecieze că de cel puțin 9500 de ani aici au trăit fără întrerupere oameni — cei dinții, pescari, apoi vânători, deși nu s-a putut preciza care erau animalele vinate de ei⁴. Dar la Lind Coulee, în centrul statului Washington, din Nord-Vestul Statelor Unite, arheologii au descoperit câteva vîrfuri de săgeți lângă scheletul unui bizon uriaș; s-a stabilit că el a fost vînat acum 9 000 de ani, posibil chiar mai de vreme⁵.

În perioada situată în 6000—5000 î.e.n., „Cultura de deșert“ s-a instalat în ținuturile de sud ale Platoului Columbiei; poate că, așa cum mai consideră unii arheologi, concomitent cu dispariția vînatului mare, s-a produs o încălzire bruscă a climei, ceea ce i-a alungat pe locuitori în zonele mai răcoroase și spre cursurile de apă. Fără să se fi stabilit cu certitudine cauzele, e limpede că acum modul de viață al vînatelor de odinioară s-a schimbat, făcînd loc unei economii tipice populațiilor de culegători și, o dată cu aceasta, coșurilor și pietrelor folosite la sfărîmarea semințelor de plante sălbatice⁶.

Pe la 2500 î.e.n., clima — se crede — s-a stabilizat din nou, ajungînd să semene cu aceea pe care o cunosc astăzi aceste regiuni. E momentul în care cultura de pe Platoul Columbiei își dobîndește propriile caracteristici, diferite de acelea din Marele Bazin⁷. Pescuitul devine ocupația principală a locuitorilor: cele mai importante centre de cultură se dezvoltă în văile rîurilor și, mai ales, pe malurile Columbiei. În urmă cu 3000 sau 3500 de ani, a ajuns aici o populație care cobora din îndepărtatele păduri ale nordului: cultura ei purta trăsăturile specifice ale regiunii boreale, aduse de la vest de strîmtoarea Bering. Acum apar în bazinul fluviului Columbia unelte de piatră șlefuită și de aramă, pipe, pietre sculptate, figurine de argilă și chiar tumuli funerari ce amintesc în-

tr-o măsură de relicvele datate în aceeași perioadă, în Nord-Estul Statelor Unite de azi. E, însă, foarte posibil ca aceste elemente culturale să fi fost produse de evoluția populațiilor care se aflau aici cînd au venit cei din Nord și că ele au fost însușite deopotrivă de toți locuitorii de atunci ai podișului.

Deocamdată, etapele culturii de pe Platoul Columbiei sînt puțin cunoscute ; oricum, se pare că ele au avut o evoluție foarte lentă, marcată de însușirea treptată a unor factori noi, fără a se renunța la cei anteriori. La începutul erei noastre, se înregistrează o mare diversificare a tipurilor de cultură, deși baza economică era în continuare reprezentată de pescuit, vînatore și cules. După 500 e.n. sînt receptate noi influențe de la populațiile așezate pe coasta Pacificului ; și, după anul 1000, modelele organizării sociale, diferite de cele rudimentare din Marele Bazin, se semnalează în întreg cuprinsul regiunii ⁸.

Cînd oamenii albi au ajuns pe valea Columbiei, pe la începutul secolului trecut, i-au găsit pe locuitori trăind în mici așezări semipermanente de pescari. Conștiința identității tribale era aproape inexistentă, dar se recunoșteau legăturile dintre diversele comunități, legături întemeiate pe înrudire etnică sau lingvistică. Fiecare așezare își păstra autonomia politică, avîndu-și propriile căpetenii (cîteodată, una pentru chestiunile civile și alta pentru cele militare) ; în general, conducătorii erau aleși de întreaga obște și erau mai curînd sfătuitori și arbitri în disputele locale. Puține erau comunitățile în care ei aveau drepturi ereditare.

Indienii din aceste ținuturi au fost întotdeauna cei mai dibaci pescari de somoni : știau foarte bine cînd și unde anume urmau să se arate peștii și îi prindeau cu năvodul, cu lancea sau construind meșteșugite stăvilare și, schimbînd cursul rîului, culegeau, pur și simplu somonii din apa scăzută. Imense cantități

erau adunate primăvara și la începutul toamnei ; surplusul era uscat pe tărgi mari de nuiele, pisat, iar făina se păstra în gropi ferite de animalele de pradă și de căldura verii. În apele Columbiei mai prindeau sturioni și țipari. Se hrăneau, de asemenea, cu rădăcinile unor plante, cu fructe, cu carne de căprioară și de mistreț, pe care îi vinau cu arcul. În anii neprielnici, strîngeau scoarța unor anumiți arbori, îndepărtau coaja de deasupra, o fierbeau și făceau un fel de terci. Nu cunoșteau nici agricultura, nici olăritul ; în schimb, lucrau admirabile coșuri și rogojini din ierburi. Înainte ca în aceste regiuni să fi pătruns calul, marile distante erau străbătute pe jos sau în bărci : trunchiuri de copac erau scobite și împinse pe apă cu ajutorul padelelor de lemn.

Regiuni întinse ale Platoului s-au aflat sub influența culturală a două zone învecinate. În vest, au pătruns elemente specifice Coastei de Nord-Vest a Pacificului : cercei în urechi și în nas, haine țesute din fibre ale scoarței unor copaci, deasupra cărora se îmbrăcau adesea armuri făcute din fișii de metal. Locuitorii acestei zone călătoreau mai totdeauna pe apă, în canoc-uri destul de mari ca să poată naviga și în ocean. Secole de-a rîndul, oamenii care trăiau în zona Munților Cascadei se întâlneau la date fixe în anumite centre unde se făceau schimburi de produse (cel de la The Dalles era, fără îndoială, cel mai activ din întregul continent în privința comerțului de somon) și aveau loc serbări tribale ; în felul acesta, s-a realizat treptat o unitate culturală statornică.

La începutul secolului al XVIII-lea, populațiile de pe valea mijlocie și superioară a Columbiei au învățat să călărească : triburile Cayuse, Nez Percé, Yakima au obținut, prin schimburi, cai de la indienii din Marele Bazin și din prerii. Ținuturile lor erau bogate în pășuni, așa încît în curînd au apărut herghelii de cai iuți și vinjoși. Și înainte, unele cete mici trecuseră

în Marile Cîmpii să vîneze bizoni; acum, au început să coboare, în grupuri mari de călăreți, prin regiunile actualelor state Montana și Wyoming, spre vastele prerii, unde rămîneau cîteodată cîte un an sau doi, la vînătoare. Se întorceau în satele lor de pescari, aducînd cu ei elemente ale culturii din Cîmpii: veșminte și *tepee*-uri din piei (pe care învățaseră să le și tăbăcească), podoabe de pene pe care le purtau pe cap, ornamente de tot felul — pe care triburile Kutenai și Flatheads, locuind în extremitatea estică a regiunii, le adoptaseră mai de mult. Cînd, în 1805, primii călători albi (cei din faimoasa expediție a lui Lewis și Clark) au ajuns pe Platoul Columbiei, au descoperit mari diferențe între felul de viață al vînătorilor călări de pe cursul mijlociu al fluviului și al pescarilor ce străbăteau în canoe apele cursului inferior.

Vechea civilizație s-a schimbat profund după sosirea negustorilor de blănuri ruși, englezi, americani, franco-canadieni care au introdus aici obiecte și obiceiuri prea puțin potrivite cu tradițiile culturale ale locurilor. O a doua etapă a pierderii caracterului specific al civilizației de pe Platou a coincis cu venirea misionarilor, a minerilor și a coloniștilor hotărîți să se așeze aici. În zona aflată pe teritoriul Statelor Unite, abuzurile comise de albi au dus la războaie al căror rezultat a fost deposedarea indienilor de regiunile cele mai bogate în pește și în vînat și, în cele din urmă, mutarea lor în rezervatii. Tratatul încheiat de guvernul din Washington cu triburile din bazinul Columbiei declarau că indienilor li se asigură „locurile obișnuite” de pescuit; dar, pînă foarte de curînd, aceste asigurări nu au avut acoperire și drepturile care le fuseseră recunoscute au fost de multe ori nesocotite⁹. Pe teritoriul canadian, relațiile dintre albi și indieni au fost mai puțin antagonice; dar, chiar și aici, cultura indiană a decăzut treptat și comunitățile locale au început să fie confruntate — de altminteri,

ca și în alte părți ale Canadei și Statelor Unite — cu tragice probleme economice ¹⁰.

Cînd albi au ajuns în California, la mijlocul secolului al XVIII-lea, au crezut — și literatura de călătorie de după aceea, vreme de mai bine de un secol, abundă în asemenea afirmații — că „indienii de aici sînt cei mai primitivi din întreaga Americă” ¹¹. Absența unor opere spectaculoase de cultură, a unei organizații sociale riguroase încurajează asemenea opinii pînă către sfîrșitul secolului trecut. Săpăturile arheologice au început destul de tîrziu dar, încă de la început, au obținut rezultate importante. Totuși, chiar și după aceea, albi s-au purtat cu indienii californieni „de parcă ar fi avut în față cele mai primejdioase jivine sălbatice” ¹².

Catastrofa s-a declanșat în 1849, la un an după ce aceste ținuturi au fost cucerite de Statele Unite de la mexicanii. Goana după aur a adus aici, doar în cîteva luni, peste 80 000 de prospectorii, mulți dintre ei foști deținuți din penitenciarele Coastei de Est sau ale Vestului Mijlociu. În deceniul 1850—60 (cînd populația albă a crescut pînă la 390 000 de oameni), fărîdelegea a fost singura stăpînă a Californiei : se apreciază că în acest răstimp armele albilor sau epidemiile au ucis peste 70 000 de indieni.

Cifrele privitoare la indienii ce trăiau aici cînd au venit oamenii albi diferă foarte mult : între 150 000 ¹³ și 350 000 ¹⁴, împărțiți în 21 „națiuni”, alcătuiind peste 250 de grupuri, triburi și familii care vorbeau 113 dialecte diferite. Unele dintre acestea difereau între ele cum diferă, de pildă, engleza vorbită la Boston de aceea de la New Orleans, dar cele mai multe aparțineau unor familii de limbi ce nu se înrudeau deloc una cu cealaltă. Un grup relativ mare, Yana, prezenta o caracteristică foarte curioasă : femeile și bărbații nu vorbeau același dialect. Băieții, crescuți de femeile tri-

bului, nu învățau limba bărbaților decît după ce împlineau zece ani. Cît despre istoria lor trecută, deocamdată ea nu-i interesa, firește, pe căutătorii de aur (un detaliu, să spunem, pitoresc : printre cei care s-au așezat în California în anii '50 ai secolului trecut, era și Heinrich Schliemann, cel ce avea să devină celebrul arheolog al Troiei ; dar nu a suportat viața din California, nici obiceiurile, nici purtarea oamenilor și, curînd, se va întoarce în Europa). Indienii erau împinși spre ținuturile cele mai sălbatice și mai sărace în resurse ; cînd își apărau pămîntul, cu arme puține și slabe, se organizau înfricoșătoare campanii de represalii împotriva lor. Un singur detaliu poate ilustra cruzimea purtării albilor : ei au fost cei care au introdus scalparea, necunoscută pînă atunci de indienii californieni.

Intr-un asemenea conglomerat de culturi, nu e ușor, bineînțeles, să se traseze direcțiile principale. Nici concluziile cercetărilor arheologice nu sînt împărtășite de toată lumea : nu e, de pildă, sigur că descoperirile de lingă La Jolla, aproape de San Diego, și de pe insula Santa Rosa ar indica existența unei civilizații vechi de 30 000 de ani, nici că altele provenind de la populații mai recente ar permite să se vorbească de prezența vînatului mare, mamuți și elefanți. Cu toate acestea, în sudul Californiei s-au descoperit vîrfuri de săgeți asupra cărora s-a căzut de acord că sînt contemporane cu civilizația Clovis, de acum 12 000 de ani, cea mai veche de pe teritoriul Statelor Unite. „Cultura San Diego“ e un amestec, foarte specific, al trăsăturilor Culturii de Deșert și al celor ce caracterizează așa-numita Veche Cultură a Cordillerilor, căreia îi aparțin vaste zone din Alaska, Canada de sud-vest, Marele Bazin din sud-vestul Statelor Unite. Dar, cel puțin deocamdată, nu s-au găsit nici pietre de sfărîmat grăunțe, nici coșuri, definatorii pentru civilizația culegătorilor.

Între 2000 î.e.n. și 500 e.n., comunitățile de pe coasta de sud au parcurs mai multe etape ale evoluției sociale, toate, însă, bazate pe vânătoare, pe culesul scoicilor și, în câteva locuri, pe pescuitul delfinilor (se pare că erau folosite mici bărci scobite în trunchiuri de copaci și canoe-uri). Așezările sînt din ce în ce mai mari, locuitorii lor părăsind treptat existența nomadă. Învată împletitul coșurilor și dobîndesc simțul podoabei : obiecte din os, din coarne de cerb, modele ornamentale geometrice, introduse în împletitura coșurilor sau incizate pe mînerul cuțitelor sau al harpoanelor, mărgele din cochilii de scoică.

Între 500—1500 e.n., creșterea permanentă a populației, răspîndirea ei în zone cu condiții climatice diferite au condus la diversificarea tipurilor de cultură locală. În zona de nord-vest a regiunii s-au găsit obiecte ce mărturisesc o puternică influență a unei civilizații venite dinspre nord (poate că înșiși locuitorii din această parte coborîseră de pe valea inferioară a Columbiei). În partea de sud a actualului stat al Californiei apare olăritul, ale cărui caracteristici sugerează proveniența lui din Sud-Vest, de unde a fost adus prin Marele Bazin. Vasele de argilă și de steatit sînt folosite numai pentru pregătirea mîncării : alimentele se păstrează mai departe în coșuri, ale căror dimensiuni și forme sînt foarte diverse. Tot mai multe obiecte se confecționează din cochilii, ceea ce i-a făcut pe unii arheologi din secolul trecut să boteze cultura din această zonă „Cultura scoicii”¹⁵.

Pe la 1300, în California se așezaseră multe grupuri de origini diverse, purtătoare ale unor culturi care — deși păstrau, firesc, semnele unor influențe reciproce — aveau caracteristici proprii distincte. Așezările lor din această perioadă sînt aceleași pe care le vor găsi aici primii oameni albi, în secolul al XVI-lea.

213 Clima foarte blîndă le îngăduia locuitorilor Ca-

liforniei să-și rezolve ușor problema îmbrăcămînții : pentru bărbați, o simplă fișie de pînză în jurul coapselor, dar nici aceasta nu era purtată întotdeauna, iar pentru femei, o fustă scurtă, țesută din fibre de yucca (uneori, probabil mai ales la dansurile rituale, ele îmbrăcau rochii din tulpini subțiri de trestie sau din piele). Femeile se apărau de dogoarea soarelui cu pălării de pai, împletite cu multă îndemînare și ornate cu motive geometrice, roșii sau negre. În zilele reci, în zonele înalte sau la drum, cu toții purtau mocasini și pulpare, veșminte de piele care ajungeau pînă aproape de genunchi.

Forma caselor diferea de la un grup tribal la altul : dar, de cele mai multe ori, era conică, ridicată pe o structură de bușteni înfipti în pămînt, acoperită cu lut, iarbă, crengi și scoarță de copac sau, cîteodată, cu blăni de lemn. Alături se construiau bordeie mai mici, la fel de importante pentru viața tribului — acolo se făceau băile de abur. Ceramica lor era lucrată cu stîngăcie ; în schimb, coșurile dovedeau o imaginație și un rafinament rareori egale de obiectele de acest fel ale altor populații indiene. În împletiturile coșurilor miniaturale ale tribului Pomo din nordul Californiei, se adăugau pene și mărgelile de sidef (din cochilii de scoici) viu colorate, al căror model va fi imitat, în epoca modernă, de mulți artizani, chiar și din regiuni îndepărtate din Sud-Vest, din Marele Bazin și din preriile de pe valea lui Mississippi ; dar, cu toate acestea, coșurile californiene vor fi mereu incomparabile, virtuozitatea împletitorilor rămînînd neîntrecută ¹⁶.

În unele sate din diverse ținuturi ale Californiei, populația era împărțită în clanuri care organizau ceremonii, serbări și întreceri sportive. Toate principalele evenimente ale vieții, schimbările anotimpurilor, începutul și încheierea vînătorii, a pescuitului sau a culesului erau celebrate în ritualuri complicate, în centrul că-

roara se află întotdeauna dansul; de obicei, acesta se desfășura — durînd cîteodată două săptămîni — în mari clădiri circulare, dansatorii purtînd splendide costume și podoabe de pene colorate.

Adolescenții primeau o educație foarte riguroasă, condusă de asociații ezoterice, la care afilierea e acceptată cu mare greutate; ele au perpetuat tradițiile religioase, folclorul, ceremoniile rituale. Învățăceilor li se deslușeau misterele relațiilor oamenilor cu supranaturalul. În California Centrală, mai multe asemenea societăți de inițiați, *Cultul lui Kuksu* (după numele unei zeități locale), își asumaseră răspunderea educării tinerilor care trebuiau să devină buni vînători, o alta îi deprindea cu folosirea plantelor medicinale, alta cu supraviețuirea în deșert. Scopul societăților Kuksu era să obțină bunăvoința puterilor supranaturale; de fapt, să-l învețe pe discipol cum să profite de darurile neștiute ale naturii și să se ferească de amenințările ei. Ceremoniile închinat lui Kuksu aveau loc iarna: participau dansatori purtînd măști ale diverselor zeități — cel care îl reprezenta pe Kuksu se împodobeau cu o coroană de pene colorate cu un diametru de un metru și jumătate. Ritualul dura zile în șir: șamanii cîntau și făceau mici scamatorii, prefăcîndu-se că înghit vipere sau tăciuni aprinși.

Influențe venite de pe valea inferioară a Columbiei au determinat apariția — mai ales la triburile Yurok, Hurok și Hupa — așa-numitului „dans al căprioarei“, simbolizînd renașterea lumii primăvara, în care participanții purtau obiectele cele mai de preț din avutul lor: veșminte din blană de capră neagră, cochilii de formă neobișnuită îmbrăcate în aramă, pene de păsări rare (mai ales de ciocănitoare cu moț roșu, trăind în pădurile Sierrei Nevada), clopoței din os de delfin. Cei din tribul Chumash de pe coasta Pacificului, în apropiere de locul unde se află azi Santa Barbara, sculptau în piatră efigii de păsări și de pești; ei au fost

singurii indieni nord-americani care au construit bărci nu din trunchiuri scobite, ci din bucăți plate de lemn, un fel de scînduri mai groase, obținute prin despicarea în lung a copacului. Venerau condorul, ceea ce ar putea însemna că au fost influențați și ei, la o distanță de aproape 1 500 de kilometri, de cultura Nord-Vestului. În sud, la tribul Luiseños, „pictura pe pămînt“ (cu vopsele vegetale), asociată cu ritualuri inițiatice aduce aminte de „pictura cu nisip“ a indienilor Navajo.

Triburile californiene păstrează unul dintre cele mai bogate repertorii folclorice din întreaga Americă de Nord: povești, mituri, cîntece, majoritatea fără vreo funcție rituală, însoțite de dansuri și de jocuri. Unele cîntece — acompaniate de instrumente de suflat, de coarde (un fel de drimbă), de percuție (tobele uriașe sînt așezate deasupra unor gropi care le sporesc sonoritatea) — colportează anecdote, întîmplări cu haz, mici pilde morale sau manifestări ale puterilor naturii.

După invazia albilor din 1849, mulți indieni s-au retras în munți. Triburi întregi au dispărut. În 1911, ultimul indian care evitase contactul cu noii cuceritori s-a supus puterii lor: era un membru al tribului Yana de pe pîrînișul Muntelui Lassen, la est de Sacramento, și îl chema Ishi. Impresionanta poveste a acestui supraviețuitor al unei populații de 2 sau 3 000 de oameni, masacrată prin 1862—67, poveste care a inspirat o întreagă literatură (și un film ce se abate, însă, de la adevărul istoric) e simbolică: descoperind cu sinceră curiozitate lumea care ar fi vrut să-l adopteze, Ishi nu a rezistat noilor împrejurări de viață, atît de diferită de cele cu care trăise în armonie deplină pînă atunci.

La 15 martie 1916, s-a stins cel din urmă indian al civilizației neolitice¹⁷.

- 1 Vezi Jesse D. Jennings, Edward Norbeck, "Great Basin Prehistory : A Review", *American Antiquity*, vol. XXI, nr. 1, 1955, pp. 1—11.
- 2 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p.126.
- 3 Walter W. Taylor, "Archaeology and Language in Western North America", *American Antiquity*, vol. XXVII, nr.1,1961,pp.75—76.
- 4 Luther S. Cressman, "Cultural Sequences at The Dalles, Oregon" *Transactions of the American Philosophical Society*, vol. L, pt. 10, 1960, pp. 6—11.
- 5 Roland Wells Robbins, Evan Jones, *Hidden America*, New York, 1959, p. 164.
- 6 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 133.
- 7 Jesse D. Jennings, Edward Norbeck, *op. cit.*, p. 17.
- 8 B. R. Butler, *The Old Cordilleran Culture in the Pacific Northwest*, Pocatello, 1961, p. 37.
- 9 Viola E. Garfield, Linn A. Forrest *The Wolf and the Raven*, Seattle, 1943, p. 219.
- 10 F. Symington, *The Canadian Indian*, Toronto, 1969, p. 117.
- 11 Vezi William D. Strong, *Aboriginal Society in Southern California*, Berkeley, 1929, p. 16.
- 12 Angie Debo, *A History of the Indians of the United States*, Norman, 1984, p. 159.
- 13 C. W. Ceram, *op. cit.*, p. 294.
- 14 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 138.
- 15 Vezi Robert F. Heizer, M. A. Whipple, *The California Indians*, Berkeley, Los Angeles, 1951, p. 61.
- 16 La Muzeul Universității din Berkeley, se poate vedea un coș Pomo cu un diametru de doi milimetri. Se înțelege, însă, aceasta nu e singura piesă de asemenea dimensiuni lucrate de indieni Pomo.
- 17 Cea mai vrednică de încredere dintre cărțile despre Ishi e *Ishi in the Two Worlds*, Los Angeles, 1965, de Theodora Kroeber, soția marelui antropolog care a încercat — zadarnic — să-l salveze pe ultimul indian ce venea direct din epoca de piatră.

De-a lungul țărmului Pacificului, de la vărsarea în ocean a Columbiei la hotarul dintre statele Oregon și Washington, pînă în sud-estul Alaskăi, se întinde regiunea căreia i se spune, de două sute de ani, Coasta de Nord-Vest. Numele, se cuvine să observăm, e impropriu, pentru că se referă numai la geografia Statelor Unite continentale, pe cînd o mare întindere a zonei e cuprinsă de o provincie canadiană, Columbia Britanică, și de Alaska, unde, evident, oceanul nu se află spre nord-vest.

Dar încercările de a pune lucrurile la locul lor nu au dat rezultat : propunerea de a se introduce numele de *Regiunea Totempolară*¹, de pildă, a fost ignorată aproape de toată lumea. Vechea denumire și-a cîștigat de mult, pe drept sau pe nedrept, adeziunea antropologilor, a istoricilor și chiar a geografilor, așa încît, cu greu ar mai putea fi schimbată.

Nici asupra limitelor între care se întinde această zonă nu s-a ajuns la un consens : unii specialiști consideră că extremitatea ei nordică e Golful Prințului Edward (pe malul căruia se află orașul Anchorage), iar cea sudică pe paralela 40°, în California de Nord-Vest². Părerile lor se întemeiază pe caracteristicile culturale comune ce se regăsesc la triburile nord-californiene și la cele din nord-vestul extrem

al Statelor Unite, sud-estul Canadei (pe țărmul provinciei Canada Britanică) și sudul Alaskăi. Pentru alții³, aceasta nu reprezintă decît o difuziune a influențelor.

Nici criteriul unității lingvistice⁴ nu a condus la rezultate convingătoare: e adevărat că majoritatea triburilor din aceste părți ale continentului vorbesc limbi care fac parte doar din două familii principale — Na-Dene și Mosan —, dar aria lor de răspîndire nu coincide cu aceea a tipurilor specifice de cultură⁵. Realitatea e, că de-a lungul vremurilor, pe țărmurile împădurite, învăluite în cețuri, s-a constituit o civilizație profund caracteristică pe care orice încercare de a o compara cu aceea din alte părți ale teritoriului nord-american eșuează. O civilizație viguroasă a unor oameni înzestrați cu o conștiință puternică a identității culturale, cu o remarcabilă abilitate de a rezolva complicate probleme ale tehnicii construcției și cu un rafinat simț artistic.

Într-un teritoriu a cărui lungime este de peste 1600 de kilometri, pe o fișie nicăieri mai lată de 150 de kilometri, sînt numeroase așezări în care se păstrează o neabătută minerie a obîrșiei tribale, dar și — ceea ce se întîmplă rar la indienii Americii de Nord — a apartenenței lor la cultura întregii zone. Țărmul e săpat de fiorduri adînci, de golfuri și brațe de mare în care pot intra, pe distanțe de zeci de kilometri, vasele flotelor maritime; foarte aproape, se ridică munți înalți — unii de peste 4000 de metri —, ghețari și vulcani a căror liniște înșelătoare e întreruptă adesea de erupții pustiitoare. Sute de insule urcă din ape, adăpostind coasta continentului de furtunile ce lovesc, nu o dată, regiunile aflate mai spre sud. Ținutul e atît de accidentat, încît indienii nu îl pot străbate decît de-a lungul cursurilor de apă, întrerupte de nenumărate cascade, ceea ce face ca unitatea culturii tradiționale a regiunii să reprezinte un fenomen încă și mai vrednic de luare-aminte: pe un

teritoriu a cărui suprafață e aproape egală cu aceea a țării noastre, au trăit mii de ani cîteva zeci de mii de indieni care nu se puteau întîlni decît la capătul unor anevoioase drumuri de apă.

Păduri de brad, molid, cedru roșu și galben, arin, plop, salcie le-au pus la îndemînă triburilor de aici materia primă pentru clădirile mari, pentru bărcile și, mai ales, pentru totemurile care le-au făcut celebre în întregul continent. Arheologia a întîmpinat și aici mari dificultăți, nu numai pentru că terenul e greu accesibil, ci și fiindcă vechii locuitori ai Nord-Vestului nu cunoșteau olăria și foloseau lemnul și alte materiale perisabile; s-au găsit foarte rar rămășițe ale unor unelte de piatră (și acestea aduse, probabil, din alte ținuturi). Există, totuși, mărturii ale unei perioade numite a „vînătorii din regiunea de coastă“, datată în jurul lui 6000 î.e.n. Se pare că unele grupuri de vînători au trecut munții prin pasurile înalte și anevoioase, venind dinspre sud. Cîteva vîrfuri de săgeți din piatră cioplită, de tipul Clovis, au fost găsite în diferite puncte ale vastului teritoriu: s-ar putea ca ele să fi rămas de pe urma unei expediții a unui grup de vînători care, după aceea să se fi întors de-a lungul Columbiei, spre podișurile de dincolo de Munții Cascadei. E greu, altminteri, să se explice, dacă acești vînători de acum 8 000 de ani au rămas în apropierea Coastei, așa cum cred unii⁶, de ce nu s-au mai aflat alte semne ale existenței lor aici?

Pentru că o perioadă de cinci milenii, pînă pe la 1000 î.e.n., nu e ilustrată, pînă în prezent, de absolut nici o descoperire arheologică. Sînt temeieri să se creadă că obiectele datate în jurul acestui an aparțin unei civilizații a pescuitului: pămîntul, s-a spus, nu era folosit decît pentru că i se luau pietrele din care se ciopleau vîrfurile de harpoane. S-a sugerat că s-ar fi produs o influență venită din nordul îndepărtat, din regiunile locuite de eschimoși⁷.

Mai de curînd, s-a avansat ipoteza că această influență ar fi fost adusă direct din Asia și că ar fi ajuns la eschimoși de la locuitorii din Nord-Vest⁸. S-a mai formulat o teorie potrivit căreia vînătorii originari din Platoul Columbiei și-ar fi modificat treptat felul de viață, în contact cu populațiile de pe Coasta Pacificului care, între timp, fuseseră influențate de cultura eschimoșilor și de aceea a Siberiei Orientale⁹.

Lévi-Strauss se declara de acord cu cei care semnalaseră analogiile artei Coastei de Nord-Vest cu aceea a Chinei arhaice. Citindu-l pe Leonhard Adam¹⁰, el observa că „aceste analogii rezidă nu atît în aspectul exterior al obiectelor, cît în principiile fundamentale ce pot fi desprinse din analiza celor două arte“¹¹. În același timp, constata că arta chineză arhaică și cea de pe Coasta de Nord-Vest prezintă asemănări și cu arta maori din Noua Zeelandă¹². Comparație îndreptățită, „chiar dacă a fost adusă de o mie de ori dovada că maori nu au putut transporta armele și ornamentele lor pe coasta Pacificului“¹³. Dacă istoria „răspunde nu la întrebarea privind posibilele raporturi între culturi“, nu e oare legitim să se caute în psihologie și în analiza structurală a formelor explicația „unor recurențe simultane, cu o frecvență și o coeziune care nu pot rezulta din simplul joc al probabilităților“¹⁴?

Exagerarea importanței influențelor, părăind de multe ori că explică totul, nu explică, de obicei, decît foarte puțin. Poate că elementele comune semnalate în cultura Siberiei și aceea a Nord-Vestului Statelor Unite pot fi puse, totuși, pe seama unor paralelisme ce provin din dezvoltări similare ale conștiinței artistice. Problema sursei, a direcției, a specificului influențelor e mult mai complexă decît o relevă eventualele analogii ale formei. Dar, se înțelege, înriuririle nu pot fi, în nici un caz, excluse din procesul devenirii expresiei culturale.

În orice caz, nu încapă îndoială că economia întemeiată pe pescuit, la care se adăugau vânătoarea și culesul, a caracterizat Nord-Vestul în ultimii 2 000 de ani, și că de 700 de ani încoace influențe receptate probabil din nord și din interiorul continentului au creat o sinteză culturală specifică, de o unitate surprinzătoare pentru o zonă în care legăturile dintre micile grupuri risipite departe unul de altul se păstrau cu atîta greutate.

Indienii de aici au avut întotdeauna un foarte pronunțat simț al proprietății: erau foarte mîndri de tot ceea ce era al lor — velințe, coșuri, canoe-uri, cutii bogat ornamentate, piei împodobite cu picturi, cu fireturi și ciucuri, scuturi și arme decorate cu însemne heraldice, chiar și unele lucruri pe care nu le aveau alții, de pildă un nume frumos, un cîntec pe care nimeni altcineva nu îl putea cînta, un spirit protector mai puternic decît ale celorlalți.

Un obicei inexistent la alți indieni era așa-numitul *potlatch*, a cărui origine lasă a se înțelege că tribul Nootka de pe coasta de vest a insulei Vancouver — în limba căruia *patshatl* înseamnă „a dărui“¹⁵ a fost cel care a creat tradiția: la celebrarea unui eveniment important (căsătorie, desemnarea unui moștenitor sau cînd cineva se hotăra să se spele de o umilință îndurată cîndva) se dădea un ospăț în timpul căruia gazda își demonstra bogăția sau înalta poziție socială dăruindu-și toate bunurile sau distrugîndu-le în fața oaspeților. Își ucidea sau își elibera sclavii, spărgea sau azvîrlea plăci de aramă, își împărțea celor de față velințele cele mai scumpe, dădea foc proviziilor și chiar casei. Cu cît își distrugea mai multe avuții, cu atît era mai mare prestigiul său și al clanului. În tot timpul ceremoniei, amfitrionul își cînta măreția și își insulta adversarii; aceștia trebuiau să îndure umilința dar, cînd ei înșiși chemau oaspeți la un *potlatch*, aveau dreptul să se răzbune, aruncînd

du-i batjocuri celui care îi disprețuise cîndva și, mai ales, înjosindu-l prin valoarea obiectelor distruse.

Evident, un european nu putea înțelege atitudinea celor care iroseau astfel bunurile agonisite cu trudă ; de altminteri, cînd misionarii au pornit lupta împotriva „păgînismului“ din Nord-Vest, unul dintre principalele lor obiective a fost interzicerea tuturor acestor ceremonii sălbătice. În Canada, ele au fost declarate ilegale în 1884 ¹⁶. Se ignorau trăsăturile specifice ale unui *potlatch*, asupra cărora va atrage atenția unul dintre cei mai de seamă antropologi care au studiat triburile ținutului, Franz Boas. Aflîndu-se în 1897 în vestul Canadei, el nota : „Sistemul economic al indienilor din Columbia Britanică și Alaska se bazează pe relațiile de credit la fel de mult ca și cele ale oamenilor civilizați. În tot ceea ce întreprinde, indianul contează pe ajutorul prietenilor și promite să le plătească mai tîrziu. Dacă ajutorul constă în lucruri de valoare — valoarea e măsurată de indieni în velințe, așa cum noi o măsurăm în bani —, promite să plătească cu dobîndă. Indienii nu cunosc scrisul și, de aceea, pentru a da deplină securitate tranzacției, o fac publică... Trebuie să se înțeleagă clar că un indian care își invită toți prietenii și vecinii la un mare *potlath* și, aparent, irosește tot ce a acumulat de-a lungul multor ani de trudă are în minte două lucruri pe care nu se poate să nu le recunoaștem ca fiind înțelepte și vrednice de laudă. Primul e *plata datoriilor* ; ea se face în public și e însoțită de o ceremonie, astfel încît să se întipărească în memoria tuturor. Al doilea e să *investească* tot ce a obținut prin muncă, scopul fiind realizarea unor beneficii importante pentru el și pentru copiii lui. Darurile — deci și *potlatch-ul* — erau primite ca niște împrumuturi care urmau să fie folosite în diferite întreprinderi ; dar, după trecerea cîtorva ani, ele trebuiau plătite cu dobîndă celui care le dăduse sau moștenitorilor lui. Așa încît *pot-*

latch-ul a ajuns să fie considerat de indieni ca un mijloc de a asigura bună-starea copiilor lor, în cazul în care ei ar fi rămas orfani de mici : era, s-ar putea spune, asigurarea lui pe viață... Cruzimea ceremoniei nu există decît în imaginația celor care o cunosc numai din descrierile exagerate ale călătorilor. În vremurile vechi, ea era o ceremonie de război : prizonierii erau uciși și chiar devorați. Dar, o dată cu pătrunderea civilizației, ororile au dispărut... Ceremonia nu mai e azi nici mai mult, nici mai puțin decît un moment de amuzament general, așteptat cu multă plăcere de tineri și bătrîni. Dar i-a rămas destul din caracterul ei sacru pentru a-i dat indianului în timpul celebrării ei, un aspect al demnității pe care a pierdut-o în alte împrejurări ale vieții“¹⁷.

Războaiele între clanuri izbucneau des ; războinicii purtau coifuri și armuri de lemn, luptau cu măciuci, cu arcuri și săgeți, pumnale și sulite. Cei mai temuți luptători erau cei din triburile Tlingit din Alaska ; răgazul dintre războaie era foarte scurt și povestirile tribului vorbesc despre oamenii extenuați de atîtea bătălii cu celelalte clanuri. Odată, războiul s-a prelungit prea mult și locuitorii celor două sate inamice nu au avut cînd să strîngă hrana pentru iarnă. Vremea se făcea din ce în ce mai friguroasă și cu toții se temeau că nu vor mai avea cum să scape de foamete. Căpetenia unuia dintre sate a ieșit atunci în fața oștenilor săi și a strigat spre dușman : „Mă cunoașteți, îmi știți bine rangul. Sînt căpetenia. Luați-mă, faceți pace și duceți-vă să adunați bucatele“. După o clipă de șovăire, ceilalți i-au primit propunerea, l-au ucis și toată lumea a plecat în grabă la treburile obișnuite¹⁸.

Unul dintre scopurile principale ale expedițiilor războinice era capturarea sclavilor ; în multe sate, sclavii reprezentau aproape o treime din populație. Expedițiile de acest fel, dar

și cele care aveau scopuri comerciale (sau drumurile la triburile înrudite și prietene), se făceau pe apă. Indienii din Nord-Vest erau cei mai pricepuți constructori de canoe din întregul continent; de dimensiuni și cu decorații diverse, ambarcațiunile acestea atingeau uneori 20 de metri în lungime și erau folosite la vînatul balenelor și la lungi călătorii pe ocean. Într-un trunchi de copac, scobit cu barda, se ciopleau simboluri ale zeităților protectoare sau, cîteodată, întregi povești mitologice. Triburile Nootka (din insula Vancouver) și Makah (din extremitatea de nord-vest a Peninsulei Olimpice) erau iscusiți vînători de balene; majoritatea celorlalte triburi nu se depărtau prea mult de țarm și făceau mai rar călătorii lungi pe mare.

Animalele reprezentate în sculpturile de pe canoe erau vulturul, castorul, corbul, ursul și balena, întrupările principalelor duhuri protectoare din mitologia populațiilor din Nord-Vest. (Uneori duhurile erau potrivnice și atunci șamanii le certau, le amenințau, chemau asupra lor răzbunarea altor duhuri și le sileau astfel să se întoarcă la sentimente mai bune față de oameni). De altminteri, religia triburilor din această regiune era foarte complicată, fiecare așezare introducînd cîteva elemente de ritual și chiar propriile reprezentări ale zeităților. În afară de aceasta, numeroase societăți secrete adăugau detalii ale practicării ceremoniilor religioase; la cele mai multe participau dansatori care purtau măști simbolice.

Măștile, sculptate amănunțit, bogat ornamentate, erau una dintre expresiile cele mai specifice ale unei arte de o extraordinară fantezie și vigoare. Simbolurile erau interpretări — uneori foarte greu de recunoscut, din pricina stilizărilor hieratice, bazate pe modificări ale simetriei și perspectivei — ce porneau de la înfățișări ale animalelor care trăiau în preajma așezărilor indiene: ca și în sculptura bărcilor, predominau castorul, ursul, corbul,

Cultura Coastei de Nord-Vest

Motiv reprezentînd un urs
Tribul Haida ; sec. XIX ; M.A.I.

vulturul, balena, adăugîndu-li-se o făptură mitică — pasărea-furtunii. Probabil că primii ciopitori în lemn au fost cei din triburile de pe coastă. La populațiile Kwakiutl, din Columbia Britanică, și Haida, din arhipelagul Regina Charlotte, meșterii — lucrînd de multe ori nu numai cu lemn, ci și cu cochilii și piatră — ciopleau, în afară de măști, cutii ample ornate, pălării și obiecte de folosință zilnică. (Triburile Tsimshian, din Columbia Britanică, și Tlingit țeseau și velințe din fibrele scoarței de cedru galben și din păr de capră de munte). Toți știau să împletească pălării și coșuri de paie, să ridice case de formă rectangulară, construite din lemn; trunchiurile de copac erau despicate în bucăți groase de cîțiva centimetri, clădirile fiind apoi împodobite cu stîlpi; pe ușorii ușilor și pe pereți (casele aveau întotdeauna și frontoane largi) erau pictate emblema proprietarului și spiritele protectoare, laolaltă cu strămoșii clanului.

După ce negustorii albi s-au ivit în regiune și le-au vândut indienilor unelte de metal, repertoriul figurilor reprezentate s-a îmbogățit considerabil și arta sculpturii a atins un nivel incomparabil cu aceea din orice altă regiune a Statelor Unite și a Canadei. Îndeosebi după mijlocul secolului trecut, localnicii au început să așeze în fața caselor totemuri monumentale — care nu aveau, s-a dovedit ¹⁹, semnificație religioasă, ci erau semne ale prestigiului, purtând emblema sau povești despre faptele pline de măreție (adevărata sau imaginare) ale stăpînului casei.

Originea stilului totemic nu e elucidată; unii specialiști au susținut că el a apărut după venirea europenilor ²⁰, alții că e o creație a epocilor mai vechi ²¹. Controversa provine dintr-un paradox pe care l-au observat toți cercetătorii: nici un totem din ciți au fost studiați în ultimul secol (și cercetările au luat în considerație cîteva sute de piese de acest fel) nu era mai vechi de mijlocul secolului al XIX-lea, dar stilul sculpturilor indică o etapă foarte îndepărtată a civilizației din Nord-Vest. Totuși, în relatarea celei de-a treia călătorii a căpitanului Cook, publicată la Londra în 1784, apărea schița unor stilpi sculptați din interiorul unei case a tribului Nootka. Călătorii europeni de la sfîrșitul secolului al XVII-lea s-au referit de mai multe ori la sculpturile indienilor, totemuri, stilpi, plăci funerare; satele unde ele au fost semnalate sînt cuprinse într-o regiune a cărei lungime e de aproape 1500 de kilometri. Dacă se presupune că tribul Haida (unde și astăzi se pot vedea totemuri monumentale, lucrate cu o impresionantă știință a creării unui ansamblu precis articulat) e cel de la care a iradiat această artă, e greu de crezut că ea s-a putut răspîndi pînă la peste 700 kilometri spre nord și spre sud într-un răstimp atît de scurt care trecuse de la venirea europenilor. Pentru că Alaska, descoperită de ruși în 1741, nu a fost colonizată

de europeni înainte de 1799, când s-a întemeiat prima așezare, la Sitka; Nootka, pe insula Vancouver, a fost ocupată de spaniolii veniți din Mexic în 1790. O întreagă generație de după 1800 — cu excepția celor de la Sitka și Nootka — nu a avut alte contacte cu europenii decât cu negustorii veniți aici pe mare, de-a lungul țărmului; puțini dintre acești negustori au avut prilejul să vadă satele de iarnă ale indienilor, așa încît aculturația a fost cu totul neînsemnată. Cu toate că se menționează unele întâmplări izolate, cum ar fi aceea a unor marinari veniți în 1794 într-un sat al triburilor Haida, unde au cioplit și au ridicat mai multe totemuri pentru a se integra în viața comunității indiene și a înlesni schimburile comerciale cu ea²².

Multe totemuri care se pot vedea azi în satele Nord-Vestului par a fi foarte vechi: roase de putregai, acoperite de licheni care fac, nu o dată, ca detaliile sculpturii și, în orice caz, ale picturii să fie foarte greu de observat. Impresia e accentuată de faptul că adesea satul însuși a fost părăsit și silueta stîlpului se proiectează pe fundalul caselor dărăpănate și nelocuite de multă vreme. Ești, de aceea, uimit cînd afli că stîlpul totemic a fost înălțat, de pildă la Tulalip, foarte aproape de Seattle, în anii '30 ai secolului nostru. Indienii nu repara niciodată totemurile, pentru că numai ridicarea unui stîlp nou adăuga un spor de prestigiu personalității celui care suporta cheltuielile sculptării și instalării lui.

Ceea ce e cunoscut sub un singur nume, acela de *totem*, desemnează, de fapt, mai multe tipuri de monumente sculptate în lemn: stîlpul casei (sau un stîlp fals de casă), stîlpul funerar, monumentul memorial, portalul heraldic, stîlpul de *potlatch*, stîlpul zeflemisirii. Aceasta pare să fie ordinea în care s-au dezvoltat monumentele totemice²³.

Despre stîlpul de casă vorbesc și cei dintîi călători prin ținuturile Nord-Vestului, acesta

regăsindu-se, încă din acea vreme, în întreaga zonă. Tribul Haida înălța patru stâlpi de cedru roșu pentru a susține căpriorii clădirilor unde aveau loc ceremoniile și sfaturile obștei; sculpturile ilustrau povestiri mitologice și, cîteodată, o asemenea povestire era atît de amplă, încît trecea de la un stîlp la altul, acoperindu-i cu figuri stranii pe toți patru. Și alte sate au imitat stilul Haida, însă, pe măsură ce se îndepărta spre nord sau spre sud, totelul era mai puțin ornamentat. În așezările Tlingit, stîlpii de sprijin nu erau sculptați, dar alți stâlpi, cu funcție pur decorativă, erau fixați deasupra celor folosiți în construcție. În teritoriul Tlingit nu creștea cedrul roșu, astfel încît, după ce casa era clădită din materialele disponibile în această zonă, se aduceau stîlpii (ciopliți uneori de meșteri din regiuni mai apropiate de așezările Haida) și se așezau de-a lungul celorlalți. Avantajul unei asemenea practici era că piesele acestea costisitoare puteau fi mutate la noile locuințe, după ce era părăsită cea veche; astăzi, obiceiul e mult mai răspîndit decît cu cîteva decenii în urmă și s-a introdus și la triburi din familia Haida, care nu l-ar fi acceptat odinioară²⁴.

Documentele foarte vechi vorbesc despre tradiția crudă a aruncării trupurilor unor sclavi uciși în groapa în care urma să fie fixat stîlpul; dar, în cursul lucrărilor de restaurare întreprinse în anii '30 de Serviciul Forestier al Statelor Unite, nu s-au găsit oseminte omenești sub nici unul din stîlpii care au fost dezgropați și restaurați²⁵, ceea ce dovedește că, dacă un asemenea obicei a existat, aceasta s-a întimplat cu mult timp în urmă, într-o perioadă anterioară mijlocului de secol al XIX-lea.

Dat fiind că stâlpi din această categorie erau instalați în interiorul caselor și că urmau să fie mutați periodic în locuințe noi, ei sînt astăzi cele mai vechi exemple ale acestei arte.

229 Apărați de climatul umed al ținutului, repa-

rați și repictați adesea, ei au rezistat în satele în care totemurile din exterior, câteodată mai noi, au căzut pradă putregaiului. La Alert Bay, în nordul insulei Vancouver, pe teritoriul tribului Kwakiutl, „Casa Balenei“, o clădire lungă de 15 metri, construită în anii '50, e împodobită cu patru stâlpi falși, împodobiți cu reprezentări ale balenei și ale ursului grizzly și datînd din jurul lui 1880. Din nefericire multe totemuri au fost distruse în timpul cîte unui *potlatch*, cînd desfigurarea stîlpilor era socotită a fi un gest cu adevărat vrednic de o căpetenie bogată și puternică.

Louis Shotridge, un etnolog din tribul Chilkat, scria în 1913 într-o publicație științifică din Pennsylvania: „O dată cu introducerea uneltelor de oțel și de fier la triburile de pe Coasta de Nord-Vest, totemurile au devenit numeroase. Puteau fi văzute în șiruri lungi în fața caselor din satele dinspre extremitatea sudică a regiunii. Dar, înainte de a se fi folosit uneltele moderne, se spune că erau rare, nu numai din cauza dificultății cu care se lucra (uneltele erau din piatră și din lemn), dar dorința de a da fiecăruia o înfățișare distinctă, fără introducerea unor imitații, era un motiv al rarității lor. Am auzit adesea că primele totemuri erau instalate în interiorul caselor, avînd funcția de sprijinire a grinzilor acoperișului. Sculpturile și picturile reprezentau de obicei emblemele familiei. Acești stâlpi erau priviți cu același respect cu care națiunile moderne își privesc drapelul. Chiar și după ce indienii Chilkat și-au procurat unelte mai bune, nu și-au umplut satele cu stâlpi înalți, așa cum au făcut alte triburi, în primul rînd pentru că țineau să nu modifice ideea originală. Figurele care se văd pe un totem sînt principalele subiecte tratînd istoria familiei. Aceste tradiții pot vorbi despre ascensiunea socială a familiei și isprăvile eroice ale unuia dintre membrii ei. Din aceste istorisiri lua naștere mîndria clanului“²⁶.

Stîlpul mortuar a fost observat pentru întâia dată de exploratorii ținutului Tlingit; el nu era sculptat, dar uneori era împodobit cu picturi. În vîrfurile lui se afla o cutie conținînd cenușa mortului. Mai tîrziu, în locul cutiei a fost pusă o figură cioplită în lemn, cenușa așezîndu-se în cavități scobite pe spatele stîlpului. Acesta e tipul care se găsește cel mai frecvent în Alaska; etapa următoare a evoluției lui a fost sculptarea unei întregi povestiri, ca la stîlpul heraldic. După venirea misionarilor, el a dispărut, incinerarea fiind interzisă de dogma creștină.

Stîlpii memoriali îndeplineau diverse funcții. În ținuturile Tlingit, ei puteau celebra un *potlatch*, imitînd, într-un asemenea caz, stilul sculpturilor Haida; după ce totemurile funerare au fost interzise, ei au început să ia forma pietrelor tombale introduse de europeni, dar, de obicei, erau așezați la o oarecare distanță de mormînt. Nu erau ridicați neapărat în amintirea morților, ci și întru cinstirea celor vii. Moștenitorul căpeteniei unui trib avea obligația ca, în răstimpul unui an de la moartea predecesorului său, să ridice un stîlp totemic, cinstindu-i memoria.

Călătorii europeni au consemnat prima dată un totem heraldic (sau „stîlp al familiei“) în 1790, în insulele Regina Charlotte. Era așezat în mijlocul peretelui unei case: o deschidere circulară, lîngă baza clădirii, sluzea drept ușa a casei ²⁷. La început, stîlpul heraldic era scund și larg; pe măsura trecerii timpului, rivalitățile dintre familii au devenit tot mai accentuate iar stîlpul a căpătat dimensiuni monumentale, a fost sculptat și pictat, astfel încît să dovedească puterea și prestigiul proprietarului. Figurile reprezentate proiectau un fel de istorie fantastică a înaintașilor; triburile învecinate — Tsimshian, Tlingit, Bella Bella și Kwakiutl — vor prelua destul de curînd modelul creat de Haida.

Stîlpul de *potlatch* e tot o creație a triburilor Haida ; el reprezintă o dezvoltare specifică mai recentă (probabil nu mai veche de începutul secolului trecut) a stîlpului totemic. Rezultat al acumulării unor avuții mai mari decît în trecut în mîinile unor indieni care nu aparțineau aristocrației tribale (unii cercetători vorbesc chiar de o „burghezie“²⁸ indiană), al introducerii uneltelor de oțel, el e reflexul unei tendințe foarte clare de afirmare a noului statut social prin intermediul ceremoniilor *potlatch*. Stîlpii meniți să celebreze aceste evenimente erau ridicați departe de clădiri, ceea ce le sublinia lipsa oricărei funcționalități ; bogat ornamentați cu sculpturi colorate, ei atingeau de multe ori înălțimea de 20—25 de metri. „Între 1850 și 1880, Haida, Tsimshian și Tlingit au încercat să se întreacă în ridicarea acestor splendide monumente. Odinioară embleme ale unei nobilimi vechi și pline de distincție, ele etalau acum pretutindeni puterea noilor îmbogățiți“²⁹. Influența a pătruns și pe continent, într-o zonă largă de aproape 300 de kilometri ; în Columbia Britanică, pe valea râului Skeena, stîlpii de *potlatch* erau încă înălțați și după 1900. Indienii Kwakiutl de pe țărmul Golfului Alert, în nordul insulei Vancouver, au deprins meșteșugul sculpturii de *potlatch* abia după 1890 ; dar au fost ultimii care au renunțat la el, cu puțin înaintea celui de-al doilea război mondial.

La populațiile Haida, monumentul avea în vîrf un personaj căruia europenii îi spuneau „sentinelă“, pentru că era reprezentat purtînd un fel de cască (uneori, „sentinelele“ aveau două sau trei „căști“) ; în realitate, „casca“ era pălăria șefului de trib : numai cele mai bogate căpetenii își îngăduiau să poarte trei asemenea pălării suprapuse. Dedesubt, era înfățișată căpetenia care organizase *potlatch*-ul și plătise pentru sculptarea totemului. Urma un mit vorbind despre căpetenie sau despre familia lui și, lângă baza stîlpului, reprezentarea so-

ției sale : pe toți stîlpii de acest fel din satele Haida (și, apoi, și din acelea unde pătrunsese influența lor), ordinea sculpturilor era aceeași.

Stîlpul zeflemisirii (sau, cîteodată, termenul indian e tradus prin „stîlpul rușinii“) avea drept scop, de cele mai multe ori, să oblige ce cineva de rang înalt să-și recunoască o obligație față de cel care ridica totemul. Cercetătorii au ajuns la concluzia că oamenii albi erau mult mai des zeflemisiți decît căpeteniile indiene³⁰ ; oricum, cînd un european apărea pe un stîlp, devenea obiect al disprețului³¹. Se spune, de asemenea, că meșterii Haida reprezentau un personaj cu capul în jos și cu picioarele în sus, tot pentru a-și exprima disprețul față de el. O practică obișnuită la Haida era, ori de cîte ori cineva nu-și plătea o datorie „să-l pună pe velință“ ; creditorul purta o capă largă pe care era reprezentat chipul debitorului și acesta nu putea scăpa de rușine decît „răscumpărînd“ velința, adică plătindu-și datoria (de cele mai multe ori, se înțelege, cu dobîndă).

Un exemplu adesea menționat de istoricii artei Nord-Vestului e acela al unui stîlp ridicat de indienii Tlingit (și reconstituit de cîrînd pe insula Wrangell). El constă din două birne în forma unui T, pe brațul orizontal fiind sculptate trei broaște imense. Se spune că ele reprezintă trei femei din clanul Kiksadi (al cărui simbol e broasca), vinovate de a se fi măritat cu trei sclavi ai căpeteniei Shakes. După un timp, Shakes a trimis căpeteniei Kiksadi vorbă să plătească pentru cheltuielile pe care le făcuse, ținîndu-le în casă pe cele trei femei. Căpetenia clanului Kiksadi a respins cererea, motivînd că, de vreme ce femeile se dezonoraseră prin fapta lor și își pierduseră dreptul de a mai rămîne în clan, el nu mai era dator să le întrețină. Shakes nu gîndea la fel și, ca urmare, s-a hotărît să recurgă la procedeul care nu dăduse niciodată greș cînd fusese vorba să-i silcească pe răii platnici să-și plătească datoria : stîlpul zeflemisirii. Nu se

știe care a fost efectul acestei hotărîri, dacă datoria a fost sau nu recunoscută și plătită. Dar, după o jumătate de secol, cînd totemul a fost restaurat și instalat în noul loc, descendenții clanului Kiksadi au protestat cu violență : unii au susținut că obligația a fost de mult respectată, alții că timpul ștersese orice datorie. Cu toții amenințau că vor distruge stîlpul ; în cele din urmă, ei au socotit că împlinirea apartinerea unei istorii prea vechi, așa că totemul a putut fi ridicat și a rămas intact și azi ³².

Se mai vorbește de un totem al zeflemisirii ridicat la Sitka, ridiculizînd un negustor alb care fusese primit cu o mare ceremonie în fratria Corbului și i se dăduseră daruri de preț. Potrivit obiceiului, el ar fi trebuit să răspundă după un timp oarecare, dînd un *potlatch*, prilej cu care să-i răsplătească pe binefăcători. Cînd s-a băgat de seamă că el nu are de gînd să asculte de tradiție, căpetenia tribului a poruncit să se sculpeze un „stîlp al rușinii“ : negustorul era reprezentat în vîrfurile totemului sub chipul unui corb. În lungul stîlpului, erau scobite mai multe găuri în care era înfățișată ciocănitura, „pasărea hoată“, protestînd cu minie împotriva celui care i-a luat locul, dovedindu-se a fi mai hoț decît ea însăși ³³.

Versiunea modernă a stîlpului mortuar, monumentul funerar sculptat în piatră, a înlocuit totemul original în întreaga Alaskă de sud-est și pe coasta Columbiei Britanice. Simbolurile tribale sînt astăzi cioplite în granit sau în marmură ; dar meșteșugarii nu mai erau de data aceasta indieni, ci oameni albi care lucrau în întreprinderile comerciale locale.

După 1820, meșterii Haida au început să ciolescă stîlpi totemici miniaturali din argilit, o rocă moale care avea dezavantajul de a cliva foarte ușor. Modelele erau preluate de la stîlpii de lemn sculptați în *rond-bosse* și transpuse în relief pe lespezile de piatră. Un fenomen ciudat se va produce atunci : cioplitorii în

lemn vor copia, la rîndu-le, sculpturile în piatră, modificînd — în jurul lui 1830—40 — totemurile tradiționale. Stîlpi și lespezi de argilit se mai lucrează și azi; dar bătrînii maeștri (cum era celebrul Charlie Edensaw, ale cărui lucrări pot fi văzute la Muzeul Suquamish din Peninsula Olimpică, în statul Washington) au murit, iar urmașii lor nu le pot sta alături.

S-a crezut multă vreme că figurile sculptate pe stîlpii totemici constituie un simbolism ezoteric ale cărui secrete nu sînt revelate decît inițiaților care, sub jurămint, nu au voie să le transmită altora. Unii au presupus că ele sînt texte într-o scriere pictografică, asemănătoare acelor folosite de mayași, de egipteni sau de chinezi. Așa cum s-a menționat adesea, mitul era considerat *proprietatea* unei familii, a unui clan sau chiar a unui individ și nu putea fi înstrăinat; el era lăsat moștenire ca orice altă valoare. Restricția nu mai funcționează decît rareori, ea a fost aproape uitată în așezările mai mari, unde se produce un anume proces de urbanizare; dar mai sînt unele sate, mai ales în nord, în teritoriile Tlingit, în care călcarea acestei reguli e sancționată cu asprime.

De fapt, totemurile nu ascund nici un înțeles ezoteric; povestirea mitică e un simplu ornament, indiferent de scopul pentru care a fost ridicat stîlpul. „Miturile nu pot fi citite în sensul strict al cuvîntului. S-ar putea spune mai curînd că ele pot fi *recunoscute*, pentru că nu conțin decît un sistem mnemotehnic; elementele acestui sistem, urmărite în succesiunea lor corectă, vor evoca un mit deopotrivă celui care îl știa și celui ce face efortul să-l învețe”³⁴. Aceasta se aplică, firește, numai stîlpilor împodobiți cu o poveste sculptată, și nu toți au această caracteristică. Pe primele totemuri funerare era sculptată o singură figură (plasată uneori în vîrfurile stîlpului neted); ea putea să reprezinte portretul heraldic al celui

mort, simbolul fratriei sau al clanului din care făcuse parte. Dacă o căpetenie avea dreptul la mai multe simboluri de acest fel, cel mai important se sculpta în partea de sus a totemului. Cunosătorii istoriei clanului puteau „*citi stîlpul*“ — cum se spunea în majoritatea triburilor Tlingit, Haida și Kwakiutl —, recitînd poveștile care au condus la crearea fiecărui simbol în parte.

Majoritatea episoadelor sculptate erau preluate din mitologia tribului, croul central fiind Corbul, o zeitate care izbutea să-i păcălească pe ceilalți zei și pe oameni. Alte personaje erau împrumutate din istoria legendară, viteji, căpetenii înțelepte, străbunii tribului, toți fiind creații ale fanteziei, cărora fiecare generație le mai adăuga o trăsătură, făcîndu-le adesea de nerecunoscut. Pe un totem de dimensiuni mai mici — de exemplu, un stîlp din interiorul casei —, povestea putea fi evocată prin reprezentarea unui singur erou, a aceluia care dădea înțeles întregului mit. (Cum s-a văzut, o poveste mai lungă ocupa suprafețele tuturor celor patru stîlpi, trecînd de la unul la altul, într-o ordine știută numai de stăpînul casei; în cazul totemurilor exterioare care erau înălțate simultan, unul lîngă altul, procedul era identic). Pe de altă parte, dacă povestea era scurtă și stîlpul înalt, personajele se puteau repeta sau o altă poveste putea începe din locul în care se termina coalaltă, fără a se indica în vreun fel despărțirea dintre ele.

Diversitatea miturilor e firească, de vreme ce fiecare clan își avea propriul mit tradițional și, mai mult decît atîta, ele puteau reprezenta proprietatea particulară a unui individ. Cele mai multe au fost publicate în excelente ediții îngrijite de cei mai buni folcloriști și etnografi, specializați în cultura Nord-Vestului; altele sînt, însă, păzite cu strășnicie și nu pot fi cunoscute decît prin intermediul sculpturilor de pe totemuri. În cazul în care stîlpii au

fost doborîți de timp, chiar dacă ei au fost cîndva fotografiați, tehnica fotografică de acum aproape un secol nu permite descifrarea poveștii care, astfel, s-a pierdut pentru totdeauna.

E, de asemenea, foarte greu să se facă deosebirea dintre figurile care au un rol în narațiune și cele introduse din motive pur ornamentale. Un alt element care sporește dificultățile e natura dualistă a tuturor făpturilor, așa cum le concepe tradiția indiană. Cîrbul e uneori reprezentat ca om, alteori ca pasăre și nu sînt rare cazurile cînd apare ca ființă jumătate om și jumătate pasăre. Balena e sculptată adesea cu un realism riguros, dar în alte cazuri ea se înfățișează sub forma unui canoe, cel în care ipostaza ei umanizată, croul ce îi poartă numele, străbate întinderile oceanului. *Spiritele* mitologiei Nord-Vestului sînt indicate cîteodată sub forma unor ochi, alteori sub aceea a unor portrete amănunțite.

Menținîndu-și părerea că Leonhard Adam a avut dreptate cînd a insistat asupra analogiilor dintre arta Americii de Nord-Vest și aceea a Chinei arhaice, Lévi-Strauss rezuma la opt procedeele caracteristice celor două arte : „a) stilizare intensă ; b) schematism sau simbolism, care se exprimă prin accentuarea unor trăsături caracteristice sau prin adăugirea unor atribute semnificative (astfel, în arta de pe coasta nord-vestică, castorul este semnalat prin bețișorul pe care îl ține în labe) ; c) reprezentarea printr-o « imagine dedublată » (*split representation*) ; d) dislocarea detaliilor arbitrar de ansamblu ; e) reprezentarea unui individ văzut din față prin două profiluri ; f) simetrie foarte elaborată care folosește adeseori asimetriei de detaliu ; g) transformarea illogică a detaliilor în elemente noi (astfel o labă devine un cioc, un motiv de ochi este folosit pentru a marca o articulație sau invers) ; h) în sfîrșit, reprezentarea mai mult intelectuală decît intuitivă,

scheletul sau organele interne prevalînd asupra reprezentării corpului“³⁵.

Franz Boas a stabilit în amănunt modul de reprezentare a mării majorității a animalelor ce apar în simbolurile sculpturii, ale țesăturilor, ale picturii triburilor de pe Coasta de Nord-Vest³⁶. Cu toate acestea, el a recunoscut că, după mulți ani de studii, unele stilizări îi rămîneau neînțelese și că Charles Edensaw, „cel mai bun sculptor și pictor din tribul Haida“ nu a putut identifica toate semnele pe care Boas i le-a prezentat în 1897, după ce le adunase în îndelungatele și metodicele sale cercetări³⁷.

O trăsătură caracteristică a artei din Nord-Vest e că aproape întotdeauna ea e suprapusă, ca ornament — cu sau fără semnificație simbolică —, pe un obiect cu funcție practică: meșteșugarul indian lucrează mai întâi lingura, mînerul de cuțit, talerul, cutia, vîsla, arma și apoi o decorează, silindu-se să nu lase nici un colțisor neîmpodobit. De aceea, fantezia lui e limitată și dirijată de dimensiunile și de forma obiectului; ceea ce a dus la o ignorare aproape totală a perspectivei și la introducerea altor procedee: *disecția*, rearanjarea părților și deformarea. Cînd sculptează un totem, el e constrîns să dispună figurile pe un trunchi de con foarte alungit. Cînd așază un urs spre vîrfurile stîlpului și dedesubt, să zicem, o broască, aceasta va fi, evident, mai mare decît ursul; dacă ar ține să respecte proporțiile, ar trebui să lase o mare suprafață nedecorată, în jurul broaștei. Dar, încă și mai grav, în felul acesta ar jigni broasca, al cărei simbol e incomparabil mai important decît cel al ursului; arbitrariul dimensiunilor e, astfel, doar aparent, artistul urmînd de fapt o scară ierarhică riguroasă a importanței fiecărei figuri în simbolistica tribului și în desfășurarea narațiunii sculptate pe totem.

Aproape toate obiectele sînt ornamentate cu simbolurile clanului căruia îi aparține proprie-

tarul lor ; artistul e confruntat cu problema adecvării aceleiași figuri la formele și la dimensiunile diferite ale spațiului ce trebuie să fie împodobit : stilizarea implică adoptarea unor contururi circulare cînd e decorată o pălărie, o tobă, un vas sau un taler, rectangulare pentru ornarea unei cutii sau a unui cufăr, alungite pentru o vislă sau un vîrf de lance. Astfel încît unele detalii ale imaginii sînt mult mărite, altele suprimate, pliate sau încovoiate, pînă se ajunge la forma potrivită suportului pe care se aplică ornamentul. Legea decorării cutiilor, velințelor, plăcilor heraldice e simetria și, pentru a o realiza, artistul recurge la disecarea formei. Așa-numiții vulturi sau corbi bicefali nu sînt, de fapt, ființe cu două capete, pentru că folclorul și mitologia locală nu conțin nici un personaj de acest fel ; ei sînt rezultatul unei operații relativ simple : animalul simbolic e despicat de-a lungul șirei spinării și apoi e etalat, desfăcut, cu fața spre privitor.

Dacă elementele componente nu pot fi adaptate spațiului căruia îi este destinat desenul, ele sînt rearanjate în funcție de necesitățile decorativei. Un motiv foarte obișnuit în decorarea velințelor, reprezentînd un rechin, dovedește că animalul a fost întii decapitat, apoi — după despicarea lui și expunerea celor două jumătăți unite de-a lungul pîntecelui — capul a fost așezat în centrul imaginii. Ochii au fost așezați deasupra gurii, pentru că altfel ei nu ar fi putut să fie văzuți, ochii rechinului fiind așezați deasupra capului, iar gura mult dedesubt. După aceea, un nas a fost plasat între ochi și gură, iar botul a devenit un fel de frunte înaltă deasupra unui chip aproape omenesc. Nările s-au transformat în simple ornamente, așezate pe frunte și însoțite de mai multe forme semilunare — acum foarte greu de recunoscut.

În cazul păsărilor reprezentate în totemuri, ciocul e cel care stabilește diferența între vultur, corb, cocor, șoim, așa încît elementul rea-

list devine trăsătura datorită căreia se recunoaște simbolul. Broasca e reprezentată realistă, amănuntele care o identifică fiind botul lipsit de dinți, trupul fără coadă, labele picioarelor terminate prin trei degete. Castorul are doi incisivi proeminenți, o coadă hașurată și, de cele mai multe ori, poartă un băț în labele din față sau în bot. Și ursul are de obicei o înfățișare realistă, dar nările, labele, colții și ghearele sînt mult mărite; de multe ori, limba îi atîrnă din gură, dar acesta poate fi un semn și pentru lup. De altminteri, singura deosebire dintre aceste două făpturi, totemice de mare importanță e că botul celui de-al doilea e mai alungit și că nările sînt mult înălțate, pîrînd că adulmecă. Interesant e că numai rareori e figurată coada care ar fi putut să fie elementul cel mai semnificativ al diferențierii. Capra are o pereche de coarne foarte ascuțite, dar copita e reprezentată ca un picior cu două degete.

Păsările și animalele mitice sînt, în general, adaptări ale unor specii din fauna locală: *Păsărea Furtunii* seamănă, la triburile Kwakiutl, cu vulturul, la Haida cu șoimul, iar meșterii Nootka par a se fi referit mai curînd la albatros. *Kadjuk*, o pasăre fantastică din folclorul Tlingit, e o reinterpretare a vulturului auriu. Spiritul *Wasgo* din mitologia Haida (și corespondentul lui din mitologia Tlingit, *Gonakadet*) e o combinație dintre lup și balenă. *Ursul grizzly al mărilor* e sculptat ca un urs obișnuit, dar are branhii la călcîie și la genunchi. În general, animalele marine au ochi rotunzi, ochii tuturor celorlalte făpturi sînt reprezentați prin două linii curbe, cea de deasupra ceva mai lungă, în mijlocul căreia se află un cerc, sugerînd irisul. În jurul ochiului, o suprafață cu forma unui bob de fasole e colorată în albastru-verzui.

Artiștii sînt conștienți de existența scheletului care structurează forma animalului: fiecare articulație e simbolizată, însă, printr-un ochi — poate pentru că unele sînt, în realitate,

rotunde. Dar, dacă articulația e mai mare, atunci ochiul devine un chip, de cele mai multe ori, omenesc. Vertebrele unei balene sînt reprezentate realist, dar la intervale regulate ele sînt punctate de ochi : din dreptul lor, pornesc coastele, văzute cu precizia unei radiografii. Abdomenul ar fi constituit o suprafață prea mare pentru artistul indian căruia îi repugnă vidul ; drept urmare, spațiul e umplut cu ochi, cu pene sau, pur și simplu, coada animalului e pliată și acoperă golul. Unul dintre procedeele cele mai ciudate ale artei Nord-Vestului e plasarea urechilor pe creștetul animalelor și al păsărilor. Oamenii sînt înfățișați realist, cu urechile de-o parte și de alta a obrazului, dar ființele supranaturale, chiar și atunci cînd au chip omenesc, își poartă urechile tot în vârful capului. Poate că — au sugerat unii cercetători — ele derivă dintr-un motiv care reprezenta o pană de ciocănitoare (pe care, de altfel, o sugerează foarte bine)³⁸ ; așa cum au dovedit istoricii artei din această parte, în primele portrete sculptate de meșterii Haida, cei care aparțineau castelor înalte purtau o pană roșie, pentru a se deosebi de oamenii de rînd ³⁹. Oricare le-ar fi originea, urechile îndeplinesc aici funcția atît de prețuită de artistul indian — aceea de eliminare a vidului.

Păsările, insectele, peștii, animalele pot să ia, ori de cîte ori vor, formă omenească, așa încît sînt adesea reprezentate ca niște ființe umane. Dar se adaugă întotdeauna un detaliu care stabilește identitatea personajului : *Corbul*, cînd are chip omenesc, e înfășurat într-o haină amintind de o aripă de corb ; *Rechinul* are solzi pe obraji ; sprîncenele *Sepiei* sînt niște lungi tentacule. Detaliul specific poate varia de la un trib la altul. Așa cum releva Mircea Eliade, „un simbol derivat dintr-o cosmologie coerentă [...] poate juca într-o cultură vecină numai un rol decorativ“ ⁴⁰.

241 Artele aplicate din Nord-Vest sînt recente. Multe piese lucrate în lemn și în piatră, care

se află astăzi în muzee, demonstrează că artiștii din această regiune nu au recurs întotdeauna la o stilizare realizată exclusiv prin linii curbe. Mai ales cutiile în care se păstrează hrana erau decorate odinioară cu figuri geometrice, colorate numai în roșu. Scoarțele, velințele și coșurile (lucrate întotdeauna de femei) foloseau de asemenea forme geometrice, copiate de obicei după modelele desenate pe o scîndură de bărbații din trib.

Stilpii totemici erau pictați cu un fel de tempera, obținută din pigmenți minerali amestecați cu icre de somon și cu salivă. Culoarele cele mai rezistente s-au dovedit a fi roșul, negrul și albastrul-verzui. Mai târziu au fost introduși coloranții industriali, rezultatele fiind, însă, cu mult mai slabe decât cele ale vopselelor tradiționale, care nu mai pot fi văzute astăzi decât la cîțiva stilpi interiori de casă. Călători din secolul al XVIII-lea menționează practica sculptorilor locali care amestecau vopselele cumpărate de la negustori europeni cu pigmenți minerali știuți numai de ei și realizau culori de o strălucire incomparabilă aceleia a substanțelor industriale⁴¹.

O trăsătură distinctivă a artei Tlingit e folosirea părului uman în confecționarea obiectelor rituale, nu numai a măștilor — cum se întîmplă și la alte triburi — ci și a ciucurilor la mantia căpeteniei sau la toiagul celui care îi conduce pe cîntăreți la ceremoniile obștei. Unele figuri sculptate pe stilpii casei sau pe panourile heraldice poartă păr adevărat, la fel ca și unele figurine și instrumente muzicale. Inițial, obiectele erau împodobite cu părul celor dragi care muriseră, crezîndu-se că, astfel, ei rămîneau în mijlocul celor vii și le împărtășeau veselia din zilele de sărbătoare ale comunității.

Nord-Vestul e, fără îndoială, ținutul în care arta și meșteșugurile de la nord de Rio Grande au înflorit în chipul cel mai divers și cu cea

mai mare vigoare. Aici s-a produs un fenomen rareori prezent în cultura indienilor nord-americani : contactul cu influențele europene nu a distrus arta tradițională (sculpturile totemice constituie, desigur, o tragică excepție, vechile monumente de lemn devenind victimele unui bigotism agresiv al clerului catolic). Introducerea uneltelor de metal a dus la dezvoltarea tehnicilor sculpturii ; măștile (pe care, surprinzător, misionarii nu le-au interpretat ca pe niște semne diavolești și nu au intervenit, cerînd distrugerea lor), obiectele de uz comun, armele, amplele panouri heraldice, figurinele au devenit, de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, de o mare diversitate. Meșterii din această regiune au cunoscut acum materiale noi : stofele, arama, sticla. Declinul s-a produs, totuși, la începutul secolului nostru : atunci guvernul canadian a interzis *potlatch*-ul, iar misionarii au început să combată ceremoniile tradiționale ; în același timp, economia, înfloritoare pînă în acea vreme, a devenit dependentă exclusiv de pescuit și de comercializarea peștelui și a decăzut repede, antrenînd, firesc, și creația artistică.

S-au delimitat destul de precis ariile de răspîndire a stilurilor artistice. Grupul nordic — Tlingit, Haida, Tsimshian — are, în ciuda unor diferențe produse de tradițiile tribale și de materialele aflate la îndemîna artiștilor, o structură unitară. Sculptura lui e și azi mai rafinată decît aceea a altor zone, urmînd, în același timp, mai ferm forma originală a lemnului : stilul totemic, de pildă, păstrează forma cilindrică a trunchiului de copac, înfășurînd sculpturile în jurul lui, cu grija de a nu adăuga nici un element (așa cum se întîmplă în sculptura din Sud, unde brațul cîte unui personaj se detașează din masa sculpturală) și de a nu decupa goluri între formele ce structurează ansamblul. Obiectele sculptate sînt întotdeauna finisate cu grijă, conformîndu-se fără abatere convențiilor tradiționale. Sentimentul care se

degajă din sculptura grupului nordic e acela de severă grandoare, mai curînd decît de cutezanță a formelor, ca în restul Nord-Vestului.

Triburile Tsimshian și Tlingit au împrumutat unele tehnici din cultura populațiilor athapascane din interiorul continentului. Ele practică și azi arta împletirii acelor de porc spinos, a ornamentelor florale din mărgele (odinioară de sîdef din cochiliile scoicilor, acum de sticlă), a veșmintelor din piei și își fac mocasini, asemănători celor de pe Platoul Columbiei și din Marile Cîmpii. Aceste două triburi sînt laimoase, de asemenea, pentru țesăturile din păr de capră și din fibre ale scoarței de cedru. Stilului specific țesăturilor i se spune aici *Chilkat*, după numele unei subdiviziuni a tribului Tlingit care, în secolul trecut, s-a ilustrat prin crearea unor asemenea obiecte, principală lor valoare de schimb în comerțul cu negustorii europeni și cu celelalte triburi indiene. Modelele — inspirate mai ales de fauna mitologică — sînt, de fapt, reinterpretări, cu puține adaosuri, ale formelor sculpturale sau ale picturilor de pe marile panouri ale clădirilor comunitare. Întregul grup nordic produce admirabile coșuri din rădăcini subțiri de molid, într-o formă specifică, de trunchi de con sprijinit pe baza mică, și tot rădăcinile de molid sînt folosite la împletirea pălăriilor și rogoji-
nilor.

În zona centrală a Coastei de Nord-Vest, unde trăiesc triburile Kwakiutl și Bella Coola, sculptura e abordată cu mai multă îndrăzneală, dar nu are rigoarea artei Tlingit și Haida. Meșterii de aici realizează efecte plastice ale suprafeței, dar nu mai sînt obsedați de forma cilindrică a ansamblului sculptural. Stilul totemic e adesea dominat de aripile vulturului sau șoimului care se deschid larg, realizînd un puternic efect optic. Măștile au, nu o dată, dispozitive mecanice ce le permit să-și miște părțile din care sînt alcătuite ; alteori, părțile

se pot schimba între ele, ceea ce le îngăduie celor care le poartă să modifice complet caracterul personajului reprezentat în timpul dansului. O caracteristică importantă a măștilor e reprezentarea globulară a ochilor, câteodată ieșiți mult din orbite, și a unei pupile plate. Atît Kwakiutl, cît și Bella Coola acoperă suprafața sculpturii cu un strat de culoare foarte vie, dar, în timp ce primii aștern culoarea urmînd forma volumului sculptat, ceilalți folosesc cu multă fantezie efectul obținut din întretăierea liniilor picturii cu cele ale sculpturii. Culoarea preferată de Bella Coola e un albastru foarte puternic; odinioară, ei realizau măști cu inserții de scoici colorate; ceva mai târziu le-au înlocuit cu arama, sporind plasticitatea formei. Împletirea de coșuri și confecționarea veșmintelor de piei nu au avut la ei niciodată o dezvoltare semnificativă.

În ținutul Kwakiutl, un rol foarte însemnat în viața socială și culturală l-au avut societățile secrete, a căror activitate a determinat dezvoltarea sculpturii, mai precis a acelor obiecte — în primul rînd a măștilor — implicate în ceremoniile rituale⁴². Deși foarte mîndri de descendența lor din anumite clanuri, indienii din această regiune nu acordau simbolurilor heraldice importanța pe care ele o aveau în arta grupului nordic.

Zona de Sud e locuită de triburile Salish de pe Coastă, Nootka și Chinook. Existența lor depinde mai mult de hrana vegetală decît aceea a celorlalte triburi din Nord-Vest; ele acordă, însă, și pescuitului o mare însemnătate: Nootka sînt abili vînători de balene și au creat un ritual complicat care să-i protejeze în această primejdioasă îndeletnicire. Sculptura de aici pare a se fi dezvoltat pe temeiul unor tradiții locale, dar nu a rămas străină de unele influențe venite de la nord, mai ales în epoca recentă⁴³. În general, însă, sculptura e rudimentară, folosind culori tari; Nootka au creat o

mască imensă, făcută din scinduri vopsite, folosită în ritualul Lupului, ceremonie foarte importantă a vieții lor culturale⁴⁴.

Coșurile împletite de Nootka sînt mai simple, la cele lucrate de triburile Salish se folosește tehnica mai complicată a spiralei și sînt adăugate uneori și scoici colorate. Și tot triburile Salish confecționează velințe din păr de ciine: mai vechile exemplare au modele geometrice policrome, cele recente sînt albe, cu o rafinată bordură, subțire, colorată în roșu stins.

Populațiile Nootka și Salish nu au dat niciodată *potlatch*-ului și societăților secrete importanța pe care acestea le aveau în zona centrală a Coastei de Nord-Vest: din sudul Columbiei Britanice pînă la vărsarea fluviului Columbia, s-a răspîndit o tradiție mitologică în centrul căreia se află spiritele protectoare: formele sculpturii sînt hotărîte de necesitățile ceremoniilor rituale. Întruchipările spiritelor sînt aduse la aceste ceremonii, avînd rostul de a chema binecuvîntarea naturii asupra tribului: ele sînt un fel de păpuși mari, înalte cîteodată de un metru, confecționate din lemn, împodobite cu pînză colorată, cu mărgelile de sticlă, cu fișii de piele. Cîteodată, reprezintă o sinteză între mască și totem; fiecare dintre ele poartă numele unui spirit și trebuie să respecte cu strictețe fizionomia fixată cu multă vreme în urmă.

„Cea mai de seamă realizare a acestor oameni — scria un istoric al indienilor americani — a fost arta lor“⁴⁵. Adevărul e că nici unei alte regiuni ale Americii de Nord nu i s-au consacrat atîtea studii; rezultatele sînt contradictorii, nu în privința valorii, ci în aceea a înțelesului fiecărui semn înscris pe obiectele lucrate de indienii Coastei de Nord-Vest. Se pare că mai mult decît comentariul istoricului de artă e necesară aici interpretarea etnologului și a antropologului. Or, aceștia sînt încă de-

parte de faza certitudinilor și, în consecință, nici analiza artistică nu e încă în măsură să formuleze concluzii categorice.

Note

- 1 Vevi Edward Keithan, *Monuments in Cedar*, New York, 1963, p. 17.
- 2 De exemplu, Viola E. Garfield, Linn A. Forrest *op. cit.*, p. 31 : Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 73.
- 3 Edward Keithhahn, *op. cit.*, p. 21.
- 4 Philip Drucker, *Indians of the Northwest Coast*, Garden City, 1963, p. 26.
- 5 Din grupul de limbi Na-Dene fac parte și multe care sînt vorbite în afara Coastei de Nord-Vest : în zona subarctică a Alaskăi și Canadei, în diverse regiuni ale Platoului Nord-vestic din Canada, în sudul Marilor Cîmpii din Statele Unite (Kiowa-Apache), în Sud-Vest (Apache, Navajo). Importante culturi tribale din ținuturile Pacificului de Nord-Vest, care contribuie esențial la definirea trăsăturilor culturale ale întregii regiuni — Tsimshian, Chinook, Coos, Takelma —, fac parte dintr-o altă familie de limbi, Penutian, răspîdită mai ales în Platoul Columbiei și în California.
- 6 De pildă, Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, pp. 74—5.
- 7 Vezi Alice Ravenhill, *The Natives of British Columbia*, Victoria, 1938, p. 66.
- 8 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 75.
- 9 Thomas McKaye, *The Puget Sound Indians*, Vancouver, 1979, p. 23.
- 10 Leonhard Adam, "Das Problem der asiatisch-altamerikanischen Kulturbeziehungen mit besonderer Berücksichtigung der Kunst", *Wiener Beiträge Kunst und Kultgeschichte Asiens*, vol. 5, 1931 ; "Northwest American Indian Art and Its Early Chinese Parallels", *Man*, vol. 36, nr. 3, 1936. Vezi Claude Lévi-Strauss, *Dedublarea reprezentărilor în artele Asiei și ale Americii*, în *Antropologia structurală*, trad. de I. Pecher, București, Editura Politică, 1978, p. 297, n. 1.

- 11 Claude Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 297.
- 12 *Idem*, p. 298.
- 13 *Idem*, p. 299.
- 14 *Idem*, pp. 299—300.
- 15 Alice Ravenhill, *op. cit.*, p. 31.
- 16 Edward Keithahn, *op. cit.*, p. 105.
- 17 Cf. *idem*, pp. 103—5.
- 18 John R. Swanton, *Tlingit Myths and Texts*, Washington, 1959, pp. 39—42 (prima ediție a apărut în 1909).
- 19 Edward L. Keithahn, *op. cit.*, p. 30.
- 20 Marius Barbeau, *Totem Poles* (două volume), Ottawa, 1951.
- 21 Wolfgang Paalen, *Totem Art*, Mexico, D. F. 1943.
- 22 Edward L. Keithahn, *op. cit.*, p. 31.
- 23 Norman Feder, *op. cit.*, p. 273.
- 24 Convorbire cu dr. James Smith, la Muzeul Indianului American, New York, 29.XI.1984.
- 25 Edward L. Keithahn, *op. cit.*, pp. 51—2.
- 26 Cf. *idem*, p. 53.
- 27 Philip Drucker, *op. cit.*, p. 119.
- 28 Edward L. Keithahn, *op. cit.*, p. 55.
- 29 Alice Ravenhill, *op. cit.*, p. 101.
- 30 Vezi Edward L. Keithahn, *op. cit.*, p. 55.
- 31 Amintita convorbire cu dr. James Smith.
- 32 Robert Tyler Davis, *Native Arts of the Pacific Northwest*, Stanford, 1949, p. 82 .
- 33 Alice Ravenhill, *op. cit.*, p. 97.
- 34 Edward L. Keithahn, *op. cit.*, p. 61.
- 35 Claude Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 297.
- 36 Vezi Franz Boas, *Primitive Art*, New York, 1953, pp. 186—257 (prima ediție a apărut în 1927).
- 37 *Idem*, p. 212.
- 38 Edward L. Keithahn, *op. cit.*, p. 74.
- 39 John R. Swanton, *The Haida of the Queen Charlotte Islands*, New York, 1977, p. 15 (prima ediție a apărut în 1905).
- 40 Mircea Eliade, *Simbolismul arborelui sacru*, în volumul *Insula lui Euthanasius*, București, 1943, p. 133.
- 41 John Meares, *Meares Voyages* (1790), citat de Edward L. Keithahn, *op. cit.*, p. 75.
- 42 Un amplu capitol îl consacră Mircea Eliade acestei probleme în capitolul al IV-lea, *Individual Initiations and Secret Societies*, din cartea sa *Rites and Symbols of Initiations*, New York,

1965, pp. 61—80. (Prima ediție în limba engleză a apărut în 1958 la New York sub titlul *Birth and Rebirth* și reprezintă textul tradus al prelegerilor ținute de savant în toamna lui 1956 la Universitatea din Chicago). Referindu-se la ceremonia de inițiere a tinerilor Kwakiutl, Mircea Eliade relatează că, la întoarcerea din lunga lui izolare, novicele intră în „casa ceremonială” care e „o imagine a lumii (*imago mundi*) și reprezintă cosmosul. Pentru a înțelege simbolismul casei, trebuie să ne amintim că, la Kwakiutl, universul e împărțit în trei — cerul, pământul și Lumea de Dincolo. Un stîlp de aramă, simbolizînd axa lumii, traversează aceste trei regiuni printr-un punct central care e centrul lumii. Potrivit miturilor, oamenii pot urca la cer sau coborî în infern, cățărîndu-se sau luncînd în jos pe o scară de aramă; în sus, ea duce la o deschizătură, Ușile Lumii de Deasupra. Acest stîlp de aramă a reprezentat în casa ceremonială de un stîlp de cedru, înalt de 10—12 metri, a cărui jumătate superioară iese printr-o gaură tălată în acoperiș” (op. cit., pp. 69—70).

Semnificativ, arama ocupă un loc important în tradițiile din zona centrală a Coastei de Nord-Vest. „În chip simbolic, o mască reprezintă esența mitologiei kwakiutl: făcută din trei părți articulate între ele, atunci cînd sînt trase de sfori, ele dezvăluie un fundal de aramă... Miturile povestesc cum oamenii nu au putut organiza primul *potlach* pînă n-au obținut arama de la *dzonokwa*” (ființă mitică, uriașă, amenințătoare, ostilă care e asociată cu tot ceea ce se împotrivește omul). Palatul lui *Komogva*, stăpînul lumii etoniene și marine, „este numai și numai din aramă” (Acad. C. I. Gulian, *Lumea culturii primitive*, București, 1983, p. 113); vezi și J. C. H. King, *Portrait Masks from the Northwest Coast of America*, Londra, 1979, pp. 38—40.

43 Norman Feder, *American Indian Art*, New York, 1982, p. 281.

44 Fraser relatează pe larg constatările unui etnograf de la sfîrșitul secolului trecut, John R. Jewitt, care a asistat la o ceremonie rituală a Clanului Lupului, dovedind cît de greu se obținea acceptarea novicei în acest clan (op. cit., vol. V, pp. 156—157).

45 Clark Wissler, op. cit., p. 219.

ȚINUTURILE ÎNGHEȚATE

În Nordul extrem al continentului american, în arhipelagul Aleutinelor, în Alaska, în Canada — Teritoriile din Nord-Vest și Yukon —, în Groenlanda, se află o populație despre care s-a vorbit multă vreme ca despre un mister etnografic. Eschimoșii (parte din ei trăiesc în Peninsula Ciukotka din nord-estul Siberiei) și aleuții seamănă atât de puțin cu alte popoare din Lumea Nouă, încât oamenii de știință s-au întrebat dacă fac cu adevărat parte din familia indienilor sau dacă reprezintă o rasă distinctă : a cărei origine nu va fi cunoscută poate nici-o dată. Simptomatic, chiar și astăzi, unele foarte solide istorii ale indienilor americani îi ignoră pe cei care trăiesc de când se știe în regiunile acoperite de ghețuri din preajma Oceanului Arctic. Vorbesc o limbă ce pare că nu se înrudește cu nici o alta cunoscută în lume, iar înfățișarea lor fizică diferă foarte mult de aceea a tuturor celorlalți locuitori ai Americii.

Într-o zonă imensă — peste 130° de longitudine — s-a produs un fenomen pe care cercetătorii nu l-au putut încă explica îndeajuns : cum s-a putut păstra această unitate etnică, lingvistică și culturală, în pofida uriașelor distanțe care îi separă pe oameni și a greutăților drumurilor ? Eschimoșii își spun *inuit*, ceea ce înseamnă, pur și simplu, *om* ; vecinii lor de la

sud, algonkinii, sînt cei care i-au numit *esquimaunttic*, mîncători de carne crudă.

Cultura eschimosă e relativ recentă. Dar, atît pe ţărmurile Oceanului Îngheţat, cît şi în interior, arheologii au descoperit vestigii ale unor populaţii care au fost numite „pre-eschimose“ (termenul a fost, însă, contestat); ele aparţin unor perioade diferite şi ilustrează diferite stadii de evoluţie şi grade de dezvoltare a cunoştinţelor tehnice. Se pare că aceasta reflectă-variate tradiţii aduse aici de migraţiile pornite din regiuni diverse ale Siberiei.

Unul dintre arheologii care au iniţiat cercetările din zona arctică, Henry B. Collins, Jr., a relevat dificultăţile datării şi identificării acestor vestigii, de vreme ce Alaska a fost poarta de intrare a marilor migraţii pe continentul american, deci e foarte posibil ca urmele descoperite pe coasta Oceanului Pacific şi în interiorul Continentului, în preajma Oceanului Arctic, să aparţină oricăror înaintaşi ai tipurilor de civilizaţie ce aveau să se dezvolte mai la sud¹. În afară de aceasta, multe locuri de pe ţărmul oceanului unde vor fi poposit populaţiile care treceau spre vest şi spre sud se află acum sub apă². Săpăturile arheologice din jurul Golfului Norton, pe coasta nord-vestică a Alaskăi, şi de la Onion Portage, în Munţii Brooks, au pus în lumină elementele specifice ale unei civilizaţii de acum 3 000 de ani, considerate de unii că ar reprezenta tranziţia spre cultura eschimosă³. Arheologii presupun că acest stadiu fusese pregătit de evoluţia civilizaţiei „pre-eschimose“ în jurul lui 4000 î.e.n.

Atunci, o populaţie căreia i se spune „a culturii Denbigh“ (după numele Capului Denbigh din Alaska, unde s-au descoperit dovezile existenţei ei) a trecut din Asia, „izgonind sau strivind“ formele de civilizaţie mai asemănătoare cu aceea a indienilor pe care o reprezentau vînătorii găsiţi aici⁴. În jurul lui 3000 î.e.n.,

noii-veniți s-au așezat pe malurile Golfului Norton din Marea Bering. La Capul Hope, în marginea de nord a Mării Ciukotsk, s-a descoperit o așezare cu 600 de case, cea mai mare din câte au fost găsite pînă acum în Alaska. Uneltele erau lucrate cu mai multă ingeniozitate decît cele din stadiile anterioare; ele vor fi regăsite în întreaga zonă de vest a Arcticei, dovedind că oamenii culturii *Ipiutak*, cum a fost numită această perioadă, au influențat cultura așezărilor eschimose dintr-o vastă regiune.

Un alt centru al civilizației arctice e cel de pe țărmul Strimtorii Bering, unde, pe la începutul erei noastre, s-a oprit un alt grup venit din Siberia de nord-est și, la fel ca aceia din *Ipiutak*, a dezintegrat formele mai vechi ale culturii locale. „Oamenii Culturii Maritime din Nord“ au străbătut și ei mai multe etape, cea mai nouă dintre ele, Cultura *Birnirk*, cuprinzînd în cele din urmă țărmurile Oceanului Înghețat pînă în Groenlanda. Era civilizația unor vînători îndrăzneți de balene care își confecționau caiace mari și puternice harpoane. În alte părți, de pildă în Insulele Aleutine (unde s-au găsit vestigii care au putut fi datate în secolul al VIII-lea î.e.n.), schimburile culturale cu indienii din Sud au fost foarte active.

Istoria veche a eschimoșilor e încă puțin cunoscută: legăturile dintre diversele centre de civilizație, variantele fiecărui tip de cultură, originea grupurilor risipite în imensa aric a Arcticei au încă nevoie de cercetări aprofundate. Ceva mai clară e perioada care începe în primul mileniu al erei noastre. Atunci, Cultura Maritimă de Nord, asimilînd elemente ale unor civilizații mai vechi și influențe ale altor centre din vestul Arcticei, s-a răspîndit de-a lungul coastei canadiene pînă în Atlantic. Într-o epocă mai recentă, populațiile aparținînd acestei culturi s-au întors spre vest, consolidîndu-și influențele difuzate în prima migrație. Pe coasta de apus a Alaskăi acest tip de civilizație s-a impus între 1200 și 1650, încorporînd

forme ale culturii anterioare și luînd numele de Cultura Nukleet : se consideră că populațiile Nukleet sînt strămoșii direcți ai eschimoșilor din epoca modernă⁵.

De altfel, în jurul anului 1000, populațiile din întreaga Arctică americană deveniseră ceea ce s-ar putea numi *eschimoși*. Dar multe trăsături ale culturii lor (și care se regăsesc și azi în organizarea socială și în creația artistică a oamenilor din ținuturile înghețate) se constituiseră cu mult înainte. Sînt cel puțin 2 500 de ani de cînd ei inventaseră caiacul — făcut dintr-un schelet de lemn ușor, acoperit cu piei bine cusute între ele — și umiakul, cu care transportau carnea animalelor vîinate, piei, blănuri. Acum 2 000 de ani foloseau harpoane, piolete de os cu care se ajutau în drumurile lor peste munții acoperiți de gheață, bășici din măruntaie de animale care, umflate cu aer, pluteau la suprafața apei, arcuri și săgeți, cuie de os sau din fildeș de morsă, fixate pe talpa încălțărilor, glugi căptușite cu blană, opaițe de piatră umplute cu grăsime de balenă al căror fitil era făcut din mușchi ; acestea din urmă, avînd forme dintre cele mai diverse, sînt singurele lămpi cunoscute de oamenii Lumii Noi, înainte de sosirea europenilor.

Nu de mult, sprijinindu-se pe argumente lingvistice, unii savanți au respins ipoteza că eschimoșii ar descinde din grupuri de emigranți veniți din Asia. În 1965, un articol al lui Don E. Dumond⁶, în care erau comparate relațiile dintre diversele dialecte ale limbii eskaleut (vorbită, deci, de eschimoși și de aleuți) și distribuția lor pe continent, cu datele obținute de săpăturile arheologice. Concluzia lor răsturna teoria tradițională potrivit căreia eschimosii și aleuta se despărțiseră în jurul lui 2000 î.e.n. ; Dumond susține că eskaleuta s-a format, în epoca 6000—4000 î.e.n., dintr-o așa-numită „eskaleută de bază“ și că procesul a avut loc în America. Mai mult, populația din insula Anangula — pe care arheologii mai

vechi o vedeau ca reprezentantă principală a unei faze de tranziție, înainte de 6500 î.e.n. — vorbeau eskaleuta; ea a fost purtătoarea, în întreaga zonă a Arcticei, a unei civilizații specifice care, cu toate că își avea îndepărtata origine în Siberia Orientală și, poate, pe malurile Baikalului (tot mai des se sugerează contacte culturale și cu Japonia), a evoluat după aceea în întregime pe continentul american. Cu alte cuvinte, cultura eschimoșilor și a aleuților nu ar proveni direct din aceea a Asiei, ci ar fi fost modelată în cuprinsul culturii protoindienilor⁷.

— Trăind în comunități mici, izolate, constituite în grupuri de familii, vorbind aceeași limbă — cu doar două dialecte principale, Yupik în Alaska de Sud și Inupik pe restul teritoriului, până în Groenlanda —, eschimoșii duceau o viață relativ îmbelșugată, în pofida rigorilor cliimei polare. De-a lungul vremii, condițiile în care și-au dus existența s-au schimbat foarte puțin; dar, în primul mileniu al erei noastre, creația lor artistică a atins un nivel ce permite compararea ei cu oricare dintre marile civilizații indiene. Aproape simultan, în diverse regiuni ale Arcticei au apărut forme ale unei culturi foarte dezvoltate: în Alaska de nord-vest, pe malul Mării Bering, ceva mai spre sud, în apropiere de Golful Kachemak, și, în extremitatea estică, în jurul Golfului Hudson și pe țărmul occidental al Groenlandei, s-au produs admirabile obiecte sculptate în os și în fildes. Și tot în aceeași perioadă eschimoșii au învățat olăria iar cei din Alaska și-au construit primele caiace.

Își construiau locuințele din orice fel de material aveau la îndemână. Vara, în corturi făcute din piei; iarna, cei din estul Arcticei, din piatră, iar toți ceilalți — din lemn acoperite cu brazde de pământ. Celebrul *igloo*, care e atât de des asociat cu imaginea eschimosului (cuvîntul înseamnă, pur și simplu, *casă*), era

întîlnit în mod obișnuit în nordul Canadei și aproape deloc în restul Arcticei.

Existența zilnică a eschimoșilor și a aleuților era dominată de nenumărate tabuuri; șamanii se bucurau de o încredere fără margini: se socotea că ei știu să tămăduiască bolile, să cheme vinatul, să aducă pedeapsa asupra celor care nesocotiseră un tabu (într-o asemenea împrejurare, pedeapsa avea rostul de a restabili echilibrul și armonia lumii, tulburate de păcatul comis). Ceremoniile rituale erau rare, dar folclorul eschimos era foarte bogat. O zeităte atotputernică din mitologia acestor ținuturi era *Sedna*, care, cînd se mînia, nu dădea voie vînatului să se apropie de țărmuri; către sfîrșitul iernii, aveau loc un fel de șezători în timpul cărora, prin cîntece și dansuri, eschimoșii încercau s-o înduplece pe aspra protectoare a peștilor și focilor⁸. La Point Hope, pe malul Mării Ciukotsk, se dau și astăzi serbări în care se povestește, într-o formă dramatizată, legenda „femeii-care-se-împotrivea-tot-timpul“, Ooyalu. „A fost cîndva o femeie cu inima de piatră pe care o iubeau mulți bărbați. Ea, însă, i-a alungat pe toți. Ei s-au întors, aducîndu-i daruri, dar în zadar: au fost alungați din nou. În cele din urmă, femeia a fost răpită de un monstru. Aceasta i-a fost pedeapsa pentru că s-a împotrivit tuturor tot timpul“⁹. Dansatorii poartă măști întruchipînd diversele personaje ale poveștii. De curelușa care leagă masca în jurul frunții se atîrnă bucăți mici de piele, de os sau de lemn, în formă de mîna, de labă a piciorului, de pește, de focă, de scoică: aproape niciodată nu se face aluzie la vreo ființă fantastică. Alteori, grupurile de cîntăreți se ironizează reciproc și, după aceea, invită asistența să hotărască de partea cui a fost dreptatea.

Aleuții nu difereau foarte mult de eschimoși; cultura lor era un amestec de elemente preluate de la populațiile din Alaska sau aduse direct din Asia, precum și al unor influențe diverse provenite din contactele cu indienii

Coastei de Nord-Vest. Purtau pălării făcute din lemn colorat și ornate cu mustăți de morsă, bucăți de fildeș sculptat și cu mărgelile de sticlă; împleteau coșuri despre care se spune că ar fi fost „printre cele mai frumoase din lume”¹⁰, colorate cu rafinament, de obicei în tonuri de gri, roz și verde. Ritualurile funebre și ceremoniile „împărțirii de daruri” (asemănătoare cu *potlatch*-ul) dovedeau asemănările culturale cu indienii Tlingit și Haida. Asemenea eschimoșilor, foloseau caiacul la vînarea focilor și balenelor, dar mulți dintre ei își procurau hrana mai ales din pescuitul somonilor și din vînarea păsărilor.

Eschimoșii au fost cei dintîi locuitori ai Americii pe care i-au cunoscut europenii: navigatorii vikingi i-au întîlnit cînd au debarcat în Groenlanda, în jurul lui 850 e.n. Din această întîlnire s-a născut o cultură locală a eschimoșilor din extremitatea estică a Arcticei americane — „Cultura Inugsuk”, care consta din adaptarea unor trăsături scandinave la tradițiile preluate de la populațiile din cealaltă margine a continentului. Cultura Inugsuk a înflorit mai ales în secolele al XIII-lea și al XIV-lea. Către 1350, vikingii și-au părăsit așezările din Groenlanda. În secolul al XVI-lea, europenii i-au redescoperit pe oamenii mărilor nordice; dar puține erau, de data aceasta, dovezile vreunui contact anterior al eschimoșilor cu oamenii albi. După alte două sute de ani, negustorii ruși veniți din Siberia au stabilit relații de schimb cu aleuții și cu eschimoșii din Alaska, încurajîndu-i, mai ales pe aleuți, să devină în primul rînd vînători de animale cu blană. Aceasta, împreună cu adoptarea unor unelte de metal și cu introducerea unor rituri specifice bisericii ortodoxe, au constituit factorii importanți ce au determinat modificarea structurală a culturii din regiunea occidentală a Arcticei.

Etnografii sînt uimiți de bogăția și varietatea creației artistice dintr-o zonă atît de săracă 256

în resurse naturale. Pe întinderi imense, nu există lemn ; fildeșul colților de morskă, coarnele renilor și ale elanilor, oasele celor câteva specii de animale care trăiesc aici, piatra sînt materialele din care eschimoșii își lucrează cele mai multe obiecte. Ornamentele — de pildă, la măștile dansurilor rituale sau la pălăriile de lemn ale aleuților — sînt din blană, piele sau, cîteodată, din pene colorate. Uneori, podoabele sînt lucrate din aramă.

Nici eschimoșii, nici aleuții nu practică țesutul : clima nu îngăduie cultivarea vreunei plante care să se preteze la dezvoltarea acestei arte. În Aleutine, unde curenții oceanici calzi scurtează foarte mult anotimpul ghețurilor, cresc arbuști și ierburi care ar fi putut să fie o materie primă excelentă pentru împletirea coșurilor : dar meșteșugul a fost adoptat, pare-se, tîrziu, fiind preluat dintr-o influență venită de pe continent¹¹. Olăria era rudimentară ; de altminteri, eschimoșii au preferat întotdeauna vasele de piatră.

Locuitorii preistorici ai Arcticii au creat o puternică tradiție a sculpturii în fildeș și în piatră, a sgrăfitării plăcilor de ardezie. Eschimoșii epocilor mai recente au continuat să practice sculptura în fildeș, dar — așa cum s-au petrecut lucrurile și în alte zone ale culturii tradiționale din America de Nord — multe obiecte produse de ei în epoca recentă poartă semnul eforturilor de a fi pe placul clientelei turistice. Ele conviețuiesc cu forme păstrate din secolele trecute — de pildă, mari plăci de fildeș în care sînt incizate naive scene de vînațoare sau modele geometrice foarte simple. Mai de curînd, eschimoșii au început să lucreze picturi și desene colorate pe pergament, imitînd gravurile în fildeș. Un alt meșteșug nou e acela al vaselor de lemn, ornate cu picturi reprezentînd făpturi mitologice (o adevărată industrie a măștilor de lemn s-a extins mai ales în Alaska și în vestul Canadei, motivul

fiind, evident, tot comerțul cu turiștii; dar măștile din fanoane de balenă sau din blană — deși acestea sînt copiate după modele create de eschimoșii din Labrador — păstrează un aer de autenticitate). La îndemnul unor comercianți întreprinzători, meșteșugarii din Arctica au început să transpună într-o rocă moale, steatitul, formele sculpturii în os; noile obiecte se lucrează mult mai ușor și asigură o producție suficientă să răspundă cerințelor turismului. Eschimoșii au deprins, de asemenea, tehnica gravurii în steatit sau în bucăți masive de piele, cu ajutorul căreia imprimă cantități mari de imagini asemănătoare litografiilor care, de asemenea, se bucură de mare succes. Dar, pe lângă aceste elemente noi cu difuzare comercială ușoară, meșteșugarii din Arctica își pot continua mult mai anevoioasele deprinderi artistice: ei fac o distincție netă între „lucrurile pentru turiști” și „lucrurile frumoase” — banii cîștigați cu cele dintii îi ajută să le ducă la capăt pe celelalte.

În schimb, cultura aleută și-a pierdut aproape cu totul caracterul specific: specialiștii consideră că nici un obiect în care să se recunoască stilul tradițional al arhipelagului nu a mai fost creat în ultimele decenii.

Note

- 1 Henry B. Collins, Jr., *The Arctic and Subarctic*, în antologia de texte *Prehistoric Man in the New World*, editată de Jesse D. Jennings și Edward Norbeck, Chicago, 1964, pp. 85—114.
- 2 Chester S. Chard, *The Old World Roots: Review and Speculations*, în antologia *Early Man in the Western American Arctic: A Symposium*, editată de Frederick H. West, College, Alaska, 1963, pp. 115—121.

- 3 Louis J. Giddings, *Ancient Men of the Arctic*, New York, 1967, pp. 171—192.
- 4 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, pp. 59—60.
- 5 Jesse D. Jennings, *op. cit.*, p. 289.
- 6 Don E. Dumond, "On Eskaleutian Linguistics, Archaeology, and Prehistory", *American Anthropologist*, vol. 67, nr. 5, pt. 1 (1965), pp. 1231—1257).
- 7 Vezi și Jesse D. Jennings, *op. cit.*, p. 319; Charles E. Borden, *West Coast Cross-ties with Alaska*, în antologia *Prehistoric Cultural Relations between the Arctic and Temperate Zones of North America*, editată de John M. Campbell, Montreal, 1962, pp. 9—19.
- 8 Cf. Edward M. Weyer, *The Eskimos: Their Environment and Folkways*, New Haven, 1962, pp. 39—40.
- 9 Cf. Gerald Vizenor, *Tribal Scenes and Ceremonies*, Minneapolis, 1976, p. 164.
- 10 Norman Feder, *op. cit.*, p. 345.
- 11 *Idem*, p. 344.

O contribuție importantă la analiza evoluției recente a oamenilor din zona arctică e studiul lui Samuel E. Fry, *Native Arctic Peoples: A Growing Political and Economic Identity*, prezentat la cea de-a XVI-a sesiune a Seminarului de probleme naționale și internaționale organizat de Departamentul de Stat al Statelor Unite (1983—84).

TUNDRA ȘI PĂDURILE NORDULUI

Poate că în nici un ținut al Americii de Nord amintirea culturii tradiționale nu e atît de estompată ca în acela numit de etnografi „al Subarcticei“. Din Alaska și Munții Stîncoși ai Canadei pînă în Labrador și Terra Nova, pe un pămînt care nu oferă decît o hrană sărăcăcioasă, trăiesc două mari familii indiene, așezate oarecum simetric față de Golful Hudson : *algonkinii* spre est și *athapascanii* spre vest. Numele acestora din urmă a fost împrumutat de la cel al unui grup din apropiere de lacul Athabasca, în nord-vestul Canadei. Cetele de vînători și de pescari athapascani cutreierau regiunea fluviilor Yukon și Măckenzie, văile altor cursuri de apă care se varsă în Oceanul Înghețat, în Pacific sau în Golful Alaskăi. Triburile aparținînd acestei familii sînt numeroase, trăsăturile culturii sînt asemănătoare, așa încît unii dintre cei mai de seamă etnografi și-au mărturisit îndoiala că s-ar putea redacta „un catalog exact care să țină seama de suprapuneri, de înrudiri și de influențe“¹.

Algonkinii din zona Subarcticei nu erau atît de numeroși ca vecinii lor de la vest de Golful Hudson. Cu toate că indienii din această regiune au stabilit devreme relații cu negustorii englezi și francezi de blănuri și le-au păstrat, după aceea, mult timp, ei sînt printre cei căroră li s-au consacrat cele mai puține studii : istoria culturii lor e aproape necunoscută. Al-

gonkinii, înrudiți cu unele triburi care practicau agricultura în ținuturile aflate mai la sud, sînt probabil descendenți ai populațiilor care au trăit fără întrerupere în zona estică a Subarcticei vreme de cîteva mii de ani. Despre athapascani se crede că au venit mai tîrziu în Lumea Nouă : primele grupuri au pătruns probabil în Alaska, venind din Asia, acum aproximativ 5—6 000 de ani.

Cu puțin înainte de sosirea europenilor, athapascanii au început să coboare spre sud, căutînd, desigur, ținuturi mai ospitaliere, unde iernile să nu fie atît de aspre. Unii dintre ei au traversat, probabil, Marile Cîmpii și, pare-se pe la sfîrșitul secolului al XV-lea, au ajuns pînă în nordul regiunii căreia i se spune astăzi Noul Mexic. Așa s-au format triburile Apache, Kiowa-Apache, Lipan, Navajo, Toboso (acesta din urmă așezîndu-se la sud de Rio Grande). Un alt grup, Sarci, s-a asociat cu algonkinii Blackfeet, vînători de bizoni, și a rămas în Marile Cîmpii canadiene. Spre vest, alții s-au așezat alături de triburile de pe coasta Pacificului, din Alaska pînă în California (cu Haida și Tlingit erau, de altfel, înrudiți îndeaproape) : dar înaintarea athapascanilor spre sud-est a fost oprită de ostilitatea algonkinilor Cree.

În general, indienii zonei subarctice foloseau mai rar piatra : materialele pe care le preferau erau lemnul, osul, coarnele de bizon și de elan. Din scoarța de molid sau de mestecăn confectionau obiecte utile existenței zilnice — de pildă, vasele de fiert (evident, tot prin procedeul pietrelor încinse) ; frînghiile erau împletite din fișii înguste de piele și din fibre ale cojii sau ale rădăcinilor arborilor. Își făceau bărci (canoe), sănii — unele de dimensiuni foarte mari —, încălțăminte specială pentru drumurile prin zăpadă. Modurile de construcție a locuințelor difereau foarte mult între ele : athapascanii din extremitatea vestică a Canadei și din unele regiuni ale Alaskăi învă-

țaseră de la indienii de pe Coasta de Nord-vest să-și clădească adăposturi din scinduri. Tribul Carriers (= „cei care cară“, numit așa pentru că văduvele aveau datoria să poarte în spate oasele carbonizate ale soților defuncți), influențat de populațiile Salish de pe Platoul Columbiei în vecinătatea cărora se așezase, își săpa iarna locuințele în pământ. Vara, cei mai mulți trăiau sub umbrare acoperite cu scoarță de molid. Iarna, cei din tribul Kutchin înălțau mari clădiri cu acoperiș boltit, în jurul pereților exteriori ai cărora îngrămădeau zăpada : acestea erau băi de aburi.

În restul zonei subarctice, locuințele erau construite din stâlpi de lemn care alcătuiau o structură conică, acoperită apoi cu iarbă, crengi, scoarță de arbori sau piei — străbuna *tepee*-ului din Marile Cîmpii. Indienii Cree, asimilînd influențe venite dinspre sud, își clădeau și adăposturi de formă semisferică pe care le acopereau cu piei de ren, cu coajă de mesteacăn și de pin, amintind de *wigwam*-ul din zona Marilor Lacuri.

Unitatea tribală le era aproape necunoscută indienilor din această vastă regiune : ei alcătuiau mici grupuri care porneau la vînătoare sau la pescuit, fără să cunoască autoritatea vreunei căpetenii. Aveau, însă, un simț foarte precis al jurisdicției fiecărui grup asupra propriului teren de vînătoare și de pescuit : ei nu își puteau imagina că alții ar putea să pescuiască în locurile unde, de mai multe generații, își aruncaseră năvoadele cei din propriul trib. Conflictele pricinuite de eventuala încălcare a acestor drepturi tradiționale erau extrem de rare.

În unele triburi ale acestei regiuni unde hrana se procura cu atîtea greutăți, femeile și bătrînii erau tratați cu o asprime ce își găsește cu greu termen de comparație la populațiile indiene ale altor ținuturi. Femeile erau cele care construiau adăposturile, adunau lemnele

de foc, trăgeau marile sănii încărcate cu vînat sau cu piei ; de obicei, nu le era îngăduit să se apropie de mîncare decît după ce bărbații își isprăveau prînzul, lăsînd soțiilor doar rămășițele. În tribul Kutchin, mamele își ucidău adesea fetele, pentru că nu ar fi vrut să aibă soarta pe care ele însele o avuseseră². Bătrînii erau cele mai frecvente victime ale acestor obiceiuri crude : dacă nu mai aveau putere să meargă la vînătoare sau la pescuit, erau uciși sau lăsați să moară de foame. Nu numai unii athapascani — Chipewyan, Kutchin, Hare —, ci și membri ai triburilor algonkine — Cree, Montagnais — au devenit celebri datorită purtării față de bătrîni ; de multe ori, se spune, bătrînii se rugau de fiii lor să îi omoare, și să nu-i lase să se chinuie³. Aceasta, cu toate că majoritatea celorlalți algonkini, așezați spre sud (Apache și Navajo mai ales), își cinsteau bătrînii și le rezervau o poziție importantă în ierarhia tribului. De altminteri, chiar și în ținuturile sărace ale Subarcticei erau unii athapascani — de exemplu, tribul Slave — care își protejau cu multă blîndețe femeile : bărbații erau cei care făceau muncile mai grele (construcția locuințelor, adunatul lemnului de foc, transportul poverilor⁴), iar bătrînii tribului nu erau abandonați niciodată⁵. Indienii Beaver și Dogrib își respectau, de asemenea, nevestele : de altfel, ei erau singurii athapascani din Canada care consacrau nunții o ceremonie specială⁶.

Elementele vestimentare erau aproape identice la toate populațiile zonei subarctice : piei de ren, de elan sau de iepure, croite ca niște halate lungi, mocasini și pulpare (cîteodată dintr-o singură bucată, ca niște cizme), împodobite cu mărgelile de sticlă sau ace de porc spinos care alcătuiau multicolore ornamente florale. Tribul Hare, numit așa de europeni (în engleză, *hare* înseamnă iepure de câmp) pentru că întreaga lor economie era bazată pe produsele obținute de la acest animal, își fă-

cea hainele numai din blană de iepure. Imbrăcămintea indienilor Slave era împodobită cu franjuri, cu ace de porc spinos și cu păr de elan. În unele ceremonii, tribul Carriers folosea velințe provenite, prin schimb, de la indienii de pe Coasta de Nord-Vest, iar veșmintele triburilor Kutchin din Alaska și Naskapi din Labrador dovedesc influența eschimosă. Naskapi adoptaseră cămașa croită după modelul eschimoșilor de pe țărmul Labradorului, dar o ornamentau cu desene colorate în roșu, albastru sau verde. Bărbații kutchin purtau o bandă de pînă în jurul capului, șiraguri de mărgele și își prindeau în nas pandantive din scoici; își vopseau fața și purtau pene colorate în păr. Femeile își tatuau bărbia, la fel ca femeile eschimose. Alte triburi — Chipe-wyan, Yellowknife — își tatuau obrazii, iar celor din tribul Beothuk li se spunea „indienii roșii“, pentru că își vopseau corpul și veșmintele cu o argilă roșiatică (poate un mod de a se apăra împotriva înțepăturilor unor insecte).

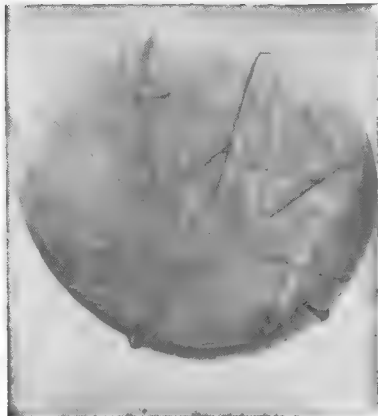
Cele mai importante influențe erau, însă, cele preluate de la populațiile Nord-Vestului: împărțirea în „nobili“, oameni de rînd și sclavi (deși sclavii erau puțini) a triburilor Carriers și Tahltan mărturisea contactul cu indienii Tsimshian. Statutul de „nobil“ era obținut de oricine putea oferi *potlatch*-uri îmbelșugate, obicei împrumutat, de asemenea, de la Tsimshian. Și, tot ca la indienii Coastei de Nord-Vest, structura tribului era întemeiată pe clanuri: fiecare clan vîna și pescuia în teritorii ce nu puteau fi încălcate de alții. Tahltanii preluaseră aproape în întregime sistemul clanurilor Tlingit: șase clanuri, divizate în două grupuri, ale căror semne totemice erau Corbul și Lupul.

Războaiele între triburi erau mai frecvente în unele ținuturi ale zonei subarctice, îndeosebi în zona ei vestică și sud-vestică. Tahltanii erau în permanență angajați în hărțuiri singeroase cu vecinii lor, ucigînd prizonierii și luînd în

1. Cultura Hopewell
Efigie

ceramică ; c. 100 î.e.n. — 200 e.n.
(găsită în tumulul Seip din Ohio) ; O M C

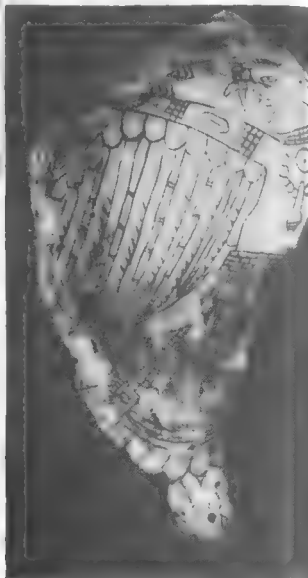

2. Cultura Hopewell
Disc de piatră

c. 300 î.e.n. ; M A I

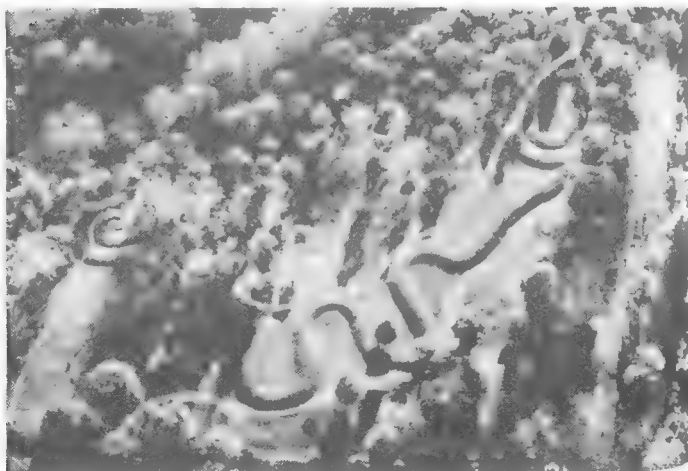
3. Cultura Adena
Pandativ de scoică

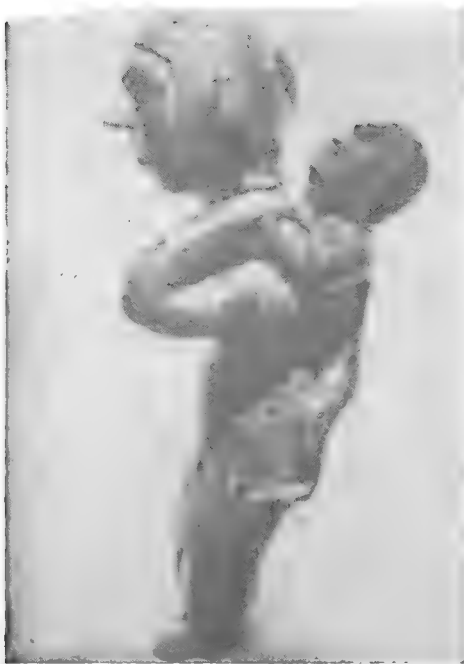
sec. X ; M A I

4. Cultura Hopewell
Tumulul Marelui Șarpe (Ohio)

c. sec. XI

5. Cultura
Hopewell
Mamă cu copil
figurină de os ;
c. 300 î.e.n.—700 e.n. ;
O M C

6. Cultura
Mississippiană
Efigie
piatră ; c. 1200-1600 ;
M T

7. Cultura Mississippiană
Vas-efigie

ceramică ; c. 1300—1700 ; M A I

**8. Cultura
Mississippiană
Vas-efigie**

ceramică ; 1300-1700 ;
M A I

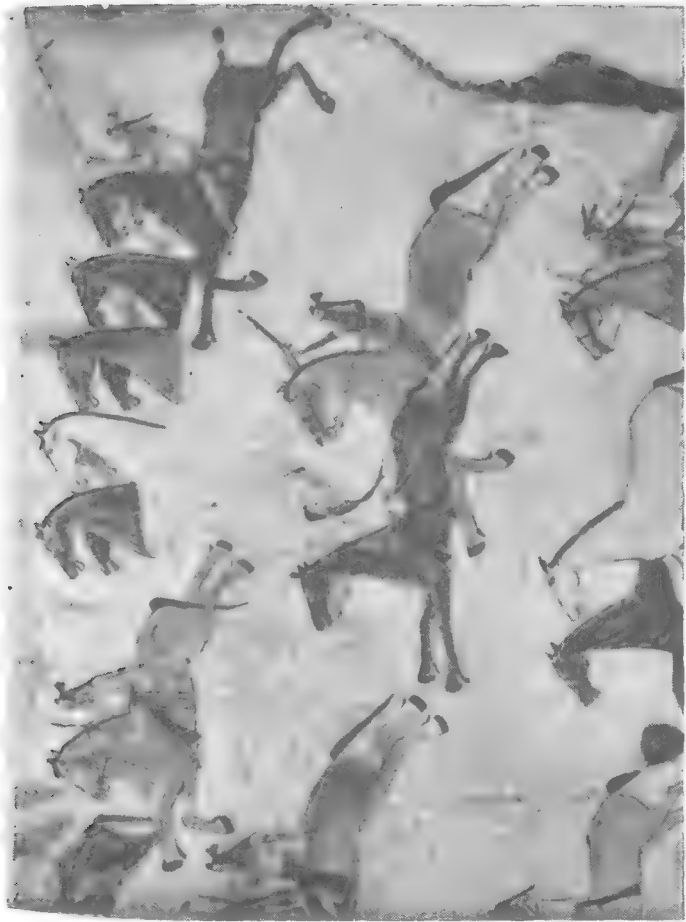

**9. Cultura Marilor Cîmpli
Tepee pictat**

sec. XIX ; indienii Cheyenne (?)

10. Cultura
Marilor Cimpii
Pictură pe piele
de bizon
1888 ; Indienii Sioux ;
M A I

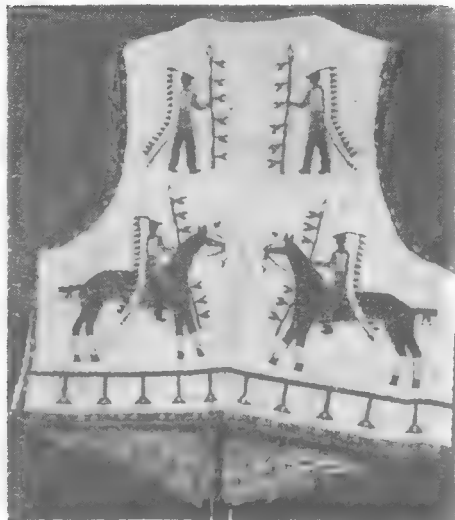

11. *Cultura Marilor Cimpii*
Furtul cailor (fragment)
pictură pe piele de bizon ;
c. 1850—1875; indienii Cheyenne ; MAI

**12. Cultura
Marilor Cîmpii
Pieptar**

broderie cu țepi de
porc spinos ;
c. 1890 ;
indienii Dakota ;
H A F

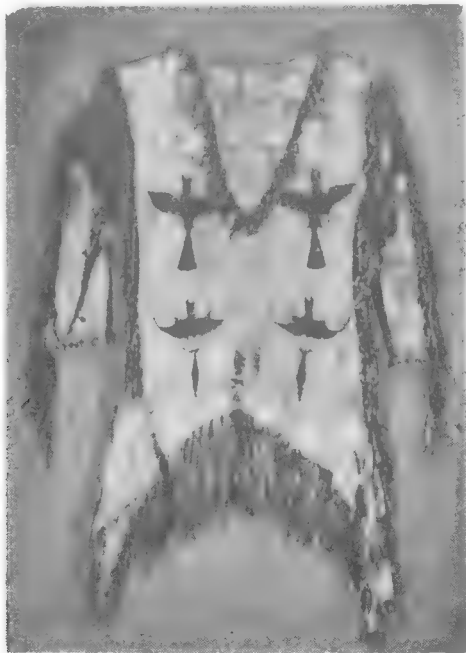
13. Cultura Marilor Cîmpii
Mocasini împodobiți cu ace de porc spinos
1808 ; indienii Sioux. Blackfoot, Assiniboin ; M A I

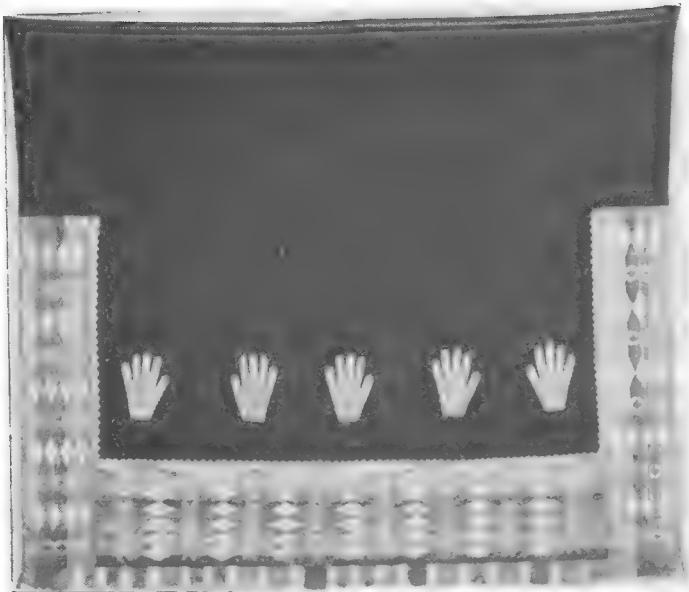
14. *Cultura Marilor Cîmpii*
 Saci în care se poartă copiii
 sec. XIX ; indienții Kiowa ; S I

15. *Cultura*
Marilor Cîmpii
 Veșmînt magic
 (menit să apere
 de gloanțele
 albilor)

sec. XIX ;
 indienții Sioux ;
 MAI

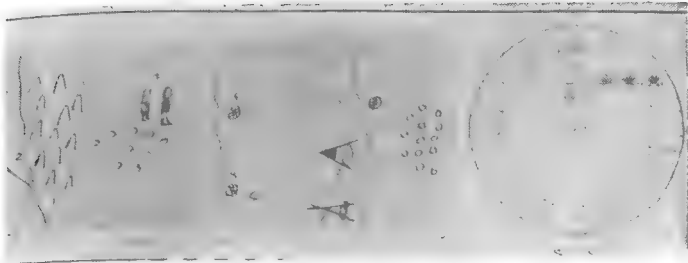

16. *Cultura Marilor Cimpii*
Velinșă

stofă de panglică ; sec. XIX ; indienii Osage ; PHILB

17. *Cultura Marilor Cimpii*
Lupta de la Little Big Horn (cai uciși)
Creion pe hîrtie ; 1881 ; indienii Dakota ; S I

18. Cultura Marilor Cîmpii
Pictograme

(relatarea unei vînători și a unui sfat al căpeteniilor)
sec. XIX ; indienii Assiniboin ; S I

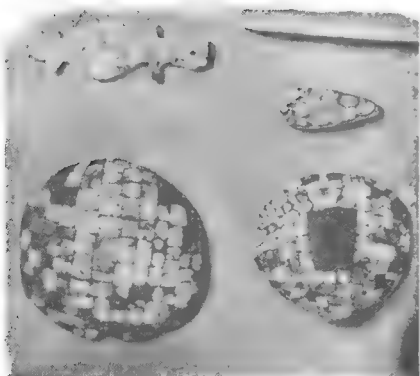
19. Cultura Marilor Cîmpii
Pictogramă
(evenimentele anului 1540)

sec. XIX ; High Hawk (indian Sioux) ; OMC

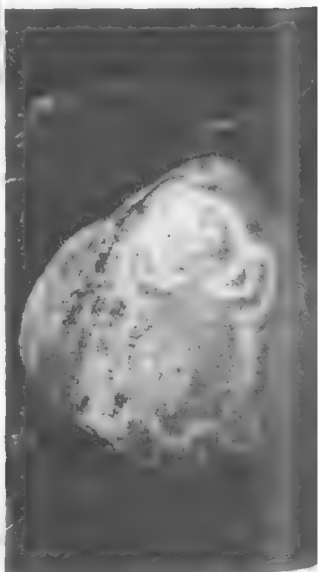
**20. Cultura
Marilor Cîmpii
Scut**

piele de bizon ;
c. 1800-1834 ;
Indienii Crow ;
M A I

**21. Cultura Hohokam
Pandative de turcoaze**

c. 600-900 ; PAM

**22. Cultura Hohokam
Cochilie împodobită cu
desenul unei broaște**

c. 900-1100 ; P A M

23. *Cultura Anasazi*
„Cliff-Palace“ — Mesa Verde
c. sec. VI-VIII

24. Cultura Sud-Vestul
Taos (New Mexico) ; sec. XII-XX

**25. Cultura
Sud-Vestului
Petroglifă (detaliu)**

Newspaper Rock
(Utah) ;
imagini succesive,
între c. 2000 î.e.n.
și c. sec. XVII e.n.

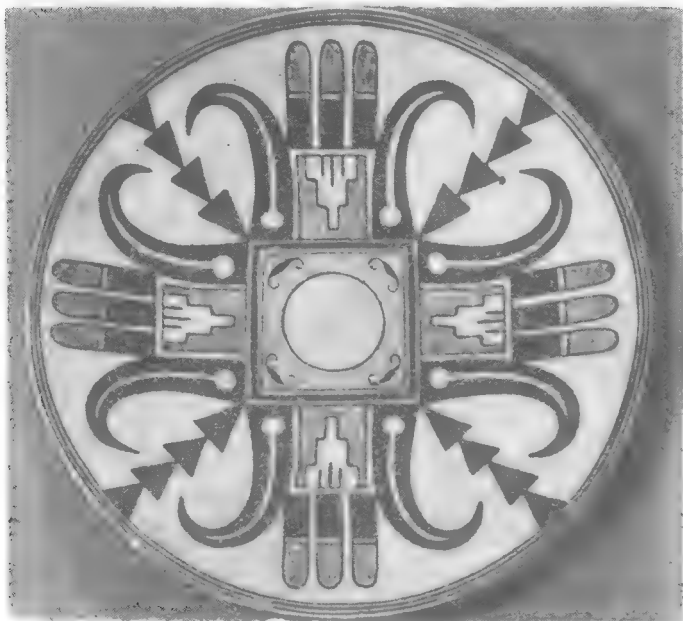
**26. Cultura
Mogollon
Cap-efigie**

piatră ; c. 300 î.e.n.
— 1000 e.n. ; MNM

27. *Cultura Sud-Vestului*
Vas

ceramică ; centrul de la Mimbres ; c. sec. X-XIII ; SAR

28. *Cultura Sud-Vestului*
Vas

ceramică ; centrul de la Mimbres ; c. 1000-1300 ; PEAB

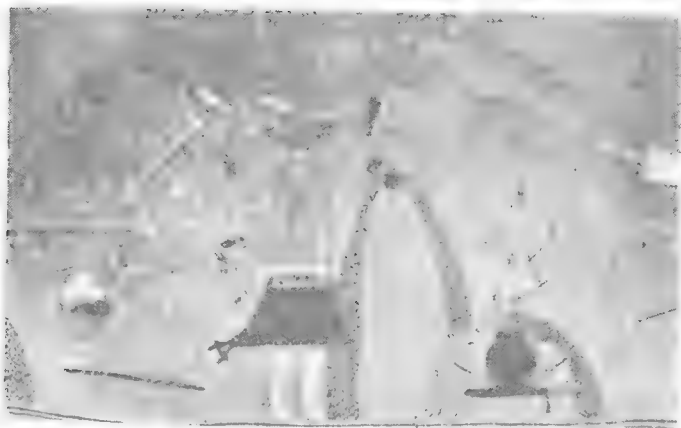
29. Cultura
Sud-Vestului
Vas

ceramică ;
c. 1800-1850 ;
indienii Zia (?) ;
SWM

30. Cultura
Sud-Vestului
Pictură murală
în Kiva de la
Jeddito (Arizona)

Indienii Pueblo ;
c. 1600-1650 ;
PEAB

31. *Cultura Sud-Vestului*
Petroglifă

Katchina Bridge (Utah) ; c. 950-1300

32. *Cultura Sud-Vestului*
Păpuși de ceramică

c. 1800-1900 ; indienii Yuma ; M A I

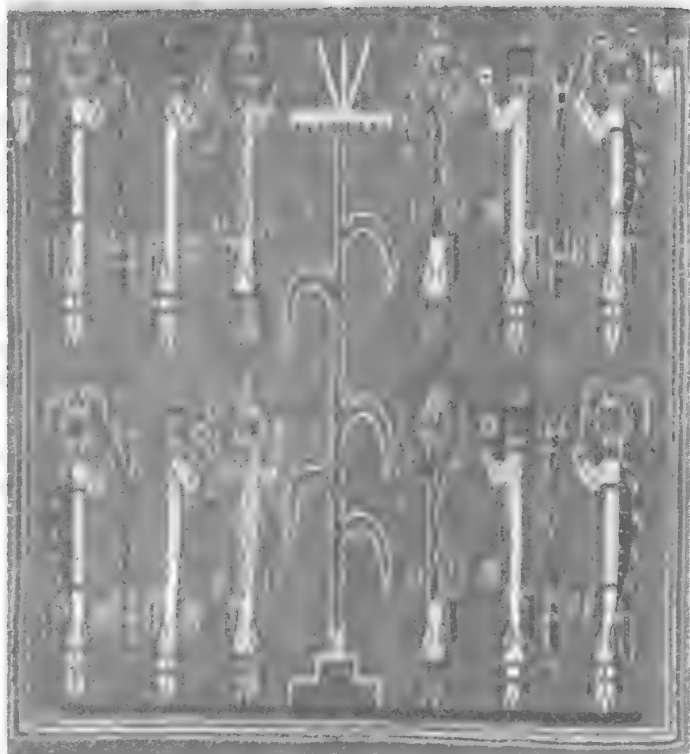
**33. Cultura
Sud-Vestului
Coș**

**c. 1900 ; indienii
Apache ; PAM**

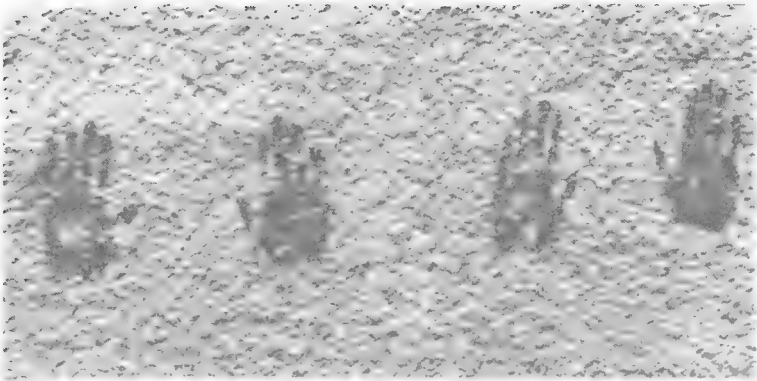

**34. Cultura
Sud-Vestului
Figurină Kachina**

**lemn și pene ; 1956 ;
indienii Hopi ; MAI**

35. *Cultura Sud-Vestului*
Model transpus pe pînă al unei picturi cu nisip
c. 1930 ; indienii Navajo ; colecție particulară

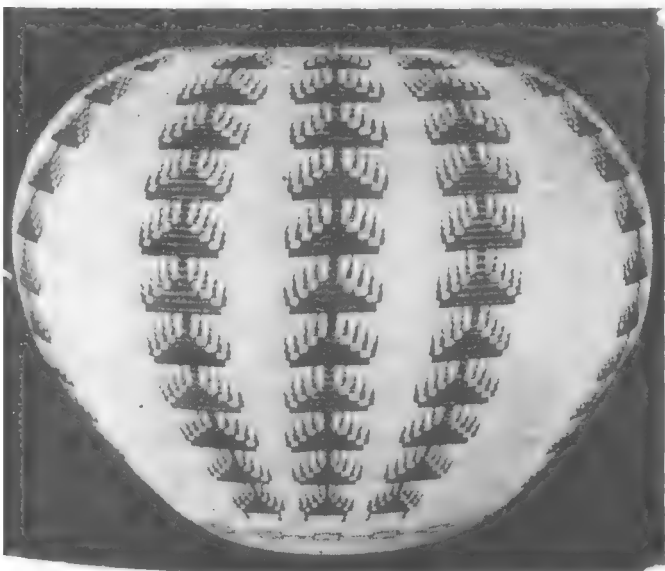

36. *Cultura californiană*
Petroglifă

c. sec. III î.e.n. — sec. II e.n. : M A I

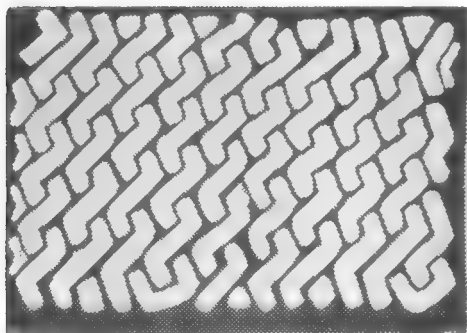
37. *Cultura Marelui Bazin*
Coș

ramuri de salcie ; 1918 ; indienii Washo ; PHILB

38. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Mască

piatră ; epocă neprecizată ; indienii Tsimshian ;
MAN

39. *Cultura*
Marelui Bazin
Panou cu broderie
1975 ; indienii Cuna ;
PAN

40. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Vas ritual

steatită : epocă neprecizată ; trib neidentificat ; PROV

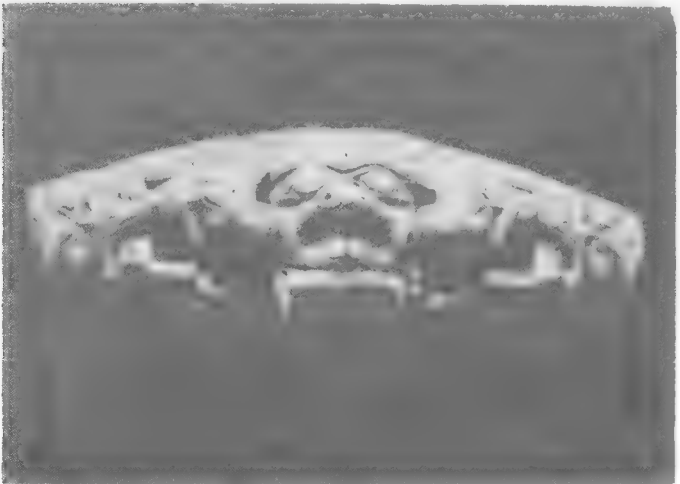

41. Cultura Coastei de Nord-Vest
Miner de pieptene (reprezentînd un lup)
 os sculptat ; c. 500 c.n. ; indienii Tsimshian ; DBC

42. Cultura Coastei de Nord-Vest
Mască (reprezentînd un lînx sau o panteră)
 lemn ; sec. XIX (?) ; trib neidentificat ; PROV

43. Cultura Coastei de Nord-Vest
Amuletă de vrăjitor
 os ; c. 1800 ; indienii Haida ; OMT

44. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Mască

lemn ; c. 1825-1875 ; indienii Tlingit ; M A I

45. Cultura Coastei de Nord-Vest
Păpușă cu capul mobil

lemn ; c. 1825-1875 ; indienii Nootka ; M A I

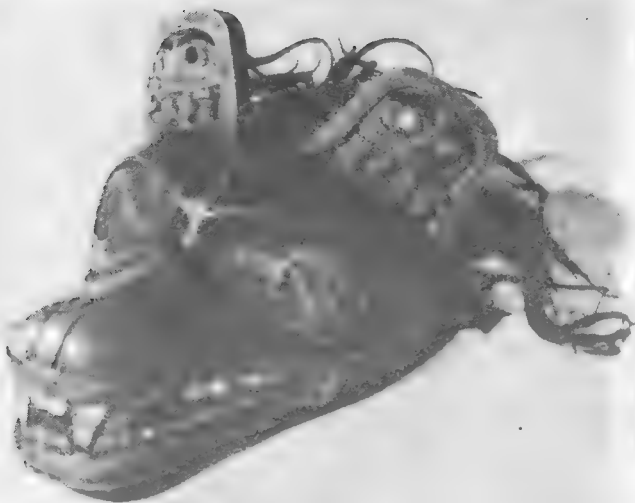
46. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
Pipă-efigie

colț de morskă
și sedef de scoică ;
c. 1825-1850 ;
indienii Tlingit ;
MAL

47. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
„Mama-Urs”

argilit ; 1883 ;
indienii Halda ;
S 1

48. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
Mască de urs

lemn ; sec. XIX ;
indienii Haida ; HAG

49. *Cultura Coastei de
Nord-Vest*
Personaj șezând

argint ; sec. XIJ ;
indienii Haida (?) ;
MPA

50. *Cultura Coastei de Nord-Vest*

Mască de ceremonie

lemn ; sec. XIX ;
indienii Kwakiutl ;
OMT

51. *Cultura Coastei de Nord-Vest*

Coadă de lingură rituală

lemn cu incrustații de sief ;
sec. XIX ; indienii Haida ;
McCORD

**52. Cultura Coastei
de Nord-Vest
Stilpi totemici**

sec. XIX ;
indienii Kwakiutl ;
WSM

53. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
Stilp interior
(sculptură
totemică :
urs cu figură
umană)

lemn ; sec. XIX ;
indienii Kwakiutl ;
MAN

54. Detaliu al figurii 53

55. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Stilp interior
(sculptură totemică : urs cu figură umană)
lemn ; sec. XIX ; indienii Kwakiutl ; MAN

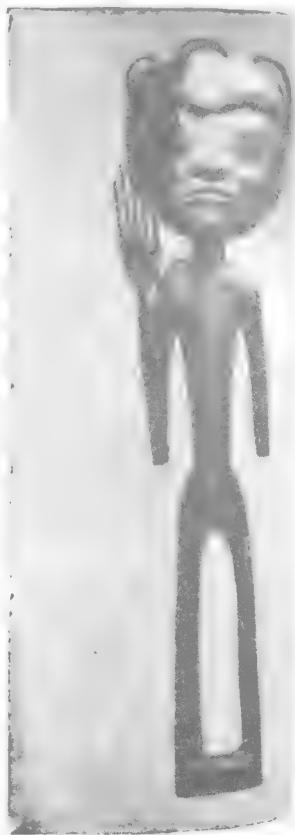

56. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Stilp totemic (fragment)
 lemn ; sec. XIX ; indienii Nootka ;
 MAN

57. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Marionetă

lemn ; sec. XIX ;
 indienii Kwakiutl ;
 PROV

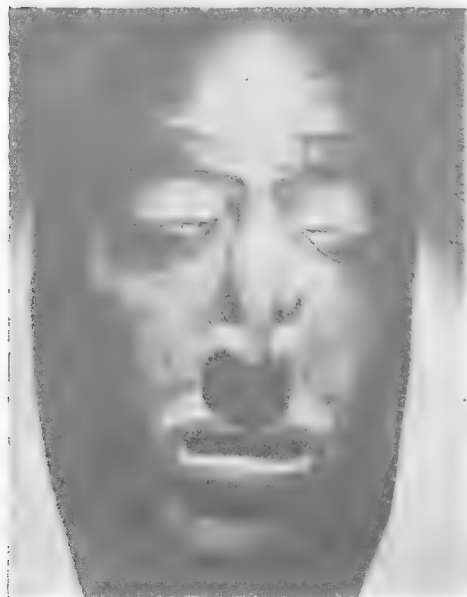
58. *Cultura Coastei de Nord-Vest*

Chenar de ușă (fragment ; picioarele figurii, în formă de arc, constituiau laturile ușii)

lemn ; sec. XIX ; indienii Kwakiutl ; MAN

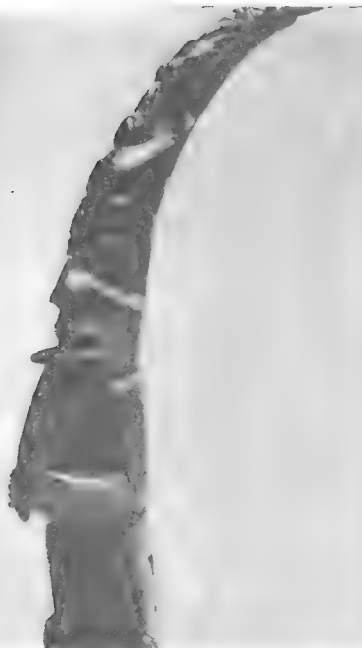
59. *Cultura Coastei le Nord-Vest*
 Panou sculptat pe frontonul unei case
 lemn ; sec. XIX ; indienii Tlingit

60. *Cultura Coastei
 de Nord-Vest*
Mască
 lemn de cedru ;
 sec. XIX ;
 indienii Kwakiutl ;
 OMT

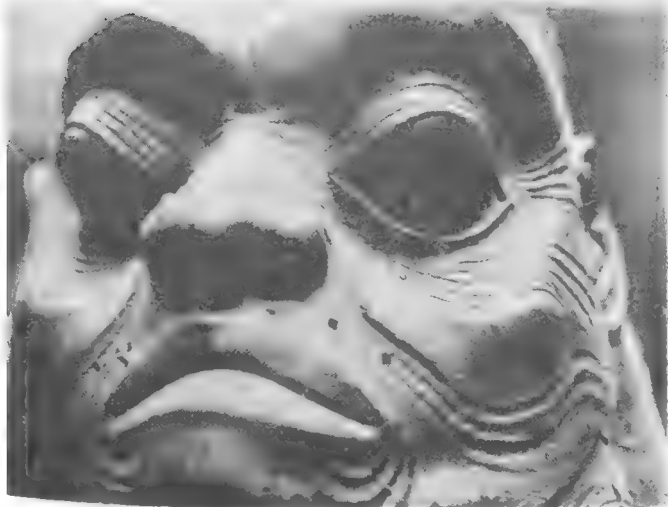
61. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
**Coadă unei linguri
de ceremonie**

corn de capră ;
sec. XIX ;
indienii Kwakiutl ;
OMT

62. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
Coif

lemn ; sec. XIX ;
indienii Tlingit ;
MAI

63. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
**Costum de
dansator**

lână ; c. 1870 ;
indienii Tlingit ;
GLENB

64. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
**Stilp totemic
(fragment)**

c. 1900 ;
indienii Haida ;
MAI

65. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Totem al Corbului (fragment)
c. 1900 ; indienii Kwakiutl ; HAG

66. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
Pasărea furtunii

lemn ; c. 1900 ;
indienii Haida ;
DBC

67. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
Pisălog

piatră ; 1899 ;
indienii Haida ;
MAI

68. *Cultura Coastei
de Nord-Vest*
Păpușă

lemn ; c. 1825-1875 ;
indienii Nootka ;
MAI

69. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Veșmînt

c. 1890 ; Indienii Kwakiutl ; OMT

70. *Cultura Coastei de Nord-Vest*
Velință

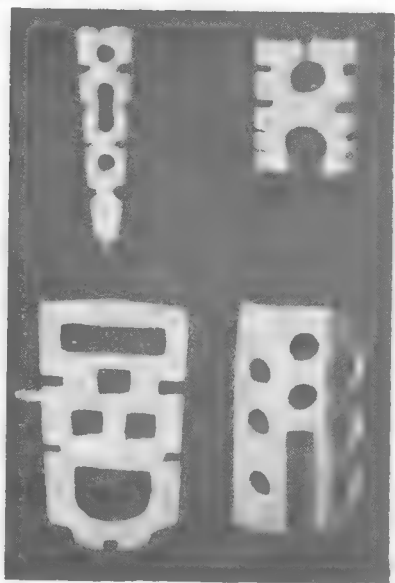
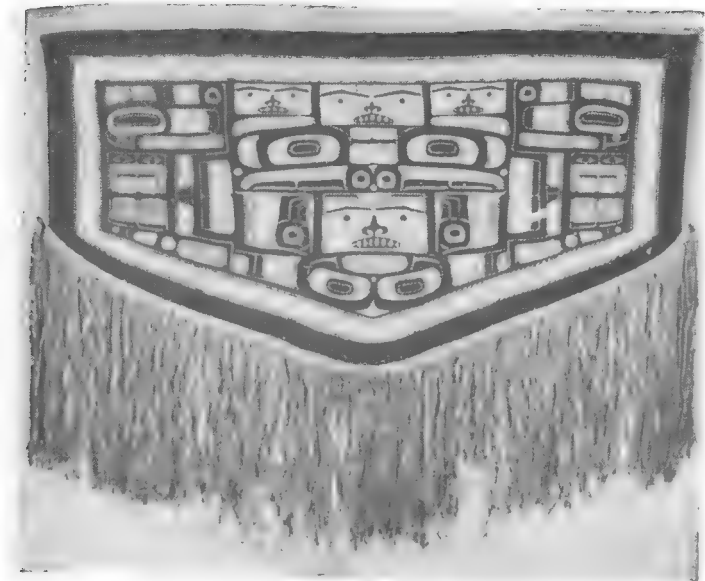
păr de capră și fibre de scoartă de cedru ; c. 1825—1875 ;
indienii Tlingit ; MAI

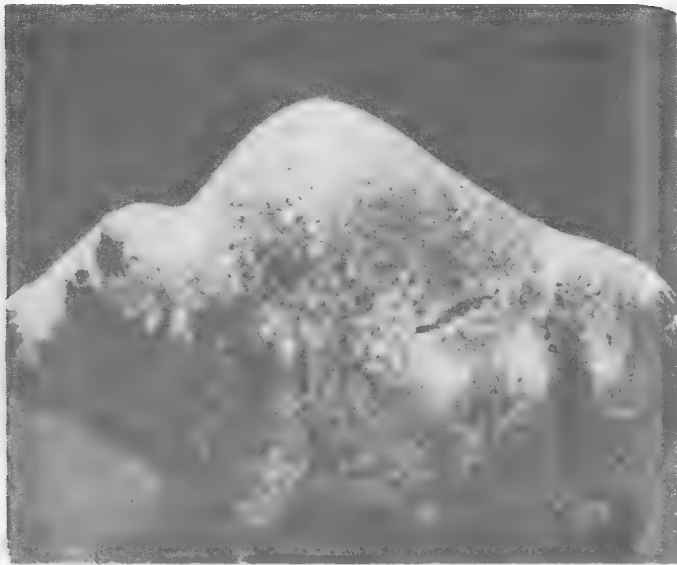
71. *Cultura zonei Arctice*
Corb

Os de balenă ; sec. XIX ; eschimos ; OMT

72. *Cultura zonei Arctice*
Amulete

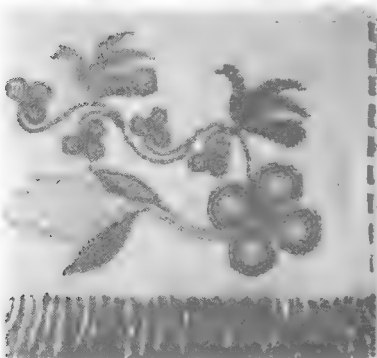
os de balenă ; 1895 ; eschimos ; colecție particulară

**73. Cultura Subarctică
Bizon**

cuarțită verde ; epocă
neprecizată (preistorică) ;
trib neidentificat ;
sec. XIX ; indienii Cree ;
HAF

**74. Cultura Subarctică
Broderie cu mărgele (detaliu)**

piele de bizon ; c. 1860-1890 ;
indienii Cree ; HAF

**75. Cultura Subarctică
Costum**

piele de bizon ;
c. 1860-1890 ;
indienii Cree ;
HAF

76. *Cultura Pădu-
rilor de Răsărit*
Pipă-efigie

piatră ; sec. XIX ;
indienii Algonkin ;
MAI

77. *Cultura Pădu-
rilor de Răsărit*
**Veșmint
de sărbătoare**

piele de focă cu
cusături aplicate ;
1869 ; indienii Huron ;
MAN

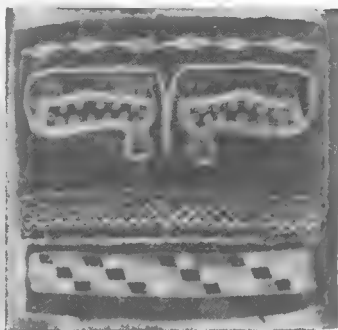

78. *Cultura
Pădurilor
de Răsărit*
Mască
„False Face“

lemn și păr de om ;
sec. XIX ;
indienii Irochezi ;
MAI

79. *Cultura Sud-Estului*
Pipă-efigie (războinic)

piatră ; c. 1200-1600 (găsită la
Spiro Mound, Oklahoma) : MAI

80. *Cultura Pădurilor
de Răsărit*
Săculeț de vrăjitor
(cu motivul mitic al
„panterei subacvatice“)

c. 1800-1850 ;
indienii Ottawa ;
CRANB

82. Cultura Sud-Estului
Pipă-efigie

lemn ; c. 1200-1600 ; SI

81. Cultura Sud-Estului
Efigie
(pisică sau panteră)

lemn ; c. 1000-1600 ;
trib neidentificat ; SI

83. Cultura Sud-Estului
Efigie

platră ; c. 1200-1600 ; SI

**84. Cultura
Sud-Estului
Căprioară**

lemn sculptat și policromat ;
c. 1000-1600 ; trib neidentificat ;
UMT

**85. Cultura Sud-Estului
Mască**

lemn ; c. 1200-1600 ; trib neidentificat ; MAI

**86. Cultura Sud-Estului
Vas**

ceramică ; c. 1300-1700 ; indienii
Caddo : MAI

Entrance to Harbor of St. Augustine

87. Bear's Heart
(indian Cheyenne)
Intrarea în portul
St. Augustine

creion, pastel pe
hîrtie ; c. 1875 ; S I

88. Stephen
Mopope
(indian Kiowa)
Dansator

acquarelă ; 1932 ; MAI

89. *Maria Martinez* (indiană Pueblo)
Vas
ceramică ; c. 1925—1950 ; colecție particulară

90. *Dick West* (indian Cheyenne)
Dansul nocturn al piticilor
acuarelă ; 1948 ; PHILB

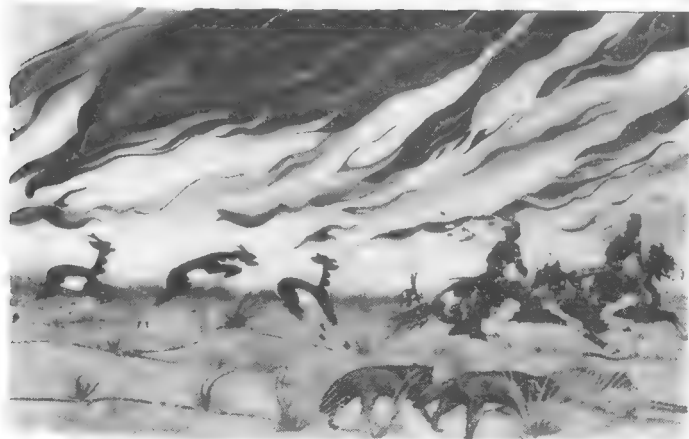

91. *R. C. Gorman* (indian Navajo)
Femeie Navajo
 ulei și tempera ; 1979 ; colecție particulară

92. *Mary Lou Peshlakat*
 (indian Navajo)
Căpetenie indiană
 pictură cu nisip ; 1977 ;
 colecție particulară

93. *Blackbear Bosin*
 (indian Kiowa/Comanche)
Foc în prerie
 tempera pe hirtie ; 1953 ;
 PHILB

94. *Quincy Tahoma*
(indian Navajo)
In zilele belșugului
tempera pe hirtie ;
1946 ; PHILB

95. *Joe Herrera* (indian Cochiti)
Pictură murală
acuarela ; c. 1950 ; colecție particulară

96. *Harry Fonseca* (indian Maidu)
„Goniți bizonul !“
acrilic pe hirtie ; 1980 ; colecție particulară

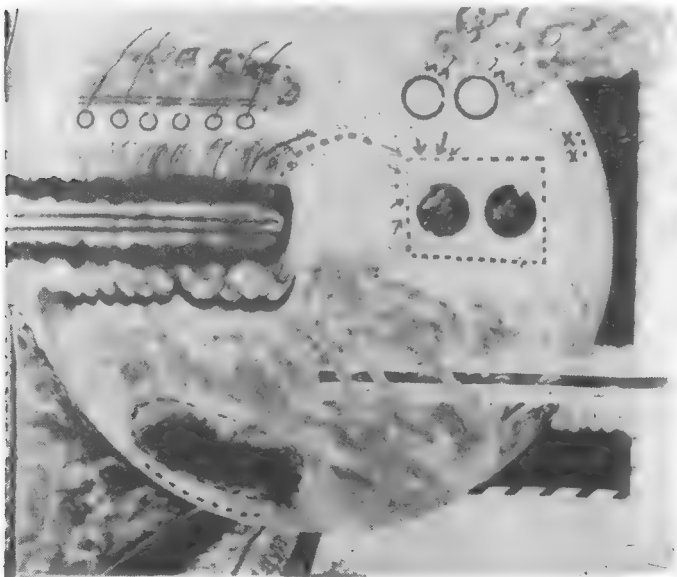
97. *Neil David* (indian Crow)
Mireasă

lemn ; 1981 ; colecție particulară

98. *George Longfish* (indian
Seneca/Tuscarora)

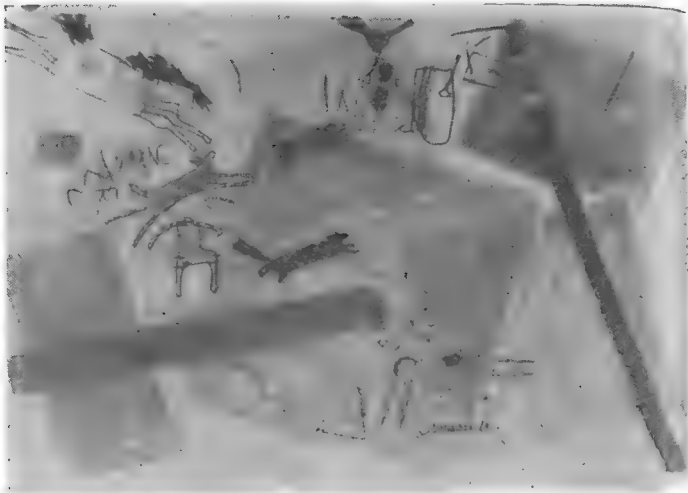
**„Nu poți trece cu patinele
printr-o turmă de bizoni
chiar dacă ești
stăpîn pe toate vrăjile lumii”**

acrilic : 1979-1980 ;
colecție particulară

99. *Henry Gobin* (indian Snohomish)
Frumoasa Tlingit
acuarelă : 1981 ; colecție particulară

100. *Jaune Quick-To-See Smith*
(indiană Cree/Shoshone)
Fără titlu

ulei ; 1980 ; colecție particulară

101. *R. Lee White* (indian Sioux)
Belșug

tehnică mixtă ; 1983 ; colecție particulară

102. *Andy Tsinajinnie*
(indian Navajo)
Cavalcadă
acuarelă ; 1956 ; MNA

103. *Fritz Scholder*
(indian Mission/
Luiseño)

Dansatori indieni
ulei ; 1975 ; colecție
particulară

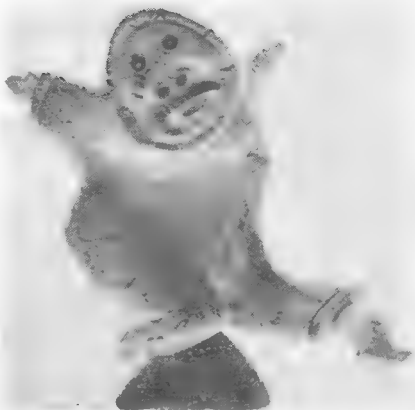

104. *Bill Reid* (indian Haida)
Scenă mitologică

lemn de cedru ; 1968 ; colecție particulară

105. *Karoo Ashe-
vak* (Eschimos)
Dansator

piatră,
fildes de morșă,
os de balenă :
1971 :
colecție particulară

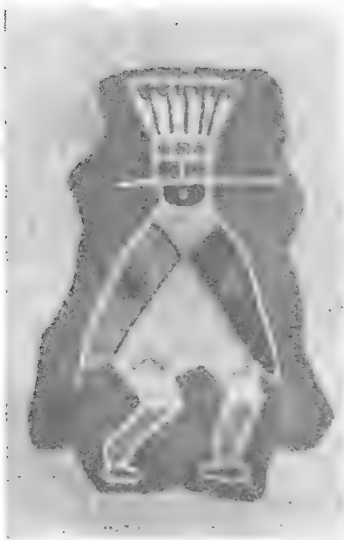
107. *John Hoover* (Aleut)
Spiritele apei

lemn de cedru : 1977-1978 :
colecție particulară

106. *Bob Dempsey*
(indian Tlingit)
Bătrână
(mască)

lemn, aramă, păr, 1974 :
colecție particulară

108. *Joe Herrera*
(indian Cochiti)

Pictură murală ; acuarelă opacă
pe hirtie colorată ; c. 1950 ;
MAI

109. Indieni Hopi
Vas

ceramică policromă ; sec. XX
colecție particulară

110. *Sam English* (indian Chippewa)
„Mr. Indian“

ulei ; 1982 ; colecție particulară

sclavie femeile comunităților invadate. Tribul Carriers purta armuri din bucăți groase de lemn (imitate, evident, după cele ale populațiilor de pe coasta Pacificului) sau din piei de elan pe care erau prinse pietricele și se mai apărau și cu scuturi ovale din piele. Cei mai feroci dintre toți, se zice, erau cei din tribul Chipewyan; mai numeroși decât oricare din celelalte triburi athapascane (se spune că erau peste 3 500 la venirea europenilor⁷), ei atacau comunitățile populațiilor vecine, jefuindu-le și masacrându-i pe locuitori. În cele de urmă, au fost înfrinți de tribul algonkin Cree, încă și mai numeros, care, înarmat cu puști — primite de la negustorii europeni în schimbul blănurilor de vulpi și de urs, al pieilor de bizon — a invadat și a ocupat o mare parte a teritoriului Chipewyan. Pe de altă parte, triburile Slave și Hare erau peste măsură de înspăimântate la vederea oricărui străin, fie el european sau indian, și fugeau de el, în disprețul vecinilor lor — eschimoși, Kutchin, Yellowknife — al căror folclor abundă în aluzii neiertătoare la „purtarea lașă a triburilor iepurilor“⁸.

Cruzimea și spaima pot fi deopotrivă înțelese: viața unor oameni veșnic amenințați de pieirea prin foame, izolați prin uriașe întinderi aproape pustii, înghețate de vânturile nordului, nu se explică în termenii obișnuiți în alte ținuturi. Sacrificarea bătrînilor și a infirmilor contravine, desigur, codului etic al majorității popoarelor de de glob: dar pot fi, oare, judecate cu aceeași măsură încercările teribile de salvare a unei comunități în care nimeni nu poate agonisi mai mult decât consumă? Pot fi osîndiți cei care se tem că orice străin le aduce grave primejdii? Mai ales că, din nenorocire, în privința europenilor, au avut de atîtea ori dreptate...

Tot așa se explică, firește, și sumbra mitologie a triburilor Subarctice, mai curînd un șir de superstiții aducătoare de spaimă decât

credințe religioase care să se constituie într-un sistem. Misterele erau prezente pretutindeni : torenții și lacurile erau bînuite de duhuri răuvoitoare, demonii pîneau în adîncul pădurilor, călătoreau călări pe vînturile iernii, se ascundeau în zăpadă. Unele triburi recunoșteau existența unei vagi zeități supreme, a cerului sau a soarelui, dar nu îi dădeau prea multă importanță, adresîndu-se în schimb, unor mari cete de spirite ale naturii — de obicei, animale de tot felul, urși, reni, elani, lupi, păsări — cu care încercau să stabilească contacte prin intermediul viselor și al viziunilor mistice și al căror ajutor îl cereau, prin glasul șamanilor, în ceremonii foarte simple.

Nu toate comunitățile aveau șamani : contactul cu spiritele se stabileau prin mijlocirea viselor. Dar, cu sau fără șamani, credința în spiritele rele era paralizantă : toate calamitățile, moartea însăși erau puse pe seama lumii nevăzute. Tribul Cree era terorizat de legendele așa-numitelor *windigos* — ființe care ar fi mîncat carne omenească (în întreaga Subarctică nimic nu provoca mai multă repulsie decît canibalismul, oricît de nemiloase erau lungile perioade de foamete) și au fost prefăcute în uriași antropofagi ⁹.

În secolele XVII-XIX, negustorii francezi și britanici au avut intense legături comerciale cu indienii canadieni, îndemnîndu-i să se consacre vîntorii animalelor cu blană, produsul cel mai prețuit pe piețele europene. „Prezența albilor a fost dezastruoasă pentru băștinași. Pe măsură ce diversele triburi au obținut arme de foc și unelte de fier, economia lor s-a modificat. Dar luptele intertribale s-au intensificat, invaziile susținute de puști — uneori, de modele moderne — au devenit mai frecvente, unele triburi au fost anihilate, iar cultura populațiilor băștinașe a decăzut. Epidemii de vîrsat negru, de gripă și de alte maladii necunoscute pînă atunci de indienii au desăvîrșit

demoralizarea și dezintegrarea majorității triburilor“¹⁰.

În 1929, tribul Beothuk dispăruse cu totul, populația Chipewyan scăzuse cu două treimi, majoritatea celor din tribul Cree s-a răspândit atât de departe spre vest, încît mulți au ajuns în Marile Cîmpii, însușindu-și civilizația indienilor de acolo. Au mai fost secerați de două epidemii de vărsat negru, iar supraviețuitorii, opriți în drumul lor spre vest, s-au așezat în mici grupuri izolate printre celelalte triburi, pierzîndu-și aproape cu totul identitatea. Athapascanii din Alaska și din nord-vestul Canadei au fost cruțați vreme mai îndelungată: primii europeni pe care i-au văzut erau căutătorii de aur ce treceau pe aici spre valea râului Klondike, în timpul mării febre a metalului galben din 1897—99. De atunci încoace, însă, existența lor s-a schimbat la fel de dramatic ca aceea a tuturor indienilor din Subarctica.

Încă din primii ani ai acestui secol, cercetătorii au semnalat dispariția aproape totală a tradițiilor culturale din întreaga zonă¹¹. E adevărat că aceste tradiții erau mai firave decît în alte ținuturi locuite de indienii nord-americani; dar și presiunea exercitată aici de europeni a fost mai puternică și, în consecință, fenomenul de aculturație mai radical. Mulți indieni au renunțat la îndeletnicirile lor tradiționale, devenind hăițași în partidele de vînătoare ale albilor, ghizi ai turiștilor sau ai pescarilor atrași de exotismul unor performanțe sportive obținute în aceste ținuturi. Unii dintre cei care au încercat să-și păstreze vechiul mod de viață — de pildă, athapascanii din bazinul fluviului Yukon — au fost confrunțați de consecințele unor proiecte industriale, îndeosebi construcția unor hidrocentrale care vor duce la inundarea terenurilor de vînătoare de unde triburile și-au procurat hrana de-a lungul cîtorva generații: indienii sînt obligați să plece spre alte ținuturi unde să su-

praviețuiască. „Închinându-se, totuși, în fața a ceea ce ei consideră că e inevitabil, unii băștinași sînt educați în școli care imită sistemul de învățămînt al oamenilor albi și sînt gata să accepte un model necunoscut părinților lor“¹². În Canada, schimbările sînt mai lente; cu toate acestea, și aici, deschiderea drumurilor spre nord, unde industria își caută noi resurse minerale, a atras numeroși indieni spre modul de viață al omului alb.

Cultura tradițională a Subarcticei e acum o pagină a istoriei trecutului.

Note

- 1 Henry B. Collins, Jr, *op. cit.*, p. 89.
- 2 Diamond Jenness, *The Indians of Canada*, Toronto, 1983, p 217 (prima ediție — 1932).
- 3 *Idem*, p. 221.
- 4 F. Symington, *The Canadian Indian*, Toronto, 1969, p. 75.
- 5 *Idem*, p. 74.
- 6 Ruth M. Underhill, *Red Man's Religion*, Chicago, Londra, 1965, p. 56.
- 7 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 70.
- 8 John Upton Terrell, *American Indian Almanac*, New York, 1971, pp. 206—207.
- 9 Ruth M. Underhill, *op. cit.*, p 117.
- 10 Alvin M. Josephy, Jr., *op cit.*, pp. 71—72.
- 11 Samuel Hearne, *A Journey from Prince of Wales's Fort in Hudson's Bay to the Northern Ocean*, Toronto, 1911; reeditat de J. J. Tyrrell, Toronto, 1967.
- 12 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 72.

Însemnările primilor coloniști europeni și, mai apoi, literatura epocii romantice au transformat regiunea cuprinsă între fluviul St. Lawrence, Marile Lacuri, valea mijlocie a lui Mississippi și țărmul Carolinelor într-un ținut al legendei. Urcînd dinspre Atlantic pînă pe creasta Apalașilor, coborînd, după aceea, lent, de-a lungul colinelor împădurite de pe malul rîurilor largi și ajungînd pînă în vastele prerii, peisajul are și azi o netăgăduită grandoare ; ne putem ușor închipui cît de copleșitor li se va fi părut, în urmă cu trei secole, celor care îl descopereau și zăreau în întinderile lui necuprinse ivindu-se oameni cu o înfățișare „plină de o mindrie tăcută, venind din cine știe ce adîncuri îndepărtate ale unei istorii neștiute de europeni“¹. Cele mai multe triburi care trăiau aici aparțineau familiilor algonkine, irocheze și siouane, pe care, multă vreme, coloniștii albi le vor confunda cu în-săși „națiunea indiană“.

Adevărul e că aici s-a realizat o sinteză a trăsăturilor caracteristice culturilor indiene din regiuni mult mai întinse decît „zona Pădurilor de Răsărit“ *, cum se numește acest ți-

269 * În unele lucrări se folosește și termenul de „Pădurile de Nord-Est“.

nut în etnografia americană. Nici o graniță nu îl desparte de Subarctica, de Marile Cimpii ale Vestului, de șesurile Sud-Estului. Schimbările se făceau relativ ușor, formele culturale circulau fără să întâmpine obstacole într-o zonă uriașă, din preajma Golfului Hudson până pe țărmul Golfului Mexic și de la Atlantic până aproape de povârnișurile Munților Stîncoși.

De-a lungul coastei de est a continentului locuiau cei dintîi indieni ai Americii de Nord pe care îi întîlniseră oamenii albi. În regiunile de la miazănoapte — în Noua Scoție, Noul Brunswick, în Maine — și în Noua Anglie erau mai multe populații algonkine; erau vînători în pădurile dese ale ținutului, pescari, unii dintre ei știau să adune zahărul din scoarta arțarilor, iar cei dinspre sud practicau și agricultura. Mai la sud, algonkinii trăiau alături de populații siouane și de irochezi, Tuscarora și Nottaway. La sud de actualul stat Maine, toate triburile de pe coasta Atlanticului își procurau hrana din cultivarea pămîntului, dar se îndeletniceau și cu vînătoarea și cu pescuitul, iar unele dintre ele adunau scoici și crustacei de pe țărmul oceanului.

Mai spre nord, în interiorul continentului, irochezii erau cei care predominau în teritoriul cuprins între St. Lawrence și Lacul Huron, între fluviul Hudson și țărmul sudic al Lacului Erie. La sud, se afla o confederație de așezări irocheze, numite „ale Neutrilor“, pentru că indienii care le locuiau încercau să se țină departe de neconțințele înfruntări dintre huroni și irochezii de pe valea Husonului. În nordul actualului stat New York, între Lacul Champlain și riul Genesee, se aflau cele mai puternice și mai bine cunoscute triburi irocheze: Mohawk, Oneida, Onandoga, Cayuga și Seneca; ele vor constitui faimoasa „Confederație a celor cinci națiuni“ sau „Ligă a irochezilor“, numită după 1715 „a celor șase națiuni“, pentru că aderase la ea și tribul Tuscarora.

În Vestul Mijlociu, pe țărmurile lacurilor Superior și Michigan, se așezaseră mai multe triburi, aproape toate algonkine : Sauk și Fox, Potawatomi, Ottawa, Menominee, Kickapoo, Ojibwa ; acesta din urmă (al cărui nume nu fusese înțeles de unii coloniști și era pronunțat „Chippewa“) avea o populație de aproximativ 25 000 de oameni, vânători și pescari nomazi, trăind prea departe în nord ca să își pună prea multe speranțe în produsele muncii pământului. Tot aici trăiau siouanii Winnebago (în zona Green Bay a actualului Wisconsin), ai căror strămoși par a se fi despărțit de ceilalți Sioux de pe valea superioară a lui Mississippi, așezându-se aici în jurul anului 1000 e.n.

În Indiana și Illinois, erau triburile algonkine Kaskaskia, Peoria și alte câteva care alcătuiau împreună „Confederația Illinois“ și, separat de ele, Miami, Wea și Piankashaw. Erau vânători și agricultori, mult mai puțin numeroși decât puternicii lor vecini de la nord.

Primele urme singure ale existenței omului datează aici de acum cel puțin 11 000 de ani². Încă înainte de a se fi încheiat era glaciară, mici grupuri de vânători nomazi au ajuns în Nord-Est, venind, fără îndoială, din Marile Cîmpii după ce trecuseră prin Alaska. Numeroase obiecte — cuțite, vîrfuri de săgeți, unelte cu care se jupuia pieile — au fost descoperite într-o zonă largă, între Michigan și Noua Scoție, îndreptățindu-i pe arheologi să ajungă la concluzia că oamenii din Nord-Est vinau pe atunci mastodonți, boi moscați, elani, castori și, ceva mai spre nord, reni.

În jurul lui 8000 î.e.n., perioada glaciară s-a încheiat și mastodonții au dispărut (în Nord și în extremul Nord-Est, ei vor mai supraviețui o vreme). Se inaugurează acum așa-numita perioadă arhaică timpurie care durează 3 000 — în unele ținuturi chiar 5 000 — de ani. Schimbarea climei va determina, firește, modificarea modului de viață al oamenilor : ei vor continua

să străbată mari întinderi în căutarea vînatului, dar vor începe și să culeagă fructe de pădure și să pescuiască. Săpăturile arheologice vor scoate la iveală topoare, piulițe și pietre de rîșnit grăunțe ; în regiunea Marilor Lacuri se vor găsi primele bărci, făcute din trunchiuri scobite de copaci.

Între 3000 și 1000 î.e.n., perioadă numită adesea Arhaicul tîrziu, apar numeroase culturi locale, cele mai multe legate, probabil, de un singur model comun ; raporturile dintre ele nu sînt, însă, prea clare. Un tip de civilizație, regăsit cu unele variante în întreaga arie, e acela cunoscut sub numele de Arhaicul boreal. El demonstrează adaptarea la viața în păduri și se aseamănă cu civilizațiile din pădurile Nordului Asiei și al Europei. Unii arheologi cred, de altminteri, că aceasta e perioada în care cultura boreală a fost adusă aici de populații venite din regiuni ale Asiei de Nord-Est, unde condițiile existenței erau asemănătoare³. În orice caz, acum se ivesc cei dintîi vorbitori ai unei limbi înrudite cu algonkina de mai tîrziu⁴. Se știe, însă, foarte puțin despre mișcările de oameni produse în această epocă în pădurile Nord-Estului.

În nordul Noii Anglii și pe valea inferioară a lui St. Lawrence, s-au descoperit unelte cu care se lucra lemnul — topoare, barde, dălți de piatră — și greutăți ce se legau de plasele folosite la prinderea peștilor sau a păsărilor. În jurul anului 2500 î.e.n., în vestul actualului stat New York se semnalează elementele unui tip de cultură numit *Lumoka*. Probabil o punte între civilizația de pe coasta Atlanticului și aceea de pe valea lui Ohio, conținînd și detalii ale civilizațiilor din ținuturi mai îndepărtate spre vest, Lamoka s-a impus prin meșteșugul cu care erau lucrate vîrfurile de piatră ale săgeților, precum și obiectele de os și de corn de elan : cuțite, unelte de pescuit, pandantive ; rîșnițele pentru semințe erau făcute din piatră șlefuită.

Concomitent, în estul New Yorkului, în Noua Anglie și în valea lui St. Lawrence, *Cultura Laurentiană* (care avea să supraviețuiască tipului de cultură Lamoka) va introdus noi unelte de pescuit, printre ele harponul. Urme ale ei vor fi descoperite pînă în bazinul lui Ohio și în partea de est a Marilor Cimpii.

Din nordul statului Illinois de astăzi pînă spre Lacul Superior, s-a dezvoltat o civilizație a aramei; metalul, prelucrat rudimentar, era transformat în unelte și în podoabe: vîrfuri de sulite, cuțite, topoare, dălți, mărgelile, pandantive, brățări. Locuitorii acestui ținut au fost cei dinți din continentul cuprins între Oceanul Înghețat de Nord și Țara de Foc (unii susțin că din întreaga lume⁵) care au învățat să lucreze metalul: ei au întemeiat ceea ce se numește Vechea Cultură a Aramei. Posibilă formă derivată a unui stadiu timpuriu al Culturii Boreale, ea a atins punctul maxim de dezvoltare în perioada 2000-1000 î.e.n. De atunci datează obiectele (mai ales cutii) din scoarță de mesteacăn, lucrate de oameni despre care se știe că atinseseră un nivel înalt de civilizație: domesticiseră cîini, știau să-și facă bărci din trunchiuri scobite de copac sau din coaja de mesteacăn.

E posibil ca, o dată cu retragerea spre nord a ghețurilor, să fi plecat și vînătorii, în urmărirea animalelor pe care se deprinseseră să le vîneze. Cei care au rămas au fost asimilați de noile culturi sau și-au adaptat ei înșiși cultura la împrejurările create de schimbările climei. Indiferent de motive, se constată o decădere bruscă a artei aramei (cu toate că unele grupuri mici au continuat să folosească pînă nu de mult cuțite, dălți și alte obiecte de aramă, lucrate, însă, fără măiestria înaintașilor lor).

Aproximativ cu 3 500 de ani în urmă, populațiile din actualele Vermont, Ontario și din sudul Michiganului au început să-și înmormînteze morții pe culmi de coline, departe de așe-

zări și să așeze lângă trupurile răposaților obiecte diverse, unelte și ornamente de piatră, de aramă, din cochilii de scoici, presărind peste ele o pulbere roșiatică. Cu timpul, formele acestor ofrande au devenit tot mai diverse, definind un număr mare de variante locale; în unele regiuni de vest, de pildă, se înregistrează influența constructorilor de tumuli: movile semisferice de pământ sînt ridicate pe morminte. Cam tot atunci, își fac apariția primele exemplare de olărie: unii cercetători cred că meșteșugul a fost introdus de populații care veneau din Siberia⁶. Alții consideră că el s-a dezvoltat în această zonă, independent de orice influență⁷, că a fost adus din Sud-Est și s-a răspîndit spre nord⁸ sau că a venit din Mexic⁹. Singurul amănunt asupra căruia cercetătorii au căzut de acord e că olăritul a apărut în regiunea de est a întregii zone pe la 1200 î.e.n., înainte de a fi fost cunoscut în celelalte ținuturi ale Nord-Estului, și că multă vreme, chiar și aici, i s-a acordat puțină importanță.

Între 1500 și 500 î.e.n., dezvoltarea civilizației din Pădurile de Răsărit e marcată de apariția tumulilor care reprezintă, cum bine se știe, una dintre cele mai caracteristice și mai controversate forme ale cultului morților din întreaga istorie a continentului nord-american. Populații migratoare, pornite de pe valea lui Ohio (unde, în primul mileniu, înflorea celebra cultură Adena), au ajuns pînă în preajma Golfului Chesapeake (în actualul Maryland) și, de aici, au pornit spre nord, spre New York și Noua Anglie.

De acum înainte, Nord-Estul va fi cuprins în vasta zonă a culturii Adena și, de pe la 100 î.e.n., pînă în jurul lui 700 e.n., în aceea a culturii Hopewell. Unele regiuni de margine au receptat ecouri mai slabe ale acestei epoci de aur, cea mai strălucită din istoria Americii de la nord de Mexic. În New York și Ontario, unde agricultura (factor esențial al înfloririi

marilor civilizații de pe valea lui Ohio și a lui Mississippi) era necunoscută, s-a creat, totuși, o ceramică ale cărei origini par a aparține culturilor siberiene; ea a fost adusă de populații venite de pe coasta Pacificului și a căror sosire în perioada Adena a constituit un impuls important pentru dezvoltarea culturii Hopewell. Influența hopewelliană s-a exercitat asupra populațiilor de pe țărmul Atlanticului, după o succesiune de transformări provocate de alte influențe.

Trăsăturile caracteristice Culturii Hopewell dispar treptat, lăsând locul unor manifestări locale, foarte diferite între ele, ale căror forme caracteristice erau datorate modului specific de asimilare a influențelor, mai ales ale acelor venite din bazinul lui Mississippi. În cultura mississippiiană a epocii s-au identificat elemente identice acelor din nord-estul Mexicului ¹⁰.

S-a crezut cîndva că, venind dinspre sud sau dinspre apus, irochezii au invadat teritoriul algonkinilor și că s-au stabilit aici prin forță. Astăzi se știe că această populație, al cărei rol a fost foarte important în istoria Americii de dinaintea venirii oamenilor albi și o lungă perioadă de după aceea, s-a format în Nord-Est, ca urmare a evoluției diverselor forme ale civilizației de pe țărmul lacurilor Erie și Ontario și din actualul New York și că, în jurul lui 1200 e.n., ei își însușiseră unele elemente ce vor avea să le caracterizeze cultura din epocile ulterioare.

Cu puțin înaintea venirii oamenilor albi, Nord-Estul era locuit de numeroase triburi de vînători, pescari și agricultori, urmașe ale unor populații arhaice a căror evoluție se desfășurase, vreme de mai multe milenii, în acest teritoriu. Aproape toate își elădiseră așezări și cultivau porumb, dovleci, fasole, pe pămînturile din apropierea satelor. Ogoarele înaintau încet prin ținuturile împădurite: indienii retezau copaci, dădeau foc ierburilor și cultivau

apoi pământul acoperit de cenușă. Vinătoarea și pescuitul erau, mai ales în extremitatea nordică a regiunii, unde condițiile de viață nu difereau prea mult de acelea ale Subarcticei, surse importante de hrană. În general, însă, în întregul Nord-Est vînatul era abundent — căprioare, urși, diverse soiuri de păsări și, mai ales în ținuturile din vest, bizoni; în riuri și în lacuri peștele nu lipsea niciodată, iar pe malurile oceanului și ale unor cursuri mari de apă, se găseau tot soiul de crustacee.

Triburile din răsărit locuiau în clădiri rectangulare, lungi de peste 30 de metri, cu acoperișuri în formă de cilindru secționat în lung, construite din bîrne groase peste care se punea scoarță de copac; cunoscute sub numele de *case lungi*, ele adăposteau mai multe familii și erau caracteristice mai cu seamă satelor irocheze. Un alt tip, foarte răspîndit de locuință era *wigwam*-ul (în limba massachusetts cuvîntul înseamnă „locuința lor“), o colibă conică sau semisferică, din stlpi de lemn acoperiți cu rogojini, piei sau coajă de copac.

Îmbrăcămintea era făcută din piei, împodobite cu țepi de porc spinos (mai tîrziu, cu mărgelile de sticlă colorată), alcătuiind variate motive florale. Bărbații își rădeau părul, lăsîndu-și o creastă de la frunte pînă la ceafă, prelungind-o uneori printr-o șuviță ce cădea pe grumaz, „în semn de dispreț față de dușman!“¹¹.

Triburile erau împărțite în clanuri — al Lupului, al Căprioarei, al Broaștei Țestoase, al Becaținei; totemul era zugrăvit sau sculptat deasupra intrării *casei lungi* locuite de clanul respectiv. Triburile Seneca, Onandaga și Cayuga erau împărțite în *jumătăți*: o *jumătate* consta din clanul Broaștei Țestoase căruia i se adăugau toate cele avînd nume de animale cu patru picioare (cu excepția Căprioarei), cealaltă — din clanul Căprioarei plus cele cu nume de păsări. Membrii unei *jumătăți* trebuiau să ia

în căsătorie pe membrii celeilalte ; se stabili-leau, astfel, relații de rudenie între toți oamenii tribului, fiecare devenind obligat să-i ajute la nevoie pe ceilalți. Cele două *jumătăți* se înfruntau în întreceri, mai ales într-un joc cu mingea care s-a răspândit în întregul Nord-est și, în jos, pe coasta Atlanticului ¹².

Războaiele intertribale erau frecvente ; de cele mai multe ori, motivul îl constituiau disputele privitoare la dreptul de a vîna în anumite ținuturi. Războinicii erau înarmați cu arcuri și săgeți, lănci și diferite tipuri de *tomahawk*, de la cele în formă de secure, pînă la măciucile cu capăt ascuțit sau rotund. Plecarea în luptă era precedată de ceremonii rituale, iar izbînzile erau celebrate prin dansuri la care participa întregul sat. Triburile irocheze erau temute pentru cruzimea cu care se purtau cu învinșii, supunîndu-i la torturi „pentru a le pune la încercare curajul” ¹³.

Nu exista o religie comună : fiecare trib se închina altor spirite, dar întotdeauna cel mai de seamă dintre ele era Stăpînul Vieții sau Ființa Supremă. În organizarea tribală, șamanii erau personaje extrem de importante ; de cele mai multe ori, arta lor de magicieni și iluzioniști era cu totul remarcabilă : ei îi impresiona-
nau și îi înspăimîntau pe oamenii tribului, făcîndu-i să creadă că aud glasurile spiritelor, că în beznă sclipesc luminițe ciudate, că un cutremur zguduie casa lungă în care se afla adunată obștea.

Cu mult înainte de sosirea oamenilor albi, în întreaga regiune se răspîndise un obiect care avea să fie identificat multă vreme cu civilizația indiană, în ansamblul ei : *wampum*-ul (în limba tribului Narrangaset, *wampumpeag* însemna „șirag alb”). Bucățile de scoică erau înșirate pe un fir, după ce erau tăiate rotund, perforate și șlefuite ; purtat ca o cingătoare, el îndeplinea o funcție complexă, fiind, după nevoie, un mijloc mnemotehnic (în funcție de

felul în care erau aranjate scoicile), monedă în schimburile intertribale, cheazășie a îndeplinirii hotărîrilor adoptate în sfaturile la care participau mai multe frații sau triburi. O pipă lungă, pe care, mai târziu, coloniștii francezi o vor numi *calumet*, era folosită ca pașaport al mesagerilor sau al emisarilor trimiși cu misiuni la alte triburi și avea un rol important în sfaturile intertribale și în unele ritualuri religioase : la ceremoniile care marcau încheierea unui război, ea trecea din mână în mână și fiecare participant trăgea, simbolic, un fum din această *pipă a păcii*.

Primii exploratori ai coastei Atlanticului i-au găsit pe algonkinii de aici în stare de război : luptau între ei și, mai cu seamă, împotriva vecinilor irochezi. Întemeiaseră confederații care cuprindeau adesea mai mult de treizeci de sate ; unele dintre aceste uniuni erau riguros organizate — indienii Delaware din statele New York, New Jersey și Delaware de astăzi erau uniți sub conducerea unor căpetenii puternice, la fel ca și triburile Powhatan din actualul stat Virginia.

Algonkinii de pe țărmul oceanului i-au primit cu prietenie pe întii coloniști europeni și i-au ajutat să se adapteze la condițiile, defel ospitaliere, ale Lumii Noi : i-au învățat să cultive pământul, să semene și să culeagă legumele și cerealele necunoscute în Europa, să vîneze, să pescuiască, să-și facă bărci. Mai mult decît atîta, tradițiile indienilor au exercitat o influență greu de observat la prima vedere, dar foarte profundă în realitate, asupra mentalității sociale și politice a noilor-veniți ¹⁴.

Încetul cu încetul, conflictele au devenit inevitabile : expansiunea albilor a întîmpinat o rezistență aprigă, dar fără sorți de izbîndă în fața armamentului modern al noilor invadatori. Multe triburi au fost anihilate ; supraviețuitorii au fost siliți să-și cedeze pământul și

să se mute spre vest, urmăriți de armatele oamenilor albi, dornici să anexeze teritoriile stăpînite de indieni și de strămoșii lor. Unii, puțini, au rămas în comunități izolate, după ce coloniștii s-au asigurat că nu prezintă nici o primejdie pentru ei. Și mai puțini sînt cei care au izbutit să-și păstreze identitatea etnică, înconjurați de aversiunea ignorantă a coloniștilor. Toate mijloacele, de la convertirea silită, pînă la încheierea unor tratate viclene, la nesocotirea înțelegerilor semnate de noua administrație și la masacrarea unor întregi comunități, au fost folosite pentru luarea în stăpînire a unei mari întinderi a continentului.

Irochezii din nord trăiau în sate mari — unele de dimensiunile unor adevărate orașele — apărute de două sau trei rînduri de palisade construite din bușteni groși înfipti în pămînt. În interiorul incintei, casele erau așezate în șiruri lungi, formînd străzi drepte. Unele așezări ale tribului Huron aveau peste 200 de case mari în care locuiau 4 .— 6 000 de oameni ¹⁵. Trăiau din agricultură și pescuit, iar vînătoarea era practică pentru procurarea pieilor necesare îmbrăcămînții. Viața socială era organizată cu strictețe : tribul era împărțit în familii, clanuri, sate și grupuri. Cînd cineva murea, credeau huronii, sufletul său se ducea într-un sat aflat în cer. Ca să-i facă drumul mai ușor, membrii tribului se adunau laolaltă, cinstindu-l pe mort într-o sărbătoare a întregii obști ; la sfîrșit, oasele răposatului erau așezate în mormînt, punîndu-li-se alături tot felul de unelte, podoabe, hrană, mantii de blană, arme, astfel încît sufletul putea să pornească la drumul cel lung spre îndepărtatul sat al cerului.

Legendele spun că un indian huron, Degan-dawidah, și ucenicul său, o căpetenie sau un șaman numit Hiawatha, au întemeiat, pe la 1570, *Liga celor cinci triburi irocheze* (care trăiau pe teritoriul actualului stat New York), convinși că „astfel se vor încheia vărsările de sînge și răzbunările și pentru toți indienii va

veni o vreme de pace, întemeiată pe egalitate frățească ¹⁶. Principiile *Marii Păci* propovăduite de Degandawidah erau : sănătatea trupului și a minții și pacea între indivizi și triburi ; purtarea și cugetarea dreaptă, respect față de drepturile tuturor ; pregătirea pentru apărare a întregului trib, întărirea forței spirituale numite *orenda*.

Hiawatha a fost cel care a pus în aplicare principiile maestrului său și a întemeiat cu adevărat Liga. Confuzia care mai stăruie și astăzi a fost provocată de poemul lui Longfellow, inspirat, de fapt, de legende ale tribului Ojibwa, centrate de poet în jurul unui personaj fictiv, numit de el Hiawatha, fără vreo legătură cu adevărata căpetenie irocheză ¹⁷. În privința organizării Ligii, Hiawatha preluase tradițiile irocheze, adăugînd organismul suprem al celor Cinci Națiuni, constituit din cincizeci de sachemi cărora li se spunea „căpetenii ale păcii“ ; demnitatea oricărei căpetenii era încredințată pe viață, dar putea fi retrasă dacă nu era onorată cum se cuvine.

Un al doilea grup de sachemi, aleși dintre cei mai vestiți războinici, era numit „al căpeteniilor Pinului“ ; cuvîntul lor era ascultat la adunările sfatului suprem din care, însă, ele nu făceau parte. Sfatul Ligii se aduna în fiecare an pe teritoriul tribului Onondaga ; cele cincizeci de „căpetenii ale păcii“ luau hotărîri numai în unanimitate de voturi (fiecare trib avea drept la un vot) : discuțiile se relau de cîte ori era nevoie, pînă ce se obținea obligația unanimitate. Sfatul nu avea dreptul să ia hotărîri privitoare la treburile interne ale triburilor și numai în împrejurări cu totul excepționale unea toate cele Cinci Națiuni Indiene împotriva unui eventual dușman comun. Dar el avea puterea să stabilească înțelegeri care să elimine primejdia conflictelor intertribale, creînd astfel un simț al unității pe care l-au deslușit, încă de la început, coloniștii așezați pe teritoriul cuprins între Marile Lacuri,

fluviul St. Lawrence și Oceanul Atlantic. Pentru unii dintre ei, Liga a reprezentat o formă de organizare democratică al cărei model i-a atras constant și l-au preluat, în bună parte, cînd au redactat Constituția Statelor Unite.

Ceremoniile rituale erau organizate de un consiliu de preoți alcătuit din trei bărbați și trei femei, „Păstrători ai Credinței“, care supravegheau și activitatea societăților secrete. Fiecare asemenea societate avea propriile dansuri, cîntece, sărbători la care dansatorii purtau măști caracteristice fiecărei ceremonii. Indienii credeau că viața e legată spiritual cu toate obiectele și forțele din natură și că forța spirituală lăuntrică a omului, *orenda*, se împotrivește oricăror puteri ale răului. *Orenda* unui singur individ era, firește, prea slabă și, de aceea, era nevoie ca toți membrii unei case *lungi*, ai unui clan sau ai unui trib să se adune laolaltă pentru a aduce bunăstarea și pacea ; în felul acesta, desigur, și Liga celor Cinci Națiuni dobîndea încă o justificare. La moartea unui membru al tribului, *orenda* obștei slăbea ; de aceea, pentru a-i păstra puterea spirituală, prizonierii erau adesea adoptați de trib.

În pofida admirabilelor principii care cîrmuiau Liga, triburile ce o alcătuiau se aflau aproape întotdeauna în război cu algonkinii sau cu irochezii din afara acestei uniuni. În secolul al XVII-lea, francezii, olandezii și englezii — mai ales negustorii de blănuri — au încercat, fiecare în felul său, să cîștige prietenia Ligii ; a început o competiție înversunată care avea să provoace un șir de războaie pustiitoare între oamenii albi în care erau atrași și indienii : inamicii Ligii au fost decimați și împinși, într-o mare panică, spre vest. Unii supraviețuitori au fost adoptați de obștile satelor învingătorilor care, în deceniile următoare, au dat adăpost și algonkinilor refugiați din fața coloniștilor albi de pe coasta Atlanticului. În jurul lui 1715, tribul Tuscarora, alungat de coloniști de pe pămînturile lui din sud, a ajuns

în statul New York și s-a alăturat Ligii care, de acum înainte, se va numi, așa cum s-a văzut, „a celor Șase Națiuni“.

Algonkinii din Vestul Mijlociu și din regiunea Marilor Lacuri trăiau, de asemenea, în așezări stabile; dar cei aflați mai la nord, unde agricultura era, prin firea lucrurilor, mai puțin importantă pentru viața tribului, duceau o existență nomadă. Împărțiți în mici grupuri, umblau toamna în căutarea vînatului, iar vara, asociindu-se cu alte familii, coborau de-a lungul râurilor și se opreau acolo unde apa era bogată în pește. Locuințele erau improvizate — de pildă, la Ojibwa, *wigwam*-uri de formă ovală, construite din tulpini de arbori tineri, acoperite cu bucăți de coajă de copac; lungi cam de șase metri, nu mai late de un metru, ele erau strînse, făcute sul și cărate (de femei) ori de cîte ori grupurile plecau de la un loc de vînațoare la altul.

Unii indieni din jurul Marilor Lacuri aveau un foarte pronunțat simț al podoabei: purtau mantii de blană, își tatuau și își vopseau trupul în culori vii, își puneau inele în nas și cercei în urechi. Indienii Ojibwa aveau și un folclor foarte bogat în poeme compuse în zilele de singurătate ale tinerilor învățăcei care căutau protecția spiritelor; primele studii de folclor muzical indian s-au făcut pe aceste cîntece ale tribului Ojibwa.

E lesne de înțeles de ce șamanii aveau un rol atît de important într-o societate în care, mai mult decît în alte arii ale culturii indiene, supranaturalul părea a fi atît de adînc implicat în existența cotidiană. Ei erau mai puternici decît căpeteniile politice și militare; o societate secretă condusă de ei, Midewiwin, inițial destinată tămăduirii printr-o terapie implicînd persuasiunea, însoțind tratamentul psihic cu dansuri, cîntece și ceremonii inițiatice, a dobîndit o asemenea putere politică, încît multe triburi i-au alungat pe membrii ei.

Intr-un ținut în care coexistau numeroase tradiții culturale, formele artei erau, și ele, foarte diverse. Un meșteșug răspândit aproape în toată regiunea era acela al vaselor făcute din scoartă de copac — mesteacăn, ulm sau molid. Din fișii de piele, cărora li se spunea *babiche* (în limba Ojibwa, *assabâbish* înseamnă sfoară) se împleteau desagi, iar din nuiele sau surcele foarte subțiri — coșuri. Velințele din piei de iepure erau alte obiecte ce puteau fi regăsite în întregul Nord-Est. Olăria era necunoscută.

Broderiile din păr de elan erau printre cele mai frumoase din cîte sînt cunoscute în întregul continent nord-american, remarcabile prin finețea liniei decorative și precizia execuției. În unele locuri, această artă e încă practică, dar meșterii indieni preferă acum mătasea materialelor tradiționale. În zona Marilor Lacuri, cutiile din bucăți mari de piele luau locul desagilor împlețiți din *babiche*, țepii de porc spinos înlocuiau părul de elan și țesăturile din lînă și bumbac erau lucrate cu mai multă fantezie decît oriunde în restul regiunii. Triburile de aici erau neîntrecute mai ales în confecționarea obiectelor din lemn : linguri și blide, măciuci de luptă, păpuși folosite în ceremoniile rituale : „oamenii din regiunea Marilor Lacuri erau întrecuți în arta lemnului numai de indienii Coastei de Nord-Vest“¹⁸.

Din primele decenii ale schimburilor comerciale cu coloniștii albi, panglicile de mătase, de culori și de lățimi diferite, au fost foarte prețuite de triburile de la sud de Lacul Michigan. Erau cusute pe desagi, aveau veșmintele sau erau tăiate și încrețite, alcătuiind modele cu care se împodobeau diversele obiecte. Uneori, zeci de panglici înguste erau cusute cu benzi largi care se aplicau apoi pe velințe sau pe îmbrăcămintea femeilor. Cînd au fost introduse textilele de origine europeană, indienii le-au preferat pe cele de culoare albastră sau neagră, ornamentîndu-le cu mărgelile de

sticlă. Tribul Ojibwa a creat un stil specific al desenelor ce reprezentau — într-o interpretare naturalistă — motive florale, aplicate pe catifea neagră; alte triburi din regiunea Marilor Lacuri foloseau motive mai abstracte, iar materialul pe care le fixau era stofa neagră de lână. În schimb, cele mai frecvente modele folosite în țesături erau geometrice (așa au fost la început și ornamentele din țepi de porc spinos), cele realizate cu panglici fiind, de cele mai multe ori, triumphiulare.

Indienii din Nord-Est erau pricepuți meșteșugari ai metalului; primele piese erau făcute din monede de aramă obținute în schimburile cu albi și prelucrate prin ciocănire. Cele mai multe sînt, însă, ulterioare lui 1860 și sînt lucrate din argintul monedelor de 5 cenți puse atunci în circulație. Cea mai răspîndită bijuterie era o pafta perforată, dar se lucrau și inele, cercei, brățări, piepțeni sau agrafe ce se fixau pe pălării.

Celebra societate secretă Midewiwin crease un fel de scriere pictografică, incizată în suluri de scoarță de mesteacăn, cu ajutorul căreia se memorizau cîntecele rituale și succesiunea momentelor unei ceremonii. Desagii în care șamanii din această societate își păstrau leacurile erau lăsați moștenire de la o generație la alta; ei reprezintă un fel de colecție de obiecte vechi, mărturii ale unui stadiu de civilizație care nu mai e ilustrat de alte dovezi aflate în afara marilor muzee. Unele dintre aceste obiecte fuseseră proprietatea unui clan, altele aparținuseră unor șamani sau căpetenii de trib de acum două sau trei secole. Despre unele se pretinde că au fost confecționate în urma unor sfaturi sau porunci primite în vis, altele sînt relicve ale unor personalități de seamă ale tribului.

În ținutul Marilor Lacuri și în cele din jur se întâlneau tradiții culturale dintre cele mai diverse. De la Ojibwa a învățat tribul Cree

din nord să lucreze motivele florale. Unele grupuri au fost împinse de expansiunea colonială spre Marile Cîmpii și și-au însușit unele trăsături specifice ale artei de aici : triburile Winnebago, Iowa, Santee Sioux aparțin deopotrivă culturii preriilor și celei din pădurile de Răsărit. La rîndul lor, noii-veniți (de pildă, puținii supraviețuitori ai tribului Oneida — originar din bazinul fluviului Hudson — ș-au așezat, după un drum istovitor, în Wisconsin) aduceau cu ei elemente ale culturii din Est. Încetul cu încetul, meșteșugurile tradiționale au dispărut : au rămas, pe alocuri, cîteva femei care știau să lucreze desagi din lînă și din bumbac, ornamente din mărgеле și din panglici.

Irochezii ocupă și astăzi pămînturile pe care le stăpîneau la întîlnirea cu primii coloniști ; păstrează o cultură surprinzător de vie și de fidelă modelelor tradiționale. Mulți dintre ei vorbesc limba vorbită de strămoșii lor de acum șase sau șapte secole și urmează învățăturile profeților religiei lor. Arta lor e foarte asemănătoare aceleia despre care vorbeau primii călători ajunși în regiunea din preajma Marilor Lacuri, spre sfîrșitul secolului al XVII-lea. Diferențele sînt mărunte : de exemplu, ei foloseau nu coaja de mesteacăn, ci de ulm pentru casetele și lăzile făcute de ei și pentru învelirea caselor. Tehnica prelucrării argintului era mai dezvoltată decît la triburile dinspre vest ; obiectele cele mai caracteristice artei irocheze erau, însă, măștile de lemn, purtate în ceremoniile de tămăduire.

În toamna lui 1984, la Universitatea din Berkeley, profesorul Gerald Vizenor, unul dintre cei mai buni specialiști în istoria culturii din Marile Cîmpii, mi-a prezentat un film în care urmărea etapele sculptării unei asemenea măști. În zorii zilei, artistul pornește în căutarea unui arbore potrivit scopului : îi încearcă pe rînd, ciocnîndu-i ușor cu degetul,

de parcă ar vrea să cioplească o vioară. În cele din urmă, se oprește în fața unuia dintre ei, i se prosternează și îngînă un cîntec sacru. Sculptează arborele viu, șoptindu-i neconținut vorbe dragăstoase; se ferește să atingă vasele vitale. Într-un tîrziu, spre amurg, masca e decupată din trunchiul care rămîne viu, „pentru că viața e calitatea supremă a toate cîte sînt pe lume și datorită ei se realizează comunicarea între lucrurile și ființele universului, între care omul e doar una singură”¹⁹. Măștile sînt, astfel, investite cu substanța eternă a vieții.

Dintre măștile sculptate de irochezi, cele care au atras cu precădere luarea-aminte a istoricilor culturii din această zonă sînt cele purtate de participanții la ceremonialurile societății *False Faces* (Chipurile False). Există credința că în adîncul pădurilor plutesc chipuri înspăimîntătoare, lipsite de trupuri; rostul ceremoniilor rituale era de a sili aceste făpturi să devină binevoitoare față de oameni și să-i tămăduiască de boli. Măștile care le reprezintă (cioplite, desigur, tot din copaci vii) erau socotite ființe adevărate care trebuiau hrănite și îngrijite; cînd nu erau folosite, se păstrau în locuri bine păzite, înfășurate în pînză albă. Aveau o mare diversitate de forme, în funcție de rolul pe care trebuiau să îl joace în timpul ceremoniei. Erau vopsite în roșu și în negru; mai de curînd, s-a adăugat și culoarea albă, sporind efectul grotesc al măștii. Unele aveau ochii lucrați din bucăți rotunde de metal și ornamente din păr de cal și, mai rar, din mătase de porumb. Cîteodată, meșterii triburilor irocheze sau cei ai vecinilor lor de la sud, Delaware, sculptau Chipuri False ce nu apăreau în ceremonii, miniaturale piese de doi sau trei centimetri.²⁰ În zona Delaware, însă, aculturația a fost mai puternică și puțini mai sînt meșterii care cioplesc aici măști și, în general, obiecte de lemn.

La irochezi, meșteșugurile tradiționale s-au păstrat mult mai bine ; cu toate că arta metalului și a țesăturilor au decăzut, artiștii din așezările irocheze continuă să lucreze cu fan-
 tezie și cu îndemnare lemnul, să facă măști și păpuși din pănuși de porumb, coșuri din
 nuiele. În rest, însă, în întreaga zonă a Nord-
 Estului, vechile tradiții s-au pierdut aproape
 cu totul. Etnografii pun, în general, acest fe-
 nomen pe seama intervenției omului alb :
 chiar și atunci când nu a fost violentă, această
 intervenție a modificat în chip nefericit viața
 indienilor. E cazul comerțului cu blănuri²¹ :
 pe oamenii albi nu îi interesa decât valorifi-
 carea acestei bogății a regiunii, așa încît i-au
 îndemnat pe indieni să renunțe la celelalte în-
 deletniciri și să devină exclusiv vînători. Cînd
 negustorii de blănuri au pătruns mai departe,
 spre vest, triburile de aici au trebuit să se re-
 fugieze din fața invaziei celor care, înarmați
 cu puști, le luau în stăpînire pămînturile de
 vînătoare. În același timp, albi iși căutau
 aliați printre diversele triburi, Nord-Estul
 transformîndu-se într-un imens cîmp de bă-
 tălie pe care se dădeau lupte sîngeroase între
 irochezi, susținuți de englezi, și algonkini,
 aflați de partea francezilor. La sfîrșitul război-
 ului din 1812 purtat de armatele americane
 împotriva indienilor, triburile din întreaga re-
 giune și-au pierdut independența. Au fost obli-
 gate să accepte termenii unor tratate profund
 nedrepte, să își părăsească pămînturile și să
 plece în teritoriile de la vest de Mississippi.
 Cele mai multe s-au oprit în Oklahoma. Altele
 au izbutit să reziste tuturor încercărilor de a
 le strămuta : grupuri relativ numeroase ale in-
 dienilor Ojibwa și Menominee trăiesc încă în
 zona lacurilor Superior, Michigan și Huron,
 dar, așa cum releva un raport din 1965 al ser-
 viciilor demografice guvernamentale, „starea lor
 e aceea a unei extreme sărăcii, a victimelor
 unei totale nepăsări din partea celor care și-au
 luat obligația, prin tratate, să-i aperc²².

- 1 William Gilmore-Simms, *The Yemassee: A Romance of Carolina*, New York, 1976, p. 39 (prima ediție — 1835).
- 2 Hansjürgen Müller-Beck, „Paleohunters in America: Origins and Diffusion“, *Science*, vol. CLII, nr. 3 726, 27.V.1966, p. 116.
- 3 William A. Ritchie, *Northeastern Crosties with the Arctic*, în antologia de studii *Prehistoric Cultural Relations between the Arctic and Temperate Zones of North America*, editată de John M. Campbell, Montreal, 1962, pp. 96—99.
- 4 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 84.
- 5 Fred R. Eggan, *The Ethnological Cultures and Their Archeological Background*, în antologia de studii *Archeology of Eastern United States*, editată de James B. Griffin, Chicago, 1955, p. 39.
- 6 James B. Griffin, „Eastern North American Archeology: A Summary“, *Science*, vol. CLVI, nr. 3 772 (14.IV.1967), pp. 175—191.
- 7 Carl E. Guthe, *Twenty-five Years of Archeology in Eastern United States*, în antologia *Archeology of Eastern United States*, pp. 1—12.
- 8 William H. Holmes, *Aboriginal Pottery of the Eastern United States*, Washington, 1903; citat în Irving A. Hallowell, *The Beginnings of Anthropology in America*, New York, 1960, pp. 37—40.
- 9 Ronald J. Mason, „The Paleo-Indian Tradition in Eastern North America“, *Current Anthropology*, vol. 3, nr. 3 (1962), pp. 267—273.
- 10 Georg K. Neumann, *Origins of the Indians of the Middle Mississippi Area*, Indianapolis, 1960, pp. 66—68.
- 11 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 92.
- 12 Oliver La Farge, *A Pictorial History of the American Indian*, 1956, p. 56.
- 13 George T. Hunt, *The Wars of the Iroquois*, Madison, 1960, pp. 86—89; citat în Clark Wissler, *op. cit.*, p. 129.
- 14 Pentru amănunte în această privință, vezi William N. Fenton, *American Indian and White Relations to 1830*, Chapel Hill, 1957, pp. 69—81
- 15 Alvin M. Josephy, Jr. *op. cit.*, p 94,

- 16 Oliver La Farge, *op. cit.*, p. 54.
- 17 *Ibid.*
- 18 Norman Feder, *op. cit.*, p. 362.
- 19 Ruth M. Underhill, *op. cit.*, p. 141.
- 20 William N. Fenton, "Masked Medicine Societies of the Iroquois", *Annual Report of the Smithsonian Institution*, 1940, pp. 397—430.
- 21 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 98.
- 22 Cf. Angie Debo, *op. cit.*, p. 408.

DE LA GOLFUL MEXIC PÎNĂ LA RÎUL TENNESSEE

Unii istorici ai culturii indiene socotesc că în ținuturile din sud-estul actualelor State Unite a continuat, cu puține modificări, tipul de civilizație din regiunea cuprinsă între Atlantic și Marile Lacuri ¹. La o privire mai atentă, diferențele dintre cele două culturi se dovedesc a fi prea importante pentru a permite discutarea întregii zone dintre Atlantic și Mississippi ca o unică realitate culturală compusă din două subzone de valoare aproximativ egală. Între coasta oceanului și valea inferioară a lui Mississippi, au trăit de-a lungul secolelor mai multe triburi aparținând unor mari familii lingvistice; ele erau foarte bine organizate politic, formînd cîteva confederații tribale puternice și dezvoltînd trăsăturile specifice ale unei culturi care, nu mai încap îndoieli, descindea din aceea a constructorilor de tumuli.

Rolul pe care îl jucau în Nord-Est irochezii îl îndeplineau aici triburile din familia muskogeană: ele au imprimat culturii din Sud-Est un dinamism și o originalitate care i-au dat dreptul să fie comparată cu cele mai reprezentative forme ale civilizației indiene din America de Nord. Regiunea era una dintre cele mai dens populate din întregul continent. În afara muskogeanilor, se mai așezaseră aici mari triburi irocheze (Cherokee, în Carolina de Nord și în Tennessee) sau din familia cad-

doanilor (al cărei nume fusese dat după acela al unui trib din extremitatea vestică, în nord-estul Texasului de azi). Altele aparțineau familiei lingvistice a siouanilor. În sfârșit, familia Coahuiltecan prelungea pînă aici cultura tradițională din Mexicul de Nord.

Preistoria tuturor acestor triburi e încă insuficient cunoscută ; despre evoluția lor culturală anterioară venirii primilor albi se știu, de asemenea, puține lucruri. Totuși, elementele puse în lumină, chiar și de o cercetare mai puțin sistematică decît în alte regiuni, indică limpede că aici s-a dezvoltat foarte devreme o civilizație puternică, anterioară, în orice caz, erei glaciare. În urmă cu aproximativ 10 000 de ani, o dată cu dispariția vînatului mare, cultura a intrat într-o nouă fază, în care vînătoria era treptat înlocuită de activitatea culegătorilor. Pe țărmul oceanului și de-a lungul râurilor, s-au găsit mari movile de cochilii ale scoicilor ; în alte părți, predomină urmele lăsate de vînători (mai ales de cerbi) și de culegătorii fructelor de pădure.

În jurul lui 2500 î.e.n., se ivesc (aparent brusc, mai ales pe coasta actualelor state Florida și Carolina de Sud) primele semne ale unui meșteșug nou : olăritul ; argila se amesteca cu fibre vegetale înainte de a fi fost arsă. Cel mai vechi exemplar (astăzi, la Museum of the American Indian din New York), găsit sub o uriașă grămadă de cochilii, într-o mlaștină de pe malul fluviului Savannah din Georgia, a fost datat 2650 î.e.n. Alte vase, mai recente (aproape toate în jurul lui 2000 î.e.n.) au fost descoperite de-a lungul lui Savannah sau în insulele din largul coastei de nord a Georgiei ; ele nu erau decorate, ornamentele apărînd în jurul anului 1750 î.e.n. Ceramică neornamentată a mai fost semnalată în alte două arii de cultură : pe văile râurilor St. Johns din Florida și Tennessee din nordul Alabamei, datînd tot de acum aproximativ 4 000 de ani.

Ceramica din această zonă e cea mai veche de pe teritoriul Statelor Unite. Originea și etapele evoluției ei au constituit multă vreme o enigmă. În urmă cu două decenii, arheologul James A. Ford a emis o ipoteză care și-a câștigat mulți partizani. El susține că tipul de vase de pe valea lui Savannah se aseamănă, într-o măsură, olăriei Valdivia, model ce pare a fi fost adus de unii navigatori veniți din Japonia pe coastele Ecuadorului, în urmă cu vreo 5 000 de ani. De aici, olăria a ajuns în Columbia și pe coastele Pacificului în Panama, Guatemala și Mexic, unde a fost scoasă la lumină de săpături arheologice întreprinse în secolul nostru. Dintr-una din aceste regiuni (sau, poate, din mai multe), presupune Ford, a ajuns în zona Veracruz din Mexic și, fie de aici, fie de pe coasta de nord a Columbiei, prin contacte succesive de-a lungul țărmurilor, până pe coasta Georgiei. Olăria ornamentată prin incizare, caracteristică Floridei, conține, după cum crede Ford, elemente caracteristice Columbiei de nord, Guatemalei și Mexicului de sud și ar fi fost adusă pe actualul teritoriu al Statelor Unite în jurul lui 1500 î.e.n. din regiunea mexicană Veracruz². Demonstrația arheologului american e, firește, mai complicată; ea sistematizează, de fapt, observații ale unor specialiști, făcute încă din 1932³; dar, în plus față de acestea, încearcă să stabilească unele trasee precise ale influențelor culturale, începînd de pe la 2500 î.e.n., cînd indienii au făcut primele călătorii de-a lungul coastelor Pacificului și Atlanticului.

Cîteva secole mai tîrziu, în jurul lui 1750 î.e.n., populații venite, poate, din Mexic au întemeiat, cum se știe, o nouă cultură al cărei prototip e cea de la Poverty Point, pe cursul inferior al lui Mississippi, în Louisiana.

Tumulii funerari au apărut în Sud-Est în jurul lui 1000 î.e.n. De atunci pînă la începutul secolului al VIII-lea e.n., cultura ținuturilor din Sud-Est a fost influențată adînc, la

început de Adena, apoi de Hopewell, cărora li s-au adăugat alte înrîuriri ce i-au dat un caracter distinct. Intemeierea unor noi așezări, creșterea în dimensiuni a celor mai vechi certifică dezvoltarea unor schimburi comerciale cu alte populații aflate într-un stadiu înalt de civilizație.

Până la jumătatea primului mileniu al erei noastre, o civilizație distinctă a triburilor caddoane din sudul Arkansasului, nordul Louisianei, estul Texasului și al Oklahomei s-a dezvoltat independent de modelele mississippiene. După aceea, însă, a intrat în contact cu ele și, probabil, cu acelea ale culturii din Mexic, ceea ce a grăbit, evident, dezvoltarea formelor ei specifice: au apărut acum marile centre ceremoniale și satele ale căror case erau așezate în siruri trasate cu rigoare. În același timp, influențele culturii caddoane au pătruns în regiunile dinspre răsărit.

De pe la începutul secolului al XIII-lea, elementele culturii mississippiene, purtate de mari grupuri migratoare, erau însoțite de altele, locale, în combinație cu care au creat ceea ce se numește în istoria indienilor „Cultul din Sud”. Simbolizat de „Zeul-cu-nasul-lung”, o mască de aramă găsită în mai mulți tumuli din diverse zone ale Sud-Estului, cultul (cunoscut și sub numele de „Cultul din Sud al Morților” sau „Cultul Uliului-sorecar”) s-ar părea că reprezintă o formă specifică triburilor Caddo. E posibil ca originile sale să aparțină unor tradiții aduse din Mexic, așa cum sugerează unele detalii de recuzită — crani omenеști, șerpi cu pene, războinici îmbrăcați în veșminte făcute din pene de vultur — și de ritual, mai ales cele referitoare la sacrificiile umane⁴.

Către sfîrșitul secolului al XVI-lea, triburi diverse, care erau purtătoare ale unor tipuri specifice de cultură, au străbătut ținuturile din jurul Golfului Mexic, intrînd adesea în

conflict și impunându-și modul de viață în comunități ce își păstrasera pînă atunci o relativă independență față de influențele venite din bazinul lui Mississippi sau de pe platourile mexicane. În sudul Peninsulei Florida, de exemplu, în regiunea Marilor Mlaștini, relativ izolată de restul continentului, s-au creat formele unei civilizații în care nu se regăsesc urme ale vreunui contact cu zonele culturii mississippiene; în săpăturile de la Key Marco au fost găsite sculpturi în lemn — măști, idoli, vase, obiecte de mobilier, podoabe — vopsite în alb, roșu și negru.

La începutul secolului al XVII-lea, marile centre ceremoniale decad brusc, structurile politice și religioase se modifică și locuitorii se strămută în așezări mai mici. În unele ținuturi, această prăbușire a vechii civilizații e pusă pe seama unei scăderi catastrofale a populației, ca urmare a epidemiilor aduse de europeni. O asemenea catastrofă s-a produs, cu certitudine, în ținuturile triburilor caddoane și pe valea inferioară a lui Mississippi⁵.

Pe alocuri, totuși, primii exploratori albi au întâlnit rămășițe ale marii culturi mississippiene. Datorită descrierilor pline de culoare făcute de ei⁶, se știu amănunte importante despre cei care supraviețuiseră calamităților. Călătorii europeni au fost impresionați de mărimea satelor locuite de indieni: în incintele fortificate erau construite adesea mai mult de o sută de clădiri din stâlpi groși, acoperiți cu iarbă, argilă sau trestie. De multe ori, în centrul satului se înălțau o Casă a obștei și templul, iar clădirile erau rînduite în jurul unei piețe, a cărei curățenie era păstrată cu multă grijă; iarba era tăiată scurt, pentru că aici aveau loc toate ceremoniile tribale. Unul dintre cele mai importante evenimente era „ritualul porumbului verde” sau *puskita*, marcînd încheierea culesului; rămășiță, probabil, a Cultului din Sud, el simboliza înnoirea vieții: focurile aprinse în anul precedent erau stinse, vasele vechi erau

sparte, toți locuitorii se împăcau, uitînd orice fel de conflicte dintre ei.

Hrana se găsea din abundență : fiecare sat avea grădini în care creșteau porumb, fasole, floarea-soarelui, dovleci, pepeni, tutun. Apele erau pline de pești, pădurile de vinat — urși, cerbi, curcani sălbatici —, iar în marile mlaștini ale Floridei și din delta lui Mississippi, erau unele specii de păsări. Primii călători francezi lăudau „delicatesele bucătăriei indiene : antriccate de urs, jeleu din rădăcini dulci de plante, terci de mălai, supă și prăjituri de porumb“⁷. Indienii știau să-și facă plute din tulpinile trestiei de zahăr și bărci — *canoe* — din trunchiuri de copaci, ci avînd de străbătut întinse ținuturi acoperite de apă.

Bărbații purtau șorțuri de pînză, cămăși fără mîneci, pulpare, mocasini și, la sărbători, pelerine din pene colorate ; iarna, se îmbrăcau cu mantii de blană sau de piele. Veșmintele femeilor erau făcute din pînză (bluze ornamentate cu modele geometrice, negre, roșii, albastre) sau din piele (fuste, care puteau fi, însă, și împletite din ierburi). În unele sate, semnul puterii sociale a unui individ era tatuarea întregului său trup.

Sosirea oamenilor albi a însemnat un adevărat dezastru pentru toți indienii din Sud-Est ; Natchez, ca și alte triburi de pe țărmul Golfului Mexic, a fost nimicit înainte de sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În Florida, triburile Calusa, Timucna, Appalachee dispăruseră chiar mai devreme. În cea de-a doua jumătate a secolului, grupuri de indieni (mai ales Creek) care se refugiau din fața invaziei oamenilor albi în Alabama și Georgia și-au căutat adăpostul în Florida ; aici s-au amestecat cu supraviețuitorii triburilor locale și cu sclavii negri fugiți de pe plantații și au dat naștere unui nou trib, poreclit de indieni Creek rămași în nord „Isty-Semole“, ceea ce însemna „oameni sălbatici“, pentru că „nu știau să-și cultive pămîntul și trăiau numai din vînătoare“⁸. În scurt

timp, fugarii s-au așezat în sate cu locuințe solide construite și au devenit „grădinarii Floridei”; noului trib i s-a spus, printr-o pronunțare greșită, *Seminole*, cuvânt fără vreo semnificație anume, desemnându-i doar pe „separatiștii Creek”⁹.

Împreună cu triburile Choctaw, Chickasaw, Creek, Cherokee, seminolii au format ceea ce s-a numit în secolul al XIX-lea „Cele Cinci Triburi Civilizate”. Numele le-a fost dat de oamenii albi care indicau astfel o realitate: ele au adoptat, mai repede decât altele, modelul civilizației europene. Mulți dintre ei creșteau vite, arau pământul cu pluguri de fier, își clădeau case în stil european și erau chiar proprietari de sclavi negri, la fel ca vecinii lor albi. Se îmbrăcau în haine cumpărate de la oraș sau de la croitorii locali care învățaseră să le lucreze după tipare obținute de la meșteri albi. Au învățat meșteșugurile și artele oamenilor albi, au înființat mici întreprinderi industriale. În 1808, tribul Cherokee a început redactarea (în limba engleză) a unui cod de legi. Apoi au pus la punct un sistem de organizare administrativă care elimină procedeele tradiționale de alegere a căpeteniilor tribale. În 1828, au ales delegați la o convenție constituțională care a creat o conducere unică, încredințată unei căpetenii supreme, unui consiliu bicameral și unui sistem judiciar ale cărui proceduri erau stabilite cu strictețe¹⁰.

În 1821, o căpetenie a tribului Cherokee, Sequoiah, a inventat o scriere adaptată la specificul limbii vorbite de consăngenii săi. Nu știa engleza, nu fusese niciodată influențat de școlile misionarilor; dar aflase că aceștia puteau transmite mesaje prin mijlocirea unor semne făcute pe hîrtie „Mi s-a părut — va mărturisii el — că e la fel cu prinderea și îmblînzirea unui animal sălbatic”. A identificat optzeci și șase de silabe ale limbii Cherokee și a descoperit cîte o formă pentru fiecare în parte. Întregul trib a învățat să scrie și să citească

și așezările de la răsărit de Mississippi au început să comunice în scris cu cele aflate, uneori la mari distanțe, dincolo de marele fluviu ¹¹.

În 1828, a fost publicat primul ziar tipărit într-o limbă a indienilor din America : „The Cherokee Phoenix“ ; curînd după aceea, tipografia ziarului a început să editeze cărți, la început traduceri din englezește, apoi proză și versuri ale unor autori indieni și culegeri de literatură folclorică. În anii următori, triburile Choctaw, Seminole și Chickasaw au adaptat scrierea lui Sequoia la specificul propriilor limbi. Constituțiile și legile celor Cinci Triburi Civilizate au fost publicate în limbile străvechi ale Americii.

Dar, chiar în acea vreme, cele Cinci Triburi, laolaltă cu toate celelalte din Sud-Est, au fost lovite de cea mai mare nenorocire a istoriei lor : coloniștii albi le-au anexat pe rînd pămînturile la statele create cu o jumătate de secol mai devreme și, prin hotărîrea guvernului Statelor Unite, au început strămutarea indienilor la vest de Mississippi, în „Teritoriul Indian“ (numele dat Oklahomei de astăzi), unde se considera că „toate condițiile climei și solului sînt neprielnice albilor“. Migrația spre vest a triburilor indiene e unul dintre cele mai inumane episoade ale istoriei americane. Unii — printre ei, seminolii care au declarat război Statelor Unite — au rezistat. Dar, la mijlocul secolului trecut, numai cîteva grupuri răzlețe de indieni, seminolii în mlaștinile Floridei și foarte puțin cherokee în munții din Carolina de Nord, mai rămăseseră pe pămînturile stăpînite de strămoșii lor.

O dată cu ei dispărea una dintre cele mai avansate culturi indiene din întregul continent : tumulii-temple, civilizația Natchez, organizarea politică — riguroasă și eficientă, a Confederației Creek sînt exemple bine cunoscute. Cultul-din-Sud, însă, care impunea, la fiecare sărbătoare anuală a înnoirii, să se spargă toate

vasele întrebuințate de-a lungul anului precedent, a făcut să se piardă multe informații despre arta ceramicii din această parte a continentului ; cioburile, descoperite aproape întotdeauna în piețele centrale ale satelor (unde se desfășura ceremonia rituală a înnoirii), dovedesc, însă, că olarii știau să ardă bine argila și să sporească, astfel, rezistența vasului. Motivul ornamental specific (incizat sau pictat cu o substanță minerală) era în formă de spirală. Motiv introdus și în decorația cu mărgelile colorate a cingătorilor și a eșarfelor purtate pe umăr, ca și în ornamentele coșurilor împletite din tulpini despicate de trestie. O artă despre care se cunosc amănunte aproape exclusiv din relatările călătorilor era aceea a mantiilor din pene colorate : puținele exemplare rămase erau grav deteriorate, mai ales în clima umedă din mlaștinile Floridei și din delta lui Mississippi.

Indienii din Sud-Est au dezvoltat o rafinată artă a eșarfelor țesute și împodobite cu fir de bumbac, „cu o tehnică mai desăvârșită decît tot ceea ce se produsese în Nord-Est sau în zona Marilor Lacuri“¹². Toți indienii din aceste ținuturi, dar mai ales seminolii, lucrau traiste triunghiulare care se purtau atîrnate de umăr cu o fișie de pînză ornată cu mărgelile colorate ; lucrătura e de o remarcabilă precizie, dar compoziției îi lipsește rigoarea altor obiecte care foloseau broderia cu mărgelile.

Se lucrau și podoabe de argint ; dar, în comparație cu obiectele irochezilor, sau ale a triburilor Navajo și Zuñi din Sud-Vest, cele din Sud-Est erau rudimentare. Seminolii au dezvoltat o tehnică specifică, a plăcilor din care erau decupate motive ornamentale, menite să împodobească mantiile femeilor. Artizanatul recent cuprinde și continuarea străvechii tradiții a împletitului de coșuri, cei care au inovat într-un chip caracteristic tehnicile de odinioară fiind mai ales indienii din tribul Chitimacha, de pe coasta Golfului Mexic, în

apropiere de New Orleans. Coșurile lor sînt lucrate într-o împletitură dublă, cu motive geometrice care le amintesc pe acelea ale țesăturilor, nu numai din Sud-Est, ci și din zone foarte îndepărtate — Navajo, de pildă — ceea ce atestă activul schimb intertribal ce s-a produs în ultimul secol și jumătate. Seminolii s-au specializat într-o ornamentică (împrumutată, inițial, de la oamenii albi care, la rîndul lor, o aduceau de la germanii stabiliți în Pennsylvania), folosind bucăți de pînză de culori și cu modele diferite, asamblate cu un simț rafinat al contrastelor coloristice. Aplicate pe veșminte, aceste „petice“ (patches) sînt destinate mai ales turiștilor ; în ultima vreme, hainele de acest fel sînt lucrate în serie, cu mașina de cusut.

Cîteva triburi, în primul rînd Cherokee și Catawba (de la frontiera cu Carolina de Sud), produc încă olărie, tot pentru comercializare în micile prăvălii cu suveniruri turistice ; vasele necesare propriilor gospodării sînt procurate din magazine, rețele de *supermarket*-uri pătrunzînd astăzi pînă în cele mai izolate așezări ale regiunii. În plus, indienii Cherokee din Carolina de Nord le vînd turiștilor coșuri din nuiele — care respectă modelele tradiționale —, sarbacane (tuburi de trestie din care săgețile erau azvîrlite cînd țintașii suflau cu putere, dar nefolosite, de fapt, niciodată, de indienii din aceste părți), măști de lemn și multe obiecte, netradiționale, cum ar fi sculpturi figurative de mici dimensiuni, stofe de lînă, măști din blană de urs.

Efectele comerțului turistic sînt complexe ; nu se poate nega, totuși, că, în afara producției unor obiecte fără vreo legătură cu tradițiile tribale și — nu o dată — de un gust discutabil, existența unor debușeuri a avut și rolul paradoxal de a salva de la pieire domenii ale unei arte practicate din timpuri străvechi.

- 1 Norman Feder, *op. cit.*, pp. 361, 366.
- 2 James A. Ford, "Early Formative Cultures in Georgia and Florida", *American Antiquity*, vol. XXXI, nr. 6 (Oct. 1966), pp. 731—799.
- 3 Charles C. Willoughby, *Notes on the History and Symbolism of the Mushkhogean and the People of Etowah*, în antologia *Etowah Papers*, apărută sub îngrijirea lui Warren K. Moorehead, New Haven, 1932, pp. 7—66.
- 4 Jesse D. Jennings, *op. cit.*, p. 222.
- 5 Alvin M. Josephy, Jr., *op. cit.*, p. 106.
- 6 O excelentă culegere de texte ale primilor exploratori și coloniști e cea editată de John Bakeless, *The Eyes of Discovery: The Pageant of North America as Seen by the First Explorers*, New York, 1961.
- 7 Grace Steele Woodward, *The Cherokees*, Norman, 1983, p. 138.
- 8 Edwin C. McReynolds, *The Seminoles*, Norman, 1957, p. 17.
- 9 *Idem*, p. 19.
- 10 Grant Goreman, *The Five Civilized Tribes*, Chicago, 1983, pp. 165—168 (prima ediție, în 1934).
- 11 Grant Goreman, *Sequoia*, 1938, pp. 129—135.
- 12 Norman Feder, *op. cit.*, p. 367.

În limba Sioux nu există un cuvînt pentru *timp*: în povestirile bătrînilor, întîmplările știute de la bătrîni lor se suprapun celor de acum cîteva săptămîni și toate laolaltă sînt înțelese, tulburător, ca făcînd parte din realitatea zilei de astăzi. Masacrul din decembrie 1890 de la Wounded Knee, în Dakota de Sud, e evocat de indieni ca „acel moment al rotirii lunii cînd li s-a spus că, de acum înainte, ei nu mai există pe pămîntul părinților lor“. Cu toate acestea, ei continuă să existe: potrivit statisticilor recente, peste 750 000 sînt cei care trăiesc în rezervații: numărul celor ce s-au integrat în viața urbană a Statelor Unite e de vreo două sute de mii, ceea ce dă o cifră totală de aproape un milion.

Statisticile nu pot, însă, să stabilească decît date aproximative: uimitor, nici o lege americană nu dă o definiție exactă a indianului. Iar un buletin al Biroului Problemelor Indiene publică această frază care dovedește că nu toată lumea se teme de ridicul și de absurd: „o persoană poate fi în mod legal indian în unele împrejurări, dar nu și în altele“¹. Vreme de aproape patru sute de ani s-a purtat un război nedeclarat împotriva urmașilor celor dintîi locuitori ai pămînturilor Americii. Li s-au luat pășunile, ogoarele, pădurile și munții și au fost strămutați în ținuturi declarate ca

„neprielnice vieții albilor“, dar socotite, evident, prielnice vieții indienilor. Mulți au murit de-a lungul „Drumului Lacrimilor“, cum se numește în aproape toate limbile indiene din Est, din Sud și din Marile Cîmpii această migrație silită spre rezervațiile din teritoriile inaccesibile albilor. (Din tribul Cherokee, peste un sfert au pierit în barbarul exod). S-au semnat cu ei tratate care le garantau „pentru eternitate“ stăpînirea asupra noilor ținuturi ; la cîțiva ani după aceea, cînd aici se descoperea aur sau petrol, guvernul Statelor Unite declara „ilegale“ tratatele și hotăra strămutarea indienilor în regiuni și mai îndepărtate, și mai neospitaliere. De-a lungul întregului secol al XIX-lea, delegațiile indienilor veneau la Washington să ceară un singur lucru : respectarea tratatelor ; se întorceau cu făgăduieli solemne, despre care au învățat curînd că nu vor fi respectate. Rezistența armată împotriva regimentelor de cavalerie și bateriilor de artilerie nu avea, evident, nici un fel de sorți de izbîndă.

Wounded Knee nu înseamnă numai masacrarea a 146 indieni — 84 de bărbați, 44 de femei și 18 copii —, în afara celor care au murit, în zilele următoare, din cauza rănilor ; nu înseamnă o *luptă*, pentru că indienii au tras un singur foc de revolver și, după aceea, s-au apărat cu măciuci și cuțite împotriva soldaților înarmați cu puști și cu tunuri (mai mulți ofițeri și sergenți vor fi decorați cu Medalia de Onoare, pentru fapta lor de bravură) ; ci e momentul în care indienii și-au pierdut cea din urmă speranță de a fi lăsați să trăiască potrivit străvechilor lor legi, lăsate de primii oameni trăitori pe pămîntul Lumii Noi.

De acum înainte, orice rezistență armată va înceta ; după 1960, multe mișcări de protest se vor produce pe pămînturile care au fost cîndva ale indienilor. Adesea, ele nu vor avea decît un caracter simbolic, vrînd să atragă atenția opiniei publice americane asupra unei

nedreptăți seculare. O organizație a tinerilor indieni a ocupat, vreme de cîteva săptămîni, insula Alcatraz — cîndva, parte a teritoriului tribului Costanoan —, pe care, în secolul trecut s-a construit una dintre cele mai sinistre închisori americane, acum părăsită. Alți tineri au proclamat, la Wounded Knee, o republică a indienilor și au lăsat să fluture steagul cu simboluri Sioux.

Oamenii albi au adus boli, față de care indienii nu aveau nici un fel de imunitate ; printre ele, febra tifoidă care, pe la mijlocul secolului trecut, dusesese la pieire puternicele triburi de odinioară — Micmac și Hidatsa. Strămutați în regiuni mlăștinoase, mulți Cherokee au fost răpuși de friguri. Fapte la care se adaugă politica americană din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea de învrăjbire a unor triburi împotriva altora (cîteodată, indienii nu au rămas neutri în războaiele americanilor cu englezii, francezii sau spaniolii) ; dușmănia tradițională dintre irochezi și algonkini a fost exploatată cu abilitate pentru cucerirea unor vaste teritorii de la adversari. În aceste lupte, au fost uciși mii de indieni, de ambele părți.

După 1890, războaiele au încetat. Risipiți pe întinsul țării, cei mai mulți închiși în spatele sîrmelor ghimpate ale rezervației (în Canada, această politică nu a fost niciodată pusă în practică), indienii au părut că s-au resemnat. Nu a fost, însă, așa. Unii dintre ei, e adevărat, au încercat să se adapteze noului mod de viață : nu numai pentru că, în mai multe rezervații și *pueblos*, s-au creat mici întreprinderi industriale și școli profesionale ; altfel spunînd, industria a pătruns în economia tradițională a indienilor. Dar, și fiindcă unii tineri au plecat la oraș, devenind muncitori calificați, șoferi sau exercitînd, cîteodată, profesii intelectuale.

„Prăpastia dintre generații“ e, pare-se, mai adîncă decît în mediile oamenilor albi. Ea se

exprimă în cifre tragice : rata sinuciderilor e de trei ori mai mare decât media națională în grupa de vîrstă între 15 și 19 ani și de patru ori mai mare între 20 și 24 de ani. Adaptarea tinerilor e, deci, departe de a reprezenta un fenomen general. Bătrînii se pot sustrage mai ușor efectelor unei societăți care le-a fost întotdeauna străină : ei sînt, așa cum îmi explica unul dintre ei, un pictor din Jemez, mai aproape de tragediile înfrîngerii indienilor, au avut mai multă vreme să se resemneze cu ceea ce, pentru ei, e iremediabil. În același timp, își păstrează convingerea mîndră că au înțeles mai bine decât alții pămîntul pe care trăiesc laolaltă și, totuși, atît de separați unii de alții.

Tinerii au învățat să fie indieni, să fie mîndri că sînt indieni ; dar contactul cu civilizația albilor produce inevitabilul. Mai ales convenția Hollywoodului și a serialului televiziunii de larg consum le creează un dureros complex. „Imaginea proiectată de westernuri e constant aceea a indianului care e personaj negativ, personajul pozitiv fiind întotdeauna un alb. Orice copil visează să fie asemenea eroului bun, un cowboy sau un tînăr ofițer de cavalerie. «Singurul indian bun e indianul mort», cinica exclamație a unui militar american din secolul trecut, se aude și astăzi, într-o formă sau alta, prin intermediul televiziunii. Și copilului de indieni îi vine greu să se identifice cu propriul popor și să spună : «Ei bine, eu sînt indian»“².

Generația tînără „e confruntată de o dilemă ale cărei perspective sînt la fel de lipsite de speranță : societatea oamenilor albi nu îi acceptă decât ca membri de categorie inferioară, ca pe niște intruși, iar lumea părinților lor li se pare imobilă, anacronică, izolată de realitatea Americii de astăzi“³. Lumea vechilor indieni s-a prăbușit, sistemul ei de valori s-a pierdut pentru totdeauna : aceasta era concluzia deopotrivă a istoricilor albi⁴ și a multor reprezentanți ai indienilor tineri⁵.

S-ar părea, însă, că lucrurile sînt și mai complexe. Nu încapă nici o îndoială, indienii, în ansamblul lor, fac parte dintre cei mai săraci locuitori ai Statelor Unite și ai Canadei. E adevărat, cîteodată — foarte rar — au avut parte de un noroc neașteptat : cînd, la începutul acestui secol, s-a descoperit petrol în Oklahoma, tribului Osage i s-au plătit sume însemnate pentru cedarea drepturilor de foraj ; dar, evident, dacă ar fi avut posibilitatea să exploateze singuri uriașa bogăție din subsolul teritoriului lor, indienii ar fi cîștigat incomparabil mai mult. Alteori, viața lor s-a schimbat prea puțin în urma unor asemenea întîmplări norocoase : tribul Navajo nu s-a salvat de sărăcie după ce în rezervația lui s-a găsit uraniu ; banii primiți de la prospectori nu au ajuns nici pe departe să rezolve grecele probleme ale vieții celor peste 100 000 de oameni trăind în rezervație. Singurul rezultat pozitiv a fost că numeroși tineri navajo s-au putut angaja în mine, cîștigînd mai mult decît le oferea existența tradițională.

Indienii din statul Washington sînt dependenți de pescuitul somonului și al păstrăvului : de foarte mulți ani, ei sînt supuși unor constante presiuni comerciale și juridice care le restrîng mereu drepturile consfințite cîndva prin tratate. Cel mai grav șoc s-a produs după ce indienii au fost constrînși să trăiască în rezervații : vînătorii de odinioară, străbătînd vasele prerii și păduri, agricultorii de la care oamenii albi au învățat cum să facă să rodească pămînturile Americii trăiau acum în rezervații de cîteva mile pătrate, în ținuturi semideșerte și singura lor sursă de hrană erau proviziile aduse de furgoanele administrației americane⁶.

În aceste împrejurări, arta a devenit un mijloc de supraviețuire. Nu numai în sensul eforturilor de a permanentiza în cîmpul creației artistice tradițiile care, în celelalte domenii ale existenței, se pierdeau foarte repede ; ci, mult mai direct, ca o formă de a obține cîștiguri

materiale. În alte culturi, o asemenea orientare a artei folclorice nu poate fi interpretată decît ca un semn al decadentei ; pentru indienii americani, aceasta a avut drept urmare salvarea culturii artistice. „Dacă nu ar fi existat industria turismului, artizanii și-ar fi pierdut interesul pentru crearea de obiecte specifice, pentru că noul lor mod de viață nu le mai cerea”⁷.

Se înțelege, răspunderea formării unei categorii a „artei comerciale”, diferită de aceea a artei tradiționale, e, în primul rînd, a clientelei. „Inițial erau foarte puține diferențe între calitatea sau materialele folosite pentru confecționarea acestor obiecte (destinate turiștilor — n.n.) și cele care urmau vechile tradiții. Majoritatea indienilor și-au dat, totuși, seama că preferințele turiștilor se îndreptau spre materialele inferioare, spre piesele care luau ochii, și că acestea puteau fi produse mai ușor și îi costau mai ieftin pe artizani”⁸.

Decadența artei folclorice e un fenomen care a cuprins arii largi ale creației indiene, încă de acum două secole, de la apariția obiceiului multor albi de a colecționa „suveniruri” ; astfel au apărut obiecte străine de tradițiile indiene. Piei pictate cu motive ornamentale standard (uneori după modelele date de client), cînd bine să știe că imaginile aveau, la origine, un caracter exclusiv narativ sau simbolic ; miniat-uri reprezentînd măști rituale, canoc-uri, *te-pee-uri*, *wigwamuri*, păpuși în formă de *kat-chinas*, deși, inițial, meșterii indieni nu acceptau producerea unor obiecte de acest fel care să nu îndeplinească funcția stabilită de tradiție.

Modificările destinației obiectului de artă se produc în continuare. Cercetători au semnalat, de exemplu, cazul unor femei din tribul Potawotomi din Kansas, foarte pricepute în meșteșugul brodării cu mărgelile sau chiar cu țepi de porc spinos — o tehnică încă și mai veche —, care pot lucra copii exacte ale cămășilor și mocasinilor de odinioară, dar preferă să pro-

ducă în serie cercei, păpuși, ace de cravată (toate de valoare îndoielnică), fiindcă știu că acestea își găsesc de îndată cumpărători printre turiști, pe când splendidele veșminte și mocasinii nu-i atrag pe vizitatorii albi⁹. La Santa Fé, în imensa loggia a Palatului Guvernatorilor, am văzut adunându-se în fiecare dimineață zeci de meșteri indieni care vînd olărie și bijuterii ; eu multă vreme în urmă mi s-a spus, piesele vîndute nu se deosebeau de cele lucrate pentru ei înșiși ; dar, în cele din urmă, au băgat de seamă că turiștii cumpără mai ales vase de mici dimensiuni, care pot fi transportate în bagaje, iar în privința bijuteriilor nu pare să-i intereseze decît un singur lucru : să fie ieftine. Izbitoare era diferența de calitate dintre obiectele aduse spre vînzare și superbe pandantive și colane de argint și de turcoază purtate de negustori.

Specialiștii nu au căzut de acord asupra limitelor între care se poate vorbi despre o *artă indiană tradițională* ; problema nu se pune, desigur, doar în cazul creației folclorice din America de Nord, dar aici echilibrul între tradiție și progresul firesc a fost tulburat mai grav decît în alte zone de cultură. Strămutării multor triburi în teritorii unde le lipseau materiile prime cu care se obișnuiseră în locurile de baștină i s-au adăugat inovațiile produse la cererea clienților¹⁰. Uneori, rezultatele acestor înnoiri sînt valoroase : țesăturile navajo reprezintă un exemplu dintre cele mai convingătoare. În alte cazuri, urmînd inițial modelele din Europa Centrală și Răsăriteană transmise de comercianții din Pennsylvania și New York, dar dezvoltate apoi într-o viziune ce încorporează și simboluri tribale vechi, schimbările sînt de mai mică anvergură.

Un alt fenomen asupra căruia nu s-a tras, însă, o concluzie e acela al comercializării picturii cu nisip, artă ceremonială a indienilor navajo. În 1965, un tînăr artist navajo, James Joe, a încălcat pentru întia oară legile inflexi-

bile ale tradiției care cereau ca o asemenea pictură — chiar și atunci când nu avea o motivație magică — să fie distrusă după ce a fost realizată, pentru că pe artistul navajo îl bucura îndelungatul *proces al creației* și nu rezultatul lui; Joe nu a șters pictura, ci a întreținut-o cu grijă. Exemplul său nu a fost urmat imediat: între 1965 și 1972 picturile cu temă non-tradițională se semnalează foarte rar¹¹. După 1972, ele încep să apară ceva mai frecvent, dar perioada de înflorire adevărată începe în 1975. Tema cea mai obișnuită era aceea a dansatorilor unui dans folcloric, *yeibichai*, surprinși, aproape întotdeauna, cu un picior ridicat (pentru a exprima mișcarea) și cu un braț îndoit spre piept. Asemenea picturi erau încă foarte răspândite în primii ani ai acestui deceniu — artistul cel mai cunoscut era Wilson Price, din așezarea Sheep Springs. Noi teme își fac, însă, apariția: peisaje (mai ales spectaculoasele stînci ale nordului Arizonei), portrete (de multe ori, convenționale — reprezentări ale unor personaje în costume tradiționale), sentimentale portrete de copii indieni, tratate ca în felicitările de Anul Nou, naturi moarte cu olărie pueblo, reproduceri de covoare navajo, de bijuterii zuñi și chiar de *katchinas* hopi (cu toate că raporturile dintre triburile Navajo și Hopi sînt, de multe secole, foarte puțin cordiale). Fotografii din reviste turistice de mare tiraj, unele cu peisaje, altele cu dansatori din Marile Cîmpii, din așezările de pe Rio Grande sau ale triburilor Apache, dar și subiecte preluate din iconografia catolică se alătură eroilor din *comics*, dar și unor tratări mai libere, apropiate de arta abstractă¹².

Statisticile din 1983 consemnau numele a 493 de pictori pe teritoriul întregii rezervații Navajo (154 trăiau numai în satul Sheep Springs); în afara lor și a numeroase semnături ilizibile, a picturilor nesemnate și neidentificabile, mai sînt menționate șase companii americane care lucrează picturile cu mijloace

mecanice, 15 pictori americani și mexicani, alții aparținând populației pueblo sau locuind tocmai la Detroit¹³. Familii întregi s-au dedicat acestei arte: numele Curtis apare de 14 ori, Watchman de 20 de ori, Yazzie de 34 de ori.

Numele unor artiști navajo care au devenit celebri prin lucrările lor în alte tehnici — în general, pictorii de șevalet — se află și ele pe listele pictorilor cu nisip: Harrison Begay, James Wayne Yazzie, David Chetlahe Paladin. Oricum, nu ciștigul material e cel care îi atrage pe pictori spre această artă tradițională: o lucrare de acest fel poate fi cumpărată în rezervație cu câțiva zeci de dolari, cele mai scumpe trecind rareori peste 2—300 de dolari. Nu neapărat cele mai bune sînt și cele mai bine apreciate de colecționari și de comercianții de artă. Dar, în anii '70, o dată cu mișcarea „Renașterii indiene“, unii artiști din diverse triburi (dar mai ales din Sud-Vest și din Marile Cîmpii) au adoptat, ca un fel de declarație de adeziune spirituală, vechile teme și tehnici ale artei poporului lor. În cultura Navajo, consecințele au fost mai importante decît în alte zone, însemnînd desacralizarea unei arte care, la cei vechi, avea sensul unei comunicări cu lumea transcendentă și al încercării de a obține ocrotirea spiritelor (în mitologia navajo, spiritele vegheau asupra tuturor momentelor zilei, ale anului, asupra tuturor actelor existenței).

Pictura indiană de șevalet are o istorie scurtă. Ea e rezultatul influențelor conjugate ale unei arte tradiționale — petroglifele, pictura pe piele de bizon sau de cerb — și ale picturii europene. La începutul secolului trecut, în anevoioasa traversare a continentului, expediția lui Lewis și Clark a întilnit la triburile din Marile Cîmpii (mai întîi la tribul Mandan de pe Missouri, apoi și la altele aflate mai departe, spre vest), obiceiul de a-și picta veșmintele de piele. Jurnalele celor doi explo-

ratori oferă cea dintâi descriere amănunțită a modelelor, descriere pe temeiul căreia s-a realizat mai târziu analiza sistematică a picturii tradiționale din această zonă. Tot Lewis și Clark sînt cei care au atras luarea-aminte asupra picturilor parietale, precizînd că aveau o semnificație rituală. E foarte posibil ca ele să nu fie mai vechi decît picturile pe piele, dar acestea s-au degradat și au dispărut, firește, mai repede.

Specialiștii nu au căzut de acord asupra interpretării desenelor geometrice din pictura tradițională indiană; personal, nu înclin să fiu de acord cu cei care consideră că artistul pornea de la un element decorativ, abstract, dîndu-i apoi numele obiectului evocat de formă¹⁴, ci, dimpotrivă, cred că fiecare model în parte reprezintă capătul drumului ce pornea de la reprezentarea realistă și ajungea la simbol¹⁵: repertoriul de imagini dezvăluie foarte clar simplificările unor obiecte din apropierea pictorului indian.

Introducerea de către oamenii albi a unor noi materiale — hîrtie, creioane, pastel, cerneală — a schimbat fundamental modul de interpretare a subiectelor pictate pînă atunci pe veșminte și pe *tepee*-uri: isprăvile vînașilor și ale războinicilor sau, mai rar, scene ale vieții domestice. La Museum of the American Indian din New York e expus un registru militar din 1876; povestea lui e lungă și dramatică: sergentul american Brown care avea datoria să-l completeze zilnic a fost ucis în faimoasa luptă de pe riul Little Big Horn, în sudul Montanei. Registrul a ajuns în mîinile unui indian Cheyenne, căruia albi îi spuneau High Bull (numele indian a rămas necunoscut). Acesta, împreună cu prieteni de-ai săi, a acoperit paginile — nu numai pe cele albe, ci și pe cele scrise, făcînd uneori greu de citit notațiile sergentului Brown — cu desene în creion colorat și în pastel; ei au înfățișat lupte ale tribului

Cheyenne împotriva dușmanilor, Crow, Shoshone și, se înțelege, a armatei Statelor Unite. La sfârșitul toamnei lui 1876, un detașament american de represiune a ars satul, iar High Bull s-a aflat printre cei uciși. Un subofițer a luat registrul care, după un timp, a fost cumpărat de un colecționar; în 1921 a fost donat muzeului newyorkez ¹⁶. Acesta e primul document al istoriei picturii moderne a indienilor din America de Nord...

Un alt războinic celebru la sfârșitul secolului trecut, Ironmagaja (albii îi spuneau „Rain-in-the-Face“, Ploaie-în-obraz) dintr-un trib Sioux, Hunkpapa, a desenat — după cum se pare, la îndemnul unui colecționar, De Cost Smith — câteva scene din viața tribului său; el se afla atunci, în 1885, la agenția guvernamentală de la Standing Rock, în Dakota de Sud. S-a dovedit că Smith i-a învățat și pe Ironmagaja și pe Tatanka Iyotanka (numele Sioux al lui Sitting Bull, marele conducător al luptei pentru independență a tribului său) să folosească materialele europene ¹⁷. Desenele lor sînt foarte caracteristice pentru stilul artei din Marile Cîmpii la sfârșitul secolului trecut. Acești „primitivi“ ai picturii indiene deseneau cu o naivitate aproape puerilă scene de luptă ai căror eroi erau ei înșiși sau evenimente importante ale propriei victii; demonstau o mare poftă de desen: spatele documentelor oficiale, capacele cutiilor de carton, plicurile deslipite, hîrțiile liniate rupte din caiete școlare, hîrtia fină de desen, tot ce le cădea sub mîină devenea suport al lucrărilor lor. Creionul, pastelul, cerneala neagră sau colorată, pigmenții vegetali cu care se vopseau pînă atunci pieile erau folosiți la reprezentarea acelorași scene de un surprinzător simț al mișcării. Artiștii indieni ignorau perspectiva: desenele lor pe suport de hîrtie erau asemănătoare, din acest punct de vedere, picturilor pe piele, unde distanța era sugerată de plasarea personajelor din planul îndepărtat în registrul de sus al imaginii.

La Museum of the American Indian din New York sînt păstrate zeci de desene cu aceeași temă : unele dintre ele purtînd nu numai numele autorilor, ci și ale personajelor (Smith îi învățase pe artiști să și scrie în englezește).

Un moment foarte însemnat în istoria picturii indiene e așa-numitul „episod Fort Marion“. În primăvara lui 1875, armata americană a declanșat o campanie împotriva triburilor din sudul Marilor Cimpii, care se răzvrătiseră împotriva sistemului rezervațiilor ; 72 de căpetenii au fost luate în captivitate și întemnițate (fără judecată, sub acuzația de crimă, jefuire a bunurilor armatei și incitare la revoltă) în închisoarea din Fort Marion, lângă orașul St. Augustine din Florida. Unul dintre ofițerii din paza temniței, căpitanul Richard Henry Pratt, a vrut să le îndulcească detențiunea : încurajîndu-i să deseneze, „să-și povestească viața în picturi“, el nu se gîdea, cum avea să mărturisească, să le ofere un prilej de distracție, ci să-i învețe o îndeletnicire care să le aducă un câștig oarecare ¹⁸.

Era un moment prielnic : folclorul Vestului Mijlociu fusese de curînd popularizat prin cîteva ediții de mare tiraj și turiștii care veneau iarna în Florida, fugind de frigul din Noua Anglie, New York, Pennsylvania, erau dornici să obțină un desen autentic de la unul dintre cei în jurul cărora se crease marea legendă a indienilor. Deținuților li se dădea voie să-și păstreze banii și Pratt le semna permise, îngăduindu-le să meargă în oraș să-și cumpere culori, hîrtie, haine și hrană ¹⁹.

Într-o zi, un grup de deținuți au fost luați de gardieni cu barca, în larg, la pescuit. Expediția i-a fascinat pe indienii aduși din prerie : la întoarcerea în fort, doi dintre ei — James Bear's Heart, un Cheyenne, și Zotom, din tribul Kiowa — și-au povestit impresiile în mai multe desene colorate. Bear's Heart comenta cu un fermecător simț al atmosferei

peisajele din St. Augustine, viața din închisoare, zilele de odinioară ale vânătorii de bizoni și ale războaielor din prerie; una dintre compoziții e desenată pe 24 de pagini de caiet, puse una lângă alta. Zotom era socotit „atît de viclean și de nesupus“, încît gardienii se gîndeau că ar fi mai bine să-l execute pentru a da un exemplu celorlalți deținuți²⁰ (el fusese unul dintre cei din urmă care se predase armatei americane). Desenele lui exprimă nostalgia existenței tradiționale din prerie, cu scene ale căror personaje numeroase sînt reprezentate într-un stil ce amintește pictografiile de pe pieile de bizon. Recent, au fost descoperite alte două desene care au fost atribuite unui alt artist de la Fort Marion, Little Chief din tribul Cheyenne. Una dintre ele, de dimensiuni neobișnuit de mari la artiștii indieni din acea vreme (59,5 × 65,8 cm), înfățișează o adunare a triburilor venite să celebreze un Dans al Soarelui; detaliile sînt descrise cu un mare simț al dramaticului, iar aglomerarea celor cîteva sute de personaje, colorate în nuanțe vii de roșu, verde, albastru, are un pitoresc plin de candoare.

După ce au fost eliberați din închisoare, majoritatea indienilor s-au întors acasă, în Vestul Mijlociu. Pe cei care s-au hotărît să rămînă în lumea oamenilor albi (Bear's Heart și Zotom printre ei), Pratt i-a ajutat să se înscrie la diverse școli profesionale de pe Coasta de Est. Ceva mai tîrziu, el însuși va fonda o școală pentru indieni la Carlisle, în Pennsylvania. Dar despre opera artiștilor care au încercat să se adapteze la viața anglo-saxonilor, nu se mai pomenește nimic după plecarea din Fort Marion.

Un nume care i-a atras pe istoricii artei din acea perioadă e cel al lui Yellow Nose din tribul Ute (adoptat, însă, de o familie Cheyenne). Mai multe desene ale lui au fost aduse în Est de un colecționar, maiorul John Gregory

Bourke, care îl întâlnește în 1880—81. Cele 350 de desene aflate acum la Museum of the American Indian (se pare că Yellow Nose a folosit filele unui registru de contabilitate) dovedesc un remarcabil simț al ritmului cromatic; în unele dintre ele prezintă, cu siguranță, reluări: liniile sînt întărite (poate de o altă mînă²¹), culorile accentuate, uneori modificate. Despre unele se crede că au fost copiate după lucrările originale. Dar cele ce-i aparțin cu certitudine artistului indian relevă o surprinzătoare spontaneitate, o intuiție a notației scenografice care i-a îngăduit lui Yellow Nose să schițeze siluetele, dînd contur numai bustului, de pildă, sau figurînd un personaj printr-o simplă pată de culoare. Yellow Nose (ale cărui desene mai sînt păstrate și în Muzeul de Artă Joslyn din Omaha, Nebraska) a fost una dintre personalitățile care anunțau înnoirea viziunii în arta Marilor Cimpii, constituirea unui stil caracteristic al acestei zone.

În Pădurile de Răsărit, începuturile picturii indiene moderne sînt mai tîrzii; ele se datoresc unor artiști din tribul Shawnee, din Oklahoma, Earnest Spybuck (numele indian — Mahthela) și Johnny John. Despre cel dintîi se cunosc mai multe amănunte: s-a născut într-o rezervație din Oklahoma, în 1886, a învățat la o școală primară din orașelul Shawnee, în Teritoriul Indian (cum se numea atunci statul Oklahoma de mai tîrziu), unde învățătoria i-a remarcat talentul și i l-a încurajat, cumpărîndu-i creioane, acuarele și hîrtie. Evocînd scene din trecut, Spybuck era fascinat de detalii, ceea ce face ca lucrările lui să constituie o sursă foarte prețioasă pentru reconstituirea obiceiurilor tradiționale ale indienilor din tribul său și din altele învecinate. Așa se înțelege de ce un etnograf celebru de la începutul secolului, M. R. Harrington, i-a comandat, în numele Muzeului Indianului American, 24 de acuarele înfățișînd ceremonii rituale și ceremonii ale indienilor Shawnee, Sac

și Fox, Delaware. Iar în cartea lui din 1921, *Religia și ceremoniile indienilor Lenape*, Harrington a folosit câteva din lucrările lui Spybuck ca ilustrații ale textului. Artistul a murit în 1949.

Biografia lui Johnny John e puțin cunoscută. Se știe doar că a fost și el, ca și Spybuck, elev al Școlii din Shawnee. Lucrările lui sînt foarte asemănătoare acelorale ale fostului său coleg de clasă: ca și Spybuck, desena portrete de un realism foarte acuzat (folosind drept model fotografii ale personajelor), dar compoziția era mai sumară, mai puțin dinamică.

Jesse Cornplanter, una dintre căpeteniile de seamă ale tribului Seneca, a început să deseneze încă de pe cînd era copil. Împreună cu sora lui, Carrie, au creat desene pline de fantazie, inspirate nu numai din viața indienilor ci și a oamenilor albi, pe care le trimiteau unui muzeograf din New York. La rîndul său, acesta expedia pe adresa fraților Cornplanter, în rezervația Cattaragus, de pe malul lacului Erie, exemplare ale revistei „Puck“, pe care Jessie le copia, reinterpretîndu-le cu o grație seducătoare. Mai tîrziu, cînd va deține onoruri importante în trib, el nu va renunța la pasiunea lui de desenator; dar lucrările lui din această perioadă (cele mai multe dintre ele păstrate la Art Museum din Rochester) nu mai au ingenua spontaneitate a începuturilor și prezintă, în primul rînd, un interes etnografic.

Personalitatea cea mai puternică a artei tribului Seneca a fost, în prima jumătate a secolului, Ernest Smith (Gaon Yah = „Cel-care-stă-în-mijlocul-cerului“). Născut în 1907, în rezervația Tonawanda, nu departe de orașul Buffalo din statul New York, el venea dintr-o familie de artiști: fratele său, Kidd Smith, era un cunoscut sculptor, iar sora, Rose Spring, era foarte prețuită pentru broderiile cu mărgelile lucrate de ea. Smith creează o atmosferă

dramatică, folosind o tehnică scenografică a eclerajului în compozițiile inspirate, cel mai adesea, de folclorul Pădurilor de Răsărit. Cronicarul ziarului "The Rochester Democrat and Chronicle" scria în 1950, când opera artistului își cristalizase de mult trăsăturile caracteristice : „Picturile lui sînt un indiciu al orientării sale spre temele vieții zilnice întreșesute, într-o viziune fantastică, cu legende și poveștile indienilor Seneca“²².

În prima jumătate a secolului al XX-lea, arta din zona Pădurilor de Răsărit nu s-a impus printr-o formă anume, în stare să definească o școală proprie. Dimpotrivă, risipiți într-un ținut foarte întins, aflați sub influențe diverse ale altor zone culturale, artiștii de aici nu au creat un stil specific, ci fiecare în parte s-a îndreptat spre modelul unei alte tradiții, chiar dacă subiectul era preluat din folclorul local. În Sud-Est, artiștii (mai puțin atrași de tradițiile etnografice) au dezvoltat un stil decorativ, evocînd mai curînd stilizările artei japoneze ; Paul Billie e cel mai de seamă dintre cei care, în ultimul sfert de secol, au dat picturii seminole acest accent, atît de puțin specific viziunii tradiționale.

Din acest punct de vedere, regiunea în care s-a produs cea mai relevantă unificare a stilurilor e Oklahoma. Istoria artei moderne de aici începe în 1916, o dată cu inițierea primelor cursuri de desen la Anadarko, pe atunci o așezare cu cîteva sute de locuitori. Susan Peters, funcționară a administrației federale, ea însăși pictoriță amatoare, a împărțit hîrtie și culori „unor copii și adolescenți cărora le plăcea pictura și a încercat să creeze o atmosferă prielnică realizării unei expresii artistice autentice și proaspete, în stare să evoce viața din Oklahoma“²³. Din primul grup de elevi ai doamnei Peters făceau parte cinci tineri : Monroe Tsatoke (în limba Kiowa, Tsa To Kee = „cal de vînătoare“), născut în 1904 ; Stephen Mopope (Qued Kai = „mantie pictată“), năs-

cut în 1898 ; Spencer Asah (Lallo = „băiețelul“), născut, probabil, în 1905 ; James Anchiah, născut în 1906 și Jack Hokeah, născut în 1902. Ei vor deveni celebri în istoria picturii indiene sub numele de „Cei cinci Kiowa“ și li se va atribui fondarea unui stil specific de la care vor porni mulți artiști ai ultimei jumătăți de secol.

În toamna lui 1926, doamna Peters a prezentat o parte din lucrările elevilor ei unor profesori ai Departamentului de Artă al Universității din Oklahoma. Doi dintre aceștia, Oscar B. Jacobson și Edith Mahier, au intervenit imediat și au obținut burse pentru Tsatoke, Mopope, Asah, Hokeah și pentru o altă tinărară, tot din tribul Kiowa, Bougetah Smoky (care, însă, va renunța curînd la pictură ; e probabil că ea nu s-a putut adapta reprezentării figurative spre care o îndruma școala : prin tradiție, femeile indiene pictau, cum se știe, modele abstracte). În semestrul următor, a fost acceptat la Universitate și James Anchiah. Jacobson și Mahier au izbutit să-i convingă pe niște colecționari de artă să dea tot sprijinul celor cinci Kiowa, ca aceștia să-și poată termina studiile. Anii petrecuți la Universitatea din Oklahoma sînt cei mai rodnici din cariera artiștilor indieni. În 1929, Jacobson a publicat în Franța o mapă cu reproduceri ale lucrărilor lor (astăzi foarte rară, păstrată, însă, în cîteva colecții de muzee) și, ceva mai tîrziu, a organizat expoziții în mai multe orașe din Statele Unite și din străinătate.

Mapa din 1929 e cel mai important document privitor la arta „Celor cinci Kiowa“ ; ceea ce frapează de la prima ei răsfoire e marea asemănare dintre lucrările artiștilor din grup : e foarte limpede nu numai că au avut aceiași profesori, dar și că aceștia au folosit o metodă rigidă, îndrumîndu-i spre aceleași soluții stilistice. Toți foloseau cu precădere culori de tempera sau de caseină pe un suport

de hîrtie colorată ; gamele cromatice sînt clare, suprafețele foarte strict delimitate. Lucrările reprezintă, aproape întotdeauna, un personaj surprins în timpul unei ceremonii rituale — un dansator sau un muzician ; întors în profil sau în trei-sferturi spre privitor, el sugerează foarte bine mișcarea ; costumul, nu întru totul ferit de un anume pitoresc convențional, are un colorit puternic : întregul ansamblu lasă lesne să se înțeleagă senzația pe care elevii lui Jacobson au făcut-o la Prima Expoziție Internațională de Artă de la Praga, din 1928. De altfel, din tăieturile de presă păstrate la Institutul de Artă și Istorie Americană „Thomas Gilcrease“ de la Tulsa, în Oklahoma, se deduce clar că arta „Celor cinci Kiowa“ a fost recunoscută de revistele din New York, Los Angeles, San Francisco, Londra sau Paris, înainte de a fi fost luată în seamă de criticii din statul natal al artiștilor.

Cei cinci au imprimat artei indiene de pînă în jurul lui 1965 trăsăturile sub care — cu puține excepții — a fost înregistrată de exegeții și de colecționarii ei. După 1930, influența aceasta a fost sporită de intervenția unui alt fost elev al doamnei Peters, Woody Crumbo, din tribul Potawatomi (născut în 1912). Cînd, la sfîrșitul clasei a treia, Crumbo și-a întrerupt școala (nu avea să se întoarcă decît după zece ani), a întîlnit-o din întîmplare pe ini-moasa profesoară din Anadarko ; ea i-a încurajat talentul și i-a pus la îndemînă toate materialele de pictură de care avea nevoie. La 18 ani, Crumbo s-a întors la școală și, mai tîrziu, a frecventat cursurile de artă, antropologie și istorie la universitățile din Kansas și Oklahoma. Tîrziu, în 1952, el va spune : „Mi-am petrecut jumătate din viață încercînd din răspuțeri să completez cronica istoriei, a religiei, a obiceiurilor, a modului de viață și de gîndire a indienilor. Acum ea e încheiată — o cronică în imagini pe care nici un milion de cuvinte nu ar fi în stare s-o schițeze“²⁴.

În 1938, după ce își luase licența la Universitatea din Oklahoma (cu Jacobson), fusese numit șef al Departamentului de Artă al unui colegiu. Aici a încheiat contracte cu Institutul Gilcrease și cu alte muzee din Oklahoma și din Texas care i-au comandat picturi, gravuri, vitralii. Amplele picturi murale din diverse clădiri publice din Oklahoma și de la Ministerul de Interne din Washington sînt, neîndoiește, mai potrivite stilului lui Crumbo, ale cărui personaje, tratate în aplatouri, fără valorații, sînt plasate într-un spațiu lipsit de relief, abstract, asemenea celui din picturile predecesorilor lui, „Cei cinci Kiowa” (și ei autori ai unor compoziții murale, comandate de guvernul federal care, în anii gravei crize economice din 1929—33, căuta să-i salveze, prin contracte de acest fel, pe artiști).

Din generația lui Crumbo, un indian din tribul Creek, Fred Beaver (numele indian, cu care semna adesea — Eka La Nee = „Cap brun”), care a studiat la același colegiu, în orașelul Bacone din Oklahoma, s-a apropiat de asemenea de exemplul „Celor cinci”. La aceasta au contribuit și îndemnurile profesorului său, Acee Blue Eagle²⁵, adept al tradiției întemeiate de Tsatoke și prietenii săi. Acuarelele lui Beaver sînt caracterizate, de asemenea, printr-o tratare plată (deși, de prin 1940, a început să introducă în fundalul peisagistic elemente de perspectivă), în care personajele și detaliile scenografice par decupate și aplicate pe suportul de hirtie. Dar el pune surdina culorilor care, la ceilalți discipoli ai „Celor cinci”, au o sonoritate puternică. Scenele pictate de el — preluate din viața cotidiană a triburilor Creek și Seminole — capătă astfel o calmă noblețe, o monumentalitate gravă.

Dick West (Wapah Nahyah = „Cel-care-a-leargă-cu-pas-ușor”), indian Cheyenne, a fost și el coleg cu Woody Crumbo la Colegiul Bacone. Ca și Beaver, a fost îndrumat de Blue Eagle; dar nu s-a îndreptat exclusiv spre arta

cultivată de urmașii „Celor cinci Kiowa“. În 1955, cînd i s-a decernat Marele Premiu al Centrului de Artă Philbrook (una dintre cele mai importante distincții acordate artiștilor din America), el făcea următoarea profesiune de credință: „Nu socotesc că am ajuns la vreo soluție definitivă în căutările și în ezitățile mele. Dar simt că artistul indian trebuie să aibă dreptul să absoarbă influențe din afara propriilor forme de artă și să le dezvolte în felul său. Sînt conștient de pericolele care se ivesc de aici, dar întrevăd și un nou drum al expresiei care poate să păstreze în viață arta indiană și s-o apropie de o existență de factură cu adevărat contemporană. De asemenea, vreau să păstrez forma căreia i se spune «pictură tradițională indiană» și le creez studenților mei posibilitatea să o execute... Cred că artiștii indieni cu educație sistematică se vor îndrepta, tot mai mult spre modelul interpretărilor europene“²⁶.

Nu trebuie să se înțeleagă de aici că Dick West ar fi aderat la arta de avangardă a secolului al XX-lea; el a adoptat mai curînd un stil amintindu-l pe acela al „Renașterii clasice“ engleze de la sfîrșitul veacului trecut, cu personaje și obiecte definite prin contururi clare, cu înlocuirea armoniei cromatice prin ton și linie. Dar o regie ingenioasă a luminii, despărțirea ei tranșantă de umbre, conferă compozițiilor lui (de cele mai multe ori inspirate din ceremoniile rituale indiene) un aer straniu, de lume imaginară, unde fiecare eveniment, fiecare gest capătă o înfățișare fantastică.

O personalitate proeminentă a picturii din Oklahoma a fost Jerome Richard Tiger, de descendență Creek și Seminole. Artist autodidact (făcuse studii politehnice la Institutul din Cleveland), mort timpuriu — în 1967, cînd abia împlinise 26 de ani —, Tiger a fost declarat de critici „unul dintre cei care au știut

cel mai bine să aștearnă pe hîrtie tot ceea ce aveau în inima lor de indieni“²⁷.

Și el a avut șansa să întâlnească un etnograf care să-i prețuiască talentul²⁸ și datorită căruia să devină repede celebru: expozițiile organizate de Nettie Wheeler în mai toate marile orașe americane au fost primite extrem de favorabil de critică și de public. Tiger desena energic, cu un remarcabil simț al simplificării, al reducerii la esențial; știa să distribuie grupurile în compoziții dramatice (principala temă a lucrărilor sale era „Drumul Lacrimilor“, strămutarea indienilor în pămînturile aride din centrul Statelor Unite), să dea portretelor un patetism reținut.

Anii '30 coincid cu o renaștere a conștiinței etnice a indienilor din Oklahoma și din Sud-Vest care devin centrele mișcării cunoscute sub numele de „indianitate“, țintind la proclamarea identității culturale a unei întregi națiuni, dincolo de orice frontiere tribale. Muzeele au fost cele care au susținut atunci creația indiană, cu precădere, însă, pe cea de factură tradițională. Mai larg era orizontul instituțiilor culturale din Sud-Vest, mai ales după înființarea, în 1932, cu sprijinul guvernului federal, a *Atelierului* („The Workshop“), secția de artă a lui Indian School din Santa Fé. Dorothy Dunn, inițiatoarea acestei forme de încurajare a artei din Noul Mexic și Arizona, a stabilit legături fertile cu instituțiile mai vechi de la Universitatea Oklahoma și de la Colegiul Baccane.

Atelierul pornea de la o realitate specifică: aici, tradiția picturii continuă, neîntreruptă, de mai multe secole. Indienii Pueblo și Navajo introduseseră pictura în ceremoniile tribale încă înainte de întâlnirea cu spaniolii; mari compoziții murale pot fi văzute în clădirile construite în secolul al XV-lea și, uneori, chiar mai devreme. Și, fiindcă structurile sociale și culturale tradiționale au rezistat aici mai mult

decît în alte locuri, artele şi-au păstrat şi ele funcţiile originare. Cel dintîi artist din Sud-Vest al cărui nume a căpătat notorietate a fost un navajo, Choh; Robert W. Shufeldt, medicul unui regiment încartiruit într-un orăşel din Noul Mexic în 1886, l-a zărit adunînd petice de hîrtie pe care, apoi, desena portrete ale prietenilor lui şi ale soldaţilor. Ceea ce l-a impresionat, însă, în chip cu totul deosebit pe Shufeldt, a fost un desen reprezentînd, foarte amănunţit, cu toate mecanismele, o locomotivă pe care Choh o văzuse o singură dată ²⁹.

La începutul secolului nostru, un colecţionar, Jesse Walter Fewkes, a comandat unor artişti Hopi cele dintîi lucrări pe hîrtie din cîte se cunosc în Sud-Vest: acesta e începutul unei tradiţii artistice încă predominante în regiune. S-au observat, nu o dată, asemănările dintre picturile contemporane şi cele de acum cîteva sute de ani, aflate pe pereţii stîncilor, în peşteri sau în edificiile impunătoare înălţate de descendenţii culturilor Mogollon şi Anasazi ³⁰. Şi astăzi culoarea e aşternută într-un strat uniform, fără umbre, cu contururile foarte accentuate, toate obiectele, veşmintele, personajele, animalele avînd o importanţă egală în compoziţia lipsită de orice perspectivă.

Mulţi cercetători au interpretat pictura indienilor din Sud-Vest ca pe o expresie a spiritului primilor locuitori ai Americii de Nord; unii — cu mai mult sau mai puţin temei — susţin că el sînt de o mare puritate, neafectate de influenţe europene. Se consideră că unica sursă a stilului decorativ ar fi tradiţiile străvechii culturi indiene ³¹, că lipsa modelului „indică forţa unui trecut îndepărtat, a originilor asiatice“ ³², lăudîndu-se „simplitatea, echilibrul, ritmul, simţul abstracţiei din pictura indiană“ ³³.

Ar fi, însă, o eroare să se subaprecieze importanţa contactului cu arta europeană din se-

colul al XX-lea. Ca și în alte cazuri, clientela (și, uneori, profesorii unor școli de artă) au dictat introducerea unor elemente stilistice care corespundeau gustului lor; câteodată, acestea aparțineau tradiției, alteori, însă, nu. Colecționarii, negustorii de artă și chiar muzeele (inclusiv Museum of the American Indian) au jucat un rol important, de pildă, în dezvoltarea picturii și a acuarelei pe hîrtie care, oricum, nu aveau nimic comun cu practica tradițională a artiștilor din Sud-Vest.

Picturile trebuiau să îndeplinească mai multe condiții „să fie executate cu acuratețe (de fapt, cu precizia pe care mulți specialiști încă o identifică cu arta indiană — n.n.), să fie opera unor indieni, să se bucure de aprobarea unor arbitri ai bunului gust și să aibă un conținut tradițional”³⁴. Se înțelege că asemenea condiții nu erau de natură să promoveze o artă indiană autentică, aflată, firesc, într-o evoluție marcată de contactul cu modelele europene³⁵.

Cea dintîi mișcare artistică s-a constituit, între 1915 și 1920, în jurul unor pictori pueblo, în ale căror lucrări, îndrumătorii și protectorii lor, colecționari și profesori ai departamentelor de artă, țineau să regăsească neapărat „caracterul tradițional”, încă prea puțin definit, însă. Cea mai proeminentă personalitate a grupării pueblo era Crescencio Martinez din San Ildefonso, pe atunci grăjdar la un hotel din Santa Fé. Aici, poeta Alice Corbin Henderson i-a cumpărat, în 1916, desene colorate pe care le-a arătat muzeografilor de la Museum of New Mexico; iar aceștia, impresionați de autenticitatea viziunii sale, i-au comandat un ciclu de acuarele reprezentînd ceremoniile indienilor din San Ildefonso.

Rezultatele eforturilor unor negustori de artă de a promova pictura printre indienii dintr-un alt pueblo, Zuñi (vestit pentru admirabilele bijuterii de argint care se realizau aici), au

fost mult mai puțin fructuoase : rezistența superstițioasă a conducătorilor religioși, înspăimîntați de ideea că „omul poate să creeze chipuri, așa cum îi e îngăduit numai Marelui Spirit“³⁶, i-a dus în cele din urmă la faliment pe negustorii care credeau că vor realiza aici o „bandă rulantă de picturi“ (de altfel, majoritatea lucrărilor realizate aici în acest răstimp par, într-adevăr, fabricate în serie). Abia pe la începutul anilor '30, artiștii au avut curajul să-și semneze lucrările ; câteva nume marchează acest moment al artei Zuñi în care stilul îl urmează încă fidel pe acela al picturii Pueblo sau Navajo : Newini, Teddy Weakee (ortografiat și Weakie sau Wiacke), Lawasewa, Jefferson Quetoque, Patone Cheyatie, Dennis Kylesdawa (sau Keloowise, ale cărui lucrări sînt sembrate „elev în clasa a III-a“). Nici unul dintre ei nu s-a impus.

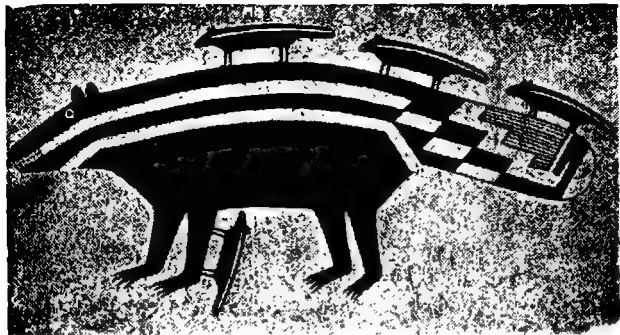
La Santa Fé, directorul Muzeului din Noul Mexic, Edgar L. Hewett, a obținut în 1916 fonduri pentru susținerea artei create de cîteva personalități care aveau să marcheze începuturile picturii indiene moderne din Sud-Vest : indienii Hopi Fred Kabotie (Nakoyoma = „Zi-după-zi“) și Otis Polelonema (Lomadamocvia = „Primăvară“), Awa Tsireh (= „Pasărea-din-păpuriș“) din San Ildefonso³⁷ și Vehino Shihe Herrera (Ma Pe Wi = „Codobatură“) din Zia. Pînă la începutul deceniului următor, Hewett a organizat expoziții cu lucrările lor la Chicago, New York, Los Angeles și în multe orașe europene.

Cei patru artiști din Santa Fé (a căror importanță în istoria artei din Sud-Vest poate fi comparată cu aceea a „Celor cinci Kiowa“ în Marile Cîmpii) aveau o îndelungată experiență de decoratori ai ceramicii tradiționale ; de altfel, Awa Tsireh va introduce în pictură cîteva teme ornamentale — întotdeauna figurative — preluate din străvechea olărie Mimbres. După 1925, toți cei patru au evoluat spre o tratare abstractă a subiectelor : peisajul e

înlocuit cu un fundal colorat unitar, personajele sînt conturate ferm, culoarea — care, pînă atunci descria și modela forme — e folosită la acoperirea unor suprafețe strict delimitate.

Unul după altul, cei patru s-au întors în așezările lor natale. În multe *pueblos* se înființaseră, între timp, școli de artă (cea de la San Ildefonso funcționa încă din 1910). Gîndul întemeietorilor lor era de a le asigura indienilor de aici o sursă de venituri, absolut necesară într-o vreme de profundă criză a tuturor așezărilor din regiune. Clientela dicta stilul artei indiene ; realismul lui Awa Tsireh — care pînă atunci prezentase scene de un dramatism concentrat din viața oamenilor din San Ildefonso — e modificat de temele convenționale : *ko-shares* (clovnii, foarte pitorești, ai spectacolelor folclorice pueblo), stilizări de căprioare, sconșii, curcubee, toate comandate de negustorii de artă și de colecționarii din Noul Mexic, dar și din California și de pe Coasta de Est. Romando Virgil (Tse Ye Mu = „Cel-pestecarecade-iarna“), o vreme desenator în studiourile lui Walt Disney, a creat imaginea unui ied, foarte asemănător cu Bambi, personajul celebrului film de desene animate, care s-a răspindit apoi în întreaga pictură indiană a Sud-Vestului. Tonita Peña (Quah Ah = „Bob-decoral-alb“, sora lui Romando Virgil), singura femeie-pictor printre primii artiști ai regiunii, Oqwa Pi (= „Nor Roșu“), Louis Gonzales (Wo Peen = „Muntele-care-tămăduiește“), Julián Martinez au început să picteze în serie dansuri rituale, uneori repetîndu-se pînă în cele mai mici amănunte, insistînd asupra elementelor vestimentare care mulțumeau gustul pentru exotic al clientelei albe.

De fapt, la o privire mai atentă, termenul de „Renaștere“ nu are acoperire cînd se aplică, așa cum se practică adesea în istoriile mai vechi și mai recente ale artei indiene, la întregul Sud-Vest. San Ildefonso e, în realitate, o fericită excepție : în nici un alt pueblo nu

AWA TSIREH (1895 ? — 1955 ?)

Pueblo ; San Ildefonso

Sconcs cu pui

Xilogravură ; c. 1930 ; M.N.M.

s-a mai produs o asemenea dezvoltare a artei. În unele locuri, artiștii au fost priviți cu neascunsă aversiune : întors acasă, la Zia, Velino Herrera (care a creat simbolul soarelui, preluat din heraldica propriului trib, simbol ce figurează astăzi pe drapelul Noului Mexic) „a fost considerat că se îndeletnicește cu lucruri nepermise, a fost exilat de concetățenii săi, i s-a confiscat averea și nu a mai fost primit niciodată în trib“³⁸.

Cînd s-au întors în satele lor, nici artiștii hopi care lucraseră cu Hewett la muzeul din Santa Fé nu au avut parte de o primire prietenoasă. A trebuit să treacă mult timp pînă cînd avantajele materiale create de vînzarea picturilor lui Kabotie și Polelonema să învingă rezistența tradiționaliștilor față de arta nouă. În anii '40, în satele Hopi s-a conturat un stil distinct, datorită celor doi artiști și, mai ales lui Kabotie.

În 1927, Fred Kabotie a început să lucreze o serie de picturi, comandate de Muzeul Indianului American, al căror scop era „să păstreze, pentru generațiile viitoare, imaginile ceremoniilor Hopi, chiar și ale acelor pe care nu și le mai amintesc decît bătrînii“³⁹. Sem-

nificația documentară e adesea evidentă în lucrările sale; dar ele nu sînt valoroase numai pentru marea lor acuratețe, ci, mai ales, pentru coloritul delicat, pentru valoarea subtilă și monumentalitatea imaginii. Potrivit lecției primite la școala de la Santa Fé, personajele sînt plasate într-un spațiu abstract, fără determinări peisagistice. Stilul lui din această vreme e influențat și de picturile murale ale perioadei Anasazi, a căror copiere pentru muzeul din New York a supravegheat-o. După 1940, însă, el va introduce în acuarelele lui elemente specifice ale peisajului aspru, de o grandoare sălbatică, al ținutului Hopi. Multă vreme, el a fost profesor la liceul din Oraibi, satul cel mai important din rezervație, astfel încît mulți tineri artiști din acest colț izolat al Arizonei au debutat sub influența lui, încă detectabilă, nu numai în pictura Hopi, ci a întregului Sud-Vest de azi.

Polelonema a interpretat aceleași scene ale obiceiurilor tradiționale într-o tehnică în care pune accentul pe simplificările volumetrice. Mulți artiști Hopi ai anilor '20 (despre care, în general, se știu puține detalii biografice) au realizat o sinteză a viziunii celor doi artiști ce dominau pe atunci arta ținutului; cu timpul, ei se vor îndrepta mai ales spre lecția lui Kabbotie a cărei activitate continuă a se desfășura deopotrivă în școală și în atelier, în vreme ce Polelonema lucra sporadic. Dintre elevii lor, o mențiune aparte i se cuvine lui Waldo Mootzka (a cărei creație se întrerupe brusc, în jurul vîrstei de 32—35 de ani, neștiindu-se cu precizie data morții sale), înzestrat cu un remarcabil simț al stilizării, fără să sacrifice amănunțele de factură etnografică, esențiale pentru mapa de reproducere comandată de Museum of the American Indian. Despre un altul, T. Tomossee, se știe doar că a primit și el o comandă, de data aceasta pentru o serie de ilustrații reprezentînd *katchinas*, interpretate de el mai curînd cu un fel de grotesc cordial,

decît cu strania înfățișare amenințătoare pe care o aflăm în planșele altora.

În anii '60, Muzeul new-yorkez a comandat mai multe mape cu ilustrații menite să consemneze tradițiile folclorice și ceremoniale ale națiunii Hopi. Dar cei cinci tineri artiști — Leroy Kewanyama, Marshall Lomakema, Narron Lomayaktewa, Arlo Nuvayouma și Melvin Nuvayouma) nu au depășit aceste cerințe documentare și acuarelele lor, foarte exacte, au un aspect mai curînd didactic.

În 1973, la Oraibi s-a întemeiat *Hopid*, o ligă a artiștilor Hopi care și-a propus „să încurajeze creația, educația și cercetarea artistică, să confere artiștilor mîndria identității proprii națiuni“⁽¹⁾. După un deceniu, rezultatele sînt încurajatoare : membrii ligii au realizat o amplă antologie de imagini și, ceea ce e și mai important, stilul nu mai e determinat de funcția documentară, ci vădește o mai mare libertate a interpretării realului.

Hopid a eliminat prejudecățile din programul *Atelierului* de la Santa Fé, din anii '30. Noua organizație nu orientează creația, așa cum făcea Dorothy Dunn, exclusiv spre modelele etnografice, spre ceea ce ea numea „tipic indian“. Evident, nu se poate contesta importanța pe care a avut-o *Atelierul* în viața artistică a Sud-Vestului, și nici bunele intenții ale organizatorilor. Dar, iată, e suficient să parcurgem programul din 1932 pentru a ne da seama de lipsa unui adevărat orizont artistic : „90% din tinerii indieni trebuie să fie astfel educați încît să fie feriți de influența omului alb, pînă cînd memoria le va aduce la suprafață imensul depozit al tradiției artei lor“ ; acest depozit cuprindea, după miss Dunn, „pentru fete, viața domestică, pregătirea mîncării, coptul pîinii, dansul, olăria și pentru băieți, scene de vînătoare, întreceri de cai, saltul cerbilor : și modalitatea de abordare, unica abordare, trebuie să fie tradițională, simbo-

lică”⁴¹. Dar una dintre cele mai caracteristice trăsături ale artei indiene era reducerea la semn geometric, ignorată, cum se vede, în programul *Atelierului*.

E adevărat că Dorothy Dunn recomanda inovarea stilistică ; în același timp, însă, nu le permitea elevilor să se îndepărteze de modelul stabilit de „Cei cinci Kiowa” : culoarea așternută în straturi uniforme, circumscrise de contururi puternic subliniate, compoziții proiectate pe un fundal neutru. În 1931, Awa Tsireh, Julian Martinez și Jack Hokeah (unul dintre „Cei cinci Kiowa”) s-au aflat la *Atelier*, unde au lucrat o pictură murală : prezența lor, ca și a altor partizani ai stilului tradițional, Velino Herrera, Mootzka și Quoyavema, au consolidat, desigur, prestigiul principiilor artistice ale domnișoarei Dunn. Se realiza o sinteză a viziunii caracteristice școlii din Marile Cîmpii cu aceea a lui Fred Kabotie. O nouă generație de pictori se forma sub această dublă înrîurire : printre ei, Popovi Da, fiul lui Julian și al Mariei Martinez, Joe Herrera, fiul Tomitei Peña, Gerónima Cruz Montoya (care, mai târziu, ca șef al Departamentului de artă al Școlii Indiene de la Santa Fé — între 1937 și 1961 — a contribuit la răspîndirea ideilor *Atelierului*). O excepție întru totul notabilă a fost opera lui Ben Quintana, mort, din nefericire, foarte tînr (avea 21 de ani cînd a căzut pe front, în 1944) ; încă din adolescență, el voia să reinterpreteze forma ca expresie a unei atmosfere, a misterului unei lumi specifice, al unei lumi unde se concentrau, nevăzute, energiile care modelau deopotrivă organicul și mineralul.

Istoriile de artă consemnează numai trei pictori navajo care s-au manifestat înainte de 1932 : Choh (în 1886) Apie-Begay (în 1902—3) și Klah-tso (1905—12) ; dar nici un artist nu e menționat după aceea pînă în 1932, cînd patru adolescenți au fost primiți la Școala din Santa Fé : Harrison Begay (Haskay Yah

Ne Yah = „Războinicul-care-pășește-spre-duș-man“, născut în 1917), Gerald Nailor (Toh Yah = „Cel-ce-merge-pe-lingă-rîu“, născut în 1917), Quincy Tahoma (= „Țărm-de-rîu“, născut în 1921) și Andy Tsinajinnie (sau Yazzie Bahe = „Mica făptură cenușie“, născut în 1917). Ei vor crea un stil ce va constitui permanentul reper al tradiționaliștilor navajo, caracterizat prin „teme nostalgice și peisaje bucolice“⁴². Compozițiile, specifice tuturor artiștilor care trecuseră pe la *Atelier*, se supun acelorasi reguli ale culorii și conturului, ale detaliilor de peisaj interpretate decorativ, ale stilizării animalelor într-o manieră amintind-o pe aceea a filmelor lui Disney. Dar ei introduceau un dinamism, uneori exacerbat, o știință a racursiului ce vor constitui modelul generației de „neconformiști“ care se va manifesta mai ales după 1950.

Printre aceștia, cei mai cunoscuți au fost Beatien Yazz (= „Copilul-fără-haine“, născut în 1928), căruia, la vîrsta de 17 ani i se consacra o biografie romanțată, *Ce se poate face dintr-un dolar de argint* de Alberta Hannum (în 1958, aceeași autoare va scrie o nouă carte despre artistul care devenise, între timp, o personalitate importantă a artei indiene — *Pictînd vîntul*), Robert Chee (născut în 1938), James Wayne Yazzie (născut în 1943).

Între timp, influența *Atelierului* a început să se manifeste și printre reprezentanții generației mai tinere, mai ales prin intermediul lui Joe Herrera care, încă din anii '50, aderase la estetica unui cubism analitic moderat : Oscar Howe (din tribul Sioux), Michael Kabotie (fiul lui Fred), Tony Da (fiul lui Popovi Da și nepotul soților Julián și Maria Martinez), Tyler Polelonema (fiul lui Otis), Helen Hardin (fiica Pablitei Velarde, una dintre personalitățile proeminente ale artei tradiționale din Sud-Vest) au constituit un grup „al răzvrătiților“, sub conducerea lui Herrera. „Fiii neascultă-

tori“ ai celor care, cu două sau trei decenii mai înainte fuseseră porecliți „Stilpii *Atelierului*“ descopereau în vechile picturi ale civilizațiilor indiene temeiurile unei viziuni moderne : în 1950—52, pe când era încă student al Universității din Noul Mexic, José Herrera lucrase cu profesorul său, Raymond Jonson, la copierea petroglifelor de lângă Taos și folosisese o tehnică asemănătoare cu aceea a abstracționiștilor din școala de la New York, *drip-ping-ul*, dar care se dovedise a fi foarte asemănătoare celei din petroglifele de acum zece secole. După el, Tony Da și apoi și alți elevi ai *Atelierului* au regăsit în arta anterioară venirii spaniolilor în valea lui Rio Grande sugestii ale unei autentice modernizări a propriei viziuni.

Cu toate înnoirile, incontestabile, ale programei școlii din Santa Fé, mulți artiști tineri din Sud-Vest au căutat alte izvoare de inspirație. Unii — de pildă Jimmy Byrnes — asociau tehnica desenului din petroglife cu amintirile artei „deco“ ; Charles Vicenti, Tony Begay și Gilbert Atencio consemnau, în modalități de factură expresionistă, deteriorarea vieții tradiționale a indienilor. Motivele ornamentale de pe scuturile Sioux (la Maxine Gochupin), ale covoarelor Navajo (la W. B. Franklin) sau ale sculpturilor totemice (la Henry Gobin) deveneau elemente ale acelei sinteze „pan-indiene“ pe care o semnala, nu de mult, un comentator al fenomenului ⁴³.

În 1962, un eveniment important s-a produs în Sud-Vest : fondarea unui Institute of Indian Arts pe locul unde s-a aflat odinioară *Atelierul*. Tinerii indieni erau chemați să-și reinterpreteze tradițiile culturale în termenii artei moderne. O generație nouă, considerată de mulți „antitraditională“, revelează tocmai semnificațiile concentrat dramatice de dincolo de pitorescul imaginii, ale picturii indiene. Rudolf Carl Gorman (născut în 1932) e personalitatea care a influențat viziunea unei întregi direc-

ții a artei generației sale : viața de pe rezervație e evocată de el cu o înțelegere gravă a înțelesurilor ei lăuntrice, a raporturilor indianului cu universul ; unii dintre cei care se orientează spre aceleași realități — Clifford Brycelea, Robert Draper, Paul Pahse Topah — adoptă o tehnică menită să creeze o atmosferă fantastică în care oamenii și peisajele par proiectate într-o lume a legendei primordiale. O altă direcție, pe care o reprezintă în primul rînd Fritz Scholder (născut în 1937), redescoperă vigoarea patetică, de factură expresionistă, a picturii narative, dîndu-i un nou dramatism sau (ca la Sam English ori Harry Fonseca) polemizînd cu prejudecățile simplificatoare ale picturii etnografiste.

Întîlnirea artiștilor indieni din ultimele decenii cu pictura și cu sculptura universală nu a avut ca efect simpla însușire a unor elemente stilistice. Ei au căutat să descopere în substanța unor arte atît de diferite de propria tradiție posibila lărgire a orizontului de expresie : nu elementul compozițional sau tehnica

LYLE WILSON (n. 1955)

Kwakiutl

Vrăjitorul trezește la viață un suflet mort
peniță, 1980 ; D B C

„în sine“ au fost cele care i-au atras, ci capacitatea lor de a înlesni exprimarea unui fond sufletesc, a unei atitudini față de propria istorie, de odinioară și de azi.

Semnificativă e, sub acest raport, orientarea tot mai clară spre acele modalități sintactice (expresionism, abstracționism, pop-art), care dau posibilitatea unei viguroase polemici cu prejudecățile etnice și sociale. Generația tânără nu e atrasă, așa cum au fost cei din prima jumătate a secolului, de postimpresionism, pentru că ea nu crede că armonia cromatică sau echilibrul compoziției sînt în stare să exprime sensul interior al protestului și al ironiei sarcastice.

Se înțelege, arta contemporană a indienilor nu poate fi cuprinsă în cîteva formule-standard. Sintaxe artistice diverse desfășoară un larg orizont de stiluri; semnificativă e orientarea spre expresionismul abstract în care creatorii află legături complexe cu tendințele de reducere la semn al vechii picturi indiene. Unul dintre tinerii ce ilustrează această direcție, Edgar Heap Of Birds (născut în 1954, amestec de Cheyenne și Arapaho), licențiat la Universitatea Temple din Philadelphia și la Colegiul Regal de Artă din Londra, a organizat expoziții în care mulți colegi de-ai săi de generație abordează probleme dramatice ale vieții moderne — rasismul, catastrofele ecologice, in justiția socială — într-o pictură în care, dincolo de elementele de gramatică modernă, se deslușește clar apartenența la o tradiție specifică.

Sculptura modernă nu se manifestă numai în ariile de cultură în care s-a constituit o tradiție a artei volumului; în afara celor din Nord sau de pe coasta nordică a Pacificului (cum ar fi John Hoover, evocînd lumea misterioasă a făpturilor pe care le ciopleau în os părinții lui, aleuți, sau Dempsey Bob, autor

al unor măști tragice, inspirate de cele cioplite de strămoșii lui din triburile Tlingit și Tahl-tan), artiștii din Marile Cîmpii și din Sud-Vest au dat sculpturii sensul unui sistem de semne ce reconstituie o istorie tragică. Willard Stone, un cherokee, a expus la inaugurarea Centrului Cultural Cherokee din Tahlequah, Oklahoma, o sculptură în lemn compusă din două forme ample — mama purtîndu-și pruncul în spate — ce sugerează două lacrimi: sculptura se cheamă, evocator, *Exod* și se referă, așa cum mărturisește sculptorul, la „drumul de lacrimi care a dus din Munții Great Smoky pînă în estul Oklahomei“⁴⁴.

Allan Houser (care e un Chiricahua Apache) pendulează între o imagistică menită să dea un sens poetic vieții zilnice a indienilor și o heraldică aparent abstractă, în realitate preluată din simbolurile tradiționale ale tribului său. Generația mai tînără, de exemplu Robert Haozous comentează cu o ironie desprinsă din imaginile artei *pop* realitățile vieții indienilor la întîlnirea lor cu civilizația oamenilor albi. Pretutindeni, însă, se deslușește preocuparea de a se defini identitatea artistului indian, apartenența lui la un tip specific de cultură și de sensibilitate, raporturile lui caracteristice cu o natură pe care o înțelege ca pe un factor determinant al existenței.

În noiembrie 1984, la Centrul artistic Pratt din New York, am văzut o expoziție a 26 de artiști indieni contemporani (printre ei, Fonseca, Armand Lara și Edgar Heap Of Birds însuși). Interesantă era unitatea de viziune a unor pictori ce descindeau, aparent, din tradiții diverse ale artei europene — precumpănitor abstracționiști — dar care, deopotrivă în tematică și în unele inflexiuni ale culorii sau în modalitățile de construcție erau, evident, continuatori ai unor creații specifice, despovărate, de data aceasta, de orice exotism exterior.

Aceasta mi se pare a fi, de altminteri, caracteristica fundamentală a artei indiene de astăzi : fără să fi eliminat orientarea spre stilurile ce se revendică din ilustrativul imaginii, provenind din modelul „Celor cinci Kiowa“, indienii Americii de Nord își proclamă încrederea în vitalitatea unei tradiții ce nu se lasă redusă la formule preconceptuate. O vitalitate demonstrată tocmai de împrejurarea că, la întâlnirea cu experiența școlilor europene și americane din secolul acesta, arta indiană își păstrează sunetul caracteristic, inconfundabil. Și că, în peisajul agitat al culturii de astăzi din Statele Unite și Canada, se deslușește o direcție care nu se izolează de celelalte mișcări și curente, ci participă la definirea creației artistice, în ansamblul ei.

Poate că adevărata cheie a acestei situații se află în profesiunea de credință a unei personalități de statura pictorului Fritz Scholder : „Vreau — spunea el cândva — nu numai să statuez o nouă experiență optică a privitorului, ci și să formulez o declarație privitoare la societatea și la țara în care noi, descendenții Indianului American, trăim. Sînt conștient că picturile mele nu transcriu literal o realitate, pentru că am convingerea că unele idei reclamă declarații individuale. Încerc să captez nu numai realitatea fizică, ci și pe cea lăuntrică, spirituală“⁴⁵.

E ceea ce ar putea rosti și sculptorii, gravorii, dar chiar și artizanii de obiecte tradiționale : în creația lor se regăsește nu numai realitatea tangibilă, ci și cea interioară, a unei spiritualități care nu a pierit pe lungul „Drum al Lacrimilor“, cum și-au numit indienii unul din tragicele momente ale istoriei lor.

- 1 Cf. *North American Indian*, text by Christopher Davis, with an introduction by Marlon Brando, Londra — New York — Sidney — Toronto, 1972, p. 85.
- 2 Roger Blackbear, *Stranger in His Own World*, Oklahoma City, 1984, p. 31.
- 3 Peter N. Carroll, David W. Noble, *The Free and the Unfree: A New History of the United States*, New York, 1977, p. 167.
4. Vezi Christopher Davis, *op. cit.*, p. 89.
- 5 Jamake Highwater, *The Primal Mind*, New York — Scarborough (Ontario), 1981, p. 109.
- 6 O amănunțită prezentare a acestei situații dramatice, în Clark Wissler, *Red Man Reservation*, New York — Londra, 1972, pp. 197—208 (prima ediție în 1938).
- 7 Lawrence E. Dawson, Vera-Mac Frederickson, Nelson H. H. Graburn, *Traditions in Transition*, Berkeley, 1974, p. 23.
- 8 Norman Feder, *op. cit.*, p. 51.
- 9 Frederick J. Dockstader, *Indian Art in America*, New York, f.d. (1978), p. 39.
- 10 Frank Waters, *Book of the Hopi*, Harmondsworth, 1983, pp. 23—26 (prima ediție în 1963).
- 11 Nancy J. Parezo, *Navajo Sandpainting: From Religious Act to Commercial Art*, Tucson, 1983, p. 94. Cei dintii care au realizat picturi „permanente” cu nisip (pe un suport de lemn, uns cu clei) au fost trei artiști albi, Mac Allendale și soții E. George de Ville, care, în anii crizei economice de la începutul anilor '30, cutreierau orașele Californiei, Nevadai și Arizonei, pictând firme și restaurând fresce. Picturile lor cu nisip au fost o încercare (nu lipsită de succes) de a găsi o sursă oarecare de venituri. De fapt, lucrările lor erau picturi figurative de tradiție europeană care foloseau nisipul. Nu aveau nici o legătură cu arta rituală navajo, subiectele fiind interpretări exotice ale peisajului și obiceiurilor indiene din Sud-Vest. Au trecut peste trei decenii până când pictorii navajo s-au decis să preia tehnica lui de Ville și Allendale.
- 12 Leland C. Wyman, *Navaho Sandpainting*, Colorado Springs, 1971, p. 70.
- 13 Nancy J. Parezo, *op. cit.*, pp. 195—200.

- 14 Accasta e părerea Barbarei A Hail, *op. cit.*, p. 40.
- 15 John C. Ewers, *Artists of the Old West*, Garden City, 1973, p. 79.
- 16 David M. Fawcett, Lee A. Callander, *Native American Painting*, New York, 1982, p. 9.
- 17 J. J. Brody, *Indian Painters and White Patrons*, Albuquerque, 1971, p. 23.
- 18 Karen Daniels Petersen, *Plains Indian Art from Fort Marion*, Norman, 1971, p. 64.
- 19 *Idem*, p. 65.
- 20 *Idem*, p. 172.
- 21 David M. Fawcett, Lee A. Callander, *op. cit.*, p. 11.
- 22 Cf. Jeanne O. Snodgrass, *American Indian Painters, A Biographical Directory*, New York, 1968, p. 176.
- 23 *Idem*, p. 56.
- 24 Cf. *idem*, p. 42.
- 25 Indian Creek, Blue Eagle i-a derutat multă vreme pe muzcografi, pe istoricii de artă și colecționari, pentru că semna și cu numele lui indian Che Bon Bu La (= „Băiatul care ride”) și cu acela de Alex C. McIntosh, făcând să se creadă că e vorba de trei artiști cu un stil asemănător.
- 26 Cf. Arthur Silberman, *100 Years of Native American Painting*, Oklahoma City, 1978, pp. 79—80.
- 27 Patricia Janis Broder, *American Indian Painting and Sculpture*, New York, 1981, p. 132.
- 28 Pentru rolul etnografilor și antropologilor în promovarea artei indiene, vezi articolul lui John C. Ewers, *Plains Indians Artists and Anthropologists — A Fruitful Collaboration*, în „American Indian Art”, vol. 9, nr. 1, Winter 1983, pp. 36—49.
- 29 Katherin Chase, *Navajo Painting*, Flagstaff, 1982, p. 3.
- 30 Clara Lee Tanner, *Southwest Indian Painting: A Changing Art*, Tucson, 1973, p. 32.
- 31 *Idem*, p. 12.
- 32 Oscar B. Jacobson, Jeanne d'Ucel, *American Indian Painters*, vol. I, Nisa, 1950, p. 6.
- 33 John Sloan, Oliver La Farge, *Introduction to American Indian Art*, New York, 1931, p. 7.
- 34 J. J. Brody, *op. cit.*, p. 71.
- 35 Amuzant e „tariful” pe care unii dintre cei mai de seamă artiști indieni îl aplicau la propriile lucrări: în vreme ce pictorii care lucrau pentru The School of American Research sau pentru

- Museum of New Mexico acceptau plata cu ora, pictorul hopi Fred Kabotie și Julian Martinez, pueblo din San Ildefonso, cereau să fie plătiți în raport cu numărul de personaje pictate de ei, iar Pop Chalee din Taos în funcție de firele de păr din cozile cailor (J. J. Brody, *op. cit.*, p. 191).
- 36 Catalogul expoziției *Zuñi Pueblo Painting* la Muzeul Millicent Rogers din Taos, 1 iulie — 31 decembrie 1984, p. 1.
 - 37 Artistul lucrase împreună cu unchiul său, Crescencio Martinez, pentru Alice Corbin Henderson, la Santa Fé.
 - 38 Jamake Highwater, *The Sweetgrass Lives On*, New York, 1980, p. 32.
 - 39 Fred Kabotie, Bill Belknap, *Fred Kabotie : Hopi Indian Artist*, Flagstaff, 1977, p. 44.
 - 40 David M. Fawcett, Lee A. Callander, *op. cit.*, p. 18.
 - 41 Cf. *Pueblo Indian Painting*, „Art Indian Series”, nr. 1 (fără numele autorului, fără dată), p. 3.
 - 42 J. J. Brody, *op. cit.*, p. 143.
 - 43 Rennard Strickland, *The Changing World of Indian Painting at Philbrook Art Center*, Tulsa, 1980, p. 22.
 - 44 Cf. Edwin L. Wade, Rennard Strickland, *Magic Images : Contemporary Native American Art*, Norman, 1981, p. 49.
 - 45 Jeanne O. Snodgrass, *op. cit.*, p. 168.

PRINCIPALELE TRIBURI AMERINDIENE

Abnaki (sau **Wabanaki**) : *familia algonkină ; numele de la „wápanak'ia” = ținutul de la răsărit* (în lb. fox) ; în Maine și Quebecul de Sud.

Aleut : *fam. eskimo-aleut ; numele probabil de la pronunțarea rusească a numelui unei așezări din Siberia Orientală, locuită de ei ; în insulele Aleutine, Shumagin și partea de vest a Peninsulei Alaska.*

Algonkin (sau **Algonquin**) : *fam. de triburi care trăiesc în regiunea cuprinsă între Labrador și Caroline și de la țărmul Atlanticului la Marile Lacuri ; numele, probabil de la „algoomakin” = locul unde se prinde peștele cu sulita* (în lb. Micmac). Triburi algonkine importante : Cree, Ojibwa, Menomini, Fox, Potawatomi, Illinois, Shawnee, Delaware, Mahican, Massachuset, Abnaki, Micmac, Blackfoot, Arapahoe.

Apache : *fam. na-dene ; numele de la „apachu” = transcriere spaniolă a unui cuvânt zuăi însemnând dușman ; ei își spun „inde”, „tinde” sau „tinneh” = oamenii ; în Arizona, Noul Mexic, Texas și nordul Mexicului.*

Arapaho : *fam. algonkină ; numele de la „aaraxpó-ahu” = tatuaj* (în lb. cree) ; trăiesc într-o zonă cuprinsă între sudul provinciilor canadiene Saskatchewan și Manitoba și Noul Mexic și Texas.

Arikara (sau **Aricara**) : *fam. caddo ; numele de la „arikara” = coarne* (în lb. pawnee), din cauza pieptănăturii lor în care părul e împletit pe oase de iepure sau de sobol, sugerind coarnele de bizon ; ținutul de la vest de Missouri, în cele două Dakote.

Assiniboine : *fam. Sioux ; numele de la „usini-up-waw” = cei care își pregătesc mîncarea folosind pietre* (în lb. ojibwa) ; pe cursul superior al lui Missouri și pe cel mijlociu al râului Saskatchewan.

Athapasca (sau **Athabasca**) : grup de triburi din fam. nadene, cuprinzând trei ramuri : apachienii, athapascanii din zona Pacificului și athapascanii din nord (sau dene) ; numele : „athap-askaw“ = ținut cu iarbă puțină (lb. Cree).

Atsina (sau **Gros-Ventre**) : subdiviziune a tribului Arapahoe ; numele : „atsina“ = oameni buni (în lb. blackfoot) ; în Montana și sudul provinciei Saskatchewan.

Beaver : fam. na-dene (grupul athapascan) ; numele, însemnând în engleză castor, îl traduce cu aproximație pe „tsattine“ = cel care trăiește în ținutul castorilor (lb. beaver) ; pe valea râului Peace în provincia canadiană Alberta.

Bella Bella : fam. na-dene (grupul wakasha) ; numele : din pronunțarea greșită a lui Millbank, în Columbia Britanică, riu pe țărmul căruia trăiesc ei.

Bella Coola : fam. na-dene (grupul salish) ; numele : „bilxula“ (lb. kwakiutl), cu semnificație necunoscută ; în apropiere de Golful Queen Charlotte, în Columbia Britanică.

Blackfoot (sau **Siksika**) : fam. algonkină ; numele (= picior negru) îl traduce pe cel pe care și-l dădeau ei înșiși, „sik-sika“ ; în Montana, Idaho și sudul provinciei canadiene Saskatchewan.

Caddo : familie de triburi răspândite în Dakote, Arkansas, Kansas, Nebraska, Louisiana și Texas, din care fac parte fostele confederații Hasinai, Kadohadacho, Natchitoché și triburile Adai, Arikara, Eyeish, Pawnee, Wichita ; numele de la „kadohadacho“ (= adevăratele căpetenii), cea mai importantă confederație a vastului grup.

Carrier : fam. athapascană ; numele le-a fost dat de triburile na-dene, pentru obiceiul femeilor acestui trib de a purta în spate osemintele soțului, după incinerare ; trăiesc în centrul Columbiei Britanice.

Cayuga : fam. irocheză ; numele : probabil după cel al unui loc din nordul actualului stat New York, „kwenmogwe“ (lb. mohawk).

Chehalis : fam. salish ; numele de la cel al unui sat (= nisip, lb. chehalis) din teritoriul locuit de ei, pe valea râului Chehalis și la Gray Harbor (statul Washington).

Cherokee : fam. irocheză ; numele de la „tchiloki“ (= cel care vorbește o altă limbă, lb. creek) ; la început, trăiau în Munții Apalași din Tennessee și Carolina de Nord ; ulterior, s-au răspândit spre sud în Alabama și Georgia și, spre vest, în Texas și Oklahoma.

Cheyenne : fam. algonkină ; numele : transcriere în canadiana franceză a lui „shayena“ = a vorbi neînțeligibil (lb. Dakota) ; în vestul Marilor Cîmpii, între râurile Arkansas și Missouri.

Chickasaw : subdiviziune a tribului Choctaw ; fam. muskogeană ; numele de proveniență și cu semnificație necunoscute ; trăiesc în nordul statelor Alabama și Mississippi.

Chipewyan (sau *Chippewain*) : fam. athapascană ; numele de la „chipwayanowok“ = blănuri cu marginile bine tăiate (lb. Cree), referindu-se la meșteșugul cu care își confecționează veșmintele de blană ; trăiesc în Teritoriile de Nord-vest ale Canadei, pe râurile Slave și Athabasca și pe malul lacului Great Slave.

Chippewa v. *Ojibwa*,

Chiricahua : subdiviziune a grup. Apache ; fam. na-dene ; numele de la cel al Munților Chiricahue (= muntele cel mare, lb. apache), în sud-estul Arizonai.

Choctaw (sau *Chahta*) : fam. muskogeană ; numele de la „chahta“ = limbă de neînțeles (lb. cherokee) ; trăiesc în Mississippi, Alabama și Louisiana.

Coeur d'Alene : fam. salish ; numele a fost dat, potrivit tradiției, de un negustor francez de blănuri căpeteniei tribului a cărui inimă era „plină de durere“ (numele original al tribului — *Skitsuish*) ; trăiesc în nordul statului Idaho.

Comanche : fam. shoshoneană ; numele de la „komanci“ — cîrlionțul din creștet (lb. hopi), inițial, trăiau în Wyoming ; ulterior au coborît și în Nebraska, Texas și Noul Mexic.

Conestoga v. *Susquehanna*.

Costanoan : fam. penutiană ; numele din spaniolul „costeño“ = — de pe țărm ; trăiesc pe coasta Californiei, între San Francisco și Monterey.

Cree : fam. algonkină ; numele provine din prescurtarea formei „Christianaux“ (canad. franc.), transcriere probabilă a lui „Kenistenoag“ (lb. Ojibwa) ; în Canada — între Ontario și Saskatchewan — și Montana.

Creek : confederație înglobînd triburile Muskogee, Hitchiti, Alabama, Koasati ; numele, probabil după numeroasele pîraie (engl. „creek“) care străbat teritoriul unde trăiau (Georgia, Alabama și Florida de Nord-Vest, înainte de a fi strămutați în Oklahoma).

Crow (sau *Absaroka*) : numele a fost dat de coloniști, pentru că scuturile le erau împodobite cu un corb (engl. „crow“) ; fam. siouan ; în regiunea cuprinsă între râurile Platte și Yellowstone, în Marile Cîmpii.

Dakota (sau **Lakota**) : fam. siouan ; numele de la „dakota” = aliați (lb. santee-dakota) ; pe valea superioară a lui Mississippi ; în moa obișnuit, li se spune *Sioux*.

Delaware (sau **Lenape**) ; fam. algonkină ; numele de la fluviul din estul actualelor State Unite, care, la rindul lui, a fost numit astfel după lordul Delaware, guvernator al Virginiei în secolul al XVII-lea ; în New Jersey, New York, estul Pennsylvaniei și nordul statului Delaware.

Dogrib : fam. athapascană ; numele — traducerea în engleză (= coastă de câine) a lui „thlingchaddine” (lb. dene) ; în regiunea cuprinsă între lacurile Great Slave și Great Bear, în Teritoriile de Nord-vest ale Canadei.

Eschimoși : fam. : eschimos-aleut ; numele : de la danezul „eskimo” sau francezul „esquimaux”, reproducând cuvîntul „esquimanttsic” (= cei care mănîncă carne crudă, în lb. abnaki) ; trăiesc în Canada de Nord, Alaska, Groenlanda, estul Siberiei. Eschimoșii își spun „inuit” — oameni.

Flathead (= cap teșit) : nume dat triburilor Chinook, Catawba, Choctaw, Waxhaw care obișnuiau să lege strîns capul copiilor, turtindu-le creștetul.

Fox : fam. algonkină ; trăiesc — într-o veche uniune cu tribul Sac — în valea râului Fox, în apropiere de lacul Winnebago, în Wisconsin.

Gros Ventre v. **Atsina**.

Haida (sau **Skittagetan**) : fam. na-dene ; numele : de la „haida” (= oameni în lb. haida) ; în insulele Queen Charlotte (Columbia Britanică) și Prince of Wales (Alaska).

Hidatsa : fam. siouan ; numele preluat de la cel al unui sat locuit de ei și care se pare că însemna „sălcii” ; înrudiți îndeaproape cu Crow, trăiesc pe valea superioară a lui Missouri, în Dakota de Sud.

Hopi : fam. shoshonean ; numele de la „hopi-tuh” = cei pașnici în lb. hopi ; trăiesc în nord-estul Arizonei.

Huron : fam. irocheză ; numele de la „hure” (= cap de animal sălbatic) ; inițial, trăiau pe valea lui St. Lawrence și în Ontario, apoi au fost strămutați în Vestul Mijlociu.

Illinois : fam. algonkină ; numele de la „alânia” (= om în lb. miami) ; confederație de mai multe triburi în actualele state Illinois, Iowa și Wisconsin.

Iowa (sau **Ioway**) ; fam. siouan ; numele : de la „ayuhwa” (= somnoroșii în lb. dakota) ; trăiesc în statele Minnesota, Iowa și Missouri.

Irochezi: familie de triburi din estul Americii de Nord din care făceau parte Cayuga, Cherokee, Conestoga, Erie, Huron, Mohawk, Onondaga, Oneida, Seneca, Tuscarora; numele de la „irínakhóiw“ (= cei care agonisesc, în lb. algonkină).

Kickapoo: subdiviziune a tribului Fox; numele dat de ei înșiși, „kiwegapawa“ = cel care se află în apropiere; inițial, trăiau în Wisconsin; azi — în Oklahoma și în nordul Mexicului.

Kiowa: fam. tanoan; numele de la „kâ-i-gwu“ = cei mai de seamă în lb. kiowa; trăiesc în Oklahoma, Kansas, Colorado, Noul Mexic și Texas.

Klickitat: fam. shaptian; numele: cei care trăiesc dincolo de munți (în lb. chinook); în sudul statului Washington.

Kwakiutl fam. wakashan; numele, în propria lor limbă, înseamnă cei de pe țărmul de nord al râului; trăiesc pe ambele țărmuri ale Golfului Queen Charlotte și în nordul insulei Vancouver, în Columbia Britanică.

Mahikan (sau Mohican): fam. algonkin; numele înseamnă, în limba lor, lup; pe valea superioară a Hudsonului.

Mandan: fam. siouan; numele: de la pronunțarea dakota a lui „mawatami; adevăratul lor nume; în Dakota de Nord, în regiunea dintre râurile Heart și Little Missouri.

Maricopa: fam. yuman; numele, de origine necunoscută; pe valea râului Gila, în Arizona.

Menomini (sau Menominee); fam. algonkin; numele înseamnă, în limba lor, oamenii orezului sălbatic; în nordul statelor Michigan și Wisconsin.

Miami: subdiviziune a tribului Illinois; numele de la „omaumeg“ = cei din peninsulă (lb. ojibwa); în nordul statului Indiana.

Micmac: fam. algonkin; numele și l-au dat ei înșiși și înseamnă prieten, aliat; pe Coasta de Est a Canadei, mai ales în Terra Nova.

Missouri: fam. siouan; numele: „missouri“ = cei care au bărci mari (în lb. illinois).

Mohawe (sau Mojave): fam. yuman; numele: de la „hamakhava“ = cei de lângă apă; pe valea lui Colorado, în Arizona, Nevada și California.

Mohawk: fam. irochez; numele: de la „mohowauuk“ = cei care mănâncă animale vii (lb. nar-ranganset); în valea râului Mohawk, în statul New York.

Montagnais : subdiviziune a tribului Chipewyan ; numele a fost dat de francezi acestui grup tribal care trăiește pe înălțimile din provincia canadiană Quebec.

Navajo (sau *Navaho*) ; *fam.* athapaskan ; *numele* : de la spaniolul „Apaches de Navajo” = *apaches* din *Navajo* (*Navajo* era un pueblo al cărui nume, în lb. tewa, însemna *ogoare întinse*) ; ei își spuneau „dine” = *oameni* ; trăiesc în Arizona, Noul Mexic și în câteva așezări din Colorado și Utah.

Nez Percé : *fam.* shahaptian ; trăiesc în partea centrală a statului Idaho și, răspândiți, în Washington și Oregon.

Nootka : *fam.* wakashan ; *numele* de origine necunoscută ; trăiesc pe țărmul de sud al insulei Vancouver (Columbia Britanică) și în nord-vestul Peninsulei Olimpice (statul Washington).

Ojibwa (sau *Ojibway* ; de asemenea, *Chippewa*, pronunțare greșită a coloniștilor francezi, încă păstrată în multe texte) : *fam.* algonkin ; *numele* : de la „ojib-ubway” = *cei care poartă încălțări cu cusătură foarte strânsă* (în lb. ojibwa), așa cum erau mocasinii făcuți de ei ; trăiesc în jurul Lacului Superior.

Omaha (sau *Maha*) ; *fam.* siouan ; *numele* : „omaha” = *cei care urcă împotriva curentului sau merg împotriva vântului* (lb. omaha) ; trăiesc pe valea lui Missouri, în Nebraska de Nord-est.

Oneida : *fam.* irochez ; *numele* : „oney’ode” = *stîncă înaltă* (lb. irocheză) ; trăiesc pe țărmul lacului Oneida, în statul New York.

Onondaga : *fam.* irochez ; *numele* : de la cel al satului principal de pe teritoriul lor, *Onotáge* = *pe rîrful dealului* ; trăiesc în centrul statului New York.

Osage : *fam.* siouan ; *numele* : de la „Wazhazhe”, un sat din teritoriul lor ; inițial, trăiau pe valea rîului Osage, afluent al lui Missouri, în estul actualului stat Missouri ; mai târziu, în nordul Oklahomei.

Oto : *fam.* siouan ; potrivit legendei, *numele* de la „wat’ota” = *desfrînații* (lb. oto-iowa) ; fiica unei căpetenii a fost sedusă de fiul căpeteniei unui alt trib ; trăiesc în Nebraska, de-a lungul rîurilor Platte și Missouri.

Ottawa : *fam.* algonkin ; *numele* de la „atáwe” = *a face negoț* (lb. ojibwa) ; trăiesc în nordul provinciei canadiene Ontario și în statul Michigan.

Palute : *fam.* shoshonean ; *numele* : probabil = *a-devărații Ute* ; în nordul Arizonai și în Utah.

Papago : fam. piman ; numele de la „papahvi-o-o tam“ = cei care se hrănesc cu boabe (lb. pima) ; ei își spun „tho'no-o-otam“ = oamenii deșertului ; trăiesc în sud-vestul Arizonei și în nordul Sonorei, Mexic.

Pawnee : fam. caddo ; numele : de la „parni“ = corn, după felul în care se pieptăneau ; uniune de triburi din regiunea râurilor Platte și Republican, în Nebraska și Kansas.

Pennacook : fam. algonkin ; uniune de triburi din sud-vestul actualului stat Maine, din nord-estul statelor Massachusetts și New Hampshire ; numele de la „pinâkûk“ = la poalele dealului (lb. abnaki).

Penobscot : subdiviziune a tribului Abnaki din regiunea râului Penobscot, în Maine ; numele = povârniș (lb. abnaki).

Pima : fam. uto-aztec ; numele : de la „pinyimatch“ = nu știu, răspunsul dat la toate întrebările spaniolilor veniți aici în secolul al XVI-lea ; ei își spun „ah-kee-mult-o-o-tam“ = poporul de pe râu ; trăiesc pe valea râului Gila, în Arizona.

Potawatomi (sau *Potawatami*) : fam. algonkin ; numele : de la „wah-hă-na-hah“ = oamenii focului (lb. miami) ; în nordul statului Michigan.

Pueblo (din spaniolul „pueblo“ = popor, sat) : populație indiană trăind în sate a căror arhitectură o păstrează pe cea a așezărilor Anasazi, în Noul Mexic și Arizona ; aparțin familiilor Keresan (în satele Acoma, Cochiti, Laguna, Santa Ana, San Felipe, Santo Domingo, Zia) și taosan (Isleta, Jemez, Nambé, Picuris, San Ildefonso, Santa Clara, Taos, Tesuque).

Quapaw (sau *Kwapaw*) : fam. siouan ; numele de la „Ugâkhpā“ = cei din josul râului (lb. quapaw) ; pe valea râului Arkansas, în statul Arkansas.

Salinan : fam. hokan ; pe valea râului Salinas, în California Centrală, care le dă și numele.

Sanpoil : fam. salishan ; numele de la francezul „sans poil“ (= fără păr), pentru că, spre deosebire de vecinii lor, își rădeau părul și barba ; în nord-estul statului Washington.

Sauk (sau *Sac*) : fam. algonkin ; numele de la „osakiwâg“ = cei de la gura râului (lb. Fox) ; la vărsarea râului Fox în Lacul Michigan (statul Wisconsin).

Seminole : fam. muskogean ; numele de la „simanó-li“ = fugăr, sălbatic (lb. creek) ; în Florida.

Seneca : fam. irochez ; numele de la „a'sinnica“ = stîncă înaltă (lb. mahican) ; în vestul statului New York. Uneori, prin seneca se înțelege orice indian din triburile Seneca, Oneida, Onondaga și Cayuse.

Shawnee (sau **Shawono**) : fam. algonkin ; numele de la „shaawanwaaki” = *cei din sud* (lb. shawnee) ; în valea râului Cumberland (Tennessee), dar și răspinși în majoritatea statelor de la est de Mississippi și la sud de Marile Lacuri.

Shoshone (sau **Shoshonee**, **Shoshoni**) : fam. shoshonean ; originea numelui — necunoscută ; răspinși în California, Colorado, Idaho, Nevada, Utah, Wyoming.

Sioux : familie de triburi (Crow, Hidatsa, Dakota, Winnebago, Oto, Biloxi, Catawba și altele) ; numele : prescurtare de la „nadowessiou” = *șarpe mic, dușman* (lb. dakota) ; în Marile Cîmpii, apoi înaintînd spre vest și spre sud.

Sisseton : subdiviziune a tribului Dakota ; numele de la „sisitonwâh” = *cei care își fac case din noroi* (lb. dakota) ; pe valea superioară a lui Mississippi.

Slave : fam. athapascan ; în Teritoriile de Nord-Vest ale Canadei, între Munții Stîncoși și lacul Great Slave (de la care li se trage numele).

Snoqualmie : fam. salishan ; numele de la „sdokwalbin” = *cei de pe înălțimi* (lb. snoqualmie) ; în vestul statului Washington.

Susquehanna : fam. irochez ; în Pennsylvania, pe valea râului Susquehanna, de unde le vine numele.

Tlingit (sau **Tlinkit**) : grup de triburi indiene din fam. nadene, din care fac parte Auk, Chilkat, Sitka, Stikine, Tongass și Yakutat ; numele înseamnă „oameni” în limba tlingit ; trăiesc în insulele și pe coasta de sud a Alaskăi.

Tsimshian (sau **Chimmesyan**) : fam. penutian ; numele : *cei de pe râul Skeena* (sau *Tsimma*) ; trăiesc pe văile râurilor Skeena și Nass și pe coasta din apropierea lor a Columbiei Britanice.

Tunica : fam. algonkin ; numele : „tunica” = *oameni* (lb. tunica) ; pe valea râului Yazoo din estul statului Mississippi.

Tuscarora : fam. irochez ; numele de la „sko-ru-re” = *culegătorii de cinepă* (lb. tuscarora) ; inițial, în Carolina de Nord, mai târziu în statul New York și în provincia canadiană Ontario.

Ute : fam. shoshonean ; numele de la „yuta” = *oameni* (lb. ute), traducere a lui „nunt’z”, așa cum își spun ei ; în Utah, Colorado, Noul Mexic.

Walapai (sau **Hualapai**) : fam. yuman ; numele de la „xawálapaiya” = *oamenii pădurii de pini* ; pe valea mijlocie a lui Colorado, în Arizona.

Wichita : grup de triburi caddo răspândite în regiunea cuprinsă între valea râului Arkansas, în Kansas și nordul Texasului ; numele de la „wits” = oameni (lb. wichita).

Winnebago : fam. siouan ; numele : cei de pe apele turburi (lb. fox) ; în estul statului Wisconsin, pe țărmul Lacului Michigan.

Yellowknife : fam. algonkin ; numele (= cuțit galben, engl.), de la cuțitele de aramă cu care luptau ; la est de lacul Great Slave, în nordul Canadei.

Yokuts : fam. mariposa ; numele : „yokuts” = oameni (lb. yokuts) ; pe valea râului San Joaquin, în Sierra Nevada (California Centrală).

Yuma : fam. yuman ; de la „lum” = cei de pe munte (lb. pima) ; în sud-vestul Arizonei și regiunile învecinate din estul Californiei și nordul Mexicului.

Zuñi : fam. keresan ; numele : transcriere spaniolă a cuvîntului „sini” = la mijloc (lb. keresan) ; în vestul Noului Mexic.

- Atwater, Caleb : *Description of the Antiquities Discovered in the State of Ohio and Other Western States*, Transactions of the American Antiquarian Society, Archeologia Americana, Boston, 1820.
- Bakeless, John : *The Eyes of Discovery: The Pageant of North America as Seen by the First Explorers* (antologie de texte îngrijită de), New York, 1961.
- Baldwin, Gordon C. : *America's Baried Past*, New York, 1930.
- Barbeau, Marius : *Totem Poles*, Ottawa, 1951.
- Blackbear, Roger : *Stranger in His Own World*, Oklahoma City, 1984.
- Boas, Franz : *Handbook of American Indian Languages*, Washington, D. C., Bureau of American Ethnology, Bulletin 40, 1911.
- Boas, Franz : *Race, Language and Culture*, New York, 1949.
- Boas, Franz : *Primitive Art*, New York, 1955 (ediția o reproduce pe cea din 1927).
- Brennan, Louis A. : *American Dawn*, Londra-New York, 1970.
- Brennan, Louis A. : *Artifacts of Prehistoric America*, Harrisburg, 1975.
- Broder, Patricia Janis : *American Indian Painting and Sculpture*, New York, 1981.
- Campbell, John M. : *Prehistoric Cultural Relations between the Arctic and Temperate Zones of North America* (antologie de texte îngrijită de), Montreal, 1962.
- Carroll, Peter N.; David W. Noble : *The Free and the Unfree: A New History of the United States*, New York, 1977.

- Ceram, C. W. : *The First American*, New York, 1971.
- Chase, Katherin : *Navajo Painting*, Flagstaff, 1982.
- Clark, Ian Christie ; Dominique Dubois ; Joan Prats Vallés : *Arte indio y esquimal del Canada* (cu text spaniol, englez, francez și german), Barcelona, 1970.
- Coe, Ralph T. : *Sacred Circles : Two Thousand Years of North American Indian Art*, Londra, 1976.
- Davis, Robert Tyler : *Native Arts of the Pacific Northwest*, Stanford, 1949.
- Dawson, Lawrence E. ; Vera-Mae Frederickson ; Nelson H. H. Graburn : *Traditions in Transition*, Berkeley, 1974.
- Debo, Angie : *A History of the Indians of the United States*, Norman, 1984.
- Dockstader, Frederick J. : *Indian Art in America*, New York, f.d. (1978).
- Dragoo, Don W. : *Mounds for the Dead*, Pittsburgh, 1963.
- Drucker, Philip : *Indians of the Northwest Coast*, Garden City, 1963.
- Eliade, Mircea : *Insula lui Eutanasius*, București, Editura Fundațiilor, 1943.
- Eliade, Mircea : *Rites and Symbols of Initiation*, New York, 1965.
- Erdoes, Richard : *The Pueblo Indians*, New York, 1967.
- Ewers, John C. : *Plains Indian Painting, A Description of an Aboriginal American, Art*. Palo Alto, 1939.
- Ewers, John C. : *Artists of the Old West*. Garden City, 1973.
- Farb, Peter : *Man's Rise to Civilization, The Cultural Ascent of Indians of North America*, New York, 1978.
- Fawcett, David M. ; Lee A. Callander : *Native American Painting*, New York, 1982.
- Feder, Norman : *American Indian Art*, New York, 1982.
- Frazer, James George : *Creanga de aur*, București, Editura Minerva, Colectia Biblioteca pentru toti, 1980.
- Frison, George : *Prehistoric Hunters of the Plains*, New York, 1978.
- Garfield, Viola E. ; Linn A. Forrest : *The Wolf and the Raven*, Seattle, 1948.
- Giddings, Louis J. : *Ancient Man of the Arctic*, New York, 1967.
- Griffin, James B. : *Archaeology of Eastern United States*, Chicago, 1952.

- Hail, Barbara A. : *Hau, Kóla*, Providence, 1980.
- Heizer, Robert F. ; M. A. Whipple : *The California Indians*, Berkeley-Los Angeles, 1951.
- Hibben, Frank C. : *Treasure in the Dust*, New York, 1951.
- Highwater, Jamake : *Song from the Earth : American Indian Painting*, Boston, 1976.
- Highwater, Jamake : *The Sweetgrass Lives On*, New York, 1980.
- Highwater, Jamake : *The Primal Mind : Vision and Reality in Indian America*, New York-Scarborough, Ontario, 1981.
- Jacobson, Oscar B. ; Jeanne d'Ucel : *American Indian Painters*, Nisa, 1950.
- Jenness, Diamond : *The Indians of Canada*, Toronto, 1983.
- Jennings, Jesse D. ; William H. Sears : *Prehistoric Man in the New World* (antologie de texte îngrijite de), Chicago, 1964.
- Jennings, Jesse D. ; Theodore C. Stern : *The Native Americans* (antologie de texte îngrijită de) New York, 1965.
- Jennings, Jesse D. : *Prehistory of North America*, New York, 1968.
- Joseph, Jr., Alvin M. : *The Indian Heritage of America*, New York, 1973.
- Kehoe, Alice B. : *North American Indians*, Englewood Cliffs, 1981.
- Keithahn, Edward : *Monuments in Cedar*, New York, 1963.
- Klein, Bernard : *Daniel Icolari, Reference Encyclopedia of the American Indian*, New York, 1967.
- Kroeber, Alfred L. : *Cultural and Natural Areas of Native North America*, Berkeley, 1939.
- LaFarge, Oliver : *A Pictorial History of the American Indian*, New York, 1956.
- Lévi-Strauss, Claude : *Antropologia structurală*, București, Editura Politică, 1978.
- Lowie, Robert H. : *Indians of the Plains*, Garden City, 1963.
- McGregor, John C. : *Southwestern Archaeology*, Urbana, 1965.
- McKaye, Thomas : *The Puget Sound Indians*, Vancouver, 1979.
- Mallery, Garrick : *Picture-writing of the American Indian*, New York, 1972 (retipărire a ediției din 1893).
- Martin, Paul S. : *Digging Into History : A Brief Account of Fifteen Years of Archaeological Work in New Mexico*, Chicago, 1962.

- Miles, Charles : *Indian and Eskimo Artifacts of North America*, Chicago, 1948.
- Paalen, Wolfgang, *Totem Art*, Mexico, 1943.
- Parezo, Nancy J. : *Navajo Sandpainting : From Religious Act to Commercial Art*, Tucson, 1983.
- Ravenhill, Alice : *The Natives of British Columbia*, Victoria, 1938.
- Robbins, Roland Wells ; Evan Jones, *Hidden America*, New York, 1953.
- Shetrone, Henry C. : *The Mound Builders*, New York, 1930.
- Silberman, Arthur : *100 Years of Native American Painting*, Oklahoma City, 1978.
- Silverberg, Robert : *The Mound Builders*, New York, 1970.
- Sloan, John ; Oliver LaFarge : *Introduction to American Indian Art*, New York, 1931.
- Snodgrass, Jeanne O. : *American Indian Painters, A Biographical Directory*, New York, 1968.
- Squier, E. G. ; C. H. Davis : *Ancient Monuments of the Mississippi Valley*, Smithsonian Institution, Washington, 1848.
- Stubbs, Stanley A. : *A Bird's Eye-View on the Pueblos*, Norman, 1960.
- Strickland, Rennard : *The Changing World of Indian Painting and the Philbrook Art Center*, Tulsa, 1980.
- Symington, F. : *The Canadian Indian*, Toronto, 1983.
- Tanner, Clara Lee : *Southwest Indian Painting : A Changing World*, Tucson, 1973.
- Terrell, John Upton : *American Indian Almanacs*, New York, 1973.
- Underhill, Ruth Murray : *Red Man's America*, Chicago, 1953.
- Underhill, Ruth Murray : *The Navajos*, Norman, 1956.
- Vizenor, Gerald : *Tribal Scenes and Ceremonies*, Minneapolis, 1976.
- Wade, Edwin L. ; Rennard Strickland : *Magic Images : Contemporary Native American Art*, Norman, 1981.
- Warner, John Anson : *The Life and Art of the North American Indian*, New York, 1975.
- Waters, Frank : *Book of the Hopi*, Harmondsworth, 1983.
- Webb, William S. ; Charles E. Snow : *The Adena People*, Lexington, 1945.
- Webb, William S. ; R. S. Baby : *The Adena People No. 2*, Columbus, 1957.
- Wedel, Waldo : *Prehistoric Man on the Great Plains*, Norman, 1961.

- West, Frederick H. : *Early Man in the Western American Arctic : A Symposium*, College, Alaska, 1963.
- Weyer, Edward M. : *The Eskimos : Their Environment and Folkways*, New Haven, 1962.
- Whiteford, Andrew H. : *North American Indian Arts*, New York, 1970.
- Wissler, Clark : *Indians of the United States*, Garden City, 1966.
- Wissler, Clark : *Red Man Reservation*, New York-Londra, 1972.
- Wormington, H. M. : *Ancient Man in North America*, Denver, 1957.
- Wyman, Leland : *Navajo Sandpainting*, Colorado Springs, 1971.

Colecțiile revistelor *American Anthropologist*, *American Antiquity*, *American Indian Art Magazine*, *The American Indian Quarterly*, *Archeologia Americana*, *Current Anthropology*, *Four Winds*, *Medallion Papers*, *Plains Anthropologist*, *Science*, *Scientific American*, *Southwest Art*, *Wisconsin Archeologist*; rapoartele anuale publicate de The Smithsonian Institution; buletinele Biroului de Etnologie Americană ale aceleiași instituții, ale Universității din Kentucky (seria Antropologie și arheologie), ale Societății Arheologice din Connecticut, ale Societății de Epigrafie, ale muzeelor : Indianului American și de Istorie Naturală (New York), Southwest Museum (Los Angeles), Brooklyn Museum, Museum of Northern Arizona (Flagstaff), Heard Museum (Phoenix), Arizona State Museum (Universitatea din Arizona, Tucson), Colorado Springs Fine Arts Center (Muzeul Taylor), Denver Art Museum, Thomas Gilcrease Institute of American History and Art (Tulsa), Philbrook Art Center (Tulsa), Millicent Rogers Museum (Taos), Muzeul de Antropologie al Universității Noului Mexic (Albuquerque), Henry Art Gallery (Universitatea Washington, Seattle), Worth Ryder Gallery (Universitatea Californiei, Berkeley); cataloage ale galeriilor de artă din Seattle, Albuquerque, Santa Fé, Taos, San Francisco, Phoenix, Denver, Colorado Springs, Tulsa, specializate în expoziții de artă indiană.

•

Informația — la început livrescă — necesară ducerii la capăt a cărții de față a fost adunată în două etape : cea dintâi, între 1970—72, când am fost profesor oaspete la universitățile din Portland, Seattle și Los Angeles, apoi (1972—74), când am lucrat la Biblioteca

Română din New York, avînd posibilitatea să fac cercetări în biblioteci și în cîteva muzee specializate. La Universitatea Washington am avut cîțiva studenți de origine indiană care m-au ajutat să cunosc și să înțeleg mai bine principiile fundamentale ale gîndirii artistice a națiunii lor. (Rodul acelor prime contacte, al vizitelor în rezervații a fost antologia de poezie și proză indiană *Cîntecul bizonului*, apărută în 1977, în „Biblioteca pentru toți”).

Cea de-a doua etapă a fost cea din toamna anului 1984, cînd Agenția de Informații a Statelor Unite (Biroul Afacerilor Culturale) mi-a acordat o bursă de cercetare. Cu sprijinul conducerii Consiliului Culturii și Educației Socialiste, al Ministerului Educației și Învățămîntului, al Universității din București, al Uniunii Artiștilor Plastici și al secției culturale a Ambasadei Statelor Unite în România, am putut să fac călătoria de studii pe un itinerar care a cuprins majoritatea marilor muzee de etnografie și artă indiană și centre culturale din Washington, D. C., Tulsa, Colorado Springs, Denver, Albuquerque, Santa Fé, Taos, Phoenix, Flagstaff, Los Angeles, San Francisco, Berkeley, Seattle, New York. În afara bibliografiilor — în întocmirea cărora am fost ajutat de specialiști de la importante biblioteci din Washington, Berkeley, New York — a operelor de artă din imensele depozite de muzeu, excelent organizate, a șantierelor arheologice, de mare ajutor mi-au fost discuțiile purtate cu specialiști (unii din ei de origine indiană) și cu artiști indieni (la Tulsa, Jemez, Taos, Berkeley, Los Angeles, Seattle, New York). Tuturor — și nu în ultimul rînd, Bibliotecii Americane din București — le sînt dator mulțumirile mele, conștient fiind că, fără bunăvoința lor, proiectul de a scrie o carte, o primă introducere în istoria — negreșit mai complexă decît e schițată aici — a artei indienilor nord-americani, cu greu s-ar fi putut concretiza.

Datorez, deopotrivă, mulțumiri reprezentanților Agenției de Informații a Statelor Unite, ai Serviciului Programelor pentru Oaspeți de la „Meridian House International”, ghidului meu, Eric Ruth, multor prieteni și foști colegi pe care îi știam din zilele în care în urmă cu mai bine de un deceniu, m-am aflat la Los Angeles, Seattle sau New York. Eforturile lor au netezit un drum deloc ușor și au înlesnit procurarea de informații necesare acestei cărți.

Tuturor acestor colaboratori le mulțumesc, ca și colegilor mei vechi de la Editura Meridiane care au arătat, și de această dată, înțelegere față de autorul acestor pagini.

ABREVIERI

CRANB	— Cranbrook Institute of Science, Ottawa
DBC	— Daybreak Center, Seattle
GLENB	— Glenboro-Alberta Institute, Calgary
HAF	— The Haffenreffer Museum of Anthropology, Brown University, Providence, Rhode Island
HAG	— Henry Art Gallery, University of Washington, Seattle
McCORD	— McCord Museum, Montreal
MAI	— Museum of the American Indian, New York
MAN	— National Museum of Man, Ottawa
MNA	— Museum of Northern Arizona, Flagstaff
MNM	— Museum of New Mexico, Santa Fé
MPA	— Museum of Primitive Art, New York
MT	— Museum of the University of Tennessee, Knoxville
OMT	— Ontario Museum, Toronto
OSM	— Ohio State Museum, Columbus
PAM	— Phoenix Art Museum
PEAB	— Peabody Museum, Harvard University, Cambridge, Massachusetts
PHILB	— Philbrook Art Center, Tulsa, Oklahoma
PROV	— Provincial Museum of British Columbia, Victoria
SAR	— School of American Research, New York
SI	— Smithsonian Institution, Washington, D.C.
SWM	— Southwestern Museum, Los Angeles
UMT	— University Museum, Tallahassee, Florida
WSM	— Washington State Museum, Seattle

CUPRINS

Primii pionieri ai Americii	5
Tumuli și constructorii lor	20
Adena...	40
și Hopewell	67
Urmașii constructorilor de tumuli	85
În Marile Cîmpii	107
Vechea civilizație a Sud-Vestului	139
Mogollon, Hohokam, Anasazi...	165
Pueblos, Apaches, Navajos și alții	182
De la Munții Stîncoși la Oceanul Pacific	202
Nord-Vestul	218
Ținuturile înghețate	250
Tundra și Pădurile Nordului	260
Între Atlantic și Mississippi	269
De la Golful Mexic pînă la riul Tennessee	290
Supraviețuitorii	301
<i>Principalele triburi amerindiene</i>	339
<i>Bibliografie selectivă</i>	348
<i>Abrevieri</i>	354

la nord de rio grande

Istoria civilizației și a sensibilității indienilor din Lumea Nouă e veche de mai multe milenii. Am învățat să o privim și să o înțelegem abia de câteva zeci de ani. Rămîne încă nedescoperit un teritoriu uriaș: de tradiții, de semnificații, de tragedii ale unui popor care a înțeles întotdeauna existența ca pe o formă a comunicării cu întregul univers – cu oamenii și cu pădurile, cu iarba și cu munții, cu stelele și cu jivinele mării – și arta ca pe o bucurie a actului însuși al creației.

Lumea indienilor rămîne încă nedescoperită. Lumea celor care au pierit de mult și aceea a supraviețuitorilor.

HAROLD HIGHSTAR
(pictor, Pueblo)